

सूयगडांग सूत्र

पांचमो भाग

देणकः

मुनि भाणिक

सूयगङ्ग सूत्र मूणनो

पांचमो भाग, ३ थी ७ अध्यायनोनं

टीकाने आधारे भाषांतर

पीले स्कंध समाप्त

लेखक: मुनिभाण्डेक

प्रकाशक:

वकील: त्रीकमलाल डगरचंद

सारंगपुर तणीयानी पोण-अमदावाद

प्रथमावृत्ति

मूल्य १॥ इपियो,

धी "सूयप्रकाश" प्रिन्टींग प्रेसमां पटेल मूणचंदलाल त्रीकमलाले
छाप्युं. पानकोर नाडा--अमदावाद

આ પુસ્તક તથા બીજા ભાગો મળવાનું ઠેકાણું

દશ વૈકલિક સૂત્ર સંપૂર્ણ ૩. ૪

આચારાંગ પ્રથમ ભાગ પહેલા

અધ્યયન સિવાય ચાર ભાગ, ૩. ૮

સૂયગડાંગ સૂત્ર સંપૂર્ણ પાંચ ભાગ, ૩. ૭ા

આવશ્યક નિર્ચુકિત પ્રથમ ભાગ, ૩. ૨

આ બધા ભાગોમાં મૂળસૂત્ર નિર્ચુકિત લાખ્ય છે, તથા સંસ્કૃત શ્લોકો પ્રસ્તાવિક હોય તે કાયમ રાખેલ છે, અને ટીકાના આધારે ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલું છે, બધા મળીને ૩-૪-૫-૧ તેર પુસ્તકોના બાર રૂપિયા છે, ટપાલ રેલવે ખર્ચ બુદ્ધ છે, કાલેન્ડેમાં લાણુનારા વિદ્યાર્થીઓને સૂયગડાંગ સંપૂર્ણ ફક્ત પાંચ રૂપિયામાં મળશે.

વ્યવહારસૂત્ર સંપૂર્ણ—સંસ્કૃત ડીકા લાખ્ય નિર્ચુકિત અને મૂળ. મૂલ્ય રૂ. ૩૨) છૂટક ભાગો હજાર શ્લોકે રૂ. ૧) પ્રમાણે.

સુરત—ગોપીપુરા શ્રી મોહનલાલ જ્ઞેન શ્વે. જ્ઞાન ભંડાર ચુનીલાલ ગુલાબચંદ દાળીયા.

અમદાવાદ—કીકાલટની પોળ ખાલાભાઈ હગનલાલ ધુકસેલરને ત્યાં. તથા વટવા જ્ઞેન આશ્રમમાં—

પ્રસ્તાવના

સૂચકાંગ સૂત્રના આ પાંચમા ભાગમાં પાંચ અધ્યયનો છે, ૩ આહાર પરિજ્ઞામાં આહારની શુદ્ધિ કરવાની છે, નિર્દોષ આહાર લેષ સંયમ પાળવો. પણ આહાર હવા વિગેરેથી લેવાય છે, તેનું સ્વરૂપ પણ બતાવશે, તથા દેખીતું ઔદારિક શરીર છોડીને જીવ તેજસ કર્મણુ શરીરો સુક્ષ્મ છે તેને લષ બીજી ગતિમાં જાય છે, ત્યાં જે પ્રથમ આહાર કરે અને સ્થૂળ શરીર બનાવી લે, તે અહીં બતાવે છે, વળી મોક્ષ સિવાયના બધા સંસારી જીવો કેવો આહાર લે છે, તે પણ બતાવે છે, એથા પચ્ચકખાણુ અધ્યયનમાં આહારનો નિયમ બતાવેલ છે જીવનું પદ મોક્ષમાં અણુહારી છે, એટલે ધીરેધીરે પચ્ચકખાણુ કરવાથી પાપુદ્ગળની મમતા ઓછી થાય છે, તેમ નિયમ ન કરનારાને બધાં પાપ્રવ અને તૃષ્ણા કાયમ રહે છે, નિયમ કરનારાને પોપાપ્રવ તથા તૃષ્ણા તેટલે અંશે દૂર થાય છે, પાંચમા આચાર શ્રુતમાં આચાર પાળનારાની તૃષ્ણા દૂર થયાની ખાત્રી થાય છે, અને પચ્ચકખાણુ કરે, તે આચાર પાળનારો હોય છે, અથવા અનાચારનો નિષેધ કરવા આ અધ્યયન બતાવ્યું છે, અનાચારથી આલોકમાં નિંદા પરલોકમાં દુર્ગતિ છે, આચાર પાળવાથી આલોકમાં સ્તુતિ અને પરલોકમાં સુગતિ છે, સ્વર્ગ કે મોક્ષનું સુખ આચારમાં છે, પરવશતા નરક અને કેદનું દુઃખ અનાચારમાં છે, આ અધ્યયનમાં વર્તન સાથે વચનનો પણ આચાર અનાચાર બતાવ્યો છે એકાંત વચન બોલવું તે અનાચાર, અને ઉભય પક્ષને ધ્યાનમાં રાખી ગૌણુ પ્રધાનપદ આપવું કે સમાનપદ આપવું તે આચારકે સ્થાઈવાદ છે, અમુક વસ્તુ નથી કે છે, એવું એકાંત ન બોલવું, પણ અપેક્ષા એ

છે કે નથી, તેવું સમજવું, તથા સમજવું, આર્દ્ર કુમાર સંબંધી છટ્ટા અધ્યયનમાં તેમનું ચરિત્ર છે, અને તેમણે ગોશાળા બૌદ્ધ વ્યાખ્યાણ અને એકદંડી તથા હસ્તી તાપસને સમજાવ્યા છે, અને સાંકળના બંધન કરતાં સ્નેહ બંધન મોટું છે તેવું શ્રેણિક રાજને સંભળાવ્યું છે, સાતમા નાલંદીયમાં ગૌતમ ઇંદ્રભૂતિ ગણધર મહારાજે ઉદ્દક નામના પાર્શ્વનાથના સંતાનીય સાધુને ગૃહસ્થને દેશ (થોડી) વિરતિનું પચ્ચક્રબાણુ આપતાં પડેલી શંકાનું સમાધાન કરી દેશ વિરતિથી પણ કેટલા લાભ થાય છે તે બતાવી વિનય કરવાનો પણ ઉપદેશ આપી ઠેકાણે આણેલ છે.

વિષય અનુક્રમણિકા

- પૃષ્ઠ ૧ નિં ૧૬૯ થી ૧૭૮ શુધી પાંચ શરીરો તથા આહારનું વર્ણન છે, લોમ-ઓળ અને પ્રક્ષેપ આહાર કયા શરીરે છે. તે કહ્યું છે.
- ૨૦ સૂ ૪૩ માં પૃથ્વી કાયમાં ઉત્પન્ન થયેલ વનસ્પતિ વનસ્પ-
૨૭ સૂ ૪૪ તિમાં વનસ્પતિ યોનિમાં થાય તે તથા થડ ડાળાં પાંદડાં ફુલ ફળ બીજ વિગેરે કવી રીતે થાય છે.
- ૩૨ સૂ ૪૭ એક ઝાડમાં બીજનું ઝાડ ઉગે છે, તે.
- ૩૫ સૂ ૫૧ પૃથ્વી પાણી, તથા પાણીમાં થતી વનસ્પતિનું વર્ણન છે
- ૪૭ ,, ૫૬ મનુષ્યો જળચરો તિર્યચ પચ્ચેન્દ્રિય ભુજ પરિસર્પ તથા પક્ષીઓનું વર્ણન છે,
- ૫૯ ,, ૫૮ વિકલેન્દ્રિય બેથી ચાર ઈંદ્રી સુધીના કયાં જનમે છે તે,

- ૬૧ વાયુ તથા પાણીનું વર્ણન છે,
- ૮૧ પચ્ચક્રખાણુ કરવું તે બતાવે છે. અને પચ્ચક્રખાણુ ન કરનારને કેવાં પાપ કેવી રીતે લાગે છે તે બતાવ્યું છે.
- ૧૦૪ પ્રશ્ન કરનારને આચાર્ય સંજીમાંથી અસંજી તથા અસંજીમાંથી તે સંજી થાય તે કહ્યું છે.
- ૧૦૭ સૂ. ૬૬ પચ્ચક્રખાણુ ન કરનારને અઠારે પાપ લાગે છે. તે સાંભળી વાદી પૂછે છે કે તો શું કરવું, તેનો ઉત્તર આપ્યો કે વિરતિ લેવી, પચ્ચક્રખાણુ કરવું તે શાશ્વતો ધર્મ છે,
- ૧૧૧ તે સાધુ અનાચાર આશ્રવ સ્થાનોથી દૂર રહે છે,
- ૧૧૨ આચાર શ્રુત અધ્યયન શરૂ થાય છે, ૧૮૧-૮૩ નિર્યુક્તિ ગાથામાં આચાર અનાચાર ટુંકમાં બતાવ્યો છે,
- ૧૧૪ સૂ-ગા. ૧ અનાચાર છોડવાનું બતાવ્યું છે,
- ૧૧૫ ,, ૨-૩ લોક શાશ્વત કે અશાશ્વત એકાંત ન માનવો,
- ૧૧૭ ,, ૪-૫ મોક્ષગામી જીવ નહિ રહે, તે ન બોલે,
- ૧૨૧ ,, ૬-૭ મોટા નાના જીવને હણવાથી સરખું કે ઝોઘું વધતું પાપ છે, તે ન બોલે,
- ૧૨૫ ,, ૮-૯ આધાકર્મી આહાર ખાવાથી દોષ થાય કે ન થાય તે ન બોલે,
- ૧૨૮ ,, ૧૦ પાંચ શરીરોનો સંબંધ તેની શક્તિનું વર્ણન.
આ સૂત્ર ગાથા-૧૨૮ પાનામાં જોડવી, તે રહી ગઇ છે.

एएहिं दोहिं ठाणेहिं ववहारो ण विज्जई
एएहिं दोहिं ठाणेहिं अणायारं तु जाणए ॥१९॥

- ૬૩૩ ૧૨ લોક અલોક નથી તેન માનવું પણ છે તેમ માનવું,
૧૩૭ ૧૩ જીવ અજીવ નથી, તેમ નહિ. પણ છે તેમ માનવું.
૧૩૯ ૧૪-૧૭ ધર્મ અધર્મ. અધમોક્ષ, પુણ્ય પાપ આશ્રવ સંવર
૧૪૪ ૧૮-૨૧ વેદના નિર્જરા, ક્રિયા અક્રિયા ક્રોધમાન માયા લોભ
૧૪૯ ૨૨ રાગદ્વેષ ચાર ગતિનો સંસાર, દેવદેવી, સિદ્ધિ.
૧૫૬ ૨૬ સિદ્ધિ સ્થાન, તથા કલ્યાણ છે એમ માનવું,
૧૬૩ ૩૦ અશેષ અક્ષય. અધ્ય, સાધુ જીવી છે તેને તેવું માનવું,
૧૬૭ ૩૨-૩૩ દક્ષિણા દાનમાં શું ઓલવું, અધ્યયન સમાપ્ત
૧૬૮ નિ. ૧૮૪ થી ૨૦૦ આર્દ્રક કુમારની કથા,
૧૮૩ સૂ ૧ ગોશાળાની મહાવીર પ્રભુના પૂર્વ અપર વર્તન
વિષે શંકા,
૧૮૬ સૂ ૪ આર્દ્રક કુમારે તેનું કરેલું સમાધાન,
૧૯૦ ૭ ગોશાળાની માન્યતા, આર્દ્રક કુમારનો પ્રશ્ન
૧૯૩ ૧૦ છેલ્લા પદમાં જત છે તે જાત સુધારવું,
૧૯૪ ૧૧ આર્દ્રક કુમારે કરેલું સમાધાન,
૨૦૪ ૧૯ વ્યાપારી લોકો સાથે મહાવીરની સરખામણી,
૨૦૫ ૨૧ પહેલા પદમાં ગામ છે ત્યાં ગામ જોઈએ.
૨૦૬ ૨૨ આર્દ્રક કુમારે એનો બતાવેલો ભેદ
૨૩ માં છેલ્લા પદમાં જરૂ છે ત્યાં જોઈએ.
૨૧૦ ૨૬ ઔદ્ધના સાધુની પ્રાર્થના, મંતવ્ય.

- ૨૧૬ ૩૪ આદ્રક કુમારે તેમની અતાવેલી ભૂલો,
 ૨૨૨ ૩૯ માંસ ભક્ષણના દોષો.
 ૨૨૪ ૪૦ સાધુએ પોતાના માટે રાંધેલું અનાજ પણ ન ખાવું
 સારા સાધુની પ્રશંસા.
- ૨૨૭ ૪૩ ધ્રાહણો સાથે આદ્રક કુમારનો સંવાદ નિરાકરણ.
 ૨૩૨ ૪૬ એકદંડી સાંખ્યમત વાળા સાથે સંવાદ નિરાકરણ
 ૨૪૦ ૫૨-૫૫ હસ્તિતાપસો સાથે સંવાદ અને તેનું નિરાકરણ
 નાલંદીય અધ્યયન
- ૨૪૬ નિ. ૨૦-૪ રાજગ્રહ નગરના નાલંદા પરાનું વર્ણન.
 ૨૫૨ સૂ-૬૮ નાલંદા બાહિરિકાછે, ત્યાં લેપ નામનો ધર્મો
 ૨૫૫ ૬૯ અને ધનાઢ્ય શ્રાવક છે, જેને નવતત્વ વિગેરેનો
 બોધ છે શ્રાવકનાં વ્રતો પાળે છે, સાધુસાધ્વીને આહાર
 ૨ વિગેરે આપે છે,
 ૨૫૭ -૭૦ નાલંદાના ઇશાન કાણુમાં શેષ દ્રવ્યા નામે ઉદક-
 શાળા છે, ત્યાં હસ્તિયામ નામે વનખંડ છે, ત્યાં
 ગૌતમ ઈંદ્રભૂતિ વિચરે છે,
 ૨૫૮ -૭૧ ત્યાં ઉદક નામનો પાર્શ્વનાથનો અનુયાયી સાધુ આવે છે.
 ૨૫૯ નિ-૨,૫ અનેનો મિલાપ અને શંકા સમાધાન.
 ૨૬૨ સૂ-૭૨ શ્રાવકને પરચકખાણુ આપવામાં ઉદકે અતાવેલા દોષો
 ૨૬૩ સૂ-૭૨ અને વ્રસ ન મારવા, તેને બદલે વ્રસભૂત ન મારવા, એ
 કહેવું સારું છે.
 ૨૬૮ ૭૫,૭૬ ગૌતમ ઈંદ્રભૂતિને પૂછતાં તેનો ખુલાસો કર્યો કે અને
 બોલવાનો અર્થ એકજ છે, અને શ્રાવકના વ્રત આ-

પતા પહેલાં તેને દીક્ષાની વાત કહેતાં ન માને તો શેઠે પોતાના છ પુત્રો મરતાં એક પણ બચાવ્યો તે દષ્ટાન્તથી શ્રાવકનું વ્રત લાભદાયી છે,

- ૨૭૮ ૭૭ ઉદકે કહ્યું કે બધા સ્થાવરો ત્રસ થાય કે ત્રસો સ્થાવર થાય તો તે પચ્ચકખાણુ વ્યર્થ થાય, ગૌતમે કહ્યું કે તે નહિ બને, કે બધા ત્રસો સ્થાવર થાય, અથવા સ્થાવરો ત્રસ થાય, કારણકે ત્રસો હમેશાં અસંખ્યાત રહેવાના, અને સ્થાવરો અનંતા રહેવાના છે કદાચ તેમ થાય તોપણુ લાભજ છે કે ત્રસો થાય તો શ્રાવકને ન મારવાથી બહુ લાભ થાય,
- ૨૮૩ ૭૮ ઉદકે સાધુની સમજ માટે બીજાઓને સાક્ષી રાખી કહ્યું કે ગૃહસ્થોને મારવાનો અને સાધુને ન મારવાનો નિયમ લેતાં કોઈ ગૃહસ્થ સાધુ થઈ ફરી ગૃહસ્થ થાય તો તેને મારતાં દોષ લાગે કે? ઉ- નહિ, તો ત્રસ મરીને સ્થાવર થતાં શ્રાવકે તેને મારવાથી વ્રત ભંગ ન થાય,
- ૩૦૫ સૂ-૭૯ ગૌતમસ્વામી, શ્રાવકો દીક્ષા ન લે, પણ પોસહવ્રત કરે, તથા ત્રસ જીવ ન મારે, વિગેરે દેશ વિરતિ લે, તો લાભ છે, કોઈ ફક્ત અંતકાળે અણુમણુ કરે, તો લાભ છે, હવે ત્રસકાય કાયમ રહેશે તે બતાવે છે, જેઓ વ્રત પચ્ચકખાણુ ન કરે, તો નારકી થાય, પચ્ચકખાણુ કરે આરંભ છોડે તો દેવલોકમાં જાય, કેટલાક તાપસો વિગેરે યજ્ઞ કરાવી હિંસા કરાવનારા

આસુરી કાયમાં ઉત્પન્ન થાય પછી મુંગા બહેરા બોબડા મનુષ્ય થાય તેને શ્રાવક ન મારે તો પચ્ચક-ખાણુ લાલદાયી છે,

કાષ્ટ એવો નિયમ કરે કે અમુક હદમાં મારે કાષ્ટ પણ જીવ ન મારવો પણ તેથી બહાર મારવો, તે પણ લાલદાયી છે,

૩૧૨ સૂ-૮૦ માં જુદી જુદી રીતે ત્રસને બચાવવા, થાવરને અનર્થ દેડે બચાવવા, તેમાં છેવટે બતાવ્યું કે ત્રસ થાવરમાં કેટલાક જીવે જશે આવશે, પરંતુ એવું કદી થયું નથી, થતું નથી, થવાનું નથી, કે બધા ત્રસ થઈ જાય, કે બધા સ્થાવર થાય, માટે તમે કે બીજાને બોલો, કે લાલ નથી, તો તે અન્યાય છે,

૩૧૮ ૨-૮૧ માં ઉદકની શંકાઓ દૂર થતાં તે જવા લાગ્યો, ત્યારે ગૌતમે કહ્યું કે એકપણુ હિતનું વચન કાષ્ટ પાસે સાંભળીએ, તો તેનું બહુમાન કરવું જોઈએ, તેથી ઉદક સમજીને વંદન નમસ્કાર કરી કહ્યું કે હવે તમારી પાસે પાંચ મહાવ્રત અને રોજ પડિકમણું કરવું તે વ્રત ચાહું છું, તેથી તેને મહાવીર પ્રભુ પાસે લઈ ગયા, ત્યાં તેણે પાંચ મહાવ્રત સ્વીકારીને વિહાર કરવા માંડ્યો,

૩૧૯ ૨૪ નયોનું વર્ણન-શીલાંકાચાર્ય ટીકા સમાપ્ત—

સુશ્રાવક—ચુનીલાલ ગુલાબચંદ દાગીયા

અને તેમના જીવનની સાર્થકતા

૧૯૬૦ના ચોમાસામાં પર્યુષણ પર્વમાં કલ્પસૂત્રના વ્યાખ્યાન વખતે સુસ્તમાં પ્રથમ મને મેળાપ થયો, તેઓ પ્લેગના કારણે કતાર-

ગામમાં રહેવા આવ્યા, ત્યારથી તેમની ઓળખાણ થઇ અને ૧૯૮૮ના કાર્તિક સુદ ૧૫ સુધી તેમના સહવાસથી જે કંઈ જાણ્યું તે ભવિષ્યના શ્રાવકોને લાભ થાય માટે લખ્યું છે, તેમની ઉંમર લગભગ ૭૦ અને કાયા જરા જીર્ણ થવા છતાં લાકડીના ટેકાથી દેરાસરે જવું મુક્યું નથી, તેમ દરેક ધર્મ ક્રિયામાં પહેલો નંબર રાખ્યો છે, અને જેટલાં જૈનનાં કે સાર્વજનિક ધર્મ ખાતાં છે, તે દરેકમાં તેઓ ભાગ લે છે, એટલે જ્ઞાન ક્રિયા બ્યાં મોક્ષ: આ તેમણે અરોબર સિદ્ધ કરી આપ્યું છે,

શ્રાવક શ્રાવકપણામાં રહીને ધર્મના સ્તંભરૂપે કેટલું કાર્ય કરી શકે છે, તે આ સન્નજન પ્રત્યક્ષ આદર્શ રૂપે છે, શ્રીમન્ મોહનલાલજી મહારાજના સુરતના જૈનશ્વે-જ્ઞાન ભંડારની વ્યવસ્થા કરવામાં પુસ્તકો પ્રતો લખેલી છાપેલી પુસ્તકો છતાં તેના નોકરના ખર્ચ માટે ફક્ત રૂ. ૩૫૦૦) હોવાથી માસિક સત્તરરૂપિયામાં ગામડામાં પણ વ્યવસ્થા ન થાય તો સુરત જેવા શહેરમાં કેવી રીતે થાય ? અને તેના મૂળ સ્થાપક પં. શ્રી હર્ષમુનિજી મહારાજનો ઓચિંતિ સ્વર્ગવાસ સં. ૧૯૭૪માં વૈશાક વદ ૬ ના સવારમાં થયો, અને જ્ઞાન ભંડારની અવ્યવસ્થા થઈ. તેથીજ જ્ઞાન આરાધન માટે પં-શ્રી રિદ્ધિમુનિજીના ઉપદેશથી ૧૯૭૭ના ચતુર્માસમાં ઉપધાન થયાં, તે વખતે પ્રથમથી લોકને જાહેર કરવામાં આવ્યું કે આમાં થતી પેદાશ આ જ્ઞાન ભંડારની વ્યવસ્થા-માટે લેવામાં આવશે, તે પ્રમાણે લગભગ સાડા ત્રણ હજાર રૂપિયા થયા તે લીધા; તે સમયે રૂઢી ચુસ્ત શ્રાવકોને લેવા દેવા નહિ છતાં જ્ઞાન ભંડારની ઉન્નતિને બદલે અવનતિ કરવા જેવું કરવા પ્રયાસ કરવા સાથે અનુચિત શબ્દો વાપરી જે કષ્ટ તેમને આપ્યું છે, તે તેઓજ સહન કરી શકે, જે કે તેમણે તે રૂઢીચુસ્તોને ૧૯૭૪ના

વૈશાખ સુદ ૧૦મે આચાર્ય આણંદ સાગરજી મહારાજની આચાર્ય પદવી વખતે સુરતમાં શાંતિ સુલેહ સ્થાપી સંઘનો ઝગડો દૂર કરવા સુરચંદલાઇ બદામી સાહેબ સાથે જે મદદ કરેલી, તેનો ઉપકાર માની જે સાડાત્રણ હજાર રૂપિયા તે શ્રાવકાએ ગાંઠમાંથી આપી મદદ કરી હોતતો તેમનું નામ અમર થાત, પણ ધરનું ન આપવું અને જ્ઞાનનું જ્ઞાનમાં લેતાં પણ જે વિઘ્ન કર્યું તે ધણું ખેદ જનક હતું, અને છેવટે આ જ્ઞાન ભંડારનું પુસ્તક વાંચવા ન લેવું એવી પણ કુવાસના લોકોમાં ઉત્પન્ન કરવા તેમણે પ્રયત્ન કર્યો, જે કે તે બધા વિચારો સમય બદલાતાં તે રૂઢીચુસ્તોના સુધર્યા અને ૧૯૮૭ના મહા માસમાં અમદાવાદમાં જૈન સાહિત્ય પ્રદર્શનમાં આ જ્ઞાન ભંડારની પ્રાચીન પ્રતો જૈન જૈનેતરને દર્શન કરાવી મહાન લાભ લીધો છે, પણ વચલા સમયમાં જે કષ્ટ આવ્યું, અને તેમના હૃદયને આઘાત આવ્યો, તે બદલ અંતઃકરણથી તેઓ પશ્ચાત્તાપ કરી તેમનો ઉપકાર માને એટલા માટે અહીં સૂચના કરી છે,

૧૯૭૪માં સુરતમાં જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમની સ્થાપના વખતે કે જૈન સાહિત્ય પરિષદ સુરત ૧૯૮૦માં ભરવા તેમણે શ્રમ લેવામાં આક્રી રાખી નથી, અને સુરતના અશક્ત આશ્રમ કે જૈન હાઇસ્કુલમાં કે બીજા દરેક ખાતામાં તન મન ધનથી સહાય આપી છે, અને હજુ આપતા રહ્યા છે, વરીયાવના દેરાસરની ૧૯૮૨ની પ્રતિષ્ઠામાં પણ સહાય આપવા ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓને ખાનગીમદદ તથા સલાહ આપી રહ્યા છે, પોતે અંગ્રેજી કેળવણી લેઇ ફોરેસ્ટખાતામાં ઉંચા હોદ્દે ચડીને રાજ્યની સેવા મુખ્યપણે કરી, અને જ્યારે ધર્મોપદેશની અંતઃકરણમાં અસર થઇ કે તુર્ત લોભને કારે મુકી પેનશન બે વર્ષ

પહેલાં લઘ કાયાનું સાર્થક કરવા પ્રયાસ કર્યો, અને ધરના બહોળા કુંડુંબને કેળવવા તથા ધર્મ ખાતાંમાં સંપૂર્ણ જીવન વ્યતીત કરવા જે યોજના કરી તે અભ્યંતર સાધુતાનું લક્ષણ છે.

આ જ્ઞાનભંડારને અંગે ધાર્મિક પાઠશાળા પ્રથમ ગોપીપુરાના ઉપાગ્રમમાં શરૂ કરી અને શ્રાવકોના નાના બાળકોને શિક્ષણ આપવા તથા તેના ઉત્તેજનાર્થે પ હજાર રૂપિયા આ જ્ઞાન ભંડારને મકાન આંધી આપનાર ઝવેરી નગીનચંદકપુરચંદના પુત્રોએ ફરી આપેલા છે, તેમાંથી ધાર્મિક પાઠશાળા ચાલુ છે, તેમ જ્ઞાનભંડારમાં બપોરના સમયે શાસ્ત્રી સન્મુખરામજી પુસ્તકો લેવા આપવા ઉપરાંત સાધુ સાધ્વી જ્ઞેન અજ્ઞેન વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભણાવે છે તથા જ્ઞેનસૂત્રો ચરિત્રો વંચાવે છે, અને તેનો લાભ બધા લે, એ તેમની પવિત્ર ભાવનાને દરેક ટેકા આપે એજ પ્રાર્થના છે, વળી ૧૯૭૭ થી સટીક સૂત્રોનું ભાષાંતર ખાતું ચાલુ થયું અને દશવૈકાળિક આચારાંગ સૂચગાંગ તથા આવશ્યક નિર્ચુકિત પ્રથમ ભાગ છપાઈ ગયા છે, નાણાંની તંગીને લીધે પુસ્તકો ઓછાં બપવાથી સૂચગાંગ પાંચમો ભાગ છપાવવો બાકી ન રહે માટે અમદાવાદમાં સ્થાનકવાસીમાં અગ્રગણ્ય વકીલ ત્રીકમલાલ ઉગરચંદ-ભાઈ જેમણે પૂર્વે વ્યવહાર સૂત્ર છપાવવામાં સહાય કરેલી તેમને કહેતાં તેઓએ આ ભાગ છપાવ્યો છે, અને જ્ઞેન શ્વેતાંબર સમાજના બે અંપ્રદાયોને મળવાનું આ મહાસ્તુત્ય પગલું ભર્યું છે, તે પ્રમાણે દરેક ધાર્મિક કાર્યોમાં દિગંબરોપણ સાથે મળી સમગ્ર જ્ઞેનો સમૂહ બબ્બથી કાર્ય કરી મહાવીર પ્રભુનો ધર્મ જ્ઞાનદ્વારા જગતમાં ફેલાવે એ અમારી અંતઃકરણની પ્રાર્થના પાર ઉતારવા શાસનદેવ સૌને સુખુદ્ધિ આપે,

—માણેકમુનિ —અમદાવાદ.

સંવત ૧૯૮૮ આસો સુદ ૧૨

ખરતરગજી ધર્મશાળા.

ઓં નમો વીતરાગાય.

સૂચગડાંગ સૂત્ર.

ભાગ ૫ મો.

સૂચગડાંગ સૂત્રના પાંચમા ભાગમાં બીજા સ્કંધનું આહાર પરિજ્ઞા નામનું ત્રીજું અધ્યયન.

બીજું અધ્યયન કહીને હવે ત્રીજું શરૂ કરે છે, તેનો આ સંબંધ છે, કે કર્મ નાશકરવા ઉદ્યમવંત સાધુએ ખારક્રિયાનાં સ્થાન છોડીને તેરમા ક્રિયા સ્થાનમાં ચારિત્ર સેવીને હંમેશાં આહારગુપ્ત (નિર્દોષ આહાર શોધવા) વડે જીવવું, આ આહાર ધર્મના આધાર ભૂત શરીરનું આલંબન છે, છતાં પણ તે આહાર મોક્ષાભિલાષીએ ઉદ્દેશકાદિ દોષરહિત લેવો, આ આહાર હંમેશાં જોઈએ, માટે આ આહાર શોધવાનું આહાર પરિજ્ઞા નામનું અધ્યયન કહે છે, તેના ઉપક્રમ વિગેરે ચાર નિક્ષેપ છે, ત્યાં પૂર્વાનુપૂર્વીમાં ત્રીજું પશ્ચાનુપૂર્વીમાં પાંચમું અને અનાનુ પૂર્વીમાં અનિયત (અચોક્સ) છે.

અહીં અર્થાધિકાર (વિષય) આહાર શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ છે, તે ખતાવશે, અધ્યયનનો નિક્ષેપો ત્રણ પ્રકારે છે, ઓઘ નિષ્પન્નમાં અધ્યયન છે, નામનિષ્પન્નમાં આહાર પરિજ્ઞા

છે તેમાં બે પદ છે, તેથી પ્રથમ આહાર પદનો નિક્ષેપો નિયુક્તિકાર કહે છે,

નામં ઠવણા દવિષ્ણે સ્વેત્તે ભાવે ય હોતિ બોધવ્વો
 एसो खलु आहारो निक्रखेवो होइ पंचविहो ॥ नि. १६९

નામ સ્થાપના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર ભાવ એમ પાંચ પ્રકારે આહારનો નિક્ષેપો કરવો, નામ સ્થાપના સુગમને છોડીને દ્રવ્ય આહાર (ખાવાની વસ્તુ) બતાવે છે,

दव्वे सच्चितादी स्वित्ते नगरस्स जणवओ होइ
 भावाहारो तिविहो ओए लोमेअ पक्खेवे ॥ नि. १७०

દ્રવ્ય આહાર વિચારતાં સચિત્ત વિગેરે ત્રણ લેદે છે, સચિત્ત અચિત્ત તથા મિશ્ર છે, સચિત્તમાં પૃથ્વી કાયથી ત્રસ કાય સુધી છ પ્રકારે છે, જરૂર પડે તો સચિત્તમાં પૃથ્વીકાયમાં મીઠું વિગેરે લે છે, પાણી તો જાણીતું છે, અગ્નિકાયમાં દેવતા ન ખવાય, પણ પોળી અગ્નિમાં સેકે અથવા મારવાડમાં બાટી સેકે તેમાં અગ્નિના કાયલાનો અંશ રહી જાય, વાયુ વિના ચાલતું નથી, વનસ્પતિકાયતો વપરાય છે, અને ત્રસ કાચમાં જીવ પડેલું કૃણ વિગેરે અજાણે ખવાય, એ પ્રમાણે મિશ્રમાં તથા અચિત્તમાં પણ સમજવું, અચિત્ત અસિકાય પ્રત્યેક મનુષ્યો ખાય છે, આદન વિગેરેમાં અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે, તથા રાખ ચોખા ઢાઝતાં થાય છે, ભાત કે ખીચડી સંઘતાં પાણી એમણું કાય તો ભાતખીચડી બની કાયલા

જેવી થાય છે, ભગવતીસૂત્રની ટીકામાં પણ તેજ કહ્યું છે, (અગ્નિ એ કંઈ જુદી વસ્તુ દેખાતી નથી, પણ ખીજને આશ્રયી તાપ થવો બળી જવું રાખ થવી એ અગ્નિ કાયનું લક્ષણ છે તે આશરી છે) સચિત્ત લોકો તે બળતો અગ્નિકાય છે, અને તે ઠરે એટલે અચિત્ત અગ્નિકાય છે, તે લોકાંટી વિગેરે ખવાય છે, તેમ ચોખા પ્રથમ વનસ્પતિ કાય છે, પણ તાપ લાગતાં અગ્નિકાય થાય છે, પાણી હોય ત્યાં સુધી ન બળે પણ પાણી ઓછું થતાં તેમાં બળી જવાનો દેખાવ થાય છે.

ક્ષેત્ર આહાર જે ક્ષેત્રમાં આહાર કરીએ તે છે, અથવા જે ખેતરમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા તેનું જ્યાં વર્ણન કરીએ, અથવા કોઈ પણ નગરને જે દેશમાંથી ધાન્ય તથા ઈંધન વિગેરેથી ભરપુર લોગવવા યોગ્ય આહાર મળે, તે ક્ષેત્રાહાર છે, જેમ કે મથુરામાં નજીકમાંથી ખાવાની વસ્તુ મળે તે મથુરા આહાર છે, તેમ મોઢેરાના નજીકમાં મોઢેરકાહાર, ખેડા નજીકમાં ખેડાહાર છે, હવે ભાવાહારનું સ્વરૂપ બતાવે છે, જ્યારે ભૂખ લાગે ત્યારે લક્ષ્ય આહારની વસ્તુ ખવાય તે ભાવાહાર છે, તેમાં પણ પ્રાયે આહારનો વિષય જીલ ને આધીન છે, તેથી તીખો કડવો કષાયેલો ખાટો ખારો અને મીઠો એવા છરસ સમજવા, તેજ કહે છે.

રાઈમત્તે ભાવઓ તિત્તેવા જાવ મધુરેત્યાદિં

રાત્રિભોજનના અધિકારમાં પકળીસૂત્રમાં આલાવો આવે છે કે તિત્તે-તીખો વિગેરે છે. અન્ય વસ્તુ પણ પ્રસંગે

લેવી પડે છે, જેમ કે ખર વિશદ પણ લક્ષ્ય છે, તેમાં પણ ભાત ઉંનો ખવાય, ઠંડો નહિ, પણ પાણી તો ઠંડુંજ માગે છે, કહ્યું છે કે શૈત્યમયાં પ્રધાનો ગુણ; ઠંડક એ પાણીનો મોટો ગુણ છે, આ પ્રમાણે ખાવાની વસ્તુ આશ્રયી દ્રવ્યને ધ્યાનમાં લઈને ભાવ આહાર બતાવ્યો, હવે ખાનાર મનુષ્ય વિગેરે જીવ આશ્રયી ભાવ આહાર નિચુક્રિતકાર બતાવે છે, જીવ સાથે શરીર છે, તે ત્રણ પ્રકારે આહાર લે છે, ઓજ આહાર તે તેજસ અને કાર્મણુ શરીર સાથે રહીને જે પ્રથમ આહાર લે છે, તે જાણવું, તે આહાર વિના ઔદારિક વૈક્રિય શરીર ઉત્પન્ન ન થાય, તે બતાવે છે,

તેણં કમ્મણં આહારેઈ અણંતરંજીવો

તેણ પરં મિસ્સેણં જાવ સરીરસ્સ નિપ્ફત્તી ॥ ૧ ॥

જ્યારે જીવ એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જાય છે, ત્યારે પૂર્વનું દેખીતું ઔદારિક કે વૈક્રિય છોડી જાય છે. તે નવી ગતિમાં જતા પહેલાં તેજસકાર્મણુ શરીર વડે જે આહાર લે છે તે મોઢા વડે નથી લેતો પણ લોહચુંબક લોઢાના ચૂરાને જેમ ગ્રહણ કરે તેમ પુદ્ગળો ગ્રહણ કરે તે ઓજ આહાર છે, પછી પુરું શરીર થાય ત્યાં સુધી તેજસકાર્મણુ તથા ઔદારિક વૈક્રિય શરીરને સાથે લઈને પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે છે.

ઓઆહારા જીવા સન્વે આહારગા અપજ્જત્તા

ઓજ આહાર લેનારા સર્વે જીવો અપર્યાપ્તા કહેવાય છે, લોભ આહાર શરીર પર્યાપ્તિ થયા પછી બહારની

ચામડીમાં જે રોમરાજી હોય છે, તેના વડે જે આહાર લેવાય છે, (આપણે શરીરનાં છિદ્રોવડે હવા લઇએ છીએ) તે છે, ક્વળ આહાર મોઢા વડે જે ખવાય છે, તે વેદનીય કર્મના ઉદયવડે ચાર ઠેકાણે લેવાય છે તે કહે છે. ચાર સ્થાને આહાર સંજ્ઞા થાય છે, ઓમકાઠ્ઠયાષ વામ (ડાબો) કોઠો ન્યાં હૃદય છે ત્યાંથી તાબુ લેાહી થઇને બધા શરીરના ભાગોને તાબુ રાખે છે, એટલે ત્યાંથી ભૂખ લાગે છે, છુહાવેયણિજ્જસ્ત કમ્મસ્સ ઉદ્દણં ૨ કોઇ જીવને ક્ષુધાવેદનીય કર્મ બહુજેરમાં ઉદયમાં આબુ હોય તો ખીબ જીવે કરતાં તેને ઘણી ભૂખ લાગે છે, અને ખોરાક મેળવવા તરફડીયાં મારે છે, મઙ્ગ ૩ તે સંબંધી મતિ એટલે આ ખાવાથી મારા શરીરને તુષ્ટિ પુષ્ટિ થશે, એટલે તે ચાહીને ખાય છે. તયદ્દોવઓગ્ગં કોઇ સ્વાદિષ્ટ વસ્તુ સામે આવીને ઉભી રહી હોય કે તે વસ્તુ વેચવાની કોઇ ખૂમ પાડે તો તે ખાવાની ઇચ્છા થાય છે, હવે તે બધું ટુંકમાં સમજવા ગાથા કહે છે,

સરીરેણોયાહારો તયાય ફાસેણ લોમ આહારો

પક્ખેવાહારોપુણ કાવલિઓ હોઈ નાયવ્વો ॥ ૧૭૧

તેજસ અને કર્મણુ શરીર વડે ઔદારિક વિગેરે શરીર થાય અને મિશ્રપણુ જે આહાર લે તે ઓબહાર છે, કેટલાક આચાર્ય કહે છે ઔદારિકાદિ શરીરે પર્યાપ્ત થયેલો પણ ઈંદ્રિયો આનપાન (શ્વાસ લે છે તે) ભાષા અને મનની પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્તો હોય અને શરીર વડે આહાર લે તે

પણ ઓળહાર છે ત્યારપછી ત્વચા શરીરની ચામડી તથા સ્પર્શ ઇન્દ્રિયવડે જે આહાર લેવાય તે લોમાહાર છે, પ્રક્ષેપ આહારતો જ્યારથી કોળીયા ખાય ત્યારથી જાણવો, હવેઆ આહારને કોણ કોણ લે છે તે વિશેષથી કહે છે

ઓયાહારા જીવા સવ્વે અપજ્જત્તગા મુણેયન્વા

પજ્જત્તગા ય લોમે પક્કલેવે હોઈ (હોંતિ) નાયન્વા ૧૭૨

ઉપરની ગાથામાં તેજસ કાર્મણુ શરીરવડે જે જીવો ઓળ આહાર લે છે, તે સર્વે અપર્યાપ્તક જીવો જાણવા, અર્થાત્ તેમને બધી પર્યાપ્તિ થઈ નથી, જ્યારે બીજી ગતિમાં જીવ જાય ત્યારે પ્રથમ ઉત્પત્તિમાં વિગ્રહ ગતિમાં હોય કે ન હોય તો પણ ઉત્પત્તિ સ્થાનમાં તેજસ કાર્મણુ શરીરવડે જેમ ગરમ ઘી કે તેલમાં માલપુડાનો ઢીલો લોટ ઘીમાં પડીને ઘીને પીને પુષ્ટ થાય તેમ તે જીવ પુષ્ટગતોને લેઈને નહું શરીર બાંધે છે, તે સમયે તથા પર્યાપ્તિઓ પુરી થાય ત્યાં સુધી અપર્યાપ્તક અવસ્થામાં ઓળ આહાર છે, પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા પછી પર્યાપ્ત કહેવાય, તે ઇન્દ્રિયો વિગેરેની પર્યાપ્તિ વડે કેટલાક પર્યાપ્ત કહે છે, બીજા ક્રૂર શરીર પર્યાપ્તિવાળા ગણે છે, તે પર્યાપ્ત જીવો લોમ આહાર લે છે, તેમાં સ્પર્શ ઇન્દ્રિયવડે ગરમી કે તપેલી છાયા (તડકા) વડે અથવા ઠંડા વાયુથી કે પાણીથી ગર્ભમાં રહેલો જીવ પણ પોષાય છે. તે લોમ આહાર છે, અર્થાત્ પર્યાપ્તિ પુરી કર્યા પછી લોમ આહાર જાણવો, પ્રક્ષેપ આહાર તો જ્યારે મોઢેથી ખાય ત્યારે પ્રક્ષેપ

આહાર છે, બાકીના વખતમાં પ્રક્ષેપ આહાર નથી, પણ લોભ આહાર તો જીવતા જીવને સંસારમાં હોય ત્યાં સુધી એજ આહારનો કાળ છોડીને વાયુ વિગેરે શરીર વડે લે છે, માટે સર્વદા હોય છે, સામાન્ય આંખથી જોનારાને આપણને લોભાહાર દેખાતો નથી, પણ તે પ્રત્યેક સમયે લેવાય છે (સૂક્ષ્મ-દર્શક યંત્રથી કંઈક જોવાય છે) પ્રક્ષેપ આહાર તો પ્રાયે ખાતાં દેખાય છે, પણ તે અમુક વખતે જ ખવાય છે, જેમ કે સુગંધીયાંના ખેતરમાં દેવકુરૂ ઉત્તરકુરૂ વિગેરેમાં એકાંતરે એ દિવસને આંતરે ત્રણ દિવસને આંતરે ખવાય છે, તેમનાં આહારમાં અસંખ્યેય વર્ષનાં છે, પણ સંખ્યેય વર્ષના આયુવાળાને તો જ્યારે ખૂબ ભૂખ લાગે ત્યારે ખવાય એટલે તેનો કાળ અનિયત (અચોક્કસ) છે, પ્રક્ષેપ આહાર કોણ કરે છે, તે ખતાવે છે.

एगिंदिय देवाणं नेरइयाणं च नत्थि पक्खेवो

સૈસાણં પક્ખેવો સંસારત્યાણ જીવાણં ॥ ૧૭૩ ॥

જેને મોહું નથી તેવા એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાય વિગેરેને તથા દેવતા નારકીને પ્રક્ષેપ આહાર આપણી માફક ખાવાની જરૂર નથી પણ તેઓને પર્યામિઓ પૂરી થયા પછી ક્રૂર સ્પર્શ ઈન્દ્રિય થી લોભ આહાર લેવાય છે, પણ દેવતાઓને મનમાં જે ઇચ્છે તે શુભ પુદ્ગલો બધી કાયા વડે લેવાય છે, પણ નારકીને પાપના ઉદયથી અશુભ જ આવે છે, બાકીના ઔદારિક શરીર

વાળા બે ઈન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રી સુધી તિર્યચ તથા મનુષ્યોને પ્રક્ષેપ આહાર છે, કારણકે જ્યાં સુધી સંસારમાં રહેલાને શરીર છે ત્યાં સુધી તે પ્રક્ષેપ આહાર વિના તેનો નિભાવ ન થાય, કવળનો આહાર જીલના આશ્રયી છે, એટલે એકેન્દ્રિય જીવો તેમાં ન લીધા, કેટલાક આચાર્યો આ પ્રમાણે કહે છે, જીલથી જે કોળીયા ખવાય, કે મોટા કકડા દાંત વડે ચાવીને જીલ વડે ગળાય તે પ્રક્ષેપ આહાર છે, પણ જે નાક આંખ કે કાનથી પુદ્ગળો લેવાય છે, અને શરીરમાં ધાતુરૂપે પરિણમે છે, તે આજ આહાર છે. પણ ક્ષત સ્પર્શ ઈન્દ્રિયથી જે લેવાય અને ધાતુપણે પરિણમે તે લોમાહાર છે, હવે કાળને આશ્રયી આહાર વિના કેટલો કાળ કોણ રહે છે તે બતાવે છે.

एकंचदोव समए तिन्निव समए मुहुत्त मद्धंवा
सादीयमनिहणं पुणकाल मणाहारगा जीवा ॥ १७४ ॥

પ્રથમ આહાર ન કરનારા જીવો ટીકાકાર બહારની ગાથામાં બતાવે છે.

विहग गइ मावन्ना केवलिणो समुहया अयोगी य
सिद्धा य अणाहारा सेसाहारगा जीवा ॥ १ ॥

ઉત્પત્તિના કાળમાં વિગ્રહ ગતિ કહેવાય છે તેમાં રહેલા જીવો બીજી ગતિમાં ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાં સુધી આહાર કરતા નથી, તથા કેવળી સમુદ્ધાત થાય છે ત્યારે લોક પૂરણ

કાળમાં આહાર ન હોય, તેમ અયોગી કેવળી શૈલેશી કાળમાં આહાર ન કરે તેમ મોક્ષમાં ગયા પછી આહાર ન હોય, યાકીના બધા જીવો બધો કાળ આહાર લેનારા જાણુવા, હવે વિશ્વહ ગતિનું અનાહારપણું નિર્યુક્તિમાં બતાવેલું કહે છે, સમશ્રેણિમાં જો ભવાન્તરમાં જાય તો તે અનાહારક નથી, હવે જો એક સમય વક્ર શ્રેણિમાં રહે તો પણ પ્રથમ સમયમાં આહાર લીધો, અને બીજા સમયે બીજે સ્થળે આહાર લીધો માટે અનાહારક નથી, જે સમય વક્ર ગતિ હોય તો વચલો એક સમય અનાહારક છે.

ત્રણ વક્ર સમય હોય તો જે વચલા સમય અનાહારક છે, ચોથા સમયમાં ઉત્પન્ન થયો ત્યાં આહાર લે છે, આ ચાર સમયની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થાય તે બતાવે છે, ત્રસનાડીથી બહાર પછી ઉપરથી નીચે નીચે જાય, અથવા ઉપર જઈને દિશામાંથી વિદિશામાં જાય અથવા વિદિશામાંથી દિશામાં જાય, તેમાં પ્રથમ સમયે ત્રસ નાડીમાં પ્રવેશ કરે, બીજામાં ઉપર જાય કે નીચે આવે, ત્રીજામાં બહાર નીકળે, ચોથામાં વિદિશામાં ઉત્પન્ન થાય, કોઈ પાંચ સમયે ઉત્પન્ન થાય, તે બતાવે છે, ત્રસનાડીથી બહાર વિદિશામાંથી વિદિશામાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે વચલા ત્રણ સમય અનાહારક છે, પ્રથમ સમયે તથા પાંચમા સમયે આહારક છે, હવે કેવળી સમુદ્ધાતનું બતાવે છે.

एकंचदो व समष्ट केवलि परिवज्जिया अणाहारा

मंथंमि दोष्णि लोए, य पूरिष् तिन्नि समया उ ॥ १७५ ॥

કેવળી સમુદ્ઘાતમાં કાર્મણુ શરીર હોવાથી ત્રીજે ચોથો પાંચમો સમય અનાહારક છે, બાકીના સમયમાં ઉદ્ધારિક શરીર સાથે મિશ્ર હોવાથી આહારક છે, પહેલે સમયે દંડાકાર ણીને સમયે મંથન આકાર હોય ત્યારપછી કપાટ અને આંતરા પુરે પાંચમા સમયે આંતરા સંકેલે, છઠામાં કપાટ સાતમામાં મંથન આઠમામાં દંડ સંકેલે, તેમાં પ્રથમના બે અને પાછલા ત્રણમાં આહારક બાણુવા.

अंतोमुहुत्त मद्धं सेलेसीए भवे अणाहारा

सादीयमनिहणं पुण सिद्धायऽणहारगा होति ॥ १७६

અંત મુહૂર્તનો કાળ કહ્યો તે પાંચ હ્રસ્વ સ્વર અ ઈ ઉ ઋ લૃ બોલવા જેટલો કાળ જ્યારે કેવળીને મોક્ષ જલું થાય ત્યાર પહેલાં અયોગી ગુણુ સ્થાનને શૈલેશી અવસ્થા કહે છે, તેમાં પ્રથમની કાયા છોડી શરીર રહિત થવા પહેલાં વચ્ચે કાળ છે તે અનાહારક છે, પણ મોક્ષમાં ગયા પછી સિદ્ધના જીવને આહાર કોઇ દિવસ પણ નથી, એટલે શરીર છોડયું તે આદિ છે, પણ અંત નથી, હવે સ્વામી વિશેષ આશ્રયી જરા વધારે ખુલાસો કરે છે, ૧૭૪-૧૭૬ ગાથા નિચુક્રિતમાં સંબંધ બતાવ્યો, હવે ૧૭૫ નો સંબંધ બતાવે છે, કેવળીને છોડીને સંસારી જીવો એક અથવા બે

સમય વિગ્રહ ગતિમાં અનાહારક હોય છે, પાંચ સમયવાળી વિગ્રહગતિ કોઈક ભવ આશ્રયી હોવાથી નિર્યુક્તિકારે સાક્ષાત્ ન લીધી, તત્વાર્થ સૂત્ર અધ્યાય ૨-૩૧ માં એકં દ્વૌવા અનાહારકઃ એક બે લીધા અને વા શબ્દથી ત્રણ પણુ સમજવા, આનુપુર્વીનો ઉદય પણુ ઉત્કૃષ્ટથી વિગ્રહ ગતિમાં આગમમાં ચાર સમયનો કહ્યો છે, તે ચાર વિગ્રહ ગતિના સમયો પાંચ સમયે ઉત્પત્તિ થાય તેજ કહેવાય પણ તે સિવાય ન ગણાય,

પણુ ભવસ્થ કેવળીને તો કેવળી સમુદ્ધાત વખતે મન્યનમાં તથા તેના સંહરણના વખતમાં ત્રીજો તથા પાંચમો એ બે સમયોચિત લોક પૂરવાનો ચોથો સમય એ ત્રણ સમયો અનાહારક છે, હવે પાછું ફરીથી નિર્યુક્તિકાર સિદ્ધને આશ્રયી અનાહારકપણું સાદિ અનંતનું બતાવે છે, જ્યારે કાયા છોડી સિદ્ધમાં જવાનું થાય ત્યારે અયોગી કેવલીની શૈલેશી અવસ્થાથી સિદ્ધમાં જઈ કાયા રહિત સર્વથા શુદ્ધ આત્મરૂપે અનંત કાળ રહેશે તે બધો કાળ અનાહારકપણું બાણવું.

હવે વાદી શંકા કરે છે કે પૂર્વે કહ્યું હતું કે કવળ આહાર છોડીને દરેક સમયે આહારક છે, કવળની અપેક્ષાએ કોઈ વખત આહારક કોઈ વખત અનાહારક છે, તો કેવળ જ્ઞાન થયા પછી ઘાતિકર્મ ક્ષય થવાથી અનંતવીર્ય ઉત્પન્ન

થવાથી કવળ આહાર ન હોય, કારણ કે આહાર આપવામાં કાયાને વેદના વિગેરેના છ કારણો બતાવ્યાં છે, તેમાંનું એક પણ કેવળીને ન હોય, ત્યારે ઘણા દોષથી દોષિત એવો આહાર શા માટે કેવળી ભગવંત લે ? કારણ કે તેને વેદના ઉક્ત થતી નથી, તેને જે વેદનીય કર્મ છે, તે બળેલી દોરડીના વળ જેવું છે, અર્થાત્ અનંતવીર્ય હોવાથી વેદનીય કર્મ છતાં પણ તેને પીડા થતી નથી, વૈયાવૃત્ય કારણ પણ ભગવાનને સુર અસુરના ઈંદ્રો પૂજે છે, તો તેને કોની સેવા કરવાની છે ? ઈર્યાપથ પણ કેવળ જ્ઞાનનું આવરણ ક્ષય થવાથી બરોબર દેખીનેજ પગ મુકે છે, સંયમ તો યથાખ્યાત ચારિત્ર હોવાથી નિષ્ઠિત અર્થવાણું છે તેથી આહાર લેવાનું કારણ થતું નથી, તેમ પ્રાણ ધારણ કરવાની વૃત્તિમાં પણ આયુ તેમનું નાશ થવાનું નથી, કારણ કે અનંતવીર્ય છે, છતાં આયુ ક્ષય થાય તો સિદ્ધપણું મળવાનું છે, ધર્મ ચિંતાનો અવસર તો હવે નિષ્ઠિત અર્થ થવાથી દૂર થયો છે, એટલા માટે બહુ અપાયવાળો કવળ આહાર કેવળીને ખાવાનો કોઈપણ રીતે ઘટતો નથી, તેનો જ્ઞેનાચાર્ય ઉત્તર આપે છે, પ્રથમ ઘાતીકર્મ ક્ષય થવાથી કેવળ જ્ઞાન થતાં અનંત-વીર્ય થવાથી કેવળીને ખાવાની જરૂર નથી, એવું જે તમે કહ્યું તે આગમને જાણુતા નથી, તેમ તત્વનો વિચાર કર્યો નથી, યુક્તિનું રહસ્ય ન જાણવાનું તમારું વચન છે, જુઓ— જે આહાર નિમિત્ત વેદનીય કર્મ છે, તે તેનું કાયમ રહેલ

છે, શું તેનું શરીર જે અવસ્થામાં હતું તે બદલાઈ ગયું છે ? વળી તેનું પ્રમાણુ આ છે, કેવળીને પણ ખાવાનું છે, સમગ્ર સામગ્રીકપણું છે તેથી, પૂર્વમાં જેમ ખાતા હતા, આ સામગ્રી પ્રક્ષેપ આહારની છે, ૧ પર્યાસપણું છે, ૨ વેદનીયનો ઉદય છે, આહાર પચાવવા માટે તેજસ શરીર છે, અને લાંબુ આયુષ્ય છે, આ બધાં લક્ષણો કેવળીને છે, જો કે બળેલી દોરડી જેવું વેદનીય કર્મનું દષ્ટાન્ત આપ્યું, તે પણ સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ અને યુક્તિ રહિત છે, આગમમાંતો વેદનીય કર્મનો સાતા વેદનીય આશ્રયી કેવળીને અત્યંત ઉદય છે, યુક્તિ પણ આ છે, જો ઘાતકર્મના ક્ષયથી જ્ઞાન વિગેરે છે; પણ તેથી વેદનીયથી ઉત્પન્ન થયેલ ભૂખને કેવી રીતે રોકે ? કે જેથી ભૂખ ન લાગે, જેમ છાંયડો અને તડકો પરસ્પર વિરોધી છે, જે સાથે રહેવા યોગ્ય નથી, તેમ આ નથી, તેમજ ભાવ અભાવ પરસ્પર ત્યાગ રૂપ છે, તેમ આ ત્યાગરૂપ વિરોધી નથી, વળી સાતા અસાતા અંતર્મુહૂર્ત્તમાં બદલાય છે, તેથી જેમ સાતાનો ઉદય લાંબો કાળ છે, તેમ અસાતાનો પણ લાંબો કાળ હોવાથી અનંતવીર્ય છતાં પણ શરીર બળનો અપચય થવાથી ક્ષુધાની વેદનાની પીડા છેજ, તેમ આહાર લેવાથી તેનું કશું બગડતું નથી, આ આહાર સામાન્ય માણસ માફક રસના લોલુપી પણા માટે નથી, પણ શરીરમાં પુરૂષાર્થ છે, તે પ્રકટ કરવા માત્ર છે; (અથવા જેટલા પુદ્ગળોનું દેવું છે તે ચૂકવવા માત્ર છે,) વળી તમે કહ્યું કે વેદનીય કર્મની

ઉદ્ધરણના અભાવથી ઘણા પુદ્ગળોનો અભાવ છે, તેથી વેદનીયનો અભાવ છે, તે કહેવા માત્ર છે, કારણ કે ચોથા ગુણુસ્થાન અવિરત સમ્યગ્ દૃષ્ટિથી અગ્યારસ્થાન સુધી વેદનીય કર્મનો ગુણુ શ્રેણીના સહભાવથી ઘણા પુદ્ગળોના ઉદયનો સહભાવ છે, તેથી તે સ્થાનોમાં પૂર્વ કરતાં વધારે પીડાનો સહભાવ છે, વળી જે કેવળીમાં તીર્થકરને અધિક સાતાવેદનીયનો ઉદય છે, ત્યારે જેમ કહે છે કે પ્રચુર પુદ્ગળનો ઉદય નથી? તેથી તે કહેવું પણ તમારું નકામું છે, માટે જેમ સાતાનો ઉદય છે તેમ અસાતાનો પણ ઉદય નિવારણ થાય તેમ નથી, કારણ કે અંતર્મુહૂર્તમાં સાતા અસાતા બદલાતી બાય છે, વળી કોઈ કહે છે કે તીર્થકર નામ બાંધેલા દેવને ચ્યવનના વખતે છ માસ સુધી અત્યંત સાતા વેદનીયનો ઉદય છે, તો જેમ તે બાધાને માટે નથી, તો કેવળીને બાધું પણ નિવારણ થાય તેમ નથી, વળી કોઈ કહેશે કે આહાર વિષયની આકાંક્ષા તે ભૂખ છે, અને આકાંક્ષા તે આહાર લેવાની બુદ્ધિ છે, તે મોહનીય કર્મનો વિકાર છે, પણ તે મોહનીય દૂર થવાથી કેવળીને ભૂખ નથી, માટે ખાતા નથી, આ પણ કહેવું તદ્દન અયોગ્ય છે, કારણ કે મોહનીયના વિપાકથી ભૂખ નથી, તે ભૂખની વિપાકના પ્રતિપક્ષની સંખ્યાની નિવૃત્તિ છે, જેમકે કપાથોના પ્રતિકૂલ ભાષનાપણું નિવૃત્તિ છે, જેમ કે

उवसमेण हणे कोहं माणं महवया जिणे
 मायं च अज्जवभावेण लोभं संतुट्टिएजिणे १
 ઉપશમથી હણે, ક્રોધને, માર્દવે માન જતાય,
 સરળ ભાવથી કપટને, તોષે લોભ હણાય,

અથવા મિથ્યાત્વ અને સમ્યક્ત્વને પરસ્પર નિવૃત્તિ
 છે, તે બાણીતી છે, વેદના ઉદયની પણ વિપરીત ભાવના
 બાણીતી છે, કહ્યું છે કે

કામ ! જાનામિ તે મૂલં સંકલ્પાત્ કિલ જાયસે
 તતસ્તં ન કરિષ્યામિ તતો ન મે ભવિષ્યસિ ॥ ૧ ॥

ક્રમ તાફે મૂલ બાણીયું, સંકલ્પોથી થાય
 તે સંકલ્પો ત્યાગતાં, તું પણ નહિ દેખાય

હાસ્ય વિગેરે છ પ્રકૃતિ તો ચિત્તના વિકાર રૂપ છે,
 તેમની પ્રતિસંખ્યાથી નિવર્તે છે, અર્થાત્ તે વિકારોને
 રોકવાથી દૂર થાય છે, પણ ક્ષુધા વેદનીય તો રોગ કંડ તાપની
 માફક જીવ પુદ્ગળના વિપાકીપણાની હોવાથી વાસના દૂર
 કરવાથી ભૂખ દૂર ન થાય, (પણ તે તો આહાર ખાવાથીજ
 દૂર થાય) માટે મોહ વિપાક સંબંધી ભૂખ નથી, આમ
 નક્કી થવાથી કેટલાક આગ્રહીઓ જાહે છે કે

अपवर्च्यतेऽकृतार्थं नायुर्ज्ञानादयो न हीयन्ते
 जगदुपकृतावनन्तं, वीर्यं किं गतवृषो भुक्तिः ॥

અકૃતાર્થ (નિરર્થક) આયુ નાશ થતું નથી, તેમ જ્ઞાન વિગેરે અનંત હોવાથી ઓછાં થતાં નથી, જગતને ઉપકાર કરનારા એવા તીર્થંકરને અનંત વીર્ય હોવાથી તૃષ્ણુ રહિત થયાપછી ખાવાની શી જરૂર છે? વિગેરે કહેવું નકામું છે, અર્થાત્ કેવળી ખાય છે, છદ્મસ્થ અવસ્થામાં અનંત-વીર્યવાળા છે છતાં શા માટે ખાય છે? તેનો ઉત્તર બે વાદી એવો આપે કે છદ્મસ્થ અવસ્થામાં અધું વીર્યાતરાય કર્મ ક્ષય ન થવાથી ત્યાં ખાવાનું છે, તો તે વાદીનું કહેવું અયુક્ત છે, કારણ કે ત્યાં આયુનું ઘટવું થાય છે કે ચાર જ્ઞાનની હાનિ થાય છે કે તીર્થંકર ખાય છે? તેવું કશું નથી, છતાં એટલા માટે ખાય છે કે દીર્ઘકાલનું આયુ છે, માટેજ શરીર રક્ષણ માટે ખાવું પડે છે, તેમ કેવળી થયા પછી પણ ખાવું પડે છે, જેમ સિદ્ધિ ગતિવાળા અયોગી અક્રિયવાળા ધ્યાનીને છેલ્લો ક્ષણ કારણ છે તેમ સમ્યક્ત્વ વિગેરે પણ કારણ છે, અનંતવીર્યપણું તેને આહાર ત્રહણુ છતાં વિરોધ નથી આવતો; કારણ કે તીર્થંકર દેવછંદા વિગેરેમાં વિશ્રામ માટે બેસે છે, તથા જવું આવવું પણ કરે છે, તેમ વિરોધ ન હોવાથી આહાર ક્રિયા પણ ચાલે છે, વળી ઘણા બળવાન વીર્યવાળાને અદ્ય ભૂખ હોય તેમ પણ નથી, માટે વાદીની શંકાઓ વ્યર્થ છે, વળી એકાદશ પરીષદો વેદનીય કર્મના કેવળીને ઉદયમાં હોય છે બાકીના ૧૧ જ્ઞાનાવરણીય વિગેરેના થયેલા તે ઘાતિકર્મો ક્ષય થવાથી દૂર થયા છે, માટે બાકીના

તો રહેલા છે, એટલે કેવળીમાં લોજન કાયમ રહે છે; તે બતાવે છે. ૧ ભૂખ, ૨ તરસ ૩ ઠંડ ૪ તાપ ૫ ડાંસ મચ્છર ૬ નગ્નપણું ૭ અરતિ ૮ સ્ત્રી ૯ ચર્ચા ૧૦ નિષદ્યા (રહેવું) ૧૧ શય્યા ૧૨ આક્રોશ ૧૩ વધ ૧૪ યાંચા ૧૫ અલાલ ૧૬ રોગ ૧૭ તૃણ સ્પર્શ ૧૮ મલ ૧૯ સત્કાર પુરસ્કાર ૨૦ પ્રજ્ઞા ૨૧ અજ્ઞાન ૨૨ દર્શન આ બાવીસ પરીષદો મુમુક્ષુએ સહન કરવાના છે, તેમાંના પ્રજ્ઞા અજ્ઞાન જ્ઞાનઆવરણના છે, દર્શન મોહનીયનો દર્શન અંતરાયથી અલાલ, ચારિત્ર મોહનીયના-નગ્નપણું અરતિ સ્ત્રી નિષદ્યા આક્રોશ યાંચા સત્કાર પુરસ્કાર આ અગ્યાર કેવળીને ન હોય, તેનાં મૂળ કારણો ઘાતિ કર્મનો ક્ષય થયો છે, કારણના અલાવમાં કાર્ય ન થાય, પણ બાકીના ૧૧ વેદનીય કર્મના હોવાથી વિદ્યમાન છે, ભૂખ તરસ, ઠંડ, તાપ, ડાંસ મચ્છર ચાલવું પથારી માર રોગ રોગ ઘાસનો સ્પર્શ અને મળ એ અગીઆર (૧૧) વેદનીય કર્મથી થાય છે, તે કેવળીમાં હોય છે અને નિદાનના ઉચ્છેદ વિના નિદાનીનો ઉચ્છેદ ન હોય, માટે કેવળીમાં ભુખ-વિગેરેની પીડા સંભવે છે.

ક્રૂત આ અનંત વીર્યવાળા હોવાથી આકુળઆકુળ ન થાય, વળી આ નિષ્ઠિત અર્થવાળા વિના કારણજ પીડાને સહન કરે નહિ, તેમ આ બોલવાને શક્તિવાન પણ નથી, કે કેવળી ભગવાનને ભુખની પીડા બાધ ન કરે, જેમ સ્વ-ભાવથીજ પ્રભુનું શરીર પરસેવા વિગેરેથી રહિત છે, તેમ પ્રક્ષેપ આહાર રહિત છે, માટે આહાર વિના હમેશાં રહે,

આ બોલવું પ્રમાણુ રહિત હોવાથી સાંભળવા જેવું પણ નથી, પણ કેવળ જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ પહેલાં ખાવાનું સ્વીકાર્યું છે, તેમ કેવળ જ્ઞાન થયા પછી પણ તેજ ઔદારિક શરીર આહાર વિગેરે પોષવા યોગ્ય છે, વળી કોઈ અન્યથા ભાવ બતાવે છે, પણ તે યુક્તિ રહિત હોવાથી કહેવા માત્રજ છે, પ્રથમ તીર્થંકરની અપેક્ષાએ ૬ વર્ષ આછા એવું પૂર્વ કોડી વર્ષના આયુવાળા કેવળીને ઔદારિક શરીરના નિભાવ માટે પ્રક્ષેપાહાર પણ હોવો જોઈએ, તે બતાવે છે, તેજસ શરીર વડે કોમળ કરેલ લેવા યોગ્ય દ્રવ્યને પોતાની પર્યાસિવડે પરિણુમાવેલાને પરિણુમના ક્રમવડે ઔદારિક શરીરનું બંધારણુ થાય છે, તેમ ઔદારિક શરીર થયા પછી નિભાવવા માટે તેજ પ્રકારે વેદનીય કર્મના ઉદયમાં ભુખ લાગે છે, અને આ બધી સામગ્રી કેવળીમાં સંભવે છે, વળી ભુખનો ઘાતિ કર્મની ચોકડી સાથે તેનો સહકારી કારણુ ભાવ નથી કે તે ઘાતિ કર્મના અભાવે તેનો પણ અભાવ થાય, આ પ્રમાણુ સંસારમાં રહેલા બધા જીવો વિગ્રહ ગતિમાં જઘન્યથી એક સમય ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ (ચાર) સમય અને ભવસ્થ કેવળી સમુદ્ઘાતમાં ત્રણ સમય અને શૈલેશી અવસ્થામાં અંતર્મુદૂર્ત અનાહારક છે. સિદ્ધના જીવો સાદિ અનંતકાળ અનાહારક છે, એ નક્કી થયું, હવે પ્રથમ આહાર કયા શરીર વડે કરે છે તે કહે છે,

જોણ કમ્મણં આહારેઈ અણંતરં જીવો

તેણ પરં મીસેણં જાવ સરીરસ્સ નિપ્પત્તી ॥ ૧૭૭

જ્યોતિ-તેજથી ઉત્પન્ન થયેલ તેજસ તથા કાર્મણુ શરીરથી જે આહાર કરે છે, આ તેજસ કાર્મણુ આ સંસાર ભ્રમણુ થાય, ત્યાં સુધી જીવને કાયમ છે, તે જો શરીરો વડે બીજી ગતિમાં ગયેલા જીવો પ્રથમ આહાર કરે છે, ત્યારપછી ઔદારિક કે વૈક્રિય સાથે થઈને ત્રણ શરીર થાય ત્યાં સુધી આહાર કરે છે, પછી ઔદારિક કે વૈક્રિય શરીર બંધાઈ ગયા પછી તે કોઈ પણ શરીરે વડે આહાર કરે છે, હવે પરિજ્ઞાનો નિક્ષેપ કરે છે,

નામં ઠવળા પરિન્ના દવ્વે ભાવે ય હોઙ્ નાયવ્વા
દવ્વ પરિન્ના તિવિંહા ભાવપરિન્ના ભવે દુવિહા ॥ ૧૭૮

નામ સ્થાપના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારે પરિજ્ઞાના નિક્ષેપા કરવા તેમાં નામ સ્થાપના સુગમને છોડીને દ્રવ્ય પરિજ્ઞા બતાવવા દ્રવ્યપરિજ્ઞા સચિત્ત અચિત્ત મિશ્ર એમ ત્રણ પ્રકારે છે, ભાવપરિજ્ઞામાં જ્ઞપરિજ્ઞા (જાણવું) પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા (દોષિતને છોડવું) એમ બે પ્રકારે બતાવ્યું, બાકીના નોઆગમ જ્ઞશરીર લવ્ય શરીર તદ્દ્યતિરિક્ત વિગેરે ભેદોનો વિચાર આચારાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં છે તે પ્રમાણે જાણવો નિક્ષેપ નિર્ચુકિત કહી, હવે સૂત્રઅનુગમમાં અસ્ખલિતાદિ ગુણવાળું સૂત્ર કહેવું, તે કહે છે,

સુયં મે આડસંતેણં ભગવયા ઇવમવ્વાયં
ઈહવલ્લુ આહાર-પરિણામજ્ઞયણે તસ્સણં અય-

મટ્ટે-ઇહાં સ્વલ્પપાર્શ્વિણં વા ધ સવ્વતો સવ્વાવંતિ ષણં
 લોગંસિ ચત્તારિ વીયકાયા એવમાહિજ્જંતિ, તં જહા
 અગ્ગવીયા મૂલ્લવીયા, પોરવીયા, સ્વંધવીયા, તેસિં ચ ણં
 અહાવીણં અહાવગાસેણં ઇહેગતિયા સત્તા પુઠવી
 જોણિયા પુઠવીસંજવા પુઠવીવુક્કમા તજ્જોણિયા
 તસ્સંભવા તદુવક્કમા કમ્મોવગા કમ્મણિયાણેણં
 તત્થવુક્કમા ણાણાવિહજોણિયાસુ પુઠવીસુ સ્વસ્વ-
 ત્તાણ વીડટ્ટંતિ ॥

સુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામીને કહે છે, મેં લાંબા આયુષ્ય
 વાળા ભગવાને કહેલું આ સાંભળ્યું છે, કે આધાર પરિજ્ઞા
 આ અધ્યયન છે, તેમાં આ પ્રમાણે વિષય છે, પૂર્વ પશ્ચિમ
 ઉત્તર દક્ષિણ એ ચાર દિશામાં તથા ઉંચે નીચે તથા ચાર
 ખુણામાં બધા લોકમાં એટલે રહેનારને આશ્રયી ભાવ
 દિશાઓના આધાર રૂપ લોક છે, તેમાં ચાર ધીજ કાયો છે,
 અથાત્ ધીજ એજ કાય જેમને-છે, તે ધીજકાયો ચાર છે,
 હુવે તે ધીજ કયાં છે જે ધીજના આધારે વનસ્પતિ થાય
 છે, તે બતાવે છે, કોઈને આગળ છેડે ઉપરના ભાગમાં
 ધીજ છે, તે અગ્રધીજવાળા તાડની જાતિ આંખા અથવા

ક્રમોદ્ધ કાંગરની જાતિ છે, અથવા આગળનો ભાગ તેજ ઉત્પત્તિમાં કારણરૂપે છે, તેવાં કેરંટ વિગેરે જાતિનાં અગ્રબીજ કહેવાય છે, મૂળ બીજવાળાં આદુ વિગેરે કંદમૂળ જાણવાં પર્વ-સાંધા કે ગાંઠમાં બીજ હોય તે શેરડી વિગેરે છે, સ્કંધ બીજ તે સલ્લકી વિગેરે છે, નાગાબુર્ન આચાર્ય આ પ્રમાણે કહે છે, કે વનસ્પતિ કાયને પાંચ પ્રકારની બીજની ઉત્પત્તિ છે, અગ્ર મૂળ પૌર વૃક્ષ બંધ એમ પાંચ પ્રકારે છે, “ અગ્ગ-મૂલ પોરુક્લ, સંધ, વીયરુદ્ધા—આ સિવાય છદ્ધાવિ જગેંદિયા સમુચ્છિમા વીયા જાયંતે, ” છઠો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે, બળેલા વનમાં જુદીજુદી જાતનાં ઘાસ થાય છે, અથવા તળાવમાં કમળો થાય છે, હવે મૂળ સૂત્રમાં કહેલા ચારે પ્રકારના જેજે વનસ્પતિકાયનાં ઉત્પત્તિ કારણ બીજ છે, તેનો તે બીજ સાથે સંબંધ છે, તેનો પરમાર્થ આ છે કે ક્રમોદ્ધના અંકુરાનું ઉત્પત્તિ કારણ શાલિનુંજ બીજ છે, એ પ્રમાણે તે તે જાતિના બીજમાંથી તે તે વનસ્પતિ થાય છે, યથા અવકાશ—એટલે બીજ જે સ્થળે વાવે, તે ઉત્પત્તિ સ્થાન છે, અથવા જમીન હોય પાણી હોય. તેની રૂતુ હોય, ખુલ્લી જગ્યામાં બીજનો સંયોગ હોય તેવાં ખેતરો કે વાડીમાં ઉગે, તે અવકાશ કહેવાય, આ પ્રમાણે બીજ અને અવકાશ (સ્થાન) તથા સામગ્રી મળવાથી આ જગતમાં કેટલાએ સંસારી જીવો જેમને વનસ્પતિ કાયમાં ઉત્પન્ન થવાનું કર્મ ઉદ્દય આબરું હોય, તે વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થાય તોપણ

તેમની યોનિ (ઉત્પત્તિનું સ્થાન) પૃથ્વીકાય છે, આ પૃથ્વી એટલા માટે બતાવી કે પૃથ્વી જો આધાર ન આપે તો તે બીજો અધર ઉગી શકે નહિ, જેમ શેવાળ જંબાળ વિગેરે-ને ઉત્પત્તિનું સ્થાન પાણી છે, તેમ વનસ્પતિનાં બીજને પૃથ્વીનો આધાર છે, તેમ પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે, સદા તેમાંજ થાય છે, તેનો પરમાર્થ એ છે કે તે જીવો હૃદયેશાં કંઈ તે પૃથ્વી કાયમાં ઉત્પન્ન થઈ ને કાયમ રહેતા નથી, બીજી ગતિમાં પણ જાય છે, તેમ પૃથ્વીમાં તેમનો વિશેષ ક્રમ-ફેલાવું છે, તેથી પૃથ્વી વ્યુત્ક્રમો કહેવાય છે, તેના સાર આ છે કે તે પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થઈને તે પૃથ્વી ઉપર ઉંચે આકાશમાં વધે જાય છે, એ પ્રમાણે યોનિક સંભવવ્યુત્ક્રમ વિગેરે અનૂદ્ય (બતાવીને) બીજું પણ કહે છે, કસ્મોવગા-તેવું કર્મ વનસ્પતિ કાયમાં ઉત્પન્ન થવાવાળું હોવાથી પ્રેરાઈને તે વનસ્પતિ ઉગે તેવી પૃથ્વીમાં જાય છે તે કર્મોપગ છે, તેને કર્મને વશ થઈને એકવાર વનસ્પતિમાં જન્મીને પાછા તેમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે, કહ્યું છે કે-

કુસુમપુરોપ્તે બીજે મથુરાયાં નાંકુરઃ સમુદ્ભવતિ

યત્રૈવ તસ્ય બીજં તત્રૈવોત્પદ્યતે પ્રસવઃ ॥ ૧ ॥

કુસુમપુરમાં વાવ્યું બીજ ન મથુરામાં અંકુર થાય

જ્યાં જેનું હોય વાવ્યું બીજ ત્યાં અંકુરો પ્રકટ દેખાય ?

વગી તે જીવો કર્મના નિદાનથી ખેંચાયેલા તે પૃથ્વી કાયમાં ઉગેલા છે તે કર્મને વશ થઈને જુદી જુદી યોનિમાં

પૃથ્વીમાં કે બીજી છકાયોનાં જે ઉત્પત્તિનાં સ્થાનો છે, તે સચિત્ત અચિત્ત મિશ્રયોનિઓ છે, તેમાં પણ કોઈ ઘોળી કાળી વિગેરે વર્ણવાળી છે, તેમ તીખા વિગેરે રસવાળી છે, સુગંધી કે દુર્ગંધ વાળી પણ યોની છે, તેમાં કોમળ કર્કશ વિગેરે સ્પર્શ વિગેરેથી ઘણા લેદો છે, તેવી ઘણા પ્રકારની પૃથ્વીમાં બુદ્ધી બુદ્ધી જાતના ઝાડ પણે વિવિધ રીતે વર્તે છે, ઉત્પન્ન થયેલ દેખાય છે.

તે જીવા તેસિં ણાણાવિહ જોણિયાણં પુઢ-
 વીણં સિણેણામાહારેંતિ, તે જીવા આહારેંતિ
 પુઢવીસરીરં આજસરીરં તેડસરીરં વાડસરીરં વળ-
 સ્સહસરીરં ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં
 સરીરં અચિત્તં કુઠ્ઠવંતિ પરિવિદ્ધત્થં તં સરીરં પુ-
 ઢાહારિયં વિપરિણયં સારૂવિયકઢં સંતં ॥ અવરેડ-
 વિ ય ણં તેસિં પુઢવિજોણિયાણં રૂઠ્ઠવાણં સરીરા
 ણાણાવણ્ણા ણાણાગંધા ણાણારસા ણાણાફાસા
 ણાણાસંઠાણં સંઠિયા ણાણાવિહ સરીરપુમ્મલ
 વિડઠ્ઠિત્તા તે જીવા કમ્મોવવન્નગા ભવંતિ
 ત્તિ મઠ્ઠવાયં ॥ સુ. ૪૩ ॥

તે વનસ્પતિકાયના જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ ને પાણીની ભીનાશને ચુસે છે, તે તેમનો આહાર છે, પણ તે પૃથ્વીની ભીનાશ ચુસતાં પૃથ્વીને પીડા આપતા નથી, તેજ પ્રમાણે પાણી અગ્નિ વાયુ વનસ્પતિનું પણ સમજવું, જેમ ઈંડાથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવો માની ગરમીથી વંધવા છતાં તથા ગર્ભમાં રહેલા માતાના આહારથી આહાર કરવા છતાં માતાને બહુ પીડા કરતાં નથી, એમ આ વનસ્પતિકાયનો જીવ પૃથ્વીની ભીનાશ ચુસવા છતાં પોતે ઉત્પન્ન થતાં પૃથ્વીને બહુ પીડા કરતો નથી, અને ધીરે ધીરે ઉત્પન્ન થઈને વધતાં અસદૃશ રંગ રસ વિગેરેથી યુક્ત હોવાથી થોડી બાધાને ઉત્પન્ન પણ કરે છે, એમ જમીનમાં રહેલું પાણી પણ પીએ છે, તેમ આકાશમાંની ભીનાશ ને પણ ચુસે છે, તે પ્રમાણે અગ્નિકાયની રાખ વિગેરેનું ખાતર લે છે, વાયુ ગ્રહણ કરે છે, એમાં વધારે શું કહીએ ? વળી જુદા જુદા પ્રકારનાં ત્રસથાવરનાં શરીરનો ઉપયોગ કરે છે, તે પોતાની કાયા વડે તેને અચિત્ત પણ કરે છે, અથવા પૃથ્વી કાય વિગેરે તું શરીર જે જીવું થયેલું હોય તેને કંઈ અચિત્ત કરે છે, કંઈ પરિતાપ ઉપજાવે છે, તે વનસ્પતિ કાયના જીવો એ પૃથ્વી કાય વિગેરેનું શરીર જે પોતે ઉપયોગમાં લે છે, તે પૃથ્વી કાય વિગેરેથી પોતે ઉત્પન્ન થતાં પોતાના શરીરની આમડીથી આહાર લે છે, અને આહાર લઈને પોતાના રૂપે પરિણ માવીને પોતાના રૂપમાં મેળવી લે છે, બીજાં શરીરો પણ

જે મૂળ શાખા પ્રતિ શાખા નાની ડાળીઓ પાંદડાં કુલ ફળ વિગેરે છે, તે પૃથ્વી યોનિમાંથી થયેલાં વૃક્ષો જુદા જુદા વર્ણનાં છે, જેમકે થડનો રંગ જુદા જુદા પુદ્ગલો લેવાથી મૂળીયાંના રંગ કરતાં જુદો હોય છે, તે પ્રમાણે ડાળી પાંદડાં કુલ ફળ વિગેરે જુદા જુદા શરીરના પુદ્ગલો લેઈને જુદા જુદા રંગનાં થાય છે, તે કહે છે, જુદા જુદા રસોના વીર્ય વિપાકવાળા જુદા જુદા શરીરના પુદ્ગલો લઈને સુરૂપ કુરૂપ સંસ્થાન વાળા થાય છે, તથા કોઈનું દઢ કોઈનું ઢીલું સંઘ-યણુ હોય છે, કોઈનું પાતળું કોઈનું જાડું થડ હોય છે, આ પ્રમાણે જુદા જુદા શરીરો દરેક ઝાડ પોતાનામાં કરે છે, તે નક્કી થયું,

હવે કેટલાક બૌદ્ધ વિગેરે વનસ્પતિ વિગેરે સ્થાવર જીવો જ નથી, એવું જે માને છે, તેનો નિષેધ કરવા કહે છે, તે વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવો અજીવો નથી, કારણ કે જીવોનું લક્ષણ ઉપયોગ છે, તે તેમને છે, તે બતાવે છે, તેમનામાં પણ આશ્રય (રહેઠાણ)થી ઉંચે જવું વિગેરે ક્રિયાથી ઉપયોગ દેખાય છે, તથા સારા અનુકુળ આહારની વૃદ્ધિ હાનિથી તેમના શરીરની વૃદ્ધિ હાનિ થતી હોવાથી નાના બાળક માફક તે જીવો સિદ્ધ થાય છે, વળી છેદેલી વધવા-થી, નિદ્રા લેવાથી બધી છાલ ઉખેડવાથી વનસ્પતિનો નાશ થાય વિગેરે હેતુઓ સમજી લેવા, કે વનસ્પતિ જીવ છે, વળી વનસ્પતિમાં સાક્ષાત્ ચૈતન્ય દેખાય છે, છતાં અસિદ્ધ

અનૈકાંતિક વિગેરે પોતાના મતના આગ્રહથી કહે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું નથી, કારણ કે અરિહંતના મતને માનનારો સાચો જ્ઞેન છે તે અસિદ્ધ વિરુદ્ધ અનૈકાંતિક દોષો લગાડીને વનસ્પતિનું જીવત્વ ઉડાવી દે નહિ, તથા તેમાં મુંઝાય નહિ, કારણ કે બધામાં કોઈ અંશે તે સ્વીકારેલ છે, અને તેનો નિષેધ પણ કર્યો છે, અર્થાત્ જ્યાં જીવ છે તે જીવ નથી એમ ન કહેવું, વળી તે જીવો વનસ્પતિઓમાં તેવા કર્મને લીધે ઉત્પન્ન થયાં કરે છે, તે કર્મ આ પ્રમાણે છે એકેન્દ્રિય જ્ઞાતિ સ્થાવર નામ વનસ્પતિને યોગ્ય આયુ વિગેરે છે, તે કર્મ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં આવ્યાથી ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલા કહેવાય છે પણ તે કાળ કે ઇશ્વર વિગેરેએ ત્યાં મોકલ્યા નથી, આવું તીર્થંકરોએ કહેલ છે, આ પ્રમાણે પૃથ્વીયો-નિવાળા વૃક્ષો કહ્યા, હવે તે પૃથ્વી યોનિવાળા ઝાડોમાં બીજા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે બતાવે છે, સુધર્મા સ્વામી શિષ્યોને કહે છે,

અહાવરં પુરવ્વાયં ઇહેગતિયા સત્તા સ્વસ્વ-
જોણિયા સ્વસ્વસંભવા સ્વસ્વવુક્કમા ત્તજ્જોણિયા
તસ્સંભવા તદુવ્વકકમા કમ્મોવગા કમ્મનિયાણેણં
તત્થુવુક્કમા પુઢવીજોણિણિં સ્વસ્વેહિં સ્વસ્વત્તાણ
વિઉટ્ઠંતિ, તે જીવા તેસિં પુઢવીજોણિયાણં સ્વસ્વાણં

સિણેહમાહરેંતિ, તેજીવા આહારેંતિ પુઢવીસરીરં
 આઝ તેઝવાઝ વણ્ણસઙ્ગસરીરં ણાણાવિહાણં તસ-
 થાવરાણાં પાણાણં સરીરં અચિતં કુઠ્ઠવંતિ પરિવિ-
 વિદ્ધત્થં સરીરં પુઠ્ઠવાહારિયં તયાહારિયં વિપ્પરિ-
 ણામિયં સારૂવિકઢં સંતં અવરે વિ ય ણં તેસિં
 રુક્ખજોણિયાણં રુક્ખાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા ણાણા
 ગંધા ણાણારસા ણાણાફાસા ણાણા સંઠાણંસંઠિયા
 ણાણાવિહ સરીરપુગ્ગલ વિઝવિયા તે જીવા ક-
 મ્મોવન્નગા ભવંતીતિ મક્ખાયં ॥ સૂ-૪૪ ॥

તીર્થંકરે આવું કહ્યું છે, અથવા તે વનસ્પતિ સંબં-
 ધીનું ખીણું પણ આવું કહ્યું છે કે આ જગતમાં કેટલાક
 જીવો પોતાનાં તેવાં કર્મો ઉદયમાં આવવાથી તેઓ વનસ્પ-
 તિયોનિમાં જન્મે છે, ૪૩ માં સૂત્રમાં પૃથ્વીયોનિની ઉત્પત્તિ
 બતાવી, તે પ્રમાણે અહીં બધું કહેવું, ૪૪ માં મૂળ સૂત્રનો
 અર્થ કહે છે, જે જીવો કર્મના ઉદયથી ઝાડમાં જન્મે છે, તેમની
 યોનિ ઝાડ કહેવાય છે, અને તે કર્મના આધારે ત્યાં ઉત્પન્ન
 થવાનો સંભવ ભવિષ્ય આશ્રયી છે, અને ઝાડમાં તેમનો
 વ્યુત્ક્રમ (સંબંધ) છે, તેજ પ્રમાણે યોનિ સંભવ વ્યુત્ક્રમ

અને કર્મનો સંબંધ હોવાથી ત્યાંજ ઉત્પન્ન થવાના છે, આ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ તેમનાં કર્મ છે, ત્યાં આવેલા જીવો જેમની પૃથ્વીયોનિ છે તેવાં અડો સાથે પોતે વૃક્ષ રૂપે રહે છે, તે જીવો અડોના રસ ભીનાશને ચુસે છે, તે પ્રમાણે પૃથ્વી પાણી વાયુ વનસ્પતિ જે સમીપમાં હોય તે જીવા જીવા ત્રસ થાવર જીવોના શરીરને અચિત્ત કરે છે, અને પોતાની વૃદ્ધિને માટે પૂર્વે તે શરીરનો આહાર કર્યો તેમ પછી પણ આમડી વડે તેનું રૂપ પોતાના રૂપે કરીને રહે છે, તેમ બીજા પણ ત્યાં રહેલા જીવો તે પ્રમાણે અડમાં જન્મેલા જીવોનાં શરીરો જીવાજીવા વર્ણુ ગંધ રસ અને સ્પર્શ તથા શરીરના આહારવાળા છે, તેમજ જીવાંજીવાં શરીરના પુદ્ગળો વિકુર્વીને તે કર્મ ભોગવનારા થાય છે, આ તીર્થંકરે કહેલ છે,

અહાવરં પુરવ્વાયં રૂહેગતિયા સત્તા સ્વસ્વ-
 જોણિયા સ્વસ્વસંભવા સ્વસ્વવુક્કમા તજ્જોણિયા
 તસ્સંભવા તદુવક્કમા કમ્મોવગા કમ્મનિયાણેણં
 તત્થવુક્કમા સ્વસ્વજોણિણ્ણુ સ્વસ્વત્તાણ વિડદંતિ
 તે જીવા તેસિં સ્વસ્વજોણિયાણં સ્વસ્વાણં સિનેહ-
 માહારેંતિ, તે જીવા આહારેંતિ પુઢવીસરીરં

આડતેડ વાડવણસ્સડસરીરં તસથાવરાણં પાણાણં
 સરીરં અચિત્તં કુઠ્ઠંતિ, પરિવિઠ્ઠત્થં તં સરીરં પુ-
 વ્વાહારિયં તયાહારિયં વિપરિણામિયં સારૂવિયકડં
 સંતં અવરેડવિ ય ણં તેસિં રુક્ખજોણિયાણં રુક્ખાણં
 સરીરા ણાણાવન્ના જાવ તે જીવા કમ્મોવવન્નગા
 ભવંતીતિ મક્ખાયં ॥ સુ-૪૫ ॥

આ સૂત્ર ૪૪મા પ્રમાણે છે ક્રુત ૪૪ મા સૂત્રમાં પૃથ્વીની
 ભીનાશ ચૂસનારમાં તે જીવો ઉત્પન્ન થતા, તે આ સૂત્રમાં
 આડોનો રસ ચૂસનાર જીવોમાં ઉત્પન્ન થયેલા બાણુવા,
 (પૃથ્વી સાથે જે મૂળીયાંનો સંબંધ છે તે મૂળીયાં ઉપર
 જે થડ થાય છે, તે મૂળીયાંનો રસ ચૂસે છે, તેટલો લેદ
 બાણુવો)

અહાવરં પુરક્ખાયં ઇહેગડયા સત્તા જોણિયા
 રુક્ખસંભવા રુક્ખવુક્કમા તક્કાજોણિયા તસ્સંભવા
 તદુવક્કમા કમ્મોવગા કમ્મનિયાણેણં તત્થવુક્કમા
 રુક્ખજોણિણસુ રુક્ખેસુ મુલત્તાણ કંદત્તાણ ઁંધત્તાણ
 તયત્તાણ સાલત્તાણ પવાલત્તાણ પત્તત્તાણ પુપ્ફત્તાણ

फलत्ताए विउटंति, ते जीवा तेसिं रुक्खजोणियाणं
 रुक्खाणं सिणेहमाहारेंति, ते जीवा आहारेंति
 पुढवीसरीरं आउतेउवाउवणस्सइ० णाणाविहाणं
 तसथावराणं पाणाणं सरीरं अच्चित्तं कुव्वंति परि-
 विद्धत्थं तं सरीरगं जाव सारूवि कडं संतं अवरे-
 वि य णं तेसिं रुक्खजोणियाणं मूलाणं कंदाणं
 खंधाणं तयाणं सालाणं पवालाणं जावबीयाणं
 सरीरा णाणावण्णा णाणागंधा जाव णाणाविह
 सरीरपुग्गलविउविया ते जीवा कम्मोववन्नगा
 भवंतीति मक्खायं ॥ सु० ४६ ॥

પ્રથમ મૂળને કહ્યું પછી થડને કહ્યું હવે આડના
 અવયવો કહે છે, તીર્થ કરે (કેવળ જ્ઞાનથી બેઠને) આપું
 કહેલું છે, આ જગતમાં બધા કર્મ ધારી જીવો જે વૃક્ષ
 યોનિયા છે તે વનસ્પતિ કાયના અવયવોનો આશ્રય કરેલો
 છે તેઓ વનસ્પતિ રૂપે બીજા જીવો ગણાય છે, અરણ્ય કે
 તેમાં મુખ્ય એક જીવ આખા આડમાં વ્યાપીને રહેલો છે,
 બાકીના જીવો તે આડના અવયવોમાં મૂળ કંદ સ્કંધ (થડ)
 ચામડી ડાળી અંકુરા પાંદડાં ફુલ ફળ બીજ એમ દશ

સ્થાનોમાં જીવો જન્મે છે તે ત્યાં જન્મેલા વૃક્ષયોનિયા વૃક્ષમાં થએલા વૃક્ષમાં ઉત્ક્રમેલા કહેવાય છે, આકીનું પૂર્વ માફક છે, અહીં પૂર્વે કહેલ વિષય બતાવનારાં ચાર સૂત્રો કહેલાં છે, તે આ છે, (૧) વનસ્પતિઓ પૃથ્વી આશ્રિત છે (૨) તેનું શરીર અપકાય વિગેરે શરીરનો આહાર કરે છે, (૩) તે વધીને આહાર કરેલું શરીર અચિત્ત તથા નાશ કરીને પોતાના રૂપે બનાવે છે, (૪) બીજાં પણ પૃથ્વીયોનિ વાળી વનસ્પતિનાં શરીરો પોતે મૂળ કંદ સ્કંદ વિગેરે બુદ્ધા બુદ્ધા રંગવાળાં તેમાં થાય છે, એમ અહીં પણ વનસ્પતિ યોનિવાળા વનસ્પતિનાં એવોજ વિષય બતાવનારાં ચાર પ્રકારનાં સૂત્રો સમજવાં, પ્ર-ક્યાં સુધી? ઉ-ન્યાં સુધી તે જીવો વનસ્પતિ કાયના અવયવો મૂળ કંદ સ્કંધ વિગેરે રૂપવાળા કર્મોથી ઉત્પન્ન થયેલા સમજવા ત્યાં સુધી,

અહાવરં પુરસ્વાયં ડ્હેગતિયા સત્તા રુક્ષ-
જોણિયા રુક્ષસંજવા રુક્ષવુક્કમા તજ્જોણિયા
તસ્સંભવા તદુવક્કમા કમ્મોવવન્નગા કમ્મનિયા-
ણેણં તત્થવુક્કમા રુક્ષજોણિણ્હિં રુક્ષેહિં અજ્ઞા-
રોહત્તાણ વિડટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં રુક્ષજોણિ-
યાણં રુક્ષાણં સિણેહ માહરેંતિ, તે જીવા આહા-

રેતિ પુઢવીસરીરં જાવસારૂવિકઢં સંતં, અવરેવિ
 ય ણં તેસિં રુક્ષજોણિયાણં અજ્ઞારૂહાણં સરીરા-
 ણાણાવન્ના જાવ મક્ષ્વાયં ॥ સૂ૦ ૪૭ ॥

હવે વૃક્ષના ઉપર ઉત્પન્ન થયેલાં વૃક્ષોનું કહે છે. આપણુ તીર્થંકરોએ કહેલું છે, કે કેટલાક જીવો વૃક્ષોનિયા થાય છે, એટલે જે ઝાડો પૃથ્વી ઉપર ઉગ્યાં હોય તે ઝાડોમાં એક ભાગ તરીકે ખીજાં ઝાડાં ઉગે છે (જેમ ખીપળો ખીજા ઝાડ ઉપર ઉગે છે) તે એક વનસ્પતિ મૂળથી આ-રંભ થયેલ છે, તે ઉપચય (વૃદ્ધિ કરનારા) વૃક્ષોનિયા કહેવાય છે, અથવા જે પૂર્વે મૂળ કંઠ સ્કંધ શાખા પ્રશાખા વિગેરે કહ્યાં છે, તે પણ ઝાડ ઉપર ઉગેલાં જાણુવાં, તે વૃક્ષોનિયા ઝાડોમાં કર્મના ઉપાદાનને લીધે ઉપર વધે છે, તે અધ્યારૂહ વૃક્ષના ઉપર ઉગેલાં વૃક્ષો કહેવાય છે, અથ-વા ઝાડો ઉપર ઉગનારી વધનારી વેલડીઓ અથવા કામ વૃક્ષ નામનાં ઝાડ જાણુવાં, અને તેને આશ્રયી ખીજા વન-સ્પતિ કાય જીવો તે વૃક્ષોનિયા ઝાડોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અહીં પણ પૂર્વ માફક ચાર સૂત્રો સમજવાં, (૧) વૃક્ષો-નિયા ઝાડોમાં ખીજાં ઝાડો થાય છે, (૨) તે ત્યાં ઉત્પન્ન થઇને પોતાના ચોનિ ભૂત વનસ્પતિના શરીરનો આહાર કરે છે (૩) તે આહાર કરેલા શરીરને અચિત તથા વિધ્વસ્ત કરી પોતાની કાર્ય રૂપે પરિણુમાવે છે, (૪) અને તેમાં રહે-

લાં ખીજાં શાખા ડાળાં વિગેરે શરીરોને બુદ્ધા બુદ્ધા ૩૫
રસ ગંધ સ્પર્શવાળાં બુદ્ધા બુદ્ધા આકારનાં બનાવે છે, આ
બધ્ધા જીવો ત્યાં હિમન્ન થાય છે તે પૌતાના કર્મ વડે ત્યાં
ખેંચાઈને ઉત્પન્ન થાય છે આ પહેલું સૂત્ર છે.

અહાવરં પુરવ્સ્વાયં ઇહેગતિયા સત્તા અજ્ઞા-
રોહજોણિયા અજ્ઞારોહસંભવા જાવ કમ્મનિ-
યાણેણં તત્થ વુક્કમા સ્વજોણિણસુ અજ્ઞારોહેસુ
અજ્ઞારોહતાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં સ્વજ-
જોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સિણેહમાહારેંતિ, તે
જીવા પુઢવીસરીરં જાવ સારૂવિય સંતં, અવરે
વિ ય ણં તેસિં અજ્ઞારોહજોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં
સરીરા ણાણાવન્ના જાવમવ્સ્વાયં ॥ સૂ-૪૮

અહાવરં પુરવ્સ્વાયં ઇહેગતિયા સત્તા અજ્ઞા-
રોહ જોણિયા અજ્ઞારોહસંભવા જાવકમ્મનિયા-
ણેણં તત્થવુક્કમા અજ્ઞારોહ જોણિણસુ અજ્ઞારોહ-
તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં અજ્ઞારોહજોણિ-

યાણં અજ્ઞારોહાણં સિનેહમાહરેંતિ, તે જીવા
આહારંતિ પુઢવીસરીરં આડસરીરં જાવસારુવિ-
કડં સંતં, અવરે વિ ય ણં તેસિં અજ્ઞારોહજોણિયાણં
અજ્ઞારોહાણં સરીરા ણાણાવન્ના જાવમક્ખાયં સૂ૪૯

અહાવરં પુરક્ખાયં ઇહેગતિયા સત્તા અજ્ઞા-
રોહજોણિયા અજ્ઞારોહસંભવા જાવ કમ્મનિ-
યાણેણં તત્થવુક્કમા અજ્ઞારોહજોણિણસુ અજ્ઞા-
રોહેસુ મૂલત્તાણ જાવ બીયત્તાણ વિડટ્ટંતિ, તે જીવા
તેસિં અજ્ઞારોહજોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સિનેહ-
માહારેંતિ, જાવ અવરેડવિ ય ણં તેસિં અજ્ઞારોહ-
જોણિયાણં મૂલાણં જાવ બીયાણં સરીરા ણાણાવન્ના
જાવમક્ખાયં ॥ સૂ-૫૦

સૂત્ર ૪૮-૪૯-૫૦ એ ત્રણે સૂત્રો સાથે લીધાં છે. તેમાં
જે જે વિશેષ છે તે કહે છે.

પૂર્વે ખતાવેલા વૃક્ષોની વડે ઉગેલા ખતાવેલા છે,
તેના ઉપરના દરેક ભાગમાં જ વધીને પુષ્ટિકરનારા વૃક્ષો

ઉપર ઉગેલી વનસ્પતિના રૂપે જે ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવો અધ્યારૂહ પ્રદેશોમાં ઉત્પન્ન થયેલા પોતાની યોનિરૂપ જે શરીરો છે, તેને ખાય છે, તેમ ત્યાં બીજા પૃથ્વી વિગેરે શરીરો જે સંબંધમાં આવે તેને ખાય છે, તેથી અધ્યારૂહ સંભવવાળા અધ્યારૂહ જીવોનાં બુદ્ધા બુદ્ધા વર્ણુ વિગેરેનાં શરીરો બને છે, ૪૯ મા સૂત્રમાં કહે છે કે કેટલાક જીવો અધ્યારૂહ સંભવમાં અધ્યારૂહ થઈને તે રૂપે પરિણુમે છે, અને જે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે અધ્યારૂહ યોનિયા અધ્યારૂહ વૃક્ષોનાં જે શરીરો છે, તેનો આહાર કરે છે, બીજા સૂત્રમાં વૃક્ષયોનિયા અધ્યારૂહ વૃક્ષોનાં જે શરીરો છે, તેને અધ્યારૂહ વૃક્ષોના જીવો ખાય છે, ૪૯ સૂત્રમાં આ વિશેષ છે કે અધ્યારૂહ યોનિયા તે અધ્યારૂહ જીવોનાં શરીરો છે તે સમજવાં, ૫૦ મા સૂત્રમાં આ છે કે કેટલાક જીવો અધ્યારૂહ યોનિક અધ્યારૂહ વૃક્ષોમાં મૂળ કંદ સ્કંધ ચામડી ડાળી અંકુર પાંદડાં કુલક્ષણ બીજરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તે તેવા પ્રકારના કર્મવાળા છે, એવું કહ્યું છે, હવે આડ સિવાયની બીજી વનસ્પતિકાયને કહે છે,

**અહાવરં પુરક્ષાયં રહેગતિયા સત્તા પુઢવિ-
જોણિયાપુઢવિ સંભવા જાવ ણાણાવિહ જોણિયાસુ
પુઢવીસુ તણત્તાણ વિડટ્ટંતિ,તે જીઘાતેસિં ણાણાવિહ**

જોણિયાણં પુઢવીણં સિળેહમાહરેંતિ, જાવં તે
જીવા કમ્મોવવન્ના ભવંતીતિ મક્ખાયં ॥ સૂ. ૫૧

એવં પુઢવિજોણિણસુ તણેસુ તણત્તાણ વિઝ-
ટ્ટંતિ જાવ મક્ખાયં સૂ. ૫૨

એવં તણજોણિણસુ તણેસુ તણત્તાણ વિઝટ્ટંતિ,
તણજોણિયં તણસરીરં ચ આહારેંતિ, જાવમક્ખાયં
એવં તણજોણિણસુ તણેસુ મૂલત્તાણ જાવ વીયત્તાણ
વિઝટ્ટંતિ, તે જીવા જાવ એવમક્ખાયં, એવં ઓસ-
હીણ વિ ચત્તારિ આલાવગા ॥ એવં હરિયાણવિ ચ-
ત્તારિ આલાવગા ॥ સુ. ૫૩ ॥

જિનેશ્વરે આ પણ કહેલું છે કે-કેટલાક ઝાડ સિવાયના
વનસ્પતિ કાયના જીવો પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થઈને પૃથ્વીમાં
બહાર દેખાઈને પૃથ્વીથી ઉંચા આવીને વિગેરે બધું જેમ
ઝાડમાં ચાર આલાવા કદ્યા છે, તેમ ઘાસમાં પણ બાણવા
તે કહે છે. જુદી જુદી જાતની પૃથ્વીમાં ઘાસપણે કેટલાક
જીવો ઉત્પન્ન થાય છે પૃથ્વીના શરીરનો આધાર કરે છે,
ખીજામાં બાણવું કે પૃથ્વી યોનિમાં ઘાસપણે જે જીવો જન્મે
છે, તે તૃણના શરીરને ખાય છે, ત્રીજામાં તૃણની યોનિમાં

ઉત્પન્ન થાય તે તૃણને ખાય છે, ચોથામાં બાણવું કે તૃણની યોનિમાં તૃણના અવયવ મૂલ વિગેરેમાં દશ સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તૃણના શરીરને ખાય છે, અને પોતાના રૂપે જુદા જુદા રંગ તથા આકારનાં શરીર કરે છે, આ પ્રમાણે ઔષધિ (અનાજ) સંબંધી બાણવું. પણ તેમાં ઔષધિનો પાઠ કહેવો. એ પ્રમાણે હરિત (શાખલાજી) આશ્રયી ચાર આલાવા લેવા, હવ કુહણું કહે છે,

અહારં પુરક્ષાયં ઇહેગતિયા સત્તાપુઢવિ
 જોણિયા પુઢવિસંભવા જાવકમ્મનિયાણેણં તત્થ-
 વુક્કમા ણાણાવિહજોણિયાસુ પુઢવિસુ આયત્તાણ
 વાયત્તાણ કાયત્તાણ કૂહણત્તાણ કંદુકત્તાણ ઉવ્વેહ-
 ણિયત્તાણ નિવ્વેહણિયત્તાણ સછત્તાણ છત્તગત્તાણ
 વાસાણિયત્તાણ કૂરત્તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં
 ણાણાવિહ જોણિયાણં પઢવીણં સિણેહમાહારેંતિ તે
 વિ જીવા આહારેંતિ પુઢવિસરીરં જાવ સંતં, અવરે-
 વિ ય ણં તેસિં પુઢવિજોણિયાણં આયત્તાણં જાવકૂ-
 રાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા જાવમક્ષાયં, ઇગો ચેવ
 આલાવગો સેસા તિણિણ ણત્થિ ॥

વળી જિનેશ્વરે કહ્યું છે કે પૃથ્વીયોનિયા જીવો પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થનારા કર્મના સંબંધે પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થઈને આય. વાય કાય નામની વનસ્પતિ થાય છે, તે દરેકમાં ચાર આલાવા કહેવા, પણ કુહળુ નામની વનસ્પતિ આશ્રયી એક આલાવો કહેવો, કારણકે કુહળુની યોનિમાં બીજા જીવો ઉત્પન્ન થવાનો અભાવ છે, તે પ્રમાણે કંદુક ઉંવેહ નિંવેહ સછત્ર છત્ર વાસાણીય કૂર નામા વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પૃથ્વીની ભીનાશ ચૂસે છે, અને સંબંધમાં આવતી બીજી કાયોને પોતાના રૂપે કરવા તેનો નાશ અથવા અચિત્ત કરીને પોતાના રૂપે પરિણુમાવે છે, અને આયથી લઈને કૂર સુધી વનસ્પતિમાં જુદા જુદા રંગ આકાર સ્પર્શ અને સંસ્થાનવાળા બનાવે છે, આ સૂત્ર રચના થઈ, ત્યારે આ નામ પ્રસિદ્ધ હશે હાલ તે જણાતાં નથી માટે લોકોને પૂછી લેવાં અથવા પ્રજાપના સૂત્રથી જાણવું, આ બધા વનસ્પતિના ભેદો પૃથ્વીયોનિયા છે, તેથી પૃથ્વી આશ્રયી કહ્યા છે, આ સ્થાવર જીવોમાં વનસ્પતિ કાયનુંજ ચેતનાલક્ષણ જણાય છે માટે તેને પ્રથમ બતાવેલ છે, હવે પાણીમાં ઉત્પન્ન થતી વનસ્પતિનું સ્વરૂપ બતાવે છે,

અહાવરં પુરવ્વાયં શ્હેગતિયા સત્તા ઉદગ-
જોણિયા ઉદગસંભવા જાવકમ્મનિયાણેણં તત્થ વુ-
ક્કમા ણાણાવિહજોણિણસુ ઉદણસુ રુવ્વવત્તાણ

विउट्टंति ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणियाणं उ-
 दगाणं सिणेहमाहारेंति, ते जीवा आहारेंति पुढ-
 विसरीरं जावसंतं अवरेवि य णं तेसिं उदगजोणि-
 याणं रुक्खाणं सरीरा णाणावण्णा जावमक्खायं ॥
 जहापुढविजोणियाणं रुक्खाणं चत्तारि गमा अज्झा
 रुहाणवि तहेव, तणाणं ओसहीणं हरियाणं च-
 त्तारि आलावगा भाणियव्वा एक्केक्के ॥ अहावरं
 पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता उदगजोणिया उदग-
 संजवा जाव कम्मणियाणेणं तत्थ बुक्कमा णाणा-
 विहजोणिएसु उदएसु उदगत्ताए अवगत्ताए
 पणगत्ताए सेवालत्ताए कलंबुगत्ताए हडत्ताए कसे-
 रुगत्ताए कच्छभाणियत्ताए उपलत्ताए पउमत्ताए
 कुमुयत्ताए नल्लिणत्ताए सुभगत्ताए सोगंधियत्ताए
 पोंडरिय महापोंडरियत्ताए सयपत्तत्ताए सहस्सप-
 त्तत्ताए एवं कल्हार कोकणयत्ताए अरविंदत्ताए
 तामरसत्ताए मिसमिसकल्हार पुक्खलत्ताए पुक्ख-

લચ્છિ ભગતાણ વિડટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં ણાણા
 વિહ જોણિયાણં સિણેહમાહારેંતિ, તે જીવા આહા-
 રેંતિ પુઢવીસરીરં જાવ સંતં, અવરેવિ ય ણં તેસિં ઉદ-
 ગજોણિયાણં ઉદગાણં જાવ પુક્કલલચ્છિ ભગાણં
 સરીરા ણાણાવણ્ણા જાવ મક્કયાયં, ઇગો ચેવ
 આલાવગો ॥ સૂ. ૫૪ ॥

આવું જિનેશ્વરે કહેલું છે, કે કેટલાક જીવો તેવા કર્મના
 સંબંધ તથા ઉદયથી પાણી જેમની યોનિ છે, ત્યાં તે ઉત્પન્ન
 થાય છે, તેનું નિદાન કર્મ છે, તેથી ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલા છે,
 અને તેવાં તેવાં કર્મને વશ થયેલા જુદા જુદા પ્રકારની
 પાણીની યોનિમાં વનસ્પતિરૂપે વધે છે, હવે તે જીવો ઉદક
 યોનિયા ઝાડપણે ઉપજેલા તે ઉત્પન્ન થતાં પ્રથમ પાણીના
 શરીરનો આહાર કરે છે, તેમ વધીને પુષ્ટ થતાં બીજાં શરીર
 પૃથ્વીકાય વિગેરેનો પણ આહાર કરી પોતાના રૂપે પરિણ-
 માવી જુદા જુદા રંગ રસ ગંધ અને આકારમાં દેખાવ દે
 છે, જે પૃથ્વીયોનિયા વૃક્ષોના ચાર આલાવા પ્રથમ કહ્યા
 છે, તેમ ઉદક યોનિયા વૃક્ષોના પણ ચાર આલાવા કહેવા,
 પણ તે વૃક્ષો ઉપર બીજાં વૃક્ષ થાય તો તેમાં બીજો વિક-
 દ્ય થતો નથી, કારણકે ઉદક (પાણી) ની આકૃતિવાળાં વનસ્પતિ-

કાચ જે અવક પનક સેવાળ વિગેરે ઘણાં કૌમળ હોવાથી પૃથ્વી ઉપર ઉગેલાં ઝડાં જેવાં પુષ્પ નથી, તેમ તેમાં ખીજાં ઝાડ-માંથી ઝાડ જેવાં ફળુગાં પણ કુટતા નથી, તેનાં કેટલાંક નામ કહે છે, ઉદક આશ્રયવાળી વનસ્પતિની જાતિ કલંબુક હડ વિગેરે લોકમાંથી જાણી લેવી, પણ ઉપલ પદમ કુમુદ નલિન સુભગ સૌગંધિક પુંડરીક મહાપુંડરીક શતપત્ર સહસ્ર પત્ર કલહાર કોંકણુદ અરવિદ તામરસ ભિસભિસ મૃણાલ પુષ્કર પુષ્કરલચ્છી ભગ વિગેરે કમળોની જાતિઓ છે, કેટલાંક સૂર્યથી ખીલે છે, કેટલાંક ચંદ્રથી ખીલે છે, આ સિવાય સીંગોડાં વિગેરે પાણીમાં ઉગેલ વનસ્પતિ છે, તે બધી સમજી લેવી, હવે ખીજી રીતે વનસ્પતિના આશ્રયી ત્રણ આલાવા કહે છે,

અહાવરં પુલ્ક્રવાયં ઇહેગતિયા તેસિં ચેવ પુઢ-
 વિજોણિણિહિં રુલ્ક્રવેહિં, રુલ્ક્રવજોણિણિહિં રુલ્ક્રવેહિં-
 રુલ્ક્રવજોણિણિહિં મૂલેહિં, જાવ બીણિહિં રુલ્ક્રવજોણિ-
 ણિહિં અજ્ઞારોહેહિં અજ્ઞારોહજોણિણિહિં અજ્ઞા-
 રુહેહિં અજ્ઞારોહજોણિણિહિં મૂલેહિં જાવ બીણિહિં
 પુઢવિજોણિણિહિં તણેહિં તણજોણિણિહિં તણેહિં
 તણજોણિણિહિં મૂલેહિં જાવ બીણિહિં ઇવં ઓસહીહિં

વિ તિન્નિ આલાવગા, એવં હરિણહિ વિ તિન્નિ આ-
લાવગા, પુઢવિ જોણિણહિ વિ આણહિં કાણહિં
જાવ કૂરેહિં ઉદગ જોણિણહિં રુક્ખેહિં રુક્ખજો-
ણિણહિં રુક્ખેહિં રુક્ખજોણિણહિં મૂલેહિં જાવ-
વીણહિં એવં અજ્ઞારુહેહિવિ તિણિણ તણેહિં પિ
તિણિણ આલાવગા, ઓસહીહિં પિ તિણિણ હરિ-
ણહિં પિ તિણિણ, ઉદગ જોણિણહિં ઉદણહિં અવ-
ણહિં જાવ પુક્ખલચ્છિભણહિં તસ પાણત્તાણ
વિઉટ્ટંતિ ॥

પૃથ્વી યોનિવાળા ઝાડો વૃક્ષયોનિવાળા ઝાડો તથા
વૃક્ષયોનિવાળા મૂલ વિગેરેથી જે વનસ્પતિકાયના જીવ ઉત્પન્ન
થાય છે તે જાણવા, તે પ્રમાણે વૃક્ષયોનિમાં અધ્યારૂઢ થયેલાં
તથા અધ્યારૂઢ યોનિક મૂલ વિગેરેથી જીવો ઉત્પન્ન થાય
છે, તે તથા ખીજા તૃણયોનિમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઝાડો તથા
તૃણો સંબંધી જાણવું, તે પ્રમાણે ઉદક યોનિયા જીવોનું પણ
જાણી લેવું, એ પ્રમાણે પૃથ્વી યોનિક વનસ્પતિ તથા ઉદક
યોનિયા વનસ્પતિના ભેદોને ખતાવીને તેને અનુવાદ વડે
સંકેલવા કહે છે.

ते जीवा तेसिं पुढवीजोणियाणं रुक्खजो-
 णियाणं अज्झारोहजोणियाणं तणजोणियाणं
 ओसहीजोणियाणं हरियजोणियाणं रुक्खाणं
 अज्झारुहाणं तणाणं ओसहीणं हरियाणं मूलाणं
 जाव बीयाणं आयाणं कायाणं जाव कुरवा (कुरा)
 णं उद्गाणं अवगाणं जाव पुक्खलच्छिभगाणं
 सिणेहमाहरेंति, ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं
 जावसंतं, अवरेऽवि य णं तेसिं रुक्खजोणियाणं अ-
 ज्झारोहजोणियाणं तणजोणियाणं ओसहिजो-
 णियाणं हरिय जोणियाणं मूलजोणियाणं कंद-
 जोणियाणं जावबीयजोणियाणं आयजोणियाणं
 कायजोणियाणं जावकूर जोणियाणं उद्ग जोणि-
 याणं अवगजोणियाणं जाव पुक्खलच्छि भग जो-
 णियाणं तसपाणाणं सरीरा णाणावण्णा जाव
 मक्खायं ॥ सु. ५५ ॥

हुवे उपरना सूत्रेमां ने विस्तारथी क्खुं ते टुं कमां क्खी

દે છે, ને વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થએલા જીવો પૃથ્વી યોનિયા તથા ઉદક વૃક્ષ અધ્યાઙ્ક તૃણ ઔષધિ હરિતયોનિયામાં ઉત્પન્ન થયેલ વૃક્ષો વિગેરેના રૂપે જે જીવો છે તે બધા પોતાની યોનિમાંથી આહાર લે છે, વિગેરે બધું સમજવું, તેમ ત્રસ જીવોનાં શરીરોનો પણ આહાર કરે છે એ છેવટ સુધી જાણવું (કેટલાક દેશમાં માછલાં વિગેરેનું ખાતર નાંખે છે, તથા હાડકાનું ખાતર નાંખે છે તેનાથી વનસ્પતિ પોષાય છે) આ સૂત્રોથી વનસ્પતિ કાયના જીવોમાં ચૈતન્ય પ્રકટ દેખાય છે, તેથી તેનું સ્વરૂપ પ્રથમ કહ્યું (કે વ્યર્થ તેમને પીડે નહિ) હવે ખાકીના પૃથ્વીકાય અપકાય અને વાઉકાય એ ચાર એકેન્દ્રિય હવે અનુક્રમે કહેશે, પણ વચમાં ત્રસ કાય (પ્રત્યક્ષ ચૈત્યન્યવાળા મનુષ્ય તથા પશુ વિગેરે છે) છે, તે કહે છે, તેમાં નારકીના જીવો તીર્થચના જીવો મનુષ્ય અને દેવ એવા ચાર ભેદો છે, તેમાં નારકીના જીવો અપ્રત્યક્ષ છે (આપણી નજરે દેખાતા નથી) તે અનુમાનથી સિદ્ધ કરવાના છે, તે બતાવે છે, પોતાનાં કરેલાં દુષ્ટ કૃત્યોનાં ફલને ભોગવનારા કેટલાક જીવો છે એમ તેઓ સમજવા (અહીં કેદખાનામાં પુરેલા અધમ કૃત્યોનાં ફળ ભોગવનારા છે તેવા અધિક પાપનાં ફળો ભોગવનારા તેઓ છે) તેમનો આહાર એકદમ અશુભ પુદ્ગલથી બનેલો શરીરનાં છિદ્રોથી ઝોજ આહાર ગ્રહણ કરે છે, (આ લોભ આહાર જાણવો,) પણ પ્રક્ષેપ આહાર (આપણી માફક)ખાવાનો નથી, દેવો પણ

પ્રત્યક્ષ દેખાતા નથી (કોકને દેખાય છે અથવા પૂર્વે સમવસરણુ વિગેરેમાં પ્રત્યક્ષ આવતા) તે અનુમાનથી શ્રદ્ધણુ કરવાના છે, (તેમણે પૂર્વે સુકૃત ઘણું કર્યું છે, તેથી જેમ અહીં શેઠ રાજા વિગેરે સુખ ભોગવે છે, તેમ તેઓ ભોગવે છે) તેમને પૂર્વના પુણ્યના ઉદયથી ઘણાજ સુંદર શુભ પુદ્ગલનો ઓજ તથા લોભ આહાર છે, પણ પ્રક્ષેપ (કવળ) આહાર નથી, તે આભોગથી લીધેલો, અને અનાભોગ તે વિના ઇ-ચ્છાથી) લીધેલો છે, તેમાં અનાભોગ આપણે જેમ શ્વાસ પ્રત્યેક સમયે લઇએ છીએ, તેમ તેઓ લે છે, પણ ઇચ્છા-પૂર્વક આહારતો જઘન્યથી હલકા પુણ્યના દેવો આશ્રયી એકાંતરે જેમ આપણે ઉપવાસનું પારણું કરીએ તેમ લે છે, અને મહાપુણ્યવાન સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવોને આશ્રયી તેત્રીસ હજાર વર્ષે ઉત્કૃષ્ટથી લે છે, (ત્યાં સુધી શરીરના પુદ્ગલોમાં સંતોષ અને આનંદ રહે છે) બાકી રહેલા તિર્યચ તથા મનુષ્યો છે તેમાં મનુષ્યોનો અધિકાર ચાલે છે માટે મનુષ્યોનો આહાર પ્રથમ કહે છે.

અહાવરં પુરક્ષાયં ણાણાવિહાણં મણુસ્સાણં
તંજહા કમ્મભૂમગાણં અકમ્મભૂમગાણં અંતરદી-
વગાણં આરિયાણં મિલક્કલુયાણં, તેસિં ચ ણં અહા-
વીણં અહાવગાસેણં ઇત્થીણં પુરિસસ્સ ચ કમ્મ-

કડાણ જોગિણ ષ્ઠ્ઠણં મેહુણવત્તિયાણ (વ)ગામં
 સંજોગે સમુપ્પજ્જઈ, તે દુહઓવિ સિણેહં સંચિણંતિ,
 તત્થણં જીવા ઇત્થિત્તાણ પુરિસત્તાણ ણપુંસગત્તાણ
 વિડટ્ટંતિ, તે જીવા માઓડય પિડસુકં તં તદુભયં
 સંસટ્ટં કલુસં કિઠ્ઠિવસં તં પઢમત્તાણ આહારમાહારેંતિ,

આ પણ જિનેશ્વરે કહેલું છે કે આર્યો અનાર્યો, કર્મ-
 ભૂમિમાં જન્મેલા અકર્મભૂમિમાં જન્મેલા અને અંતર દ્વીપમાં
 જન્મેલા મનુષ્યોની બુદ્ધા બુદ્ધા પ્રકારની યોનિમાં ઉત્પન્ન થએલાના
 સ્વરૂપ હવે બતાવે છે. તેના સ્ત્રી પુરૂષ નપુંસક એવા ત્રણ
 ભેદો છે, પ્રથમ કર્મ ભૂમિ-જ્યાં કુદરતી ઝાડોમાંથી આહાર
 મળે નહિ, પણ ખેતીવાડી વિગેરેથી ખેટ ભરવું પડે, તે
 આપણી માફક કર્મભૂમિ છે, અકર્મભૂમિ કુદ્ધા ઝાડોમાંથી
 આહાર મળે તેથી જીવનારાની અકર્મભૂમિ છે, સમુદ્રમાં
 રહેલા અમુક દ્વીપોમાં જન્મનારા જીવો ઝાડો ઉપર જીવે છે,
 આ ઝાડ બધી વસ્તુ પૂરી પાડે માટે કલ્પવૃક્ષ છે, તેના ઉપર
 જીવનારાના અંતરદ્વીપ છે, તે ત્રણ સ્થળે જન્મનારાઓ તથા
 આચાર સારો હોય તે આર્ય, અને સારો ન હોય તો
 જંગલી અથવા અનાર્ય છે, તે બધામાં સ્ત્રી પુરૂષ હોય છે,
 તેમના બીજથી તથા અવકાશ (જગ્યા) ના પ્રમાણે સ્ત્રી
 પુરૂષના સંબંધે કર્મયોગે પુરૂષ સ્ત્રી વેદ ભોગવતાં માતાના

ઉદરમાં જીવ જન્મે છે, તે બંને રીતે યોગ્ય આહારને ગ્રહણ કરે છે, ત્યાં ત્રણ લેદે સ્ત્રી પુરૂષ અને નપુંસકપણે જન્મે છે, ત્યાં જીવ પ્રથમ માતાનું સચિત્ત રૂઢિર પિતાનું વીર્ય બંને લેગાં થયેલાં કલુષિત કિલ્લિષ (નિદનીય) આહાર લે છે, તેમાં વીર્ય વધારે પ્રમાણમાં હોય તો પુરૂષપણે બાળક જન્મે, રૂઢિર અધિક હોય તો બાળિકા જન્મે અને બરોબર પ્રમાણમાં બંને હોય તો બાળક નપુંસક થાય, અહીં ચાર ભાંગા થાય છે (૧) યોનિ (ઉત્તર થવાનું સ્થાન) નાશ ન થયેલ હોય, અને વીર્ય શક્તિ નાશ ન થઈ હોય, તો જ ગર્ભ રહે, બાકીના ત્રણમાં એટલે યોનિ નાશ થઈ હોય, કે વીર્ય શક્તિ નાશ થઈ હોય, અથવા બંને નાશ થયાં હોય તો ગર્ભ ન રહે, આ ગર્ભ ઉત્તર થવાનું કારણ સ્ત્રીવેદનો તથા પુરૂષવેદનો ઉદય હોય, પૂર્વ કર્મના લીધે સંબંધ થયો હોય તો પરસ્પર સમાગમથી જેમ અરણિના કકડા ઘસાવાથી અગ્નિ થાય, તેમ ત્યાં અલિલાષ થતાં રૂઢિર તથા વીર્ય મળતાં ત્યાં અનેક જંતુઓ તેજસ કર્મણુ શરીર સાથે કર્મથી ખેંચાઈને ઉત્તર થાય છે, તે બંનેના પ્રવાહીની શક્તિ નાશ ન પામી હોય તો ગર્ભ રહે, તે માટે સ્ત્રીની ઉમર ૫૫ અને પુરૂષની ૭૭ વર્ષની ઉમર થાય, પછી શક્તિ નાશ થાય- છે, બાર મુહૂર્ત શુક શોણિત સચિત્ત અવસ્થામાં રહે છે, પછી ધ્વંસ થાય છે, તે ઉત્તર થયેલા જંતુઓ તે લેગા પ્રવાહીનો શરીર વડે આહાર કરીને પોતાના કર્મના વિપાક વડે સ્ત્રી પુરૂષ કે નપુંસકલાવે ઉત્તર થાય છે,

તતો પચ્છા જં સે માયા ણાણાવિહાઓ રસ
 વિહીઓ આહારમાહારેતિ, તતો ઇગદેસેણં ઓય-
 માહારેતિ, આણુપુવ્વેણ વુઢ્ઠા પલ્લિપાલ્લગમણુપવન્ના
 તતો કાયાતો અભિનિવટ્ટમાણા ઇત્થિં વેગયા જળ-
 ચંતિ, પુરિસં વેગયા જળચંતિ, ણપુંસમં વેગયા જળ-
 ચંતિ, તે જીવા ડહરા સમાણા ક્ખીરં સપ્પિ આ-
 ણુપુવ્વેણં વુઢ્ઠા ઓયણં તસ થાવરે ય પાણે, તે
 જીવા આહારેતિ પુઠવિસરીરં જાવ સારુવિ કડંસંતં,
 અવરેઽવિ ય ણં તેસિં ણાણાવિહાણં મણુસ્સમાણં ક-
 મ્મભૂમગાણં અકમ્મભૂમગાણં અંતરહીવગાણં આરિ-
 યાણં મિલ્લક્કવૂણં સરીરા ણાણાવણ્ણા ભવંતીતિ
 મક્કવાયં સુ. ૫૬ ॥

હવે જે જંતુઓ ઇધિર વીર્યના કાદવમાં ઉત્ત્ર થયેલા છે
 તેમાંના કેટલાક મરી જાય છે, પણ જે જીવતા એક બે રહે
 છે, તે પછી માતાની કુખમાં પેઠેલા માતાએ ખાધેલા આહારને
 પોતાની નાભી સાથે લાગેલી નળીથી પ્રવાહી ગ્રહણ કરે છે,
 તે કુખમાં શરૂવાતથી પ્રવાહીવડે આ પ્રમાણે ણાણક વધે છે,

સત્તાહં કલલં હોઈ, સત્તાહં હોઈ બુબ્બુયં, સાત દિવસમાં તે
 રૂધિર વીર્યમાં જન્મેલો જીવ કલલ (જડા પ્રવાહી) રૂપે
 થાય છે, પછી સાત દિવસમાં બુદ્બુદ (પરપોટા) રૂપે થાય
 છે, આવા ક્રમે શરીર જરા કઠણ થયા પછી નાલિની નળી
 વડે તથા ઓજસ આહાર આખા શરીરવડે અથવા બંને વડે
 લોભ આહાર વડે અનુક્રમે આહાર લે છે, પછી શરીરે વધતાં
 વધતાં ગર્ભની સ્થિતિ પુરી થતાં મા બાળકને જન્મ આપે
 છે, એટલે ગર્ભદ્રારથી બહાર નીકળે છે, તેઓ તેમના પૂર્વના
 સંચિત કર્મોદયથી સ્ત્રીપણે કોઈ પુરૂષપણે કોઈ નપુંસકપણે
 જન્મે છે, પણ જે જેવો હોય તેવો હમેશાં થાય તેવો નિયમ
 નથી, તે જન્મ લીધા પછી બાળક પૂર્વ ભવના અભ્યાસથી
 તુર્ત આહારના અભિલાષથી માતાના સ્તનને મોઢામાં લેઈ
 તેમાંથી દૂધ પીએ છે, પછી ક્રમે ક્રમે મોટો થતાં માંખણ
 (ધી) દહીં ભાત કોમળ વસ્તુ ખાતાં ખાતાં અડદ સુધાં
 રાંધેલાને ખાય છે, પછી મોટો થયા પછી સંજોગને વશ
 થતાં સોબતને અનુસારે સ્થાવર તથા ત્રસ જીવોનો આહાર
 કરે છે, જુદા જુદા પ્રકારની પૃથ્વીમાંથી લુણ વિગેરે સચિત્ત
 અચિત્ત પદાર્થ ખાય છે, અને તે આહારને ખોતાના શરીર
 પણે પરિણુમાવીને રસ લોહી માંસ મેદ હાડકાં મજ્જા વીર્ય-
 રૂપે બનાવે છે, આ પુરૂષ આશ્રયી સાત ધાતુઓ (શરીરનાં
 સત્વો) ગણાય છે, (સ્ત્રી આશ્રયી રૂધિર વધે છે) અને
 દેશદેશની હવા વિગેરે પ્રમાણે જુદા જુદા આકાર વર્ણ ગંધ

રસનાં શરીરો બને છે, વળી તે માતાના ઉદરમાં રહ્યા ત્યારથી બહાર નીકળ્યા પછી જીવે ત્યાં સુધી સંબંધમાં આવનારા શરીરોનાં પુદ્ગળોનો આહાર કરે છે, આ પ્રમાણે જિનેશ્વરે કહેલું છે, ગર્ભમાં જન્મનારા મનુષ્યોનું કહીને હવે સંમૂર્ણ જીવોનું વર્ણન કરવું જોઈએ, તેમને અનુક્રમે આગળ જતાં કહેશે, વચમાં તિર્યચનું કહે છે, તેમાં જળચર જીવોનું પ્રથમ કહે છે,

અહાવરં પુરવ્વાયં ણાણાવિહાણં જલચરાણં
 પંચિંદિયતિરિસ્વજોણિયાણં, તંજહા મચ્છાણં
 જાવ સુંસુમારાણં, તેસિં ચ ણં અહાવીણં અહા-
 વગાસેણં ઇત્થીણ પુરિસસ્સ ય કમ્મકહા તહેવ
 જાવ તતો ઇગદેસેણં ઓયમાહારેંતિ, આણુપુવ્વેણં
 વુદ્ધા પલિપાગમણુપવન્ના તતો કાયાઓ અભિનિ-
 વટ્ટમાણા અંડં વેગયા જણયંતિ પોયં વેગયા જણયં
 તિ,સે અંડે ઉબ્બિજ્જમાણે ઇત્થિં વેગયા જણયંતિ,પુરિસં
 વેગયા જણયંતિ નપુંસગં વેગયા જણયંતિ, તે જીવા
 હહરા સમાણા આડસિણેહમાહારેંતિ, આણુપુવ્વેણ
 વુદ્ધા વણસ્સતિકાયં તસથાવરે ય પાણે, તે જીવા

આહારોંતિ પુઢવિસરીરં જાવસંતં, અવરેવિ ય ણં તેસિં
 ણાણાવિહાણં જલચરપંચિંદિયતિરિવ્જોણિ-
 યાણં મચ્છાણં સુંસુમારાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા
 જાવમવ્જાયાં,

હવે જલચર પંચેંદ્રિય તિર્યચ યોનિયા જીવોનાં કેટલાંકનાં નામો કહે છે, માછલાંથી સુસુમાર સુધીના જીવો છે, તે માછલાં કાચબા મગર ગ્રાહ સુસુમાર વિગેરે છે, તે દરેકમાં જે જળચરનું બીજ હોય અને શરીરના પ્રમાણમાં યોનિમાં જગા હોય તે પ્રમાણે નર માદાના સંબંધથી પૂર્વકર્મના સંબંધથી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય, તે જીવો ત્યાં પ્રકટ થતાં માતાના અંદરના આહારથી વૃદ્ધિ પામતા નર માદા નપુંસક એ ત્રણ રૂપે જન્મે છે, જ્યારે તે ગર્ભમાંથી બહાર નીકળે ત્યારે નાના હોય, ત્યારે તે પાણી ઉપરજી જીવે છે, પછી મોટાં થતાં વનસ્પતિ કાચ અને ત્રસ સ્થાવર કાચ જે સંબંધમાં આવે તેનો આહાર કરે છે, અને પંચેંદ્રિયનો પણ આહાર કરે છે (નાના માછલાને પછવાડેથી મોટું માછલું ગળે છે, તે ગળનારને તેથી મોટું ગળે છે માટે મત્સ્ય ગળાગળ ન્યાય કહેવાય છે) હવે માછલાં વધીને કેવડાં થાય છે, તેનો એક સ્વેદક કહે છે,

અસ્તિ મત્સ્ય સ્તિમિર્નામ, શત યોજન વિસ્તરઃ
તિમિંગિલ મિલો પ્યસ્તિ તદ્ગિલો પ્યસ્તિ રાઘવ !

૧૦૦ જોજનના વિસ્તારનો તિમિ મત્સ્ય (માછલું) છે, તેને ગળનારૂં માછલું છે, અને તેથી પણ મોટું તેને ગળે છે, અર્થાત્ માછલાં ઘણાં મોટાં મોટા દરિયામાં થાય છે, અને તે એકને બીજું મોટું ગળી જાય છે, એવું રાઘવ (રામ) ને કોઈ રૂષિ વિગેરે કહે છે,

વળી તે જીવો કાદવ રૂપ પૃથ્વી શરીરને ખાઈ ને વધેલા છે, અને તેને પોતાના સ્વરૂપમાં પરિણુમાવે છે, તેમાં કેટલીક માદાઓ ઈંડાં રૂપે બચ્ચાંને જન્મ આપે છે, કેટલીક પોત (બચ્ચા) રૂપે જન્મ આપે છે, તે જન્મેલાં બચ્ચાંમાં કોઈ માદા કોઈ નર કોઈ નપુંસક રૂપે થાય છે, તેમાં બહાર નીકળ્યા પછી પ્રથમ કાદવ ખાય, વનસ્પતિ ખાય, ત્યારપછી મજબુત થતાં ત્રસ થાવર જે સંબંધમાં આવે તેને ખાઈ જાય, અને પોતાના રૂપમાં પરિણુમાવે, તેમના વર્ણુ રસ ગંધ આકાર જુદા જુદા હોય છે, વિગેરે બધું પ્રથમની પેઠે જાણવું, આ બધું પૂર્વ કર્મના અનુસારે થાય છે, એવું જિનેશ્વરે કહેલું છે, હવે સ્થળચરોનું કહે છે,

અહાવરં પુરક્સ્વાયં ગાણાવિહાણં ચડપ્પય
થલચર પંચિંદિય તિરિક્સ્વજોણિયાણં, તં જહા ઇમ-

ઘુરાણં ઢુઘુરાણં ગંડીપદાણં સગઢ્ઘયાણં, તેસિં ચ ણં
 અઢાવીણં અઢાવગાસેણં ઇત્થિપુરિસસ્સ ય કમ્મ
 જાવ મેઢુણવત્તિણં ણામં સંજોગે સમુપ્પજ્જઇ, તે
 ઢુઢઓ સિણેઢં સંચિણંતિ, તત્થણં જીવા ઇત્થિત્તાણ
 પુરિસત્તાણ જાવ વિઢટ્ઢંતિ, તે જીવા માઓઢયં
 પિઢસુઢ્ઢં ંવં જઢા મણુસ્સાણં ઇત્થિપિ વેગયા જણ-
 યંતિ પુરિસંપિ નપુંસગંપિ, તે જીવા ઢઢરા સમાણા
 માઢઢ્ઘીરં સપિં આઢારેંતિ, આણુપુઢ્ઘેણં વુઢ્ઘા વણ-
 સ્સઢકાયં તસઢાવરે ય પાણે, તે જીવા આઢારેંતિ
 પુઢ્ઘવિસરીરં જાવ સંતં, અવરેઢ્ઘિ ય ણં તેસિં ણાણા-
 વિઢાણં ચઢટ્ઘપય ઘલયર પંચેઢિય તિરિક્ઘજો-
 ણિયાણં ંગઘુરાણં જાવસણ ઢ્ઘયાણં સરીરા
 ણાણા વણ્ણા જાવ મઢ્ઘાયં ॥

ઢુવે સ્થળચરને ઉદ્દેશીને ઢહે છે, આલું જિનેશ્ઘરે ઢહેલું
 છે, કે યોપગાં જઢીન ઉપર ચાલનારાં તિર્યચ પંચેંઢ્રી યોનિયા
 ળવેના આ લેઢો છે, ંક ખરી પગમાં ઢાય, તે ઘોડાં

ગધેડાં વિગેરે છે, કોઈને પગમાં બે ખરી(કાટ) હોય, તે ગાય
 ભેંસ વિગેરે છે, ગંડીપદ હાથી ગંડક (ગેંડો) વિગેરે છે,
 તથા મોટા નખવાળાં જે સિંહ વાઘ વિગેરે છે, તેમને નરના
 પ્રમાણમાં ખીજ હોય, તથા માદાનો ગર્ભસ્થાનમાં જેવો
 અવકાશ (જગ્યા) હોય તે પ્રમાણમાં નર માદાના પૂર્વકર્મના
 સંબંધે સંયોગ થવાથી તે જીવો તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે
 બે પ્રકારે ઓજસ અને લોમાહારવડે અંદરના ભીના
 રૂધિર તથા વીર્યના કસને ચૂસે છે, અને બધી પર્યાપ્તિ પુરી
 કરીને નર માદા કે નપુંસકપણે શરીર વિગેરે તૈયાર કરે છે,
 બહાર જન્મ લીધા પછી માતાનું દૂધ પીએ છે, પછી વધીને
 મોટાં થતાં જે જેનો ખોરાક હોય તે પ્રમાણે વનસ્પતિ કે
 ત્રસ પ્રાણી કે સ્થાવર પદાર્થને ખાય છે, તે આહાર કરીને
 તે ખાધેલા પુદ્ગળોને પોતાના રૂપે પરિણુમાવે છે, તથા તે
 ચોપગાં થલચર પંચેંદ્રી તિર્યચ ચોનિયા જીવોના એક ખુરથી
 નખવાળાં પ્રાણીઓના આકાર રંગ ગંધ સ્પર્શ રૂપ જીવાં
 જીવાં થાય છે, (તેમાંના ઘણાને આપણે નજરે પણ જોઈએ
 છીએ,) આ બધું તેમના પૂર્વ કર્મોથી થાય છે એમ જાણવું,

અહાવરં પુરસ્વાયં ગાણાવિહાણં ઊરપરિસપ્પ
 થલચર પંચિદિય તિરિક્વજોણિયાણં, તંજહા
 અહીણં અચગરાણં આસાલિયાણં મહોરગાણં, તે-

સિં ચ ણં અહાવીણં અહાવગાસેણં इत्थीए पुरिस
 जाव एत्थणं मेहुणे एवं तं चैव, नाणत्तं अंडं वेगइया
 जणयंति, पोयं वेगइया जणयंति, से अंडे उब्भि-
 ज्जमाणे इत्थिं वेगइया जणयंति पुरिसंपि, णपुंसगंपि,
 ते जीवा डहरा समाणा वाउकायमाहारेंति, आणु-
 पुव्वेणं वुद्धा वणस्सइकायं तसथावरपाणे, ते
 जीवा आहारेंति पुढविसरीरं जावसंतं, अवरेऽवि-
 यणं तेसिं णाणाविहाणं उरपरिसप्पथत्तरपंचिं-
 दिय तिरिक्ख० अहीणं जाव महोरगाणं सरीरा
 णाणा वणणा णाणा गंधा जावमक्खायं ॥

હવે ઉરપરિસર્પનું કહે છે, જેઓ છાતીવડે ચાલે તેવા
 જીવો ઉર પરિસર્પ છે, તેમાં સાપ અજગર આશાલિક મહોરગ
 (ઘણા મોટા સાપ) પણ માતા પિતાના સયોગથી પૂર્વકર્મના
 સંબંધથી તે જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, કેટલાક ઈંડાં મુકે
 કેટલાકને બચ્ચાં જન્મે છે, તે જન્મ્યા પછી માતાની ગરમી
 તથા વાયુ ને શોષે છે, સૌ સૌની જાતિ પ્રમાણે આહાર
 મળતાં દૂધથી જેમ બચ્ચાં મોટાં થાય તેમ તે ઈંડાંમાં વધે
 છે, બાકી બધું સુગમ છે, તે પૂર્વ માક્ક જાણવું કે આહાર

ખાધને મોટાં થઇ જુદા જુદા રંગ ગંધ સ્પર્શ અને સંસ્થાન વાળા થાય છે, આવું કહેલું છે, હવે ભુજપરિસર્પતું વર્ણન કરે છે.

અહાવરં પુરુસ્વાયં ણાણાવિહાણં મુયપરિસપ્પ
થલયરપંચિંદિય તિરિક્ખજોણિયાણં તંજહાગો-
હાણં નડલાણં સિહાણં સરડાણં સદ્ધાણં સરવાણં
સ્વરાણં ઘરકોહલાણં વિસ્સંભરાણં મુસગાણં મંગુ-
સાણં પયલાહયાણં વિરાલિયાણં જોહાણં ચડપ્પા-
હયાણં, તેસિં ચ ણં અહાવીણં અહાવગાસેણં ઇત્થી-
ણ પુરિસસ્સ ય જહા ઉરપરિસપ્પાણં તહા માણિયઠ્ઠવં,
જાવ સારુવિક્કહં સંતં, અવરેઽવિ ય ણં તેસિં ણાણા-
વિહાણં મુયપરિસપ્પ પંચિંદિય થલયર તિરિક્ખાણં
તં ગોહાણં જાવમસ્વાયં ॥

જેઓ હાથથી ચાલે, તે ભુજપરિસર્પ હોવો છે, તેમાં ઘો (ચંદન ઘો. પાટલા ઘો,) નોળીયા શીખ ( ) સરડો (કાચડો) સદ્ધ સરવ ખર ગરોળી વિશ્રંભ ઉંદર કોળ પયલ ( ) બિલાડી જેહ ચઉપ્પાઇ વિગેરે છે, તેમને માદા નરના જેડાથી કર્મ સંબંધે સયોગ થતાં આ

જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં માતાના ઉદરમાં વીર્ય રૂધિરનો આહાર લીધા પછી માનું બાધેલું બાવાનું તથા ઉદરથી બહાર નીકળ્યા પછી પ્રથમ કોઈ ઈંડાપણે કોઈ બચ્ચાં પણે જન્મે છે, ઈંડાંવાળાંને માતાની ગરમી તથા વાયુના આહારથી પુષ્ટ થવાનું છે, બચ્ચાંવાળાંને માતાનું દૂધ પીવાનું છેવટે જે જેને હાથમાં આવ્યું તે બાવાનું હોય છે, અને રૂપ રસ ગંધ આકાર સ્પર્શ વિગેરે જુદા આકારનાં થાય છે, આ બધું પૂર્વ કર્મના લીધે થાય છે, એમ કહેલું છે, તે બધાં જુજ પરિસર્પ આશ્રયી જાણવું, (કેટલાક શબ્દોના અર્થ ટીકા કે ટબામાં નથી તે લોકમાંથી જાણી લેવા).

અહાવરં પુરવ્સ્વાયં ણાણાવિહાણં સ્વહચર
 પંચિંદિય તિરિક્સજોણિયાણં, તંજહા ચમ્મપક્ષીણં
 લોમપક્ષીણં સમુગ્ગપક્ષીણં વિતતપક્ષીણં તે-
 સિં ચ ણં અહાવીણં અહાવગાસેણં ઇત્થીણ જહા
 ઊરપરિસપ્પાણં, નાણત્તં તે જીવા ડહરા સમાણા
 માઝગાત્તસિણેહમાહારેંતિ, આણુપુવ્વેણં વુઢ્ઢા
 વણસ્સતિકાયં તસથાવરે ય પાણે તે જીવા આ-
 હારેંતિ પુઢ્ઢવિસરીરં જાવ સંતં, અવરેઽવિ ય ણં તેસિં

ળાળાવિહાણં ઁવહચર પંચિંદિય તિરિઁવજોળિ- ણિયાણં ચમ્મપવ્ઁવીણં જાવંમવ્ઁલાયં ॥ સૂ. ૫૭ ॥

હવે આકાશમાં ઉડનારાં પક્ષીઓનું કહે છે, તેની ઉત્પત્તિ ચાર ભેદે છે, ચામડાની પાંખ તે ચર્મકીટ (ચામાચીડી) વલ્ગુલી (વાગોળ) વિગેરે છે, પીછાંવાળાં તે સારસ રાજહંસ કાગડો અગલો અબુતર પોપટ ચકલી વિગેરે છે, સમુદ્ગ પક્ષી તેની પાંખ ખીડાયેલી હોય, તથા વિતત પક્ષીની પાંખ સદા ફેલાયેલી રહે. પ્રથમનાં બે ભેદનાં પક્ષી અહીં દેખાય છે, બીજાં બે ભેદનાં પક્ષી રાા દ્વીપની બહાર છે, તે પૂર્વમાફક વીર્ય રૂઘિરના પ્રમાણમાં માદાના ઉદરમાં ઉપજે છે, તે પક્ષીઓ ઈંડાં મુકે છે, તે ઈંડું મુક્યા પછી તેના ઉપર માદા પાંખો ઢાંકીને બેસે છે, તેથી તેની ગરમીથી ઈંડાનો રસ કઠણ થઈને ચાંચ વિગેરે આકારવાળું બન્યું અંદર થાય છે, તે બહાર નીકળ્યા પછી પણ માદા આહાર લાવી ચાવીને તેને ખવડાવે છે, તેમાં જુદા જુદા રંગ રસક્રસ આકાર વિગેરે કર્મના સંબંધે થાય છે, એ બધું સમજી લેવું, આ પ્રમાણે પંચેંદ્રિય મનુષ્ય તથા તિર્યચ કહ્યા, તેમનો આહાર બે પ્રકારનો છે, અનાભોગ તે આખો દિવસ અને રાત વાયુ તથા ભીનાશ ક્ષણે ક્ષણે લે છે, તે અને આભોગ આહાર તો જ્યારે ભૂખ લાગે ત્યારે દરેક મનુષ્ય વિગેરે લે છે, હવે વિકલેંદ્રિયનું કહે છે.

અહાવરં પુરવ્ઝાયં ઇહેગતિયા સત્તા ણાણા-
 વિહજોણિયા ણાણાવિહસંભવા ણાણાવિહવુક્કમા
 તજ્જોણિયા તસ્સંભવા તદુવ્કમા કમ્મોવગા કમ્મ-
 ણિયાણેણં તત્થવુક્કમા ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં
 પોગ્ગલાણં સરીરેસુ વા સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા
 અણુસૂયત્તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં ણાણાવિ-
 હાણં તસથાવરાણં પાણાણં સિણેહમાહારેંતિ, તે
 જીવા આહારેંતિ પુઢવિસરીરં જાવસંતં, અવરે વિ-
 ય ણં તેસિં તસથાવરજોણિયાણં અણુસૂયગાણં
 સરીરા ણાણાવણ્ણા જાવ મવ્ઝાયં ॥ એવં દુરૂવસં-
 ભવત્તાણ ॥ એવં યુર દુગત્તાણ ॥ સુ. ૫૮ ॥

વળી આ પણ કહ્યું છે, કે આ સંસારમાં તેવાં કર્મના
 ઉદયથી કેટલાક જીવો જુદી જુદી યોનિવાળા પોતાના કર્મો-
 વડે તેવાં તેવાં સ્થાનોમાં આવીને જુદીજુદી જાતના ત્રસ
 સ્થાવરનાં સચિત્ત કે અચિત્ત શરીરોમાં ખીજી શરીરના
 આશ્રિત થઈને ઉત્પન્ન થાય છે. પ્ર-તે વિકલેંદ્રિય જીવો ક્યાં
 ઉત્પન્ન થાય છે? ઉ. મનુષ્ય વિગેરેનાં સચિત્ત શરીરોમાં

જી લીખ વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે, તે, તથા માણસો જે વસ્તુને વાપરે તે માંચા પલંગ વિગેરેમાં માંકણુ વિગેરે થાય છે, તથા માણસ કે ઢોર વિગેરેનાં મડદાં પડ્યાં હોય. અથવા વિકલેન્દ્રિય શરીરો પડ્યાં હોય તેમાં અનુસ્યૂત-પારકાઆશ્રય પણે કૃમી વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે, વળી કેટલાક અગ્નિકાય વિગેરે સચિત્ત પદાર્થોમાં ઉંદર વિગેરેના રૂપમાં પ્રકટ થાય છે, વળી જ્યાં અગ્નિ ત્યાં વાયુ એટલે તે વાયુમાં પણ ઉત્પન્ન થયેલા પણ સમજવા, વળી પૃથ્વીનો આશ્રય લઈને કંથુઆ કીડીઓ વર્ષાદની રૂતુમાં ગરમીથી કે સંસ્વેદ (પરસેવા) થી થાય છે, તથા પાણીમાં પોરા ડોલણુક લમરીઓ છેદનક વિગેરે થાય છે, તથા વનસ્પતિ કાયમાં પનક લમરા વિગેરે થાય છે, (તે સિવાય માખીઓ જીઆ ધીમેલ બગાઈ કાન-ખજુરા જેળ વીંછુ વિગેરે અનેક વિકલેન્દ્રિય જે ત્રણ ચાર ઇન્દ્રિયોવાળા અનેક સ્થળે જન્મે છે, આ જીવો જ્યાં જન્મે ત્યાં ઉત્પન્ન થવાના સ્થાનમાં જે સચિત્ત અચિત્ત વસ્તુ હોય તે ખાઈને પોતાના શરીરને પુષ્ટ કરે છે, વિગેરે જિનેશ્વરે કહેલું છે, હવે પંચેન્દ્રિયના પીશાબ તથા ઝાડામાં જે જીવો ઉપજે છે, તે કહે છે, પૂર્વે બતાવ્યા પ્રમાણે કર્મને આધીન થઈને સચિત્ત અચિત્ત શરીરને આશ્રયી વિકલેન્દ્રિયો થાય છે તથા મૂત્ર ઝાડા ઉલટી વિગેરેમાં બીજા જીવો જન્મે છે, તે કૃમિઓનું દુષ્ટરૂપ હોવાથી દુષ્ટરૂપ કહેવાય છે, તેવાં કર્મોના સંભવે ત્યાં ઉપજે છે, તે ઝાડા પેશાબ વિગેરેમાં ઉપજેલા

જીવો દેહથી નીકળે અથવા પેટની અંદર રહે ત્યાં ઉપજવાની સાથે તુર્તજ પોતાના સ્થાનમાં જે આહાર હોય તે ખાય છે, અને પોતાનું શરીર પુષ્ટ કરે છે, તેમનો રંગ ગંધ રસ સ્પર્શ આકાર જીવાજીવા છે, હવે સચિત્ત સરીરનો આશ્રય કરેલા જંતુઓનું કહે છે, જેમ મૂતર ઝાડામાં જીવો ઉપજે છે, તેમ તિર્યચોના શરીરમાં ખુર દુગત્તાએ ચામડીના કીડાપણે જન્મે છે, તેનો સાર આ છે કે જીવતાં જ ગાય ભેંસ વિગેરેની ચામડીમાં જીવો ઉપજે છે, તે ત્યાં રહેલા માંસ તથા ચામડીના કોમળ ભાગને કરડે છે. અને ખાતાં ખાતાં તે ચામડીમાં કાણું પાડે છે, તેમાંથી લોહીનાં ઊંદુ નીકળે તે પીએ છે, તેમજ મરેલાં ઢોરો ગાય વિગેરેના શરીરમાં પણ કીડા પડે છે, તેમ સચિત્ત અચિત્ત વનસ્પતિ ના શરીર (લાકડા) માં ઘુણુના કીડા પડે છે, તે લાકડાને કોતરી ખાય છે, (આ સિવાય ઉઘેઘના કીડા કસારી વંદા વિગેરે અનેક જીવો વિકલોદ્રિયપણે ઉપજે છે) હવે અપકાય બતાવીને તેમાં કારણભૂત રહેલ વાયુને પણ બતાવે છે.

**અહાવરં પુરક્ષાયં ઇહેગતિયા સત્તા ણાણા-
વિહ જોણિયા જાવ કમ્મણિયાણેણં તત્થવુક્કમા
ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં સરીરેસુ સચિ-
ત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા તં સરીરગં વાયસંસિદ્ધં વા વાય**

સંગહિયં વા વાયપરિગ્ગહિયં ઉદ્ધવાણસુ ઉદ્ધભાગી
 ભવતિ, અહેવાણસુ અહેભાગી જવતિ, તિરિયવા-
 ણસુ તિરિયભાગી ભવતિ, તંજહા ઓસા હિમણ મ-
 હિયા કરણ હરતણુણ સુદ્ધોદણ, તે જીવા તેસિં ણાણા
 વિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં સિદ્ધેણમાહારેતિ,
 તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં જાવસંતં, અવરે
 વિય ણં તેસિં તસથાવરજોણિયાણં ઓસાણં જાવ
 સુદ્ધોદગાણં સરીરા ણાણાવણા જાવમક્કયાયં ॥

આબ્જિનેશ્વરે કહેલું છે કે આ જગતમાં કેટલાક જીવો
 તેવાં તેવાં કર્મના ઉદયથી જુદીજુદી યોનિયોમાં જન્મવાનું
 કર્મ બાંધીને વાયુ યોનિવાળા અપકાયમાં આવીને ઘણા
 પ્રકારના દેહકા વિગેરે ત્રસ જીવો તથા હરિત લવણ (મીઠું)
 વિગેરે સ્થાવર પ્રાણીઓ છે, તેમનાં સચિત્ત અચિત્ત ભેદ-
 વાળા શરીરોમાં પ્રાણીરૂપે શરીર ધારણ કરે છે, અને
 પ્રાણીની યોનિ (ઉત્પન્ન થવાનું સ્થાન) વાયુ હોવાથી વાયુ-
 વડે તે પ્રાણી થાય છે, વળી તે વાયુથીજ ગ્રહણ કરેલાં
 વાદળાંના સમૂહોમાં ગોઠવાયેલું તથા તે વાયુવડે એક પછી
 એક વાદળાં જતાં હોવાથી પરિગત (ક્રમે ચાલનારાં છે)
 વળી વાયુ ઉંચે જાય તો વાદળાં પણ ઉંચે જાય, આકા-

શમાં રહેલા વાયુના વશથી વાદળાંરૂપે પાણી ત્યાં રહે છે, (વરાળનાં વાદળાં થાય છે) અને વાયુ નીચે આવે તો તે પાણીરૂપે વાદળાં નીચે આવે, જો વાયુ તીરછો જાય, તો વાદળાં પણ તીરછાં જાય, તેનો સાર આ છે કે પાણીની યોનિ વાયુ હોવાથી જ્યાં જ્યાં વાયુ પરિણમે (વિચરે) ત્યાં ત્યાં વાદળાં પણ તેના પછવાડે દોડે, હવે તે વાદળાંથી થતા પાણીના લેદ્દો બતાવે છે, એસ તે પાછલી રાતે પાણીના ઝિંદુ પડે તે, ઠંડી રૂતુમાં બરફ પડે તે હિમ, વાયુથી પ્રેરાયેલા હિમના કણો પડે તે મહિક ધુમસ છે, ક્રા તો જાણીતા છે, હરિતબુક-લીલી વનસ્પતિકે લીલા ઘાસ ઉપર જે પાણીના ઝિંદુઓ મોતીના દાણા જેવા લાગે ત, એકબું પાણી વરસાદરૂપે પડે તે જાણીતું છે, આ ઉદક (પાણી) ના પ્રસ્તાવ (વિચાર) માં કેટલાક જીવો ત્યાં ઉપજે છે, તે પોતાના કર્મના વશથી ત્યાં ગયેલા જીવો છે, તે જુદા જુદા ત્રસ થાવર જીવોનાં પોતાને આધારભૂત શરીરો હોય તેમાંથી પોતાનો આહાર લે છે (જેમ ખારી જમીનમાં વહેલું પાણી ખાઈ હોય છે) તે જીવો પાણીરૂપે રહેલા શરીરોનો આહાર લે છે, પણ આહાર વિનાના અનાહારક રહેતા નથી, ત્યાં રહેલા જીવોનો રંગ રસ ગંધ આકાર વિગેરે બધું જુદું જુદું છે, તે પૂર્વ માફક કહેલું જાણવું, આ પ્રમાણે વાયુ યોનિવાળા અપ્કાર્યને કહ્યો, હવે પાણીમાં જે પાણીના જીવો પાણીને યોનિ માની તેમાં ઉપજે છે તે બતાવે છે,

અહાવરં પુરવ્સ્વાયં ઇહેગતિયા સત્તા ઉદગ
 જોણિયા ઉદગસંભવા જાવ કમ્મણિયાણેણં તત્થ-
 વુક્કમા તસથાવરજોણિણસુ ઉદણસુ ઉદગત્તાણ
 વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં તસથાવરજોણિયાણં
 ઉદગાણં સિણેહમાહારેંતિ, તે જાવા આહારેંતિ પુ-
 ઢવિસરીરં જાવસંતં, અવરેવિ ય ણં તેસિં તસથાવર
 જોણિયાણં ઉદગાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા જાવ-
 મવ્સ્વાયં ॥

આપણુ જિનેશ્વરે કહેલું છે કે આ જગતમાં પાણીના અધિકારમાં કેટલાક જીવો તેવાં કર્મોના ઉદયથી વાયુથી ઉત્પન્ન થયેલાં ત્રસ થાવર જીવોના આધારરૂપ ઉદક તેમની યોનિ થાય છે, તે જીવો પાણીમાં થવાનો સંભવ થાય છે, કર્મના નિહાનથી ત્યાં ઉત્પન્ન થવાવાળા ત્રસ થાવર યોનિ-યા ઉદકની ભીનાશને ચૂસે છે, બીજાં પૃથ્વી વિગેરેનાં ત્રસ થાવર શરીરો પણ ઉપયોગમાં લે છે, અને તેનો આહાર કરીને પોતાના રૂપમાં પોતાપણે કરી લે છે, અને તે પાણીના જીવોના રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ સંસ્થાન જીહ્વાં જીહ્વાં છે, આ પ્રમાણે ત્રસ થાવર શરીર સંભવ ઉદક યોનિપણે બતાવીને હવે બધા પ્રકારના પાણીને જે પાણીમાં ઉત્પન્ન થાય તે બતાવે છે.

અહાવરં પુરવ્વાયં ઇહેગતિયા સત્તા ઉદગ-
જોણિયાણં જાવકમ્મનિયાણેણં તત્થવુક્કમા ઉદગ
જોણિણસુ ઉદગત્તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં
ઉદગજોણિયાણં ઉદગાણં સિણેહમાહારેંતિ, તે
જીવા આહારેંતિ પુઠવિસરીરં જાવસંતં, અવરેઽવિ-
યણં તેસિં ઉદગજોણિયાણં ઉદગાણં સરીરા ણા-
ણાવન્ના જાવમવ્વાયં ॥

વળી આ પણ આ કહેલું છે, આ પાણીના અધિ-
કારમાં કેટલાક જીવો સ્વકર્મના ઉદયથી ઉદકયોનિમાં ઉત્પન્ન
થાય છે, અને ઉદક સંભવવાળા ઉદક જીવોના આધારભૂત
શરીરોનો આહાર કરે છે, આ અધા પાણીના જીવોનું કહી
દીધું, હવે ઉદકના આધારે થતા પોરા વિગેરે ત્રસ જીવોને
બતાવે છે.

અહાવરં પુરવ્વાયં ઇહેગતિયા સત્તા ઉદગ-
જોણિયાણં જાવ કમ્મનિયાણેણં તત્થવુક્કમા ઉ-
દગજોણિણસુ ઉદગસુ તસપાણત્તાણ વિઉટ્ટંતિ,
તે જીવા તેસિં ઉદગજોણિયાણં ઉદગાણં સિણેહ-
માહારેંતિ, તે જીવા આહારેંતિ પુઠવિસરીરં જાવ-

સંતં, અવરેઽવિયણં તેસિં ઉદગજોણિયાણં તસ-
પાણાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા જાવમક્કયાયં ૫૧ ॥

વળી આ કહેલું છે કે અહીં કેટલાક જીવો ઉદક યોનિ-
યા પાણીમાં ત્રસ પ્રાણીપણે પોરા વિગેરેના રૂપે ઉપજે છે,
તે ઉમ્મન્ન થતાં ઉદક યોનિયા ઉદકનો આહાર કરે છે,
અને પોરા વિગેરેના રૂપે તેને પરિણુમાવે છે, તેના વર્ણુ
ગંધ રસ સ્પર્શ આહાર જુદા જુદા છે, એ અધુ તેમના
કર્મે થયેલું છે,

અહાવરં પુરક્કયાયં ઇહેગતિયા સત્તા ણાણા-
વિહજોણિયા જાવકમ્મનિયાણેણં તત્થવુક્કમા
ણાણાવિહાણં તસથાવરાણાં પાણાણં સરીરેસુ
સચ્ચિત્તેસુવા અચ્ચિત્તેસુવા અગણિકાયત્તાણ વીડટ્ટંતિ,
તે જીવા તેસિં ણાણાવિહાણં તસથાવરાણાં પાણાણં
સિણેહમાહારેંતિ, તે જીવા આહારેંતિ પુઢવિસરીરં
જાવસંતં, અવરે વિયણં તેસિં તસથાવરજોણિયાણં
અગણીણં સરીરા ણાણાવણ્ણા જાવમક્કયાયં ॥
સેસા તિન્નિ આલાવગા જહા ઉદગાણં ॥

આ પણ જિનેશ્વરે કહેલું છે, કે કેટલાક જીવો તેવાં કર્મનો ઉદય થતાં જુદી જુદી યોનિવાળા પૂર્વ કર્મના લીધે જુદાં જુદાં ત્રસ થાવર જીવોના સચિત્ત અથવા અચિત્ત સરીરમાં અગ્નિના રૂપે પ્રકટ થાય છે, જેમકે પાંચેદ્રિય તીર્થચ યોનિયા હાથી કે પાડા વિગેરેના યુદ્ધમાં ઠાંતે ઠાંત કે સીંગડા સાથે સીંગડું આથડતાં અગ્નિના તણખા નીકળે છે, છે, તેજ પ્રમાણે અચિત્ત અચિત્ત હાડકાં પરસ્પર ઘસાવાથી અગ્નિ પ્રકટે છે, તે પ્રમાણે બેઈંદ્રિય વિગેરે શરીરોમાં જ્યાં અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય તે યોજવું, સ્થાવરમાં વનસ્પતિમાં અરણીના લાકડાં ઘસાવાથી તથા લોહું અને ચક્રમક કે આરસપાણુ સાથે ઘસતાં તથા રેશમ કે ઉનનાં નવાં કપડાં-માંથી તણખા નીકળે, તથા હાલમાં વીજળી કોલસાની અણીઓ જેરથી ચક્કરમાં ફરતાં જે ઉત્પન્ન થાય છે તે તથા બેટરીમાં અમુક વસ્તુઓ ભરવાથી દીવા થાય છે, તે બધા અગ્નિકાયના જીવો છે, તે અગ્નિરૂપે થયેલા જીવો તે જુદા જુદા ત્રસ થાવરોમાં રહેલ ચીકાશ કે બળવા યોગ્ય પદાર્થનો આહાર કરે છે, આ બધું તેમના પૂર્વના કર્મોને લીધે થાય છે અને તેનો રંગ રસ ગંધ સ્પર્શ તથા આકાર જુદો જુદો છે, હવે વાયુકાયનું કહે છે,

અહાવરં પુરવ્વાયં ઇહેગતિયા સત્તા ણાણા-
વિહજોણિયા જાવકમ્મનિયાણેણં તત્થ વુક્કમા

ણાણાવિહાણં તસથાવરાણાં પાણાણં સરીરેસુ
સચિત્તેસુવા અચિત્તેસુવા વાઝક્રાયત્તાણ વીઝટ્ઠંતિ,
જહા અગણીણં તહા માણિયઠ્ઠવા, ચત્તારિગમા ॥

॥ સૂ ૬૦ ॥

વાયુ કાય સંબંધી વિશેષ જાણવા જેવું તથા કહેવા જેવું ન હોવાથી અગ્નિકાય માફક સમજવું કે તે પોતાના પૂર્વકર્મો ઉદય આવવાથી અને કર્મના કારણને લીધે જુદા પ્રસ સ્થાવર જીવોના સચિત્ત અચિત્ત શરીરોમાં વાયુ કાયના રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તેના ચારે ગમે જાણવા (આ વાયુથી આખું જગત ભરેલું છે જ્યાં જ્યાં પોલાણ ત્યાં ત્યાં વાયુ હોય છે, આ વાયુનો ગોટો પેટમાં ઉઠે તો કઈકના પ્રાણ નીકળી જાય છે, વાવાઝોડાના તોફાનથી ઝાડો મૂળમાંથી ઉખડી જાય છે રેલવેને નીચે પાડી નાંખે છે, તેના અનેક ભેદો છે, જીવોનું જીવન વાયુ છે, હવા વાયરો વા વાત વિગેરે તેનાં નામો છે, પક્ષીઓ વિમાનો પવનના આધારે આકાશમાં ઉડે છે,) હવે બધા જીવોના આધારરૂપ પૃથ્વી કાયને કહે છે,

અહાવરં પુરકશ્વાયં ઇહેગતિયા સત્તા ણાણા-
વિહજોણિયા જાવકમ્મનિયાણેણં તત્થ વુક્કમા
ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં સરીરેસુ સચિ-

તેસુવા અચિત્તેસુવા પુઠવિત્તાણ સક્કરત્તાણ વાલુય-
યત્તાણ ઇમાઓ અણુગંતઠ્ઠવાઓ.

પુઠવીયસક્કરા વાલુયા ય ઉવલે સિલાય લોણૂસે
અય તઉય તંબ સીસગરુપ્પ સુવણ્ણે ય વડ્ઠરે ય ॥૧॥

હરિયાલે હિંઘુલણ મણોસિલા સાસગંજણ પવાલે
અબ્બ પઠલ અબ્બવાલુય, બાયરયા ય મણિ વિહાણા ॥૨॥

ગોમેજ્જણ ય રુયણ અંકે ફલિહે ય લોહિયવ્વચ્ચેય
મરગય મસારગલ્લે ભુયમોયગ ઇંદણીલે ય ॥૩॥

ચંદણ ગેરુય હંસગબ્બ પુલણ સોગંધિણ ય બોધવ્વે
ચંદપબ્બ વેરુલિણ જલકંતે સૂરકંતે ય ॥ ૪ ॥

આ પણ જિનેશ્વરે કહેલું છે કે કેટલાક જીવો જુદી
જુદી યેનિયા પોતાના કર્મને વશ થયેલા જુદાં જુદાં વ્રસ
થાવરોના સચિત્ત અથવા અચિત્ત શરીરોમાં પૃથ્વી કાયરૂપે
ઉત્પન્ન થાય છે, જેમકે સાપના માથામાં મણિ હોય છે,
હાથીના દાંતના મૂળ ભાગમાં મોતી હોય છે, તેમ વિકલે-
દ્રિયમાં પણ છીપો વિગેરેમાં મોતી હોય છે, અને સ્થાવર
વાંસ વિગેરેમાં પણ તેજ મોતીઓ થાય છે, એજ પ્રમાણે
અચિત્ત એવા ઉપર (ઉપર) વિગેરેભૂમિમાં લવણુ વિગેરે
થાય છે, આ પ્રમાણે પૃથ્વી કાયના જીવો જુદી જુદી

પૃથ્વીઓમાં જુદા જુદા પદાર્થોરૂપે થાય છે તેની ચાર ગાથાઓનો અર્થ કહે છે.

આપણે જેના ઉપર છીએ તે મુખ્યત્વે માટીની જમીન છે, તે સિવાય લોહું તરવું તાંબું સીસું રૂપું સોનું આ ધાતુઓ છે, તથા વજ તે હીરા જાણીતા છે ॥૧૧॥ હરતાળ હીંગલોક મણુશીલ શાશક અંજણુ પ્રવાણું અખરખનાં પદ અખરખની રેતી તથા મણીરત્નો બાદર (દેખીતાં) પૃથ્વી કાય છે, ॥૨૨॥ હવે રત્નોનાં નામ કહે છે ગોમેદક, રૂચક અંક સ્ફટિક લોહિતાક્ષ મરકત (પાનું) મસારગદ્ધ ભુજ-મોચક ઈંદ્રનીલ ॥૩૩॥ તથા ચંદન ગેરૂક હંસગર્ભ પુલક સૌગંધિક રત્નો જાણવા, ચંદ્રપ્રભા, વૈસૂર્ય જલકાંત સૂર્યકાંત ॥૪૪॥ સિવાય તેવા તેવા ગુણોવાળા પૃથ્વી કાયમાં તે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. બાકીના આલાવા ઉદક માફક જાણવા, એટલે ઉપર જેમ વાયુને અગ્નિ સાથે મળતાપણું દેખાડયું, તેમ અહીં પાણી સાથે પૃથ્વીનું મળતાપણું દેખાડયું, હવે ટુંકાણમાં સર્વે જીવોને બતાવે છે,

અહાવરં પુરવ્વચાયં સવ્વે પાણા સવ્વે ભૂતા
સવ્વેજીવા સવ્વેસત્તા ણાણાવિહ જોણિયા ણાણા-
વિહ સંભવા ણાણાવિહવુક્કમા સરીરાહારા કમ્મો-
વગા કમ્મનિયાણા કમ્મગતીયા કમ્મઠિઙ્ગયા

કમ્મણા ચેવ વિપ્પરિયાસમુવેતિ ॥ સે એવમાયા-
 ણહ સે એવમાયાણિત્તા આહારગુત્તે સહિણ સમિણ
 સયાજણ ત્તિવેમિ ॥ સૂ. ૬૨ ॥ વિય સૂયવ્ખંધસ્સ
 આહારપરિણા ણામ તર્હિઅમજ્ઝયણં સમત્તં ॥

આ પ્રમાણે કહીને ખીલું આ કહે છે કે બધાં પ્રાણીઓ
 પ્રાણીભૂત જીવ સત્વ શબ્દો એકજ અર્થવાળા સમજવા માટે
 છે, અથવા થોડો ભેદ છે, તે આશ્રયી વ્યાખ્યાન કરવું, તે
 જીવિજીવિ યોનિવાળા જીવિજીવિ યોનિઓમાં જન્મે છે, કારણ
 કે નરક તિર્યચ માણસ અને દેવમાં પરસ્પર જવાનું થાય છે,
 તે ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલા તે તે શરીરોનો આહાર કરે છે,
 તેનો આહાર કરતાં ગુપ્તિ ન પાળવાથી નવાં નવાં કર્મ
 બંધાવાથી તે કર્મને વશ થઈને નરક તિર્યચ મનુષ્ય :દેવ-
 ગતિમાં જઘન્ય મધ્યમ ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ (આયુ) વાળા થાય
 છે, આથી સમજાવ્યું કે કેટલાક એવું માને છે, કે આ ભવમાં
 જેવો છે, તેવો ખીલ ભવમાં રહેશે, તે ખોટું છે એમ
 સૂચવ્યું, પણ એમ જાણવું કે કર્મ પછવાડે જનારા કર્મના
 મૂળ કારણથી કર્મને વશ થયેલા તે તે ગતિઓમાં (જેવી
 મતિ તેવી ગતિ જેની કરાણી તેવી પાર ઉતરણી પ્રમાણે)
 જાય છે, અને તેજ કર્મને લીધે પોતે સુખના વાંછક હોવા
 છતાં તેથી ઉલટું દુઃખ છે, તેને પામે છે.

હવે અધ્યયન સમાપ્ત કરવા કહે છે, આજે મેં ઉપર કહ્યું, કે જે જીવ જ્યાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યાં તેવો આહાર તે લે છે, આહારમાં અશુભ (રસીઓ) રહેવાથી નવાં કર્મ બાંધે, અને તે કર્મના લીધે જુદી યોનિમાં કુવાના અરટની ઘડીઓ ભરાય ઠલવાય તેમ વારંવાર તે જીવ જીવનાં કર્મ ભોગવી નવાં કર્મ બાંધીને ચાર ગતિમાં ભટકે છે; એવું તમે જાણો (અને જીભના રસ છોડો, આહારશુભિ રાખો, તે એષણ સમિતિ પિંડ નિર્યુક્તિ પિંડેષણ વિગેરે દશવૈકાલિક પાંચમા અધ્યયનના જે ઉદ્દેશ, આચારાંગ તથા ઉત્તરાધ્યયન વિગેરેમાં સમજીને આહાર નિર્દોષ લેઈ નિર્મળ સંયમ પાળો) જે નહિ સમજી તેા દુઃખ પામશે, હવે આવું સમજીને સદ્ અસદ્ નો વિવેકી આહાર શુભિવાળો પાંચ સમિતિથી સમિત અથવા સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિ માર્ગે ગયેલો સમિત તથા આત્માનું તથા પરનું હિત કરનાર સહિત બનીને હમેશાં જ્યાં સુધી સાસ (જીવનદોરી) ચાલે છે, ત્યાં સુધી સંયમ અનુષ્ઠાનમાં (યથાશક્તિ) ઉદ્યમ કરે, આલું પ્રભુએ કહ્યું તે મેં કહ્યું આ વિષય કહ્યો, નયો પૂર્વમાક્રમ જ્ઞાનક્રિયા લેદ વિગેરેથી જાણવા, આહાર-પરિજ્ઞા નામના ત્રીજા અધ્યયનનો ટીકાના આધારે પુરતા વિવેચન સાથે અર્થ કર્યો,

ત્રીજું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

બીજા શ્રુત સ્કંધમાં ચોથું પ્રત્યાખ્યાન (પચ્ચકખાણુ) અધ્યયન.

ત્રીજું કહીને ચોથું કહે છે, તેનો આ સંબંધ છે, કે ત્રીજા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે આહારગુપ્ત ન થાય તો કર્મ બંધ થાય છે, તે કર્મ બંધ ન થાય માટે પચ્ચકખાણુ કરવાનું આ અધ્યયનમાં બતાવશે, અથવા ઉત્તર ગુણુ મેળવવા શુદ્ધ અશુદ્ધ આહાર જાણવા માટે આહાર પરિજ્ઞા બતાવી, તે ઉત્તર ગુણુરૂપ છે, તેમ આ પચ્ચકખાણુ પણ ઉત્તર ગુણુ છે, તે બે સંબંધી છે કે આહારપરિજ્ઞા જાણીને પચ્ચકખાણુ કરવું, માટે બંને જોડે બતાવ્યાં, આ સંબંધે આવેલા આ અધ્યયનના ઉપક્રમ વિગેરે ચાર અનુયોગદ્વારો થાય છે, તેમાં ઉપક્રમમાં રહેલા અર્થાધિકાર (વિષય) આછે, કે અહીં કર્મના આવવાના કારણરૂપ અશુભકૃત્ય (પાપો) નો ત્યાગ કરવો, હવે નિક્ષેપ કહે છે, તેમાં ઓષનિષ્પન્નમાં અધ્યયન, નામનિષ્પન્નમાં પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા એવું બે પદવાણું નામ છે, તેમાં પ્રત્યાખ્યાનપદનો નિક્ષેપો નિર્ચુક્રિતકાર બતાવે છે,

ણામંઠવણાદવિણ અઈચ્છ પડિસેહણ ય ભાવે ય ।
 ણસો પચ્ચકખાણસ્સ. છવ્વિહો હોઈ નિક્કલેવો ૧૭૧

નામ સ્થાપના દ્રવ્ય આદિત્સા (નદ્વિષ્ટા) પ્રતિષેધ અને ભાવ એમ છ પ્રકારે પચ્ચકખાણના નિક્ષેપા છે, નામસ્થાપના સુગમ છે, પણ દ્રવ્ય-પચ્ચકખાણમાં તેો દ્રવ્યનું દ્રવ્યવડે દ્રવ્યથી દ્રવ્યમાં અથવા દ્રવ્યરૂપનું પચ્ચકખાણ કરવું તે છે, તેમાં સચિત્ત અચિત્ત અને મિશ્ર ભેદવાળું દ્રવ્ય (વસ્તુ) ન વાપરવું, તે દ્રવ્ય પચ્ચકખાણ છે, અથવા પૈસા માટે જેમ ધન્નિમલ્લ કુમારે કર્યું તે દ્રવ્ય પચ્ચકખાણ છે, એ પ્રમાણે ખીજાં પણ કારકો (વિભક્તિ) ના અર્થો પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે યોજવા, (દ્રવ્ય તે કોઈ પણ વસ્તુથી કોઈને પ્રાણ જતા હોય, પ્રતિકુળ હોય તેના પ્રત્યે તિરસ્કાર થયો હોય તે હેતુથી તે ત્યાગ કરે તે દ્રવ્યથી પચ્ચકખાણ છે, દ્રવ્યમાં આખો દિવસ તે વસ્તુનો પ્રસંગ હોય અથવા તેમાં રહેતો હોય, અને અતિ સુગંધ વિગેરેથી તેને ખાય કે વાપરે નહિ જેમ કંદોઈને મીઠાઈનો શોખ ન હોય, માતાના ઉદરમાં રહેલા સમક્રીતી જ્ઞાની જીવને સંસારમાં ફરી ગર્ભવાસ ન આવે માટે બ્રહ્મચર્ય પાળે, તે દ્રવ્યમાં પચ્ચકખાણ છે, અમુક અમુક વસ્તુઓ વ્યર્થ જોબડરૂપ પેટને ભારરૂપ છે, તે સમજીને તે છોડે, તે દ્રવ્ય ભૂતનું પચ્ચકખાણ છે,) હવે દેનારની ઈચ્છા તે દિત્સા છે, તે ન હોય, અર્થાત્ દેનાર છતી વસ્તુ ન આપે, તેો ન વાપરવી એવો જે નિયમ કરે તે, જેમકે સીતા વશમાં છતાં રાવણને તેવો નિયમ હોવાથી તેણે તેના શીલનો ભંગ ન કર્યો.

પ્રતિષેધ પ્રત્યાખ્યાન તે વસ્તુ ઘરમાં ન હોય, અથવા મોંઘી વસ્તુ કોઈ આપનાર ન હોય, અથવા તેવી વસ્તુ કરનાર વૈદ્ય વિગેરે ન હોય, તો આપનારની ઇચ્છા છતાં ના પાડે તે વખતે લેનાર ક્રોધ ન કરતાં પરચક્રખાણુ કરે તે, હવે ભાવ પરચક્રખાણુ એ પ્રકારે તે, સાધુ અંતઃકરણુ પવિત્ર કરીને મહાવ્રત લે, તથા ઉત્તર ગુણુ રાત્રિ ભોજન ત્યાગ વિગેરે કરે, તેમ શ્રાવક પણ તેવી રીતે નિર્મળ ભાવથી શ્રાવકનાં પાંચ મૂલ ગુણુનાં બાકીનાં સાત ઉત્તર ગુણુનાં આણુવ્રત પાળે તે, તથા અશબ્દથી બાણુવું કે તે એ લેદો નોઆગમથી ભાવ પરચક્રખાણુ બાણુવું, પણ બીજું ન બાણુવું, હવે ક્રિયા નામના પદને બતાવવું બેઠાંએ, પણ તે ક્રિયા સ્થાન અધ્યયનમાં પૂર્વે કહ્યું છે, માટે કહેતા નથી.

મૂલ ગુણેસુ ચ પગંયં, પચ્ચક્રખાણે इहं अर्हीयारो
होज्जहु तप्पचचइया अपचचकखाणकिरिया उ

॥ ૧૮૦ ॥

અહીં બીજા પરચક્રખાણુ છોડીને ફક્ત ભાવ પરચક્રખાણુની જરૂર છે, તે કહે છે, મૂળ ગુણો જીવહિંસા નિષેધ વિગેરે મહાવ્રતો છે, તેનાથી આપણે અધિકાર છે, અર્થાત્ જીવહિંસાદિ ન કરવાનો નિયમ કરવો, તે અહીં પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અધ્યયનમાં અર્થાધિકાર છે, જે મૂળ ગુણુનું પરચક્રખાણુ ન કરીએ, તો તેનો અપાય (દુઃખ) બતાવે છે,

નયમ ન કરવાથી ગમે તેમ હિંસા વિગેરે ક્રિયા કરે, તેથી તે નિમિત્તે અપચ્ચક્રખાણુ ક્રિયા જે સાવધ (પાપ) અનુષ્ઠાન (કૃત્યો) છે, તે કરાય, કે કરવાનો અભિલાષ થતાં તેવો કર્મબંધ થાય, અને સંસારબ્રમણુ થાય, માટે મોક્ષમાં જનારે યથાશક્તિ પચ્ચક્રખાણુ કરવું, નામનિક્ષેપ થયો, હવે સૂત્ર અનુગમમાં અટક્યા વિના વિગેરે દોષ સહિત શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવો, તે સૂત્ર કહે છે,

સુયં મે આડસંતેજં ભગવયા એવમચ્ચાચં
 ઇહચ્ચલુ પચ્ચચ્ચાણ કિરિયા ણામજ્જયણે, તસ્સણં
 અચમદ્દે પણત્તે, આયા અપચ્ચચ્ચાણી યાવિ ભવતિ,
 આયા અકિરિયાકુસલે યા વિ ભવતિ, આયા
 એગંતદંડે યાવિ ભવતિ, આયાએગંતબાલે યાવિ
 જ્ઞવતિ, આયા એગંતસુત્તે યાવિ ભવતિ, આયા
 અવિચારમણવયણકાયવક્રે યાવિ ભવતિ, આયા
 અપ્પાહિહય અપચ્ચચ્ચાચપાવકમ્મે યાવિ ભવતિ,

સૂત્રોનો સંબંધ બતાવે છે, કે ગયું અધ્યયન સમાપ્ત કરતાં આહાર ગુપ્ત સમિત સહિત સદા પ્રયત્ન કરે, (ચા-

ચિત્ર નિર્મળ પાળે એવું પ્રભુએ કહેલું મેં સાંભળ્યું, તેમ તેનાં પૂર્વનાં સૂત્રોનો સંબંધ પણ વિચારી લેવો, આ જૈન પ્રવચન અથવા સૂત્ર કૃતાંગમાં (ખલુ ક્ષત વાક્યની શોભા માટે છે) પરચકખાણુ ક્રિયા નામનું અધ્યયન છે, તેનો વિષય આ છે, આયા (આત્મા) વારંવાર ભમે તે જીવ છે, પ્રાણી છે, તે પૂર્વના અનાદિ મિથ્યાત્વ અવિરતિ પ્રમાદ કષાય યોગને વશ થઈને સ્વભાવ (શરૂવાત)થીજ અપરચકખાણી (અનિયમવંત) પણ હોય છે, પણ શબ્દથી જાણવું કે પૂર્વ-ભવના સંસ્કારથીજ કોઈકે સારો આત્મા પરચકખાણી પણ હોય છે, આત્મા શબ્દ લેવાનું કારણ એ છે કે જીવના મતોનું ખંડન કરવા માટે છે, જેમકે સાંખ્યમતવાળા અપ્રચ્યુત (એક સરખો) અનુત્પન્ન (ઉત્પન્ન ન થનારો) સ્થિર એક સ્વ-ભાવવાળો આત્મા માને છે, અને તે આત્માને એક તણ-ખલું પણ વાંકું કરવાની શક્તિ નથી, તેથી તે અકિંચિત્ કર (આળસુ નકામા)પણે હોવાથી તે પરચકખાણુ કરવાને લાયક નથી, એટલે સાંખ્યમતવાળા તપ કરે તોપણ તેમના માનવા પ્રમાણે તેમના આત્માને સંબંધ ન હોવાથી નિર-ર્થક છે, જૈન મતવાળા પણ આત્માને માનતા નથી પણ જ્ઞાનને ક્ષણિક માનતા હોવાથી તેમના આત્માની કે જ્ઞાનની હુયાતી નથી તો પછી તપશ્ચર્યા કરે કોણુ? કોને ક્ષણ થાય? ત્યાં પરચકખાણુ ક્રિયા હોય શાની? એ પ્રમાણે જૈનો સ્યાદ્વાદ અનેકાંતમત ન માને, તે બધામાં

પચ્ચક્રખાણુ ક્રિયાનો અભાવ થાય છે, વળી આત્મા સદ્ (સારાં પુણ્ય)નાં અનુષ્ઠાન ક્રિયા કરવામાં કુશળ તે ન હોવાથી અક્રિયા કુશળ પણ હોય છે, તે પ્રમાણે આત્મા મિથ્યાત્વના ઉદયમાં રહેલો પણ હોય છે, તેમ એકાંત (અજ્ઞાનદશા)થી અપર (ખીબ) જીવોને દંડ (દુઃખ) દેનાર પણ હોય છે, તથા આત્માના ઉત્તમ ગુણોની કિંમત ન હોવાથી બાળક જેવો આત્મા પણ હોય છે, તથા તેમાં લક્ષ ન રાખવાથી સુતા જેવો પણ છે, જેમકે સુતેલો માણસ ગાયન વિગેરે થાય તે બાણુતો નથી, તથા હિત અહિત-ને ન બાણુ, તેમ આ વિષય લોલુપી જીવ મોક્ષમાં જવાના આત્માના જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ગુણોને બાણુતો નથી, એમ અવિચારણીય (અશોભન)પણે ન કહેવાય તેવાં મનવચન કાયાથી કૃત્યો કરતો હોય, તેવો પાપી આત્મા પણ હોય છે, તેમાં મન અંતઃરણુ વાક્ર-વાણી, કાયા-દેહ-મન વાક્ર કાય વાક્ય આ ત્રણે પદનો અર્થ ભેગો બતાવનાર એક વાક્ય છે, (તે ક્રિયાપદ હોય કે નામ હોય)પ્ર૦ વાક્ર પ્રથમ લીધી તેમાં વાક્યનો અર્થ આવે છે, છતાં ફરીને વાક્ય કેમ લીધું? તે એમ જણાવે છે કે તે બોલવામાં વધારે આગળ પડતો છે, પ્રાયે તેની પ્રવૃત્તિથીજ ન કરવું કે કરવું તેમાં ખીબઓને પ્રવર્તન કરાવવું, અર્થાત્ તેનું દેખીને ખીબ પણ તેવા કાર્યમાં પ્રવર્તે, અને પાપ વૃદ્ધિ કરે, ધર્મ-વૃદ્ધિ ન કરે, આ પ્રમાણે વ્રત પચ્ચક્રખાણુ ન કરવાથી

અવિચારિત મન વાક્ય કાય વાક્યવાણો છે, તે પ્રમાણે પ્રતિહત-પ્રતિરખલિત (હૂર કર્યા) અર્થાત્ વિરતિ (ચારિત્ર) લઈને અસદ્ અનુષ્ઠાન પાપ હૂર કર્યા છે, તે સુસાધુ છે, પણ આ આત્મા અપ્રતિહત પરચક્રખાણુ: પાપકર્મવાણો છે, એટલે પાપ કર્મનું પરચક્રખાણુ ન કરવાથી બધાં પાપ કરે છે.

**एस खलु भगवता अक्खाए असंजते अवि-
रते अप्पडिहयपच्चक्खायपावकम्ममे सकिरिए
असंवुडे एगंतदंडे एगंतबाले एगंतसुत्ते, से बाले
अवियारमणवयणकायवक्के सुविणमपि ण प-
पस्सति, पावे य से कम्ममे कज्जइ (सू. ६३)**

હવે પ્રથમ કહ્યું તે સમજવા માટે ભગવાન ફરી કહે- છે કે તે પૂર્વે કહેલો જીવ અસંયત અવિરત અપ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત પાપ કર્મવાણો સક્રિય સાવધ અનુષ્ઠાન (સર્વે પાપ) કરનારો કશું બાકી ન રાખનારો છે, તેથી અસં- વૃત મન વચન કાયાથી અશુભ છે, અને અશુભ (બધાં પાપ ખુલ્લાં હોવાથી આત્માને તથા પરને દંડ દેનારો (મારે અને માર બાય) છે, આવું અજ્ઞાનતાનું કૃત્ય બાળક કરે, માટે તે પણ બાળક જેવો છે, અને સુતેલા માફક આ ધર્મ પરોપકારથી સુતેલો છે, આ બાળક તથા સુતેલા જેવો હોવાથી અવિચારિત મન વચન કાયા વાક્ય વાણો

બને છે (તેનું ચિંતન બોલવું કરવું એ બધું દુઃખ રૂપ છે) અથવા પારકાના સંબંધી અવિચારી મન વચન કાય વાક્યવાળો બનીને ક્રિયા (સાહસકૃત્ય) કરનારો છે, આવા મૂર્ખ નિર્વિવેકી હોવાથી સારા જ્ઞાનવિના સપનું પણ જોતો નથી, આવા અવ્યક્ત વિજ્ઞાન (મંદબુદ્ધિ) વાળાને સ્વપ્ન પણ જોયા વિના કર્મ બંધાય છે, અર્થાત્ આવા અવ્યક્ત વિજ્ઞાન (મંદબુદ્ધિ) થી પણ કર્મ બંધાય છે, હવે આવું સાંભળીને પ્રેરક (શ્રોતા) વક્તા તીર્થંકર ગણુધર) ને આ પ્રમાણે પૂછે છે, આચાર્યના અભિપ્રાયને સમજીને કર્મબંધનો પ્રતિષેધ કરે છે, અર્થાત્ મંદબુદ્ધિ કર્મ ન બાંધે તેવું સમજીને તે પૂછે છે.

તત્થ ચોયણં પન્નવગં એવં વયાસિ અસંતણં
 મણેણં પાવણં અસંતિયાણ વતીણ પાવિયાણ
 અસંતણં કાણં પાવણં અહણંતસ્સ અમણક્ખ-
 સ્સ અવિચારમણવયકાયવક્કરસ્સ સુવિગમવિ
 અપસ્સઓ પાવકમ્મે ણો કજ્જઈ, કમ્મણં તં હેઉ ?
 ચોયણ એવં વવીતિ અણયરેણં મણેણં પાવણં
 મણમત્તિણ પાવે કમ્મે કજ્જઈ, અન્નયરીણ વતિણ
 પાવિયાણ વતિવત્તિણ પાવે કમ્મે કજ્જઈ, અન્નય-

રેણં કાણં પાવણં કાયવત્તિણ પાવે કમ્મે કજ્જઈ,
 હણંતસ્સ સમણબ્બસ્સ સ્સવિચારમણવયકાયવ-
 ક્કસ્સ સુવિણમવિ પાસઓ એવં ગુણજાતીયસ્સ પાવે
 કમ્મે કજ્જઈ

અસત્-વિના મનથી અર્થાત્ તેવું પાપ કરવાનું તેનું
 મન નથી, તેમ વાચા કે કાયાથી જીવને હણતો નથી,
 તથા મન વિના કેમ ન વચન કાયાથી કંઈ પણ વિચાર
 વિનાનું સ્વપ્નું પણ ન દેખે, તેવા માણસને કદાચ પાપનું
 સ્વપ્નું આવે (યુવાન પુરૂષને ખોટા સ્વપ્નથી વીર્ય નાશ
 થાય છે) તે પાપથી કંઈ નવું કર્મ ન બંધાય, એ પ્રમાણે
 જેનું મન ખીલ્યું નથી તેવા અવ્યક્ત વિજ્ઞાનવાળા બાળકને
 પાપ કર્મ બંધાતું નથી, એવા અદ્વિજ્ઞાનવાળો પાપ કર્મ
 ન કરે, તો વાહી જૈનાચાર્યને પૂછે છે કે આ આવા નિર્દોષ-
 ધને પાપ કેવી રીતે કયા હેતુથી લાગતું હશે ? અર્થાત્
 કોઈ પણ બાળકને તેવું ઘોર પાપ કરવાનો કર્મબંધનો
 હેતુ નથી, તે વાહીજ કહે છે, કે આ પ્રમાણે કરવાથી
 પાપ બંધાય છે, અન્યતર કર્મ આશ્રવદ્વાર રૂપ મન વચન
 કાયાથી કરેલાં કૃત્યો વડે કર્મ બંધાય છે, તે બતાવે છે,
 કોઈ પણ કિલ્લિષ્ટ જીવહિંસા વિગેરેની પ્રવૃત્તિવડે મન વચન
 કે કાયાવડે જે કૃત્ય કરે, તેને તે સંબંધી કર્મ બંધાય છે,

તે વધારે ખુલ્લું બતાવે છે, હજુવા યોગ્ય જીવોને મનનો ભાવ કરીને વિચારપૂર્વક મન વચન કાયા એ ત્રણ સમૂહથી સ્વપ્ને પણ જોતો (તે પાપને યાદ કરતો) પ્રસ્પષ્ટ (સમજદાર) વિજ્ઞાનવાળો હોય આવાં બધાં કારણો ભેગાં થાય અને જીવો મરે, તોજ મારનાર જીવને પાપ કર્મ બંધાય છે, પણ એકેંદ્રી વિકલેંદ્રી કે અણસમજી બાળક બાળિકા કે અંજાણે મારનારને પાપ નથી, તે જીવોને ઘાતક (હિંસક) ના જેવું મન વચન કાયાના વ્યાપારનો અભાવ છે.

પુનરવિ ચોયણ્ણં એવં બવીતિ તત્થણં જે તે
 એવમાહંસુ અસંતણ્ણં મણેણં પાવણ્ણં અસંતીયાણ્ણ
 વતિણ્ણ પાવિયાણ્ણ અસંતણ્ણં કાણ્ણં પાવણ્ણં અ-
 હણંતસ્સ અમણ્ણક્કસ્સ અવિચારમણ વચણ કાય
 વક્કસ્સ સુવણમવિ અપસ્સઓ પાવેકમ્મે હજ્જહિ,
 તત્થણં જેતે એવમાહંસુ મિચ્છા તે એવમાહંસુ ॥

વળી વાદી કહે છે કે જો તમે એવું કબુલ ન કરો અને કહો કે એવા વ્યાપાર વિના પણ જીવ હિંસા વિગેરે પાપનો કર્મબંધ થાય છે, તો પછી મુક્તિના જીવોને પણ તેવાં કારણ વિના જીવહિંસા વિગેરેનો પાપકર્મ બંધ થશે, પણ તમે તેવું માનતા નથી, માટે એથી નક્કી થયું કે

અસ્વપ્નથી માંડીને અવિજ્ઞને ઉપચયવાણું કર્મ બંધ નથી, જો આવું નક્કી થાય તો અવિદ્યમાન અશુભયોગવિના પાપ કર્મ કરાય છે, તેવું જો બોલે તે મિથ્યા બોલ્યા, એવું નક્કી થયું,

તત્થ પન્નવણ્ણે ચોયગં એવં વયાસી તંસમ્મં જં
મણ્ણે પુવ્વં વુત્તં અસંતણ્ણં મણ્ણેણં પાવણ્ણં અસંતિયાણ્ણ
વતિણ્ણે પાવિયાણ્ણે અસંતણ્ણં કાણ્ણં પાવણ્ણં અ-
હણંતસ્સ અમણ્ણવસ્સ અવિચારમણ્ણ વચ્ચણ્ણકાય
વક્કસ્સ સુવિણ્ણમવિ અપસ્સઓ પાવકમ્મે કજ્જતિ,
તં સમ્મં, કસ્સણ્ણં તંહેઉ ? આચાર્ય આહ ॥

ત્યાં પ્રજ્ઞાપક વાદીને આ પ્રમાણે કહે છે કે અમે પૂર્વે જો કહ્યું છે તે બધું સાચું છે કે મન વચન કાયા વિના હોય્યા વિના મન રાખ્યાવિના વિચાર વિના મન વચન કાયાના સમૂહથી સ્વપ્નામાં પણ ન દેખેલું પાપ જીવ કરે છે, વાદી-શો હેતુ તેમાં તમે આપો છો? આચાર્ય ઉત્તર આપે છે.

તત્થ સ્વલુ ભગવયા હજીવણિકાયહેઉ પણ્ણત્તા,
તંજહા પુઢવિ કાઙ્યા જાવ તસકાઙ્યા, ઇચ્ચેણ્ણિં

છહિં જીવણિકાણહિં આયા અપ્પાહિય પચ્ચક્કસ્વાય
 પાવકમ્મે નિચ્ચં પસઢવિઝવાતચિત્તદંડે, તં જહા
 પાણાતિવાણે જાવપરિગ્ગહે કોહે જાવ મિચ્છાદંસણ-
 સલ્લે ॥ આચાર્ય આહ—તત્થખલુ ભગવયા દિટ્ઠં-
 તે પણ્ણત્તે, સે જહા ણામણે મહણે સિયા ગાહાવઙ્ગસ્સ
 વા ગાહાવઙ્ગપુત્તસ્સ વા રણ્ણા વા રાયપુરિસસ્સ વા
 યવ્વણં નિદ્દાય પવિસિસ્સામિ યવ્વણં લઘ્ધૂણં વહિસ્સામિ
 પહારેમાણે સે કિંનુ હુ નામ સે વહણે તસ્સ ગાહા-
 વઙ્ગરસ વા ગાહાવઙ્ગ પુત્તસ્સ વા રણ્ણો વા રાયપુ-
 રિસસ્સ વા યવ્વણં નિદ્દાય પવિસિસ્સામિ યવ્વણં લઘ્ધૂણં
 વહિસ્સામિ પહારેમાણે દિયા વા રાઓ વા સુત્તે વા
 જાગરમાણે વા અમિત્તભૂણે મિચ્છાસંઠિતે નિચ્ચં
 પસઢવિઝવાયચિત્તદંડે ભવતિ એવં વિયાગરેમાણે
 સમિયાણે વિયાગરે ચોયણે હંતા ભવતિ ॥

તત્ર વાક્યના ઉપન્યાસ માટે છે, ખલુ વાક્યની શોભા
 માટે છે, ભગવાન મહાવીર વર્ધમાન સ્વામીએ છલ્લવનિ-

કાયો (જીવોના સમૂહો) કર્મબંધના હેતુપણે કહ્યા છે, તે છ પૃથ્વી પાણી અગ્નિ વાયુ વનસ્પતિ અને ત્રસકાય સુધી છે, પ્ર-તે છ જીવનિકાયો કર્મબંધના હેતુ પણે કેવી રીતે છે? ઉ-આ જીવ સમૂહોને મારે ન હણવા એવું પર્ય-કખાણ જેણે નથી કર્યું, તે પાપી આત્માને હમેશાં આ છ જીવનિકાયોને હણવાની ઇચ્છા રહે છે, તે શઠ, હમેશાં હિંસા કરે માટે પ્રશઠ છે, વળી તેનું ચિત્ત હમેશાં વ્યતિપાતચિત્ત મારવાનીજ અભિલાષા વાળું છે, અને બીજાને દંડ આપે પોતે દંડ લોગવે માટે દંડ છે, એટલે આવો પ્રશઠ વ્યતિ પાતચિત્ત તથા દંડ રૂપ હોવાથી તેને પાપ લાગે છે, (આમાં કર્મ ધારય સમાસ છે) આ પાપોની સંખ્યા હિંસાથી માંડીને મિથ્યાત્વશલ્ય સુધી ૧૮ છે, એટલે તે પાપી હિંસા જુઠ ચોરી દુરાચાર કરનારો પરિગ્રહી (મમતાવાળો) ક્રોધીમાની માયો લોભી રાગીદ્રેષી કલેશ કરનારો ખોટું તોહમત મુકનારો ચુગલીખોર હર્ષખેદ કરનારો પરનિંદક માયા મૃષાવાદી, અને મિથ્યાત્વશલ્યવાળો છે, વળી આ પાપીને દરેક પાપમાં આનંદ આવતો હોવાથી બડાઈ મારીને કરે અને જુઠું ખોલી ઠગીને નીકળી જાય, તેવો જીવ હોય તે પૃથ્વીથી માંડીને વિકલેંદ્રિય તથા પંચેંદ્રિયને હણવાનો અભ્યાસ પડેલ હોય તેને મિથ્યાત્વ અવિરતિ કષાય અને યોગ લાગેલા છે, આવા દોષો ખુલ્લા લાગુ પડેલ હોય તેને હિંસા વિગેરે પાપ કેમ ન લાગે? તે પ્રાણાતિપાત જીવ-

હિંસા વિગેરે પાપવાળાને અવ્યક્ત વિજ્ઞાન (મંદબુદ્ધિ) હોય તોપણ અસ્વપ્ન અવસ્થામાં પણ કર્મ બાંધનારો છે, આ પ્રમાણે આચાર્યે પાપ લાગુપડેલ બતાવવાથી વાદીએ કહેલું કે મંદ બુદ્ધિવાળાને પાપ કર્યા વિના ન લાગે તે દૂર થયું, હવે આચાર્ય પોતાનો મત સિદ્ધ કરવા દૃષ્ટાંત બતાવે છે, કે ચોત્રીશ અતિશયથી શોભતા તીર્થકરે અહીં વધક હિંસકનો દૃષ્ટાંત આપ્યો છે, જેમકે કોઈ માણસ કંઈ પણ નિમિત્ત લઈને કોપાયમાન થયો હોય તે ક્રોધના પરિણામવાળો ગૃહસ્થ હોય કે તેનો પુત્ર સામાન્ય માણસ હોય, તેને કોઈએ કેદ કર્યો હોય, એટલે કેદમાં રહેલો હોય તે વધ કરવાના પરિણામથી કોઈ પણ ઉપર કોપાયમાન થયેલ હોય તેને ઉદ્દેશીને વિચારે કે લાગ આવે ત્યારે મને દુઃખ દેનાર એને મારી નાંખીશ, અથવા તે, રાજા કે રાજાના પુત્ર ઉપર ક્રોધી થયો હોય તો શું વિચારે કે ક્ષણ-અવસર મળે તેના ઘરમાં કે નગરમાં પેસીશ, તેવા વિચારોવાળો હોય, તથા ક્ષણ-છિદ્ર મળે તે વધ કરવા યોગ્ય ને લાગ આવે હણી નાંખીશ, આ કહેવાનો સાર આ છે કે કોઈ ગૃહસ્થી કે તેનો પુત્ર કે રાજા જેવો બળવાન હોય, તેને કોઈ મારવા ઇચ્છે, અથવા તે કોઈને મારવા ચાહે, પણ લાગ મળ્યા વિના બીજા કાર્યમાં રોકાયેલ હોય, તે છિદ્ર તથા મારવાનો અવસર જોનારો ખુની ઉદ્દાસ બેસે, પણ ખુન કરવાનું મન હોવાથી તેનું મન વ્યગ્ર હોય, પણ બીજું કામ કરતાં વિશ્વાસ પાડવા તે પોતાના

મનના ભાવ પણ ખીજને જણાવા ન દે, પણ મનમાં પરિણામ તો મારવાના હોય, એટલે અવિદ્યમાન પાપોવાળો છતાં અશુભ વ્યક્ત યોગો વડે એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય વિગેરે અસ્પષ્ટ વિજ્ઞાનવાળા છતાં પણ મિથ્યાત્વ અવિરતિ કષાયયોગો લાગેલા હોવાથી દોષવાળા થાય છે, અવસર મળે તેવી રાહ જોનારા ઉદાસી છતાં પણ અવૈરી નથી એમ ન જાણવું, એ પ્રમાણે નાના બાળકો અસ્પષ્ટ વિજ્ઞાનવાળાં છતાં અવૈરી નથી (લાગ જોનારા વૈરીઓ છે) અહીં વધ્ય અને વધક આશ્રયી ચાર ભાંગા બતાવે છે.

(૧) વધ્ય મરાય તેવો અવસર છે, પણ વધક કેદખાના વિગેરેમાં છે, તેને મારવાનો અવસર નથી, (૨) કોઈ વખત મારનાર છુટો છે, મરનાર રક્ષણમાં છે, (૩) કોઈ વખતે જો પોતપોતાના રક્ષણમાં છે, (૪) કોઈ વખત જોને અવસર છુટાપણુનો છે, છેલ્લા ભાંગામાં હિંસા થાય, છતાં પરિણામ તો મારવાના મારનારને હુમેશાં અવ્યક્ત રહે છે, અહીં આગળ નાગાબુદ્ધિ આચાર્યની પરંપરાવાળા કહે છે કે

અપ્પણો અક્ષયણાણ તસ્સવા પુરિસસ્સ
 છિદં અલમમાણે ણો વહેઇ, તં જયા મે સ્વણો ભવિ-
 સ્સઇ તસ્સ પુરિસસ્સ છિદં લભિસ્સામિ તયા મે સ-
 પુરિસે અવસ્સં વહેયવ્વે જવિસ્સઇ, एवं पहारमा-
 णेत्ति सूत्रं ॥

अर्थ सहेलो छे के पोतानो के भरनारनो भारवानो
 अवसर न भणवाथी भारे नहि, पणु मनमां धारी राणे के
 भारे लागे आवे तेनु छिद्र जेध ते पुत्रने अवश्ये भारी
 नांभीश, आवुं भारवानुं जेनुं मन डोय तेने हिंसा न करे
 तोये पाप लागे छे, जे तने कभूल छे के ?

आचार्य आह जहा से वहए तस्स गाहा वइ-
 स्स वा तस्स पुत्तस्स वा रण्णो वा रायपुरिसस्स वा
 खणं निहाय पविसिस्सामि खणं लद्धूणं वहिस्सामि
 त्ति पहारेमाणे दिया वा राओ वा सुत्ते वा जागर-
 माणे वा अमित्तभूए मिच्छासंठिते निच्चं पसढ-
 विउवाय चित्तदंडे, एवमेव बाले वि सव्वेसिं पा-
 णाणं जाव सव्वेसिं सत्ताणं दिया वा राओ वा
 सुत्ते वा जागरमाणे वा अमित्तभूए मिच्छा संठिते
 निच्चं पसढविउवायचित्तदंडे तं पाणातिवाए
 जाव मिच्छादंसणसल्ले, एवं खलु भगवया अक्खाए
 असंजए अविरए अप्पाडिहयपच्चक्खायपावक-
 म्मे सकिरिए असंवुडे एगंतदंडे एगंतबाले एगंत-

સુત્તે યાવિ ભવઈ, સે બાલે અવિચારમળવયણ
 કાયવક્કે સુવિળમવિ ણ પસસઈ પાવે ય સે કમ્મે
 કજ્જઈ ॥

વિચાર કરીને તે વાદીએ હા પાડી, ત્યારે ગુરૂ તેને
 ફરી સમજાવે છે કે જેમ તે વધકને ગૃહસ્થીને કે તેના પુત્રને
 કે રાજાને કે 'રાજાના પુરૂષને મારવાનો લાગ જોનારો હોય,
 તે પેસવાનો મારવાનો લાગ જોતો હોય તો મારવાના વિચાર-
 થી દિવસે કે રાત્રે સુતો હોય કે જાગતો હોય તો શત્રુ
 બનીને મિથ્યાત્વમાં રહેલો હુમેશાં પ્રશઠ કલંકિત મનવાળો
 દંડ દેનારો હિંસક છે, તેમ ધર્મ ન સમજેલા બાળક જેવાઓ
 સર્વે જીવોના હિંસકો સર્વે સત્વોના હિંસકો શત્રુ બનેલા
 મિથ્યાત્વમાં રહેલા નિર્દય મનવાળા દંડદેનારા જીવહિંસાથી
 મિથ્યાત્વ શલ્ય સુધી પાપ કરનારા છે તેમને પ્રભુએ અસંયત
 અવિરત અપ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત પાપ કર્મવાળા સક્રિય અસં-
 વૃત એકાંત દંડવાળા એકાંતબાળ એકાંત સુતેલા કહ્યા છે, તે
 બાળક જેવો અવિચારી મન વચન કાયાવાળો સ્વપ્ન ન દેખે
 તોપણ તે પાપ કરે છે, એમ જાણવું, તેના ઉપર આચાર્ય
 ઉદ્યાયી રાજાને મારનાર વિનય રત્નનો દૃષ્ટાંત આપે છે કે
 બાહ્ય દેખવા માત્ર તે વિનય કરે, ચારિત્ર પાળે, છતાં
 પણ અંદર તો રાજાને મારીને ઇનામ ક્યારે લઉં, આ દુષ્ટ-
 બુદ્ધિથી રહેલો તેથી તેને ચારિત્રનો લાભ ન મળે, પણ

હિંસક જ કહેવાય, વળી લૌકિકમાં બાણીતા પરશુરામે કૃત્ય-
વીર્ય રાબનો ગુનોહ બાણી તેને માર્યા છતાં પાછળથી સાત-
વાર નિર્દોષ ક્ષત્રિઓને ફરી ફરીને શોધી શોધીને મારી
નાંખ્યા, કારણ કે તેઓ માને છે કે—

અપકારસમેન કર્મણા ન નર સ્તુષ્ટિમુપૈતિ શક્તિમાન્
અધિકાં કુરુતે ડરિયાતનાં દ્વિષતાં મૂલમશેષમુદરેત્ ॥૧॥

અપકાર કરનારા જનને મારીને શક્તિમાન પુરૂષ સંતોષ
ન પકડે, પણ શત્રુને વધારે પીડા કરવા માટે જે કોઈ તેના
પક્ષના હોય તે બધાને મારી નાંખવા ભ્રેષ્ઠાં, એ પ્રમાણે
આ જીવ શત્રુ થયેલો મિથ્યા (જૂઠો) વિનીત કપટ કરી
જીવ લેનારો છે, હવે તે બધા વિષયને ટુંકાણમાં પતાવવા
કહે છે—

જહા સે વહાણ તસ્સ વા ગાહાવહસ્સ જાવ-
તસ્સવા રાયપુરિસસ્સ પત્તેયં પત્તેયં ચિત્ત સમાદાણ
દિયા વા રાઓ વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા અમિ-
ત્તમૂણ મિચ્છાસંઠિતે નિચ્ચં પસઠ વિડવાય ચિત્ત-
દંડે જબહ, એવમેવ બાલે સઠ્ઠેસિં પાણાણં જાવ
જાવ સઠ્ઠેસિં સત્તાણં પત્તેયં પત્તેયં ચિત્ત સમાદાણ
દિયાવા રાઓવા સુત્તેવા જાગરમાણે વા અમિત્તમૂતે

મિચ્છાસંઠિતે નિચ્ચં પસઢવિઝવાયચિત્તદંડે ભવઈ

॥ સૂત્ર ૬૪ ॥

જેવી રીતે મારવા માટે દુષ્ટ ઘાતક પોતાનો તથા પરનો અવસર દેખે, તેમ આ પ્રભુના કહેવા પ્રમાણે આ વગર પરચકખાણીયા જીવો ખીજને મારવાનો અવસર જોઈ જોડેલા છે, તે દુષ્ટાંત દ્વારા ખીજ જીવોને લાગુ પાડવા કહે છે કે બધા પ્રાણીઓનો આત્મા દુષ્ટ હોય છે, જેમ ઘાતક પારકાને મારવાનો અવસર જોઈ રહેલ હોવાથી ગૃહસ્થી કે તેના પુત્રનું કે રાજા કે તેના પુત્ર કે માણસનો ઘાત ચિંતવે તેમ આ સંસારી જીવો જ્યાં સુધી ન મારવાનું પરચકખાણુ ન કરે ત્યાં સુધી એવું જ મન રાખે કે મારો લાગ આવે મારીશ એવો નિશ્ચય કરીને દિવસે રાતે સુતાં કે જાગતાં બધી અવસ્થામાં બધા જ વધ્ય જીવોનો શત્રુ બનીને અવસર જોતો ન મારે તોપણ મિથ્યા સંસ્થિત (વ્યર્થ પાપ બાંધતો) હુમેશાં પ્રશઠ વ્યતિપાત ચિત્ત દંડવાળો થાય છે, એમ રાગદ્વેષથી આકુળ વ્યાકુળ બનેલો બાળની માફક જ્ઞાનથી આવૃત (જ્ઞાન ઢંકાયેલો) એકેન્દ્રિય વિગેરે જીવ પણ બધા જીવોને વિરતિ ન હોવાથી પોતાને ઉપયોગી દરેક વધ્ય જીવ ઉપર ઘાતક ચિત્ત ધારણ કરીને પાપચિત્તવાળો થાય છે, તે બધાનો સાર કહે છે કે પેલો ઘાતક અવસર દેખતો અવિરતિ પાણીથી પાપ ન કરે તોપણ પાપથી ન નિવર્તે, તેમ

એકેન્દ્રિય વિકલોન્દ્રિય વિગેરે પણ તે સંબંધી પાપોથી લેવા-
યેલા છે, આ પ્રમાણે જીવહિંસા માફક જૂઠું ચોરી કુશીલ
પરિચ્છેદમાં પણ પ્રતિજ્ઞા હેતુ દૃષ્ટાંત ઉપનય અને નિગમન
ખતાવીને પાંચે અવયવોના વાક્યનો સૂત્રોનો વિભાગ સમ-
જવો, સૂત્રોમાં તે પાંચે છે, જેમકે

આયા અ પરચકખાણી યાવિ ભવતીતિ થી
માંડીને પાપે ય સે કુમ્મે કલજઈ આ પ્રતિજ્ઞા છે, કે જીવ
અપરચકખાણી છે, તેથી તે પાપ કર્મ કરે છે, આવું સાંભ-
ળીને ખીજે વાદી હોય તે સાંભળીને જોલે કે તત્થ ચોય-
એ એવં વયાસીતિ થી લઈને એવાહંસુ મિચ્છં તે
એવ માહસુ આપ કહો છો તે જૂઠું છે. (હિંસા કરે ત્યારે
હિંસક, નહિતો નહિ) ત્યારે આચાર્ય પાછું કહે છે.

જે મેં પૂર્વે કહ્યું છે તે સત્ય છે. જે તમે હેતુ
માગતા હો તો તત્થ સ્વલુ ભગવયા છ જીવ નિકાયા હેઝ-
પણતા ત્યાંથી લઈને મિચ્છા દંસણ સલ્લે આ હેતુ છે, આમાં
અનેકાંતિક પણાનો દોષ નિવારવા પોતાની સિદ્ધિ માટે દૃષ્ટાંત
કહે છે, તત્થ સ્વલુ ભગવયા વહણ દિઠ્ઠંતે પણતે
ત્યાંથી લઈને સ્વણં લઘ્ઘૂણં વહિસ્સામીતિ પહારેમાણે તિ
આ પ્રમાણે દૃષ્ટાંત ખતાવીને હેતુની સત્તા પોતાના અભિ-
પ્રાયને અનુકુળ ખીજ પાસે કહેવડાવવા પૂછે છે કે સે કિં

જુ હુ ગામ સે વહણ ત્યાંથી માંડીને તે હણુનારો છે, એવું
 હેતુનું દૃષ્ટાંતમાં સત્ત્વપણું સાધીને હેતુનું પક્ષધર્મપણું દેખા-
 ડવા ઉપનય માટે દૃષ્ટાન્તના ધર્મીમાં હેતુની સત્તાને પાર-
 કાએ સ્વીકાર્યાથી જહાસે વહણ ત્યાંથી લઈને ગિચ્ચં પસદ
 વિહવાય ચિત્તદંડેતિ સુધી જાણવું, હવે હેતુનું પક્ષ ધર્મ-
 પણું બતાવે છે, એવમેવ બાલે અવીત્યાદીત્યતઃ થી માંડીને
 પાવે ય સે કમ્મે કજ્જત્તિ સુધી જાણવું. અહીં પ્રતિજ્ઞા હેતુ
 દૃષ્ટાંત ઉપનય બતાવનારા ઉપર બતાવેલાં સૂત્રો જુદાં પાડીને
 બતાવીને હવે પ્રતિજ્ઞા હેતુનું ફરી કહેવું તે નિગમન છે,
 તે બતાવે છે) જહાસે વહણ તસ્ય વા ગાહાવહસ્સ ઇત્યાદિ
 થી લઈને પસદ વિહવાય ચિત્તદંડે ત્તિ સુધી પ્રતિજ્ઞા હેતુ
 દૃષ્ટાન્ત ઉપનય અને નિગમન સુધીનાં અર્થથી સૂત્રો સાથે
 બતાવ્યાં, પ્રયોગ આવી રીતે કરવો, અપ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત
 ક્રિયાવાળો આત્મા પાપનો અનુબંધ કરનારો છે, એ પ્રતિજ્ઞા
 છે, છ જીવ નિકાયોમાં હમેશાં પ્રશઠ વ્યતિપાત ચિત્ત દંડ-
 વાળો હોવાથી તે હેતુ છે, સ્વપરના અવસરનો અનુપ્રેક્ષા
 કરનારા કોઈ દિવસ ન મારે તોપણ પૂર્વે બતાવેલ રાજ
 વિગેરેના ખુન કરનારા માફક એ દૃષ્ટાન્ત છે, જેમ આ વધ
 પરિણામથી અનિવૃત્તપણે હોવાથી જેનું ખુન કરવાને ઇચ્છે,
 તેનો અમિત્ર (શત્રુ) છે. તેમ વિરતિ જેમને નથી, તેમને
 બધા જીવો પ્રત્યે હમેશાં મારવાના અભિલાષને લીધે ન મારે

તોપણ પ્રશઠ વ્યતિપાત ચિત્ત દંડ (દુષ્ટ બુદ્ધિ) હોવાથી તે ઉપનય છે, માટે તે બધાં પાપોનો કરનારો છે, એ નિગમન થયું, એ પ્રમાણે જૂઠ ચોરી દુરાચાર પરિશ્રદ્ધ વિગેરેમાં પાંચે અવયવોની યોજના કરવી, ક્રૂત મૃષાવાદ વિગેરે હિંસાને બદલે શબ્દો ફેરવવા, આ પ્રમાણે તે પ્રશઠ મિથ્યાવાદ મિત્ત દંડપણાથી હુમેશાં પ્રશઠ અદત્તાદાનચિત્ત દંડપણું વિગેરે સમજવું, એ પ્રમાણે છ એ જીવ નિકાયોમાં બધા આત્મા સાથે તે અવિરતિને અમિત્રરૂપે પાપનું અનુબંધપણું સિદ્ધ કરવાથી સામેનો વાદી વ્યભિચાર (આચાર્યના વચનમાં દોષ) બતાવવા કહે છે.

ણો ઇણદ્દે સમદ્દે [ચોદકઃ] ઇહલ્લુ બહવે
 પાણા જે ઇમેણં સરાસમુસ્સણં ણો દિટ્ઠા વા સુયા
 વા નાભિમયા વા વિન્નાયા વા જેસિણો પત્તેયં પત્તેયં
 ચિત્તસમાયાણ દિવા રાઓ સુત્તેવા જાગરમાણે વા
 અમિત્તમૂતે મિચ્છાસંઠિતે નિચ્ચં પસઠવિઉવાય
 ચિત્ત દંડે તં પાણાતિવાણ જાવ મિચ્છાદસણ
 સલ્લે ॥ સૂ. ૬૫ ॥

વાદી—આપનું કહેવું બરોબર સ્વીકારવા યોગ્ય નથી,
 કે બધા જીવો બધા જીવોના શત્રુરૂપ છે, આવું કહીને

તે પોતાના પક્ષની સિદ્ધિ કરવા અભિત્રનો અભાવ બતાવવા કારણ કહે છે, આ ચઉદ રાજ પ્રમાણુ લોકમાં અનંતા જીવો સૂક્ષ્મબાદર પર્યાપ્ત વિગેરે ભેદથી જુદા જુદા છે, તેથી એ સિદ્ધિ થયું કે તે જીવો દેશ કાળ સ્વભાવથી વિપ્રકૃષ્ટ ઘણા છે, તે જીવો સૂક્ષ્મવિપ્રકૃષ્ટાદિ અવસ્થાવાળા આ શરીરના સમુદ્દૃશ્ય વડે અર્થાત્ આ આપણું શરીર જેમાં થોડું જ્ઞાન છે, તેવા અદ્વૈત જ્ઞાન વડે તેવા સૂક્ષ્મભિન્ન જીવ કદી આંખે જોયા નથી, કાને સાંભળ્યા નથી, તેમ તે ઇષ્ટ પણ નથી, તેમ તેઓ પોતાની તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવડે પ્રસિદ્ધ નથી કે તેના ઉપર શત્રુ ભાવ થાય, આથી એ સિદ્ધ થયું કે એવા આપણાથી તદ્દન અબ્જાયા જીવો ઉપર શત્રુ ભાવ કેમ થાય ? તેમ એ જીવો ઉપર કોઈ પણ જીવ અશઠ ભાવે દ્રેષી દંડ દેનારો કેમ થાય ? માટે તમારા કહેવા પ્રમાણુ સર્વે જીવોને નહણવાનો નિયમ કરવાની જરૂર નથી, હવે આચાર્ય તેનો ઉત્તર આપે છે.

આચાર્ય આહ-તત્થ સ્વલુ ભગવયા દુવે દિટ્ઠંતા પળ્લન્તા, તં સન્નિદિટ્ઠંતેય, અસન્નિદિટ્ઠં તેય, સેકિંતં સન્નિદિટ્ઠંતે ? જેઝમે સન્નિપંચિંદિયા પજ્જન્તગા એતેસિંણં છજીવનિકાએ પહુચ્ચ તં પુઠવિકાયં જાવ તસકાયં, સે એગ્ગઓ પુઠવિકાણં કિચ્ચં કરેઝવિ

કારવેદવિ, તસ્સણં એવં ભવઈ—એવંસ્વલુ અહં પુઠ-
વિકાણં કિચ્ચં કરેમિવિ કારવેમિવિ, ણો ચેવણં
સે એવં ભવઈ ઇમેણ વા ઇમેણ વા. સે એતેણં પુઠ-
વિકાણં કિચ્ચં કરેઈ વિ કારવેદવિ, સેણં તાતો
પુઠવીકાયાઓ અસંજય અવિરય અપ્પાહિહય પચ્ચ-
ક્વાય પાવકમ્મે યાવિ ભવઈ, એવં જાવ તસકા-
ણત્તિ માણિયઠ્ઠવં ॥

હે વાહી ! આ સંખંચમાં જિનેશ્વરે બેદૃષ્ટાંત આપ્ય
છે કે તમારા કહેવા પ્રમાણે જીવો સૂક્ષ્મ છે, વિપ્રકૃષ્ટ (દૂર)
છે, એટલે તેને વધ કરવાની ચિંતા ન હોય, તો
પણ આ જીવને અવિરતિ કાયમ હોવાથી તેને
તેની સાથે વૈરભાવ મુકાયેલો નથી, આ વિષય બરોબર સમજાવવા
માટે તીર્થંકર ભગવાને બે દૃષ્ટાંત આપેલા છે, (૧) સંજિ
દૃષ્ટાંત તથા અસંજી દૃષ્ટાંત છે, પ્ર-સંજિદૃષ્ટાંત કયો છે? ઉ-ને
આ સામે દેખાતા છપર્યામિએ પર્યામા ઈહા (તર્ક) અપોહ
વિમર્શરૂપ સંજાવાળા તે સંજી પચ્ચેદ્રિય માના પેટમાંથી
જન્મેલા પાંચ ઈંદ્રિયોવાળા મનુષ્યો કે તિર્યચો ને કામ
કરી શકે તેવી કરણ પર્યામિથી પર્યાપ્તા જીવો છે, તેમાંથી
કોઈ એક જીવ છ જીવનિકાયોને ઉદ્દેશીને આવી પ્રતિજ્ઞા

કરે, કે હું છજીવનિકાયોમાંથી એક પૃથ્વીકાય જે વાલુકા (રેતી) શિક્ષા ઉપલ લુણુ વિગેરે છે, તેમાંથી એક વડે કામ કરીશ, તો તે તેને ઉપયોગમાં લે કે લેવડાવે, હું બીજી કાયોથી નિવૃત્ત છું, એવા નિયમવાળાને આવો વિચાર રહે છે, કે હું પૃથ્વી કાયવડે કૃત્ય કરું, કરાવું, તેથી તે સામાન્ય રીતે પ્રતિજ્ઞા કરવાથી વિશેષ અલિસંધિ (વિચાર) ન થાય, કે આ કાળી આ ધોળી પૃથ્વી કાય (માટી) વડે કાર્ય કરું કે કરાવું, તેથી તે પૃથ્વીકાયથી અનિવૃત્ત અપ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત પાપ કર્મવાળો છે, તેને પૃથ્વીકાયનું પાપ કરવાનું રહ્યું છે) તેથી તેને ખોદવાનું રહેવાનું ખેસવાનું સુવાનું આડા પેશાબ વિગેરેની ક્રિયા કરવાનું બાકી છે, તેજ પ્રમાણે જેને નિયમ નથી, તેવો માણુસ પાણી વિગેરેને ઉપયોગમાં લેઈ તે જીવોને દુઃખ દે, તેમાં પાણીવડે નહાવું પીવું તેમાં તરવું, વાસણુ કપડાં ધોવાં વિગેરે ક્રિયા થાય, અગ્નિ કાયવડે રાંધવું રંધાવવું તાપ કરવો દીવો કરવો વિગેરે ક્રિયા થાય, વાયુ પંખો વીંજણો કે નાવના સઠ વિગેરે ચલાવવામાં તે કામ લાગે છે, વનસ્પતિમાં પણ કંદમૂળ કુલ ક્ષુણ પાંદડાં છાલ ડાળી વિગેરેનો ખપ પડે છે, એ પ્રમાણે વિકલેંદ્રિય તથા પચેંદ્રિયના શરીરનો ઉપયોગ થાય છે,

સે ઇગઓ છજીવનિકાઈ કિંચં કરેઈવિ
કારવેઈવિ, તસ્સણં ઇવં ભવઈ ઇવં સ્વલુ છજીવનિ-

કાણ્હિં કિચ્ચં કરેમિવિ કારવેમિ વિ, ણો ચેવણં
 સેઁવં ભવઙ્, ઙ્મેહિં વા ઙ્મેહિં વા, સે ય તેહિં છહિં
 જીવનિકાણ્હિં જાવ કારવેઙ્ વિ, સે ય તેહિં છહિં
 જીવનિકાણ્હિં અસંજય અવિરય અપ્પહિહય પ-
 ચ્ચવ્ખાય પાવકમ્મે તં પાણાતિવાઁજીવ મિચ્છા-
 દંસણ સલ્લે, ઁસ યલ્લુ ભગવયા અવ્ખાઁ અસંજઁ
 અવિરઁ અપ્પહિહય પચ્ચવ્ખાયં પાવકમ્મે સુવિણ
 મવિ અપસ્સઓ પાવે ય સે કમ્મે કજ્જઙ્, સે તં
 સન્નિદિઙ્ઠે ॥

કોઁ અવિરતિ છઁ કાયોમાં અસંયમપણ્ણાથી છઁ
 કાયોવડે પાપકર્મ કરે છે, અને કરાવે છે, અને તેને
 કોઁ પણ વખત નિવૃત્તિના અભાવથી આવો વિચાર
 થાય છે, કે છઁ જીવનિકાયો વડે સામાન્ય રીતે (કોઁ
 પણ બચાવ્યા વિના) કૃત્ય કરે, પણ તેને કંઈ પણ
 વિશેષ પ્રતિજ્ઞા નથી, હવે તે છઁ જીવનિકાયોમાં
 અસંયત અવિરત પ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાન પાપકર્મવાળો
 થાય છે, ઁ પ્રમાણે જુઠ વિગેરેમાં પણ સમજવું,
 તે આ પ્રમાણે મારે આ પ્રમાણે આવું જુઠું બોલવું, પણ

આ ન જોલવું, તે મૃષાવાદથી અનિવૃત્ત હોવાથી અસંયત હોય છે, એ પ્રમાણે અદત્તાદાન આશ્રયી પણ સમજવું, મારે આ (અનુકુળ) લેવું, આ પ્રતિકુળ) ન લેવું, એ પ્રમાણે મૈથુન તથા પરિગ્રહ વિગેરેમાં પણ તેને પાપ કરવાનું છે, એજ પ્રમાણે ક્રોધમાન માયા લોભ આશ્રયી પણ તેને પાપ લાગતાં જાણવાં, એમ તે હિંસા ન કરતો હોય તો પણ અવિરતપણાથી તે બધાં પાપો સંબંધી તેને કર્મો લાગુ પડે છે, અને તે અવિરતપણાથી તે સંબંધી કર્મો એકઠાં કરે છે, એ પ્રમાણે દેશકાળ સ્વભાવવડે વિપ્રકૃષ્ટ હોવા છતાં બધા જીવો પ્રત્યે તે શત્રુરૂપ છે, અને તે કર્મો એકઠાં કરે છે, આ પ્રમાણે સંજ્ઞિનો દૃષ્ટાંત કહ્યો, તે કદાચ એક પૃથ્વીકાયનેજ હણે, બીજી કાયોને જરૂર ન હોય તો ન હણે, કોઈવાર એ કોઈવાર ત્રણ-ચાર-પાંચ-કોઈવાર છકાયને પણ હણે, તે છએ કાયોના આરંભમાંથી નિવૃત્ત થયો નથી, કોઈ વખતે તે કોઈ ગામ વિગેરેનો નાશ કરવા જાય, ત્યારેજ તે સમયે કેટલાક પુરુષોને ન પણ જોયા હોય છતાં તેનો અભિપ્રાય ઘાતક હોવાથી તેમનો પણ ઘાતક ગણાય, આ બધું દૃષ્ટાંત ઉપરથી દાષ્ટાંતિકમાં પણ યોજવું, સંજ્ઞિનો દૃષ્ટાંત કહીને હવે અસંજ્ઞિનો બાકી રહેલો દૃષ્ટાંત કહે છે.

સેર્કિતં અસન્નિ દિટ્ટંતે ? જે ઇમે અસન્નિગો

પાળા તં પુઠાવિકાઙ્ગયા જાવ વળસ્સઙ્ગાઙ્ગયા છઠ્ઠા
 વેગઙ્ગયા તસા પાળા, જેસિં ણો તક્કાઙ્ગવા સન્નાતિવા
 પન્નાતિવા મળાતિવા વઙ્ગવા સયં વા કરણાઞ્ગ અ-
 ન્નેહિં વા કારાવેત્તઞ્ગ કરંતંવા સમણુજાણિત્તઞ્ગ, તે-
 ઙ્ગવિણં બાલે સવ્વેસિં પાળાણં જાવ સવ્વેસિં સત્તાણં
 દિયાવા રાઓવા સુત્તેવા જાગરમાણે વા અમિત્ત
 મૂતા મિચ્છાસાંઠિતા નિચ્ચં પસઠવિઙ્ગવાતચિત્ત
 ઢંડા તં પાળાઙ્ગવાત જાવ મિચ્છાઢંસણસલ્લે,
 ઙ્ગચ્ચેવ જાવ ણો ચેવ મળો ણો ચેવ વઙ્ગ પાળાણં
 જાવ સત્તાણં દુક્ખણતાઞ્ગ સોયણયાઞ્ગ જૂરણયાઞ્ગ
 તિપ્પણયાઞ્ગ પિટ્ટણયાઞ્ગ પરિતપ્પણયાઞ્ગ તે દુક્ખણ
 સોયણ જાવ પરિતપ્પણ વહ બંધણ પરિકિલેસાઓ
 અપ્પઢિવિરયા ભવાંતિ ॥

સંજ્ઞાન—(બોધ) સંજ્ઞા—તે જેને હોય તે સંજ્ઞી, તેથી
 ઉલટા અસંજ્ઞી જેને મનના દ્રવ્યપણાનો અભાવ છે (તેવા
 પરમાણુનો સમૂહ તેને ખીલ્યો નથી) જેને વધારે વધારે

વિચાર કરવાની શક્તિ નથી, જેવી રીતે કોઈ મૂર્છા પામેલા હોય કે ખુબ નિદ્રામાં સુતા હોય તે આ અસંજિઓ પૃથ્વી કાયિકથી વનસ્પતિ કાયિક સુધી છે, તથા વિકલોદ્રિયો અને માના પેટમાંથી ન નીકળેલા સંમૂર્છિમ પચેદ્રિયો છે, તે સર્વને મન ખીલેલું ન હોવાથી અસંજી કહ્યા છે, તેમનામાં તર્ક વિચાર મિમાંસા વિશેષ વિમર્શ ન હોવાથી જેમ કોષ સંજીને સવાર સાંજની સંધ્યાના ઓછા પ્રકાશમાં દૂરથી કંઈ દેખાય તો ઝાડના ઠુંડા કે પુરૂષનો તર્ક થાય કે આ શું છે? આવા તર્કો અસંજીને ન થાય, તથા સંજા પૂર્વે જે વિષય (પદાર્થ) જોયો, તેના પછીના કાળમાં વિચાર થાય, તથા પ્રજ્ઞા તે પોતાની બુદ્ધિથી પોતાની મેળે ચિન્હોથી નકી કરી લે કે આ વસ્તુ છે. તથા મનન-મતિ-તે અવગ્રહ વિગેરે છે, તથા ખુલ્લા શબ્દોની ભાષા તે વાચ્યા છે, આ અર્ધું એકે-દ્રિયોને નહોય, એઈ દ્રિય વિગેરેને જીભ તથા ગળું વિગેરે છે, તોપણ તેમના શબ્દો સ્પષ્ટ રીતે સમજાય તેવા નથી, તેમ તેમને હિંસાદિ પાપકરું કરાવું, એવી વિચાર પૂર્વક વાણી નથી તેમ હું કરું કે બીજા પાસે કરાવું તેવો અધ્યવસાય પણ નથી, આવાને અસંજીઓ બાળક જેવા અર્ધાં પ્રાણીઓના ઘાતથી નિવૃત્ત ન થવાથી તે ઘાતક થવાના યોગ્ય પણાથી ઘાતકજ છે, જેમ કે જે ઈ દ્રિય વિગેરે જીવો પારકાને મારવામાં પ્રવર્તે છે જ, કારણ કે તેઓ બીજા જીવોનું ભક્ષણ કરે છે, જીહું બોલવાપણું, પણ તેમનામાં છે, તેઓ તેથી અનિવૃત્ત છે,

ક્રંત કર્મના પરતંત્રપણાથી વાણી (બોલવા)નો અભાવ છે, અદ્વત્તાદાન તો દહી વિગેરે ખાય છે, તેથી દેખીતું છે, વળી તેમને આવા વિચારનો અભાવ છે કે આ માફ છે, આ પારકું છે, તથા તીવ્ર નખુંસક વેદનો ઉદય હોવાથી મૈથુનની અવિરતિથી મૈથુનનો પણ સહભાવ છે, તથા અશન (ખાવાનું) વિગેરે સ્થાપન કરવાથી (કીડી વિગેરેને) પરિગ્રહ પણ છે, તેમ ક્રોધમાન માયા લોભથી લઇને મિથ્યાદર્શન શલ્ય સુધીનાં પાપોનો સહભાવ છે, તે બધાં પાપોના વિદ્યમાન પણાથી દિવસે કે રાતે સુતાં કે જાગતાં હમેશાં પ્રશઠ વ્યતિ-પાતચિત્ત દાંડવાળા છે, તે બતાવે છે, તે અસંજ્ઞિઓ કોઇ પણ વખત નિવૃત્તિના અભાવથી તે સંબંધી કર્મ બાંધનારા થાય છે, તે પ્રાણાતિપાતથી મિથ્યાદર્શન શલ્ય સુધી પાપ-વાળા છે, જો કે તે જીવો આપણી માફક વિશિષ્ટ મન વચનના વ્યાપાર રહિત છે, તો પણ બધાં પ્રાણીઓને દુઃખ ઉત્પન્ન કરવાથી શોક ઉત્પાદન કરાવવાથી જીવણ વચની હાનિરૂપ કરે છે તથા મન વચન કાય એ ત્રણેથી પાતન કરે તેથી ત્રિપાતન છે, અથવા તિષ્પણ પરિદેવન (ખેદ) ઉપજાવે તેથી પિટૃણુ યા મુઠ્ઠી કે ઢેકા વિગેરેથી કે તેવો પરિતાપ તે બાહ્ય કે અંદરની પીડાવડે આપણી માફક તે અસંજ્ઞિઓ દેશકાળ સ્વભાવથી વિપ્રકટ હોય તેવા બધા જીવોને તે પીડતાં નથી, પણ વિરતિના અભાવથી તે દુઃખ દેવા યોગ્ય હોવાથી દુઃખ પરિતાપ ક્લેશ વિગેરે આપવાથી

મુક્ત થયા નથી, પણ દુઃખ દેવાનો ગુણ તેમને સત્તામાં હોવાથી તે સંબંધી કર્મ બંધાય છે, (વીંછુ વિગેરે કરડે નહીં તો પણ જ્યાં સુધી તે પકડાય નહિ, ત્યાંસુધી રાત-ભર ઉંઘવા દે નહિ, માખી ભમરીનાં ઝેર તો બાણીતાં છે) આ પ્રમાણે વિપ્રકૃષ્ટ સંબંધી પણ કર્મ બંધ બતાવીને હવે ઉપસંહાર (સમાપ્તિ) કરવા કહે છે,

इति खलु से असन्निणोऽवि सत्ता अहो निसिं
पाणातिवाए उवक्खाइज्जंति, जाव अहो निसिं
परिग्गहे उवक्खाइज्जंति, जाव मिच्छादंसणसल्ले
उवक्खाइज्जंति, ॥

ઇતિ અવ્યય સમીપ લાવે છે, ખલુ અવ્યય વાક્યની શોભા માટે છે અથવા વિશેષણ છે, પ્ર-શું વિશિષ્ટતા બતાવે છે? ઉ-જે આ પૃથ્વીકાય વિગેરે અસંજ્ઞિ જીવો છે, તેમને તર્ક સંજ્ઞા પ્રજ્ઞા મન વચનની વિશિષ્ટતાવાળી કરણી પોતે કરવાને કે કરાવવાને કે અનુમોદન કરવાની પ્રવૃત્તિ નથી, પણ તે હુંમેશાં રાત દહાડો શત્રુ પણે મિથ્યાત્વમાં રહેલા પ્રશઠ વ્યતિપાતચિત્તદંડવાળા દુઃખ ઉત્પાદન કરવાથી માંડીને પરિતાપ પરિક્લેશ વિગેરેસુધી-પાપોથી અપ્રતિવિરત (મુક્ત) નહોવાથી અસંજ્ઞિઓ હોવાથી છતાં તે જીવોને જીવહિંસા કરવાની શક્તિ નહોવાથી તેઓ ઘાત ન કરે, તોપણ ગામ

ઘાતકના દૃષ્ટાંત માફક જીવહિંસા કરનારા છે, તે મિથ્યાદર્શન શક્યમુધી પાપ કરનારા છે, ઉપાખ્યાન શબ્દથી જાણવું કે તેઓ અસંજીપણે હોવાથી પાપ ન કરે, તો પણ તેની યોગ્યતા હોવાથી (વીંછુના દૃષ્ટાંતે) તેમને પાપ કર્મની નિવૃત્તિ નથી એમ સમજવું.

(એવંભૂતવાદી) સઠ્ઠજોણિયાવિ સ્વલુસત્તા સન્નિણો હુચ્ચા અસન્નિણોહોંતિ, અસન્નિણો હુચ્ચા સન્નિણો હોંતિ ! હોચ્ચા સન્ની અદુવા અસન્ની, તત્થ સે અવિવિચિત્તા અવિચૂણિત્તા અસંમુચ્છિત્તા અણ્ણુતાવિતા (૧) અસન્નિકાયાઓ વા સન્નિકાણ સંકમંતિ, (૨) સન્નિકાયાઓ વા અસન્નિકાયં સંકમંતિ, (૩) સન્નિકાયાઓ વા સન્નિકાયં સંકમંતિ, (૪) અસન્નિકાયાઓ વા અસન્નિકાયં સંકમંતિ ॥

આ પ્રમાણે સંજી અસંજીના દૃષ્ટાંત બતાવીને તેમાં રહેલ બાકીના અર્થને બતાવવા પ્રશ્ન પૂછવારૂપે કહે છે. આ જીવો સંજી તથા અસંજી તમે બતાવ્યા, તે બંધ્ય અલબ્ધ માફક બુદ્ધાજ રહેશે કે સંજી થઈને અસંજી થશે કે અસંજી બદલાઈને સંજી થશે? આશ્ચર્ય કહે છે, સર્વ

યોનિમાં રહેલા સત્વો સંજ્ઞીમાંથી અસંજ્ઞી થશે, અસંજ્ઞી
 પણ થશે, અસંજ્ઞી થઈને સંજ્ઞી થશે, અથવા સંજ્ઞી થાય કે
 અસંજ્ઞી પણ થાય, અથવા આવું પણ વેદાંતવાદીઓ
 માને છે કે પુરૂષ હોય તે પુરૂષ થાય, પશુ હોય તે પશુજ
 થાય, તેમ અહીં પણ સંજ્ઞી સંજ્ઞી થાય, અસંજ્ઞા અસંજ્ઞીજ
 રહેશે, તેનું ખંડન કરવા આચાર્ય કહે છે, બધી યોનિયો
 વાળામાં રૂપાંતર થાય છે, અથવા સંજ્ઞી જીવને અસંજ્ઞી
 કર્મ બંધ પ્રથમ ન હોય તો ફરી થાય કે ન થાય?
 અથવા અસંજ્ઞીને સંજ્ઞીનું કર્મબંધપૂર્વકમાં હોય તોજ
 કરે કે બીજી રીતે છે! તેનો આચાર્ય ઉત્તર આપે છે, કે
 સર્વ યોનિઓ જેમાં છે, તે સર્વ યોનિઓ સંવૃત વિવૃત
 ઉભય, શીત ઉષ્ણ ઉભય, સચિત્ત અચિત્ત ઉભયરૂપ યો-
 નિઓ છે, અને નારકતિર્યચ નર અમરની યોનિઓ પૂર્વે
 કહેલી છે તે, તથા અપિશબ્દથી વિશિષ્ટ એક યોનિવાળા
 છે, ખલુ વિશેષણના અર્થમાં છે તે સૂચવે છે કે તે જન્મની
 અપેક્ષાએ બધી યોનિઓવાળા જીવો જ્યાંસુધી મનપર્યાપ્તિ
 પૂરી ન કરે, ત્યાંસુધી તે અસંજ્ઞીઓ છે, અને કરણથી
 પર્યાપ્તિ થતાં પછી તે જીવો તે જન્મમાં સંજ્ઞી ગણાય છે,
 બીજા જન્મની અપેક્ષાએ તો આ ભવમાં એકેદ્વિયો વિગેરે
 અસંજ્ઞી હોય તે પછી મનુષ્યાદિ થાય તે જખલે અસંજ્ઞી
 હતા તે સંજ્ઞી થાય છે,

માટે તેવાં કર્મોનો સંબંધ છે, પણ જેમ લગ્ન અલગ

બદલાય નહિ, તેમ સંજી અસંજી ન બદલાય તેવો નિયમ નથી, લવ્ય અલવ્ય ન બદલાય તં કંઈ કર્મનો સંબંધ નથી, તે અનાદિ સિદ્ધ છે, માટે તે દોષ સંજી અસંજીમાં લાગુ નથી પડતો, પણ જેમને કર્મનો નિયમ લાગુ પડે છે તે સંજી થઈને અસંજી પણ થાય, અને અસંજી થઈને કોઈ સંજી પણ થાય, વેદાંતમતના કહેવામાં તો જરૂર પ્રત્યક્ષથી વ્યભિચાર (દોષ) દેખાય છે કે સંજી કોઈ મૂર્છા વિગેરે અવસ્થામાં પડેલો અસંજીપણું પામે છે અને તે મૂર્છા દૂર થતાં પાછો સંજી થાય છે, બીજા જન્મમાં તો જરૂર વેદાંતમતમાં દોષ આવશે, માટે સંજી અસંજીને કર્મની પરતંત્રતા હોવાથી સંજી અસંજીનું બદલાવાપણું વિરૂદ્ધ નથી, જેમકે જાગતો (સંજી) પણ નિદ્રા આવવાથી ઉઘ (અસંજીપણું)માં પડે છે, અને સૂતેલો પાછો જાગે છે માટે જેમ સૂવું જાગવું પરસ્પર બદલાય છે, તેમ સંજી અસંજીનું બદલાવું થાય છે, તેમાં પૂર્વે કરેલું કર્મ જ્યારે ઉદયમાં આવ્યું અને જે બાંધ્યું છે, તે તો ખુલાસો (વિવેક) કર્યા વિના તેમ અવિધૂય (દૂર કર્યા વિના) અસમુછિદ્ય (છિદ્યાવિના) અનનુતાપ્ય એ ચારે શબ્દો અર્થમાં પ્રત્યેક મળતા છતાં અવસ્થાવિશેષથી જરા ભેદ છે, માટે પૂર્વનું કર્મ છોડ્યા વિના અસંજીમાંથી સંજા થાય, સંજીમાંથી અસંજી થાય, સંજીમાંથી સંજી અસંજીમાંથી અસંજી થાય, અર્થાત્ ચારે ભાંગા કર્મને આશ્રયી લાગુ પડે છે, જેમકે

નારકી પ્રથમ સંજી છે, પછી નરકમાં કર્મ પુરું કરીને બાકી રહેલું કર્મ ભોગવવા કોઈ જીવો થોડી વેદનાવાળા તીર્થચમાં ઉત્પન્ન થાય, તેમ દેવો પણ બાકીનું થોડું કર્મ ભોગવવા શુભસ્થાનમાં જન્મ લે છે, અહીં ચક્રલંગી થાય છે, તે સૂત્રકારે બતાવી છે, હવે સમાપ્તિ કરે છે,

જે એ સન્નિ વા અસન્નિ વા સવ્વે તે મિચ્છા-
યારા નિચ્ચં પસઠ વિઝવાયચિત્તદંડા તં૦ પાણા-
તિવાએ જાવમિચ્છાંદંસણ સલ્લે, એવં ચલુ ભગ-
વયા અવ્ખાએ અસંજએ અવિરએ અપ્પડિહય પચ્ચ-
ચ્ચાય પાવકમ્મે સકિરિએ અસંવુડે એગંતદંડે એગંત
બાલે એગંતસુત્તે સે બાલે અવિયારમણવયણ કાય
વક્કે સુવિણમવિ ણ પાસઙ પાવે ય સે કમ્મે કજ્જઙ ॥

સૂ૦ ૬૬ ॥

આ ઉપર બતાવેલા લઙ્ઘિ તથા કરણ પર્યામિથી પર્યાપ્તા તેથી બીજા અપર્યાપ્તા સંજી અસંજી થનારા છે, તે બધાએ મિથ્યા આચારવાળા છે, કારણકે તેમણે પરચ્ચ-
ક્રમાણુ કર્યું નથી, તથા બધા જીવોમાં પણ હમેશાં દુષ્ટ ચિત્તપણું રહે છે, તેથી જીવહિંસાથી મિથ્યાત્વ શત્ય સુધીનાં આશ્રવદ્વારો (પાપકૃત્યો)માં તે જીવો પ્રવર્તે છે, તેથી વાદીએ

જે પ્રશ્ન કર્યો કે અવિદ્યમાન અશુભ યોગના સંભવમાં કર્મ કેવી રીતે બંધાય, એનું ખંડન કરીને સમબળવ્યું કે વિરતિના અભાવથી પાપકર્મની યોગ્યતાથી પાપકર્મના સહભાવ ને બતાવે છે, કે જે તીર્થકરે પૂર્વે કહ્યું તે પાછું કહી બતાવે છે કે પરચક્રખાણ કર્યા વિના બધાંએ પાપનો સંભવ હોવાથી નારક તિર્યચ નર અમર એ ચાર ગતિના લક્ષણ વાળો સંસારનું ભ્રમણ સમજીને વૈરાગ્ય થવાથી પ્રવણચિત્ત (ડાહ્યો) થઈને આચાર્યને તે વાદી પ્રશ્ન પૂછે છે, તે કહે છે,

સે કિં કુવં કિં કારવં કહં સંજય વિરયપ્પ-
 ડિહયપચ્ચક્ખાય.પાવકમ્મે ભવઈ ? તત્થ ખલુ ભગ-
 વયા છ જીવણિકાણ્હેજ પણ્ણત્તા, તંજહા પુઠ્ઠવી
 કાઙ્ગયા જાવ તસકાઙ્ગયા.સે જહા ણામણ્ણ મમ અસ્સા-
 તં ડંડેણ વા અટ્ટીણવા મુટ્ટીણવા લેલૂણવા કવાલેણ
 વા આતોડિજ્જમાણસ્સ વા જીવુવદ્ધવિજ્જ માણ-
 સ્સ વા જાવ લોમુક્ખણ્ણમાયમવિ હિંસાકારં દુક્ખં
 ભયં પહિસંવેદેમિ,

વાદી અથવા શિષ્ય ઉપરનું તત્વ સમજીને પૂછે છે કે કે અમારે શું કૃત્ય કરવાં તથા ખીજા પાસે કરાવવાં અથવા

કઈ રીતે સંઘત વિરત પ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા જીવ થાય ? અર્થાત્ અમને પાપ ન લાગે તેવો રસ્તો બતાવો. કારણ કે તમારા કહેવાથી અમે જાણીએ છીએ કે સાધુને વિરતિના સહલાવથી સાવધ (પાપ) ક્રિયાથી નિવૃત્તિ છે, તેથી કરેલાં કર્મોનો સંચય ઓછો થાય છે, અને પાપ નષ્ટ થવાથી નરક વિગેરે ચારે ગતિનો અલાવ થાય છે, આ પૂછવાથી આચાર્ય કહે છે. કે પ્રભુએ છ જીવ નિકાચો સંસાર ગતિના મુખ્ય કારણપણે બતાવ્યા છે, તેમને નહણવાનો નિયમ કરવાથી તે પચ્ચક્રખાણ કરનારા મોક્ષે જાય છે, કહ્યું છે કે

જે જાતિય હેઠ્ઠ ભવસ્સ તે વેવ ત્તિયા મોકલે ।

ગણનાઈયા લોગા, દોળ્હવિ પુળ્ળા ભવે તુલ્લા ॥૧॥

જેટલા હેતુઓ ભવ (સંસાર જ્રમણ) ના હેતુઓ (આશ્રવો) છે, તેટલા ગણતરીથી અતીત (અનંતા) છે, પણ તેમનાં પચ્ચક્રખાણ કરવાથી તે સંવરરૂપે તુલ્ય થાય છે, તે આશ્રવ સંવરથી પૂર્ણ લોક છે, (સંસારમાં જેનાથી અંધન છે, તે મુકવાથી મુક્તિ છે) તેનો સાર આ છે કે જેમ આપણને દંડ હાડકું મુક્કી ઢેકું ઠીકરું કે તેવા ખીજા કોઈ હથી-આરથી મારે, ઉપદ્રવ કરે કલેશ પરિતાપ ઉપજાવે અથવા મારા વાળ ખેંચે, ઉખેડે, તો હિંસાથી થયેલું દુઃખ તથા ભયનો હું અનુભવ કરું છું,

इच्चेव जाव सव्वे पाणा जाव सव्वे सत्ता

દંડેણ વા જાવ કવાલેણ વા આતોડિજ્જમાણે વા હ-
મ્મમાણે વા તજ્જિજ્જમાણે વા તાલિજ્જમાણે વા જાવ
ઉવહવિજ્જમાણે વા જાવ લોમુક્ખણગમાયમવિ
હિંસાકારં દુક્ખં ભયં પડિસંવેદેતિ ॥

તેમ સર્વે પ્રાણીઓ જીવે ભૂતો તથા સત્વો દંડ
વિગેરેથી માંડીને ઠીકરા સુધીથી મારતાં હુણુતાં તર્જના કરતાં
તાડના કરતાં ઉપદ્રવ કરતાં કે વાળ ઉખેડતાં પણ તે બધા
જીવોને હિંસા સંબંધી દુઃખ અને ભય વેડવાં પડે છે.

एवं एचचा सठवे पाणा जावसत्ता न हंतव्वा
जाव ण उहवेयव्वा एस धम्मे धुवे णिइए सासए
समिच्च लोगं खेयन्नेहिं पवेदिए, एवं से भिक्खु
विरते पाणाइवायातो जाव मिच्छादंसण सद्दाओ,

એ પ્રમાણે સમજીને સર્વે પ્રાણી જીવ ભૂતસત્વોને ન
મારવા ન ઉપદ્રવ કરવો આ ધર્મ ધ્રુવ અપ્રચ્યુત અનુત્પન્ન
સ્થિર સ્વભાવવાળો નિત્ય પરિણામ અનિત્યતાને પામે છતાં
પણ સ્વરૂપથી ચ્યવતો નથી, તથા શાશ્વત સૂર્ય ઉગવા માફક
કાયમ રહેનાર છે, તેને કોઈ સ્ખલના કરનાર નથી, કારણ કે
તે ચુકિતથી સિદ્ધ થાય છે, આવો ધર્મ સમજીને ચૌદરાજ

પ્રમાણુ લોક સ્વરૂપને જાણનારા ખેદજ સર્વજ પ્રભુઓએ આ ધર્મ બતાવ્યો છે, તેથી સાધુ બધાં આશ્રયદારો પાપસ્થાનોથી દૂર રહે છે.

સે ભિક્ષૂ ણો દંતપક્ષાલેણં દંતંપક્ષાલેજા
 ણો અંજણં ણો વમણં ણો ધુવણિત્તં પિ આહિતે, સે
 ભિક્ષૂ અકિરિણ અલૂસણ અકોહે જાવ અલોભે
 ઉવસંતે પરિનિવ્વુડે, એસ ચલુ ભગવયા અક્ષાણ
 સંજય વિરય પહિહય પં પાવકમ્મે અકિરિણ સંવુડે
 એગંત પંહિણ ભવહ્ ત્તિવેમિ ઇતિ વીયસુય વ્વંધસ્સ
 પચ્ચક્ષાણ કિરિયા ણામ ચઉત્થમજ્જયણં સમત્તં
 ॥ ૨-૪ ॥

તેથી તે દાંત ઘેવા (દાંતણુ કરવું) તે ન કરે, તેમ આંખમાં અંજન ન કરે, (દવાખાઈને) ઉલટી ન કરે, તેમ પોતાના શરીર તથા કપડાંને સુગંધીનો ધુમાડો (ધૂપ) ન કરે, તે સાધુ અક્રિય (પાપરહિત) છે, તે અલૂસક જીવોને નમારનારો છે, તે એકાંત (સાચો) પંડિત છે, આ વિષય કહ્યો, નયો જ્ઞાનક્રિયા વિગેરેના પૂર્વ માફક કહેવા, પ્રત્યા-
 જ્ઞાન નામનું ચોથું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

આચારશ્રુત

નામનું પાંચમું અધ્યયન—

હવે પાંચમું અધ્યયન કહે છે, તેનો આ સંબંધ છે, ચોથામાં પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કહી, તે આચારમાં રહેલા સાધુને હોય, માટે આ આચારશ્રુત અધ્યયન કહીએ છીએ, અથવા અનાચાર છોડવાથી બરોબર અસ્ખલિત પચ્ચક્રખાણુ થાય છે, માટે અનાચાર શ્રુત અધ્યયન કહે છે, અથવા પચ્ચક્રખાણુ કરનારો હોય તે આચારવાળો થાય છે, માટે પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા પછી આચારશ્રુત અધ્યયન અથવા તેના પ્રતિપક્ષ ભૂત અનાચારશ્રુત અધ્યયન કહે છે, આ સંબંધે આવેલા આ અધ્યયનના ચાર અનુયોગ દ્વારા થાય છે, તેમાં ઉપક્રમમાં અર્થાધિકાર (વિષય) આ પ્રમાણે છે, અનાચારનો નિષેધ કરીને સાધુઓનો આચાર કહે છે, નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપામાં આચારશ્રુત બે પદવાળું નામ છે, આ બે પદ આચાર તથા શ્રુતનો નિક્ષેપો નિર્ચુક્રિતકાર કહે છે.

જ્ઞામં ઠવણાયારે દન્વે ભાવે ય હોતિ નાયવ્વો

એવે ય સુત્તસ્સ નિક્ષેવો ચઙવિહો હોતિ ॥૧૮૧

ત્યાં આચાર નામ સ્થાપના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારે છે, એમ શ્રુતના પણ ચારે પ્રકારે નિક્ષેપા છે, આ આચાર તથા શ્રુત શબ્દના નિક્ષેપા બીજે સ્થળે (આચારાંગમાં) આચારનો તથા શ્રુતનો નિક્ષેપો કહ્યો છે. માટે ટુંકા-

ણમાં અહીં કહે છે, આચાર અને શ્રુત મળીને આચાર શ્રુત બેને ભેગાં કહ્યાં છે, તે કહે છે:

આચાર સુયં મણિયં વજ્જેયવ્વા સયા અણાચારા ।

અવહુ સુયસ્સ હુ હોજ્જ વિરાહણા इत्थ जइयव्वं ॥ ૧૮૨ ॥

આચારને દશવૈકાલિકના ત્રીજા અધ્યયન ક્ષુદ્ધિકા ચારમાં કહ્યો છે, અને શ્રુતનો નવમા અધ્યયનમાં વિનય-શ્રુતમાં કહ્યો છે, પણ અહીં કહેવાનો પરમાર્થ આ છે કે અનાચારો સદા બધા વર્જવા જોઈએ, તે અનાચારોને અગી-તાર્થ બરોબર ન જાણે તેથી તેને વિરાધના થાય, હુ અવ્ય-યથી જાણવું કે અગીતાર્થને વિરાધના થાય, પણ ગીતાર્થ ને નહિ, માટે સદાચારમાં તથા સદાચારને જાણવામાં યત્ન કરવો જોઈએ, જે મ રસ્તાનો જાણુ ભોમીયો કુમાર્ગ છોડવાથી અપથગામી ન થાય (ભૂલો ન પડે) તેમ ઉન્માર્ગના દોષો લાગે નહિ, તેમ ગીતાર્થ સાધુ અનાચાર છોડીને આચાર-વાળો થાય છે, પણ અનાચારના દોષો તેને લાગતા નથી (વિચારીને પગલું ભરે છે) તે માટે અનાચારને વર્જવાનું કહે છે.

एयस्स हु पडिसेहो इह मज्झयणंमि होति नायव्वो

तो अणगारसुयंति य होइ नामं तु एयस्स ॥ ૧૮૩ ॥

સર્વ દોષોનું સ્થાન અનાચાર છે, તે દુર્ગતિ ગમનનો એક હેતુ છે, તે દૂર કરવો, અને સદાચાર પાળવો, તે વિષય

આ અધ્યયનમાં જાણવો, તેપરમાર્થથી અણુગારનું કારણ છે, તેથી કેટલાક ગીતાર્થ સાધુઓના મત પ્રમાણે આ અધ્યયનનું નામ અણુગારશ્રુત રાખેલ છે, નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપો કહ્યો, હવે સૂત્ર અનુગમમાં અસ્ખલિતાદિ ગુણવાળું સૂત્ર કહેવું તે આ છે,

આદાય વંમચેરં ચ આસુપન્ને શ્મં વઙ્

અસ્સિ ધમ્મે આણાયારં નાયરેજ્જ કયાઙ્ગિ

સુ. ॥ ૧ ॥

આનો સંબંધ પ્રથમ સૂત્ર સાથે કહેવો, તે છેલ્લા સૂત્ર સાથે આ છે, તે સાધુ એકાંત પંડિત કહેવાય છે, પ્ર-કેવી રીતે ? ઉ-બ્રહ્મચર્ય પાળીને, પરંપર સંબંધ બતાવે છે, સૌથી પ્રથમ સૂત્ર આગળ આ કહ્યું હતું કે બોધ પામે, બંધન તોડે, પ્ર-શું કરીને ? ઉ-બ્રહ્મચર્ય પ્રાપ્ત કરીને, એ પ્રમાણે બીજાં સૂત્રો સાથે સંબંધ જોડવો, હવે પ્રથમ સૂત્ર ગાથાનો અર્થ કહે છે, પ્ર-બ્રહ્મચર્ય સત્ય તપ ભૂતદયા ઈન્દ્રિયનિરોધ લક્ષણવાળું છે, તે જે પાળે, તેવું જિનેશ્વરનું પ્રવચન છે, તે પટ્ટપ્રજ્ઞ સારા માઠાનો વિવેક જાણનાર બ્રહ્મચર્ય પાળીને આ સર્વજ્ઞના કહેલા ધર્મમાં રહીને સાવધ અનુષ્ઠાન-અનાચાર ન કરે, અથવા આશુપ્રજ્ઞ પ્રત્યેક સમયે કેવળજ્ઞાન દર્શનનો ઉપયોગ હોવાથી સર્વજ્ઞ છે- તેમના કહેલા ધર્મમાં રહીને હવે પછા કહેવાતી દોષિત વાણી તથા અનાચાર કદાપી પણ

ન આચરે, હવે ટીકાકાર બીજા સૂત્રનો સંબંધ બતાવવા કહે છે કે અનાચાર ન આચરે, તેવું કહ્યું છે, આ અનાચાર જિનેશ્વરના વચનથી વિરુદ્ધ છે, જિનેશ્વરનું વચન મોક્ષમાર્ગના હેતુપણે હોવાથી સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાન ચારિત્રરૂપ છે, તેમાં સમ્યગ્દર્શન તત્વાર્થની શ્રદ્ધા કરવારૂપ છે, તત્ત્વ-જીવ અજીવ પાપ આશ્રવ બંધ સંવર નિર્જરા મોક્ષરૂપ છે, તેમ ધર્મ અધર્મ આકાશ પુદ્ગલ જીવ અને કાળ એ છ દ્રવ્યો છે, આ દ્રવ્ય નિત્ય અનિત્ય બે રૂપે છે, સામાન્ય વિશેષરૂપ અનાદિ અનંત ચૌદરાજ પ્રમાણે લોક તત્ત્વ છે, જ્ઞાન તો મતિશ્રુત અવધિ મન:પર્યવ અને કેવળજ્ઞાન પાંચ પ્રકારે છે, ચારિત્ર સામાયિક છેદોપ સ્થાપનીય પરિહાર વિશુદ્ધિ સૂક્ષ્મ સંપરાય અને યથાખ્યાતરૂપ છે, તેમ મૂળગુણ ઉત્તરગુણ ભેદથી અનેક પ્રકારે છે, આવા જિનેશ્વરના વચનમાં આવું જગત્ કદાપિ નહોતું એવું ન હોવાથી અનાદિ અનંતલોકમાં દર્શનાચાર અને તેથી ઉલટો અનાચાર બતાવવા યથાવસ્થિત લોકસ્વરૂપ શરૂઆતથી બતાવે છે,

અણાદીયં પરિન્નાય, અણવદગ્ગેતિ વા ગુણો

સાસગમ સાસણ વા ઇતિદિટ્ઠિં ન ધારણ ॥સૂ. ૨ા

આ ચૌદરાજ પ્રમાણ લોક છે, તે અથવા ધમ અધર્મા દ્વિરૂપ છે, તે દ્રવ્યની આદિ. પ્રથમ ઉત્પત્તિ નથી માટે અનાદિ છે, તે પ્રમાણ યુક્તિથી સમજીને તથા અવદમ્મ અનંત છે,

તે સમજીને એ ગુણુવાળાને છોડીને એકાંત નય દૃષ્ટિથી આવો અનાચાર ન કરીશ (જૂઠું ન માનીશ) કે આતો શાશ્વત છે, સાંખ્યમતવાળા એવું માને છે કે આ લોક નિત્ય-અપ્રચ્યુત અનુત્પન્ન સ્થિર એક સ્વભાવવાળો છે. તેમ જૈન દર્શનમાં પણ સામાન્ય અંશરૂપે ધર્મ અધર્મ આકાશ આદિમાં અનાદિ અપર્યવસાનપણું જાણીને આ આવું જ કાયમ શાશ્વત રહેશે, (અને તે પ્રમાણે બધું શાશ્વત છે) તેવી દૃષ્ટિ-શ્રદ્ધા ને એકાંત પકડીને ન રાખે, અથવા ફેરફારવાળો વિશેષ પક્ષ લઇને આ વર્તમાનકાળના નારકીઓ અહીંથી જતા રહેશે, આવું સૂત્ર સાંભળીને સંસારમાં તે પ્રમાણે બધું અનિત્ય છે, એવા બૌદ્ધદર્શનના અભિપ્રાય (મંતવ્ય) પ્રમાણે અશાશ્વત છે, એવી દૃષ્ટિ પણ એકાંત ન ધારણ કરવી,

एएहिं दोहिं ठाणेहिं, ववहारो ण विज्जई;
एएहि दोहिं ठाणेहिं, अणायारं तु जाणए।सु३।

પ્ર. શા માટે આવી એકાંત નિત્ય કે અનિત્યની બુદ્ધિ ધારણ ન કરવા ?

ઉ. બધું નિત્ય છે, અથવા બધું અનિત્ય છે, આવાં એ સ્થાનો (મતો) વડે આલોક તથા પરલોક સંબંધીનાં કાર્યની પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિરૂપ વ્યવહાર છે, તે ન હોય, જે અપ્રચ્યુત (ન બગડે) અનુત્પન્ન (પ્રાચીન) સ્થિર એક સ્વભાવ

આવું એકાંત ન બોલાય, કારણકે આપણી આંખો સામેજ બધા પદાર્થો નવા જુના દેખાય છે, તથા ઘડા વિગેરે કુટતા દેખાય છે, તેવી લોકમાં પણ પ્રવૃત્તિ છે કે નવું જુનું થાય છે, ઘડો કુટ્યો વિગેરે બોલાય છે, વળી પરલોક આશ્રયી પણ આત્માને નિત્ય માનતાં બંધ કે મોક્ષનો કે સ્વર્ગનો અભાવ થાય, તેથી દીક્ષા લેવી યમ નિયમ (વ્રત પરચક્રખાણુ) વિગેરે કરવાં તે નિર્રર્થક થતાં તે વ્યવહાર ઉડી જાય, આવું આવું બદલાતું દેખીને કોઈ એકાંત અનિત્ય માને તો પણ વ્યવહાર ન થાય, લોકો નાશ થવાનું જાણે તો ભવિષ્યમાં પોતાને કે પુત્ર પોત્રાદિને કામ લાગશે તેવું માનીને કોઈ ધન ધાન્ય ઘડો કપડાં વિગેરે સંઘરે નહિ, તથા પરલોકમાં આત્મા જતો નથી, અહીંજ મરી નાશ થાય છે, તો પછી મોક્ષ માટે દીક્ષા વિગેરેની પ્રવૃત્તિ નકામી થઈ જાય માટે નિત્ય અનિત્ય એવા બે સ્થાન (ગુણ) વાળા સ્યાહવાદ માર્ગમાં જ સર્વ વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ છે, પણ જેઓ નિત્ય અનિત્ય એકાંત માને છે, તેમને આલોક તથા પરલોક સંબંધા કાર્યનો વિધ્વંસ (નાશ) રૂપ અનાચાર જાણુ, અર્થાત્ તે જિનેશ્વરના મતથી વિરુદ્ધ છે, તુ અવ્યયથી જાણવું કે કથંચિત્ (કોઈ અંશે) વસ્તુ નિત્ય અનિત્ય છે. તેથી વ્યવહાર ચાલે છે, તે બતાવે છે, સામાન્ય (સાદી) બુદ્ધિએ (કે સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર વડે) જુએ તો બદલાતા રૂપને જોઈને અથવા નવા કપડા વિગેરેને જુનું થતું જોઈને તે અનિત્ય માને, (મૂળ દ્રવ્યરૂપે

વિચારવાન પુરૂષ કાયમ પણ માને) તેથી દરેક વસ્તુ ઉત્પાદ (નવું થવું) વ્યય (બદલાવું) ધ્રુવ (કાયમ) એ ત્રણ ગુણ યુક્ત દ્રવ્યો છે તે જિનેશ્વરના દર્શનમાં કહેલાં છે, તે વ્યવહાર અંગ થાય છે, (તેનાથી આલોક પરલોકનો વ્યવહાર ચાલે છે) તેવું ખીબ્બો પણ કહે છે.

ઘટમૌલિ સુવર્ણાર્થી, નાશોત્પાદસ્થિતિષ્વયમ્

શોક પ્રમોદ માધ્યસ્થં, જનો યાતિ સહેતુકમ્ ॥ ૧ ॥

સોનાનો કળશ કે મુકુટ બદલવાં હોય તો બંનેમાં એકની ઉત્પત્તિ કરવી પડે, અને એકનો નાશ કરવો પડે, પણ જો સોનાનો અર્થી હોય તો કાયમ રાખે, આ ત્રણે નાશ ઉત્પાદ અને સ્થિતિ ગુણો સોનામાં લાગુ પડ્યા, તેમ દરેકમાં સમજવું, વળી છોકરો મરે ત્યાં શોક, તે ખીજે જન્મ લે તે હર્ષ છે, પણ જન્મ મરણ ને ન ગણનારા યોગીને માધ્યસ્થ સ્વભાવ રહે, તે દરેક હેતુ યુક્ત છે, આ પ્રમાણે એકાંત નિત્ય કે અનિત્યમાં વ્યવહાર ન રહે, માટે તે બંનેમાં અનાચાર (યુક્તિથી વિરોધ) જાણો, હવે ખીબ્બ પણ અનાચારોનો નિષેધ કરવા કહે છે,

સમુચ્છિર્હિં તિ સંસારો, સઠ્વે પાણા અણોલિસા

ગંઠિગા વા ભવિસ્સંતિ, સાસયંતિ વ ણો વણ ॥સુ.૪

આ સંસારના બધા તીર્થકરો અમુક સમયે નાશ પામશે, અથવા મોક્ષમાં બધા જીવો જશે, પ્ર-કયા જીવો ?

ઉન્ને તીર્થંકર, અથવા તેના શાસનને માનનારા જીવો તેમાંથી એક પણ રહ્યા વિના સિદ્ધિમાં જવા યોગ્ય બધા લવ્યો મોક્ષમાં જશે, અને લવ્ય વિનાનું જગત્ થશે તેવું ન જોલે, જે કે શુષ્કતર્ક વાળા આવી યુક્તિ બતાવે છે, કે જીવો વિદ્યમાન છે, તેમાં નવા લવ્યો આવતા નથી, અને અલવ્યો સિદ્ધિમાં જવાના નથી, માટે રોજ મોક્ષમાં અનુક્રમે જાય તો પણ અનંત કાળે તેનો ઉચ્છેદ થાય એવું ન જોલે, વળી આ સંસારના જીવો સદાએ એક બીજથી જુદા લક્ષણવાળા છે, કોઈ પણ જાતનું તેમનામાં સરખાપણું નથી તેવું એકાંતથી ન જોલે, અથવા બધા લવ્ય જીવો મોક્ષમાં જશે, તેથી ઉલટા અલવ્યો સંસારમાં રહેશે તેવું એકાંત વચન પણ ન જોલે, તેની યુક્તિ હવે પછી કહેશે, તથા કર્મ રૂપી ગ્રંથ જેમની પાસે હોય તેવા ગ્રંથિકા-કર્મબંધથી બંધાયેલા હમેશાં રહેશે તેવું પણ ન જોલે, તેનો સાર આ છે કે આ બધા જીવો મોક્ષમાં જશે, અથવા બધા કર્મબંધથી બંધાયેલા રહેશે તેવું એક પક્ષી વચન ન જોલે, અથવા ગ્રંથિકા-કર્મની ગાંઠ છોડવાને અશક્ત એવા જીવો રહેશે, તેવું પણ ન જોલે, તેમ હમેશાં શાસ્ત્રારનો તીર્થંકરો સ્થાયી રહેશે, ઉચ્છેદ નહિ થાય, તેવું પણ ન જોલે,

ચોથા સૂત્રનો ટુક અર્થ—

તીર્થંકરો ધર્મોપદેશકો-તો ઉચ્છેદ થશે, બધા જીવો એક બીજથી જુદા લક્ષણવાળા (વિલક્ષણ) રહેશે, અથવા

કર્મબંધનથી બંધાયેલા રહેશે, અથવા તીર્થંકરો હમેશાં કાયમ રહેશે, તેવું એકાંત વચન ન બોલે,

एएहिं दोहिं ठाणेहिं ववहारो ण विज्जइ;

एएहिं दोहिं ठाणेहिं अणायारं तु जाणए ॥सु. ५॥

દર્શનાચાર વાદમાં એકાંતવાદનો નિષેધ વચનથી બતાવીને હવે યુક્તિ બતાવે છે, ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે જે એમ એકાંત માનીએ કે તીર્થંકરોનો ઉચ્છેદ થશે, કે શાશ્વતા (કાયમ) રહેશે, અથવા તીર્થંકરો કે તેમનું દર્શન પામેલા મોક્ષમાં જતાં ઉચ્છેદ થશે કે અહીં શાશ્વત (કાયમ) રહેશે, અથવા બધા જીવો વિલક્ષણ કે સરખા રહેશે, અથવા કર્મ-અંથિયા કે કર્મરહિત થઈ જશે, તેવું એકાંતવચન ન બોલે, કારણ કે તેવું બોલવું યુક્તિથી સિદ્ધ ન થાય, કોઈ એમ કહે કે બધા શાસ્તારો (તીર્થંકરો) ક્ષય પામશે, તેવું કહેવું અયુક્ત છે, કારણકે જે મોક્ષમાં ગયા છે, તેમને ક્ષય નિબંધનવાળા કર્મોનો અભાવ છે, એટલે કદી પણ સિદ્ધોના ક્ષયનો અભાવ છે, અર્થાત્ તે શુદ્ધ સ્વરૂપે સિદ્ધિ સ્થાનમાં સિદ્ધ લગવંતો કાયમ રહેવાના છે, કોઈ એમ કહે કે ભવસ્થ (જીવતા) કેવળીનો (શરીર રૂપે) ક્ષય થશે, તે પણ વાત સાબીત નહિ થાય, કારણકે અનાદિ કાળથી લઈને અનંતકાળ સુધી પ્રવાહની અપેક્ષાથી તેના અભાવનો અભાવ છે, અર્થાત્ એક મોક્ષમાં જાય તો બીજો કેવળી થવાને

પ્રવાહ ચાલુ છે, વળી વાદીએ કહ્યું હતું કે અપૂર્વ (નવા) નો અભાવ છે, અને સિદ્ધિ ગમન ચાલુ છે, તેથી ઓછા થતાં થતાં ભવ્ય જીવોથી શૂન્ય જગત થશે, આવું પણ સિદ્ધાંતના પરમાર્થને ન જાણનારાનું વચન છે, કારણકે ભવ્ય રાશિ (સમૂહ)ની સંખ્યામાં કાળના અનંતપણા જેટલું અનંતપણું છે, તેથી એમ માનવું કે જેમ કાળ ચાલુ છે, તેમ ભવ્યની સંખ્યા પણ કાયમ છે, તેનો ક્ષય (સંપૂર્ણ ઓછાપણું) નથી, કોઈ એમ કહે કે અંત આવ્યો, તો પછી અનંત શબ્દ ન વપરાય, વળી એવું કંઈ કહ્યું નથી કે બધા ભવ્યોએ મોક્ષમાં જવું, કે જતા રહેશે, પણ એવી રીતે કહ્યું છે કે ભવ્યો અનંતા છે, તેમને બધાને બધી સામગ્રી એકદમ મળવી મુશ્કેલ હોવાથી યોગ્ય દલિક પ્રતિમા સુંદર પત્થર ઓબર કારીગરો જ્યારે મળે ત્યારે પ્રતિમા થાય, તેની માફક બધા ભવ્યો મોક્ષમાં નહીં જાય, (અર્થાત્ જેમ જેમ સામગ્રી મળતી જશે તેમ તેમ અનંત કાળ સુધી તે મોક્ષમાં જવાનો પ્રવાહ ચાલુ રહેશે) તેમ હમેશાં તેવું શાશ્વત રહેશે, તેવું પણ નથી, કારણ કે ભવસ્થ કેવળી વિચરતા. તીર્થંકરોનો મોક્ષ થતો હોવાથી અને પ્રવાહની પ્રથા હોવાથી કોઈ અશે શાશ્વત કોઈ અશે અશાશ્વત છે, (વખતે તીર્થંકર હોય અને વચમાં થોડો કાળવિરહ પણ હોય, જેમકે મહાવીર અને પાર્શ્વનાથના વચમાં ૨૫૦ વર્ષનું અંતર હતું, તેમ મહાવિદેહમાં કોઈ વિજયમાં કાયમ પણ અનુક્રમે

વિરહ પડ્યા વિના પણ શાશ્વતા તીર્થંકર હોય છે) તેમ બધા પ્રાણીઓ કર્મની વિચિત્રતાને લીધે જુદી જુદી ગતિ ભતિ શરીર અંગ ઉપાંગ વિગેરેમાં ભેદ પડવાથી કોઈ અંશે જુદા જુદા હોય છે, તેમ ઉપયોગ અસંખ્યેય પ્રદેશવાળા અમૂર્ત વિગેરે કોઈ ગુણોથી સરખાપણું પણ તેમનામાં છે, તેમ ઉદ્ભવિત વીર્યથી કોઈ ગ્રંથીને ભેદનારા છે, કોઈ વળી મનની નબળાઈને લીધે કર્મગ્રંથી છોડવાવાળા પણ નથી, એટલા માટે કોઈ પણ પક્ષ એકાંતથી એકપક્ષી થતો નથી, તેથી એકાંત પક્ષનો નિષેધ કર્યો, માટે નિત્ય કે અનિત્ય બંને પક્ષમાં એકાંત માનનારા ખોટું માને છે તેથી તે અનાચાર છે, એમ ન્યાયી માણસ જાણે, વળી જૈન આગમમાં કહ્યું છે કે અનંતાનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીમાં લભ્ય જીવોના અનંતમા ભાગ મોક્ષે જશે, એવું કહે છે, જે આમ અનંતપણું હોય, તો તેનો ક્ષય કેમ થાય, અહીં યુક્તિ આ છે કે મુક્તિ તથા સંસાર બંને સંબંધી શબ્દ છે, મુક્તિ સંસારી જીવનીજ થાય, તેમ મુક્તિ વિના સંસારી જીવન કહેવાય, મારે જે લભ્યોનો ઉચ્છેદ થાય, તો સંસારનો પણ અભાવ થાય, માટેજ કહ્યું કે એકાંત ઉચ્છેદ માનવાથી આ વ્યવહાર ન ચાલે, એકલા અલભ્ય રહે તો તે મોક્ષમાં ન જાય, એટલે મુક્તિ ન હોય, તો મુક્તિ સાથે સંબંધ રાખનાર સંસાર પણ ન ગણાય (સૂર્યનો પ્રકાશ હોય તો જ રાત દિવસ ગણાય, જે સૂર્યના

પ્રકાશથી દિવસ ન થાય, તો તેના વિરહમાં રાત એ શબ્દ ન હોય,) હવે ચારિત્રચારને બતાવે છે.

**જે કેહુ સુદગાપાણા, અદુવાસંતિ મહાલયા;
સરિસં તેહિં વેરંતિ, અસરિસંતી સણોવદે ॥સુ.૬॥**

જે કોઈ ક્ષુદ્ર સત્વો છે, એકેન્દ્રિય બે ઇન્દ્રિય વિગેરે કે નાના પચ્ચેન્દ્રિય જીવો અથવા મહાલય-મહાકાયવાળા હોય તે બંનેને હણતાં સરખું વૈર બંધાય, કારણ કે જીવ પ્રદેશો દરેકમાં સરખા છે, તેવું એકાંતથી ન બોલે, અર્થાત્ કોઈ ઘાસ તોડે, કોઈ પાણી ઢોળે, કોઈ કંથુઆને હણે કોઈ નાનાં માછલાંને હણે, આ બધા ક્ષુદ્ર જંતુઓ છે, અને મોટી કાયાવાળા હાથી મગર વિગેરે છે, તે બંનેને મારવામાં એક સરખું પાપ છે, તેવું ન બોલવું, અથવા તે બધાં નાનાં મોટાં છે, તેમ ઇન્દ્રિયો કે વિજ્ઞાન ઓછું વધતું છે, એટલે પ્રદેશ સરખા છતાં પણ કાયાની અપેક્ષાએ મારતાં પાપ ઓછું વધતું છે તેવું પણ ન બોલે, જે વધ્ય (મારવા યોગ્ય)ની અપેક્ષાએ જ કર્મ બંધ છે, તો સાદૃશ્ય અથવા અસાદૃશ્ય કહેવાને યોગ્ય છે, પણ અહીં તો બંધ તે એકલા જીવ આશ્રયી નથી, પણ અધ્યવસાયને આશ્રયી પણ છે તેથી તીવ્ર અધ્યવસાયથી મારતાં અદપકાયના નાશમાં પણ મોટું વૈર બંધાય છે, પણ ન છુટકે કોઈ પચ્ચેન્દ્રી મારતાં પણ અદપ વૈર બંધાય છે, આ વાત સૂત્રથી કહે છે.

एएहिं दोहिं ठाणेहिं, ववहारो ए विज्जई;
 एएहिं दोहिं ठाणेहिं, अणायारं तु जाणएसु.७॥

ઉપર જે સ્થાન નાની કાયાવાળો કે મોટી કાયાવાળો જીવ મારતાં ઓછું વધતું કે સરખું પાપ થાય તેવું વ્યવહારથી કહેવું તે યુક્તિથી ન ઘટે, તે કહે છે, વધ્ય (મરેલો) પ્રાણી સરખો કે નાનો મોટો હોય તેના આશ્રયી કર્મ બંધનું એકલું કારણ નથી, પણ હિંસકના તીવ્ર કે મંદ ભાવ જ્ઞાન ભાવ કે અજ્ઞાન ભાવ મહાવીર્ય કે અત્પવીર્યપણું પણ સંબંધ રાખે છે, તેથી વધ્ય અને વધકના વિશેષપણથી કર્મ બંધમાં ઓછા વધતાપણું થાય છે, માટે એકલા વધ્ય આશ્રયી અસમાન કે સમાન પાપનો વ્યવહાર (બોલવું) ન ઘટે, પણ આ જે સ્થાનમાં વર્તીને કોઈ બોલે તો તેને અનાચાર (અસત્ય) બનવો, તે પ્રમાણ સહિત બતાવે છે, વળી જે વાહીઓ જીવનાના મોટા કે સરખાપણા ઉપર કર્મબંધનું નાના મોટા સરખાપણાનું પાપ માને છે, તે જૂઠું છે, કારણ કે જીવની વ્યાપ્તિમાં હિંસા કહેતા નથી, જીવ શાશ્વતો હોવાથી તેને મારવો અશક્ય છે, માટે તે ઈંદ્રિયો વિગેરે આશ્રયી છે, તે માટે કહેવું છે કે

पंचेंद्रियाणि त्रिविधं बलंच उच्छवास निःश्वास मथान्यदायुः,
 प्राणादशैते भगवद्भिरुक्ता स्तेषां वियोजी करणं तु हिंसा ॥१॥

પાંચ ઈંદ્રિયો મન વચન કાય એ ત્રણ બળ, શ્વાસો

શ્વાસ અને આદશ પ્રાણો પ્રભુએ કહેલા છે, તેને જીવથી જુદા કરવા એ હિંસા છે, વિગેરે ખરી રીતે તો ભાવને આશ્રયી જ હિંસા કહેવી યુક્ત છે, જેમકે શાસ્ત્રનો જાણ વૈદ્ય શુદ્ધભાવે દવા કરતાં જો કોઈ રોગીને પીડા થાય તો પણ ભાવદોષના અભાવથી તેને દોષ નથી, અને સાપની બુદ્ધિએ દોરડાને ઘા કરતો હોય તો તેને ભાવના દોષ (મલિન ભાવ) થી હિંસા ન થાય છતાં પાપ લાગે છે, પણ જો તે મલિન ભાવ ન હોય, તો દોષ નથી, આગમમાં પણ કહ્યું છે કે ઉચ્ચાલિયંમિ પાણિ રૂપાદિ જો કોઈ સાધુ ઉપયોગથી ચાલતાં કોઈ પણ જીવને મારવાની બુદ્ધિ ન હોવા છતાં પણ મુક્તાં અજાણે જીવ દબાઈને મરી જાય તો તેનો દોષ સાધુને નથી, ઉલટું તાંદુલીયો મત્સ્ય જીવહિંસા કરતો નથી, છતાં જીવહિંસાના દુષ્ટભાવ કરવાથી મરીને સાતમી નારકોમાં જાય છે, આ વાત જાણીતી છે, આ પ્રમાણે વધ્ય વધક ભાવની અપેક્ષાવડે સરખાપણું કે ન સરખાપણું થાય, એમ ન માનીએ તો અનાચાર થાય, (અર્થાત્ બહુ વિચારીને બોલવું) વળી ચારિત્રના આશ્રયી આહાર સંબંધી આચાર અનાચાર બતાવવા કહે છે,

**અહા કમ્માણિ મુંજંતિ, અણમણે સકમ્મુણા
ઉવલિત્તેતિ જાણિજ્ઞા, અણુવલિત્તેતિ વા પુણોસુડા**

સાધુને ખાસ કારણ પડે આધાકર્મથી દોષિત વસ્ત્ર

લોજન રહેઠાણુ હોય તે જેઓ વાપરે, તે પરસ્પર પોતપોતાના કર્મથી લેપાયેલા છે, એવું એકાંત વચન ન બોલે, અથવા કર્મથી નથી લેપાતા તેવું પણ એકાંત વચન ન બોલે, તેનો સાર આ છે કે જરૂર પડે શાસ્ત્રમાં બતાવેલી વિધિએ અપવાદ માર્ગે આધાકર્મી પણ આહાર વિગેરે શુદ્ધ જાણીને લે, તો વાપરવા છતાં પણ કર્મથી લેપાતા નથી, તેવું આધાકર્મી વાપરનારને અવશ્યે કર્મ બંધ થાય છે, તેવું ન બોલવું, તથા શાસ્ત્રમાં બતાવેલ વિધિ વિના આહારની લાલસાથી આધાકર્મી આહાર ખાતાં તે નિમિત્તે કર્મ બંધ થાય છે, માટે તેમને કર્મ બંધ નથી એવું પણ ન બોલવું, પણ જેઓ ઉત્સર્ગ અપવાદ યુક્ત શાસ્ત્રને બરોબર જાણનારા છે, તેઓને આ પ્રમાણે બોલવું યુક્ત છે કે આધાર્મિક આહાર ખાતાં કર્મ બંધ થાય પણ ખરૌ, ન પણ થાય, તેથી કહું છું કે—

किं चिच्छुद्धं कल्प्यं मकल्पं वा स्याद् कल्पमपिकल्प्यम्
पिंडः शय्या वस्त्रं पात्रं वा भेषजाद्यं वा ॥ १ ॥

કોઈ વખત કારણુ વિશેષે શુદ્ધ કલ્પનીય થાય, અને કોઈ વખત અકલ્પનીય તેવાં કારણોથી ખોરાક પથારી વસ્ત્ર પાત્રાં અથવા ઔષધ વિગેરે કલ્પનીય (લેવા યોગ્ય) હોય છે, તેમ અન્ય મતવાળા પણ કહે છે,

उत्पद्येत हि सावस्था देशकालामयान्प्रति
यस्यामकार्यं कार्यं स्यात्कर्मकार्यं च वर्जयेत् ॥ १ ॥

કોઈ વખતે નિશ્ચયે એવી અવસ્થા આવે કે દેશ કાળ કે રોગને માટે અકાર્ય હોય તે કાર્ય થાય, અને કાર્ય હોય તે વર્ણવાં પડે, પ્ર-શ્નામાટે? તેનો ઉત્તર સ્યાહ્વાહથી આપે છે.

एएहिं दोहिं ठाणेहिं ववहारो ण विज्जई;
एएहिं दोहिं ठाणेहिं, अणायारं तु जाणए सु. ९

આ બે સ્થાનોનો આશ્રય લઈને આબે સ્થળે કોઈ એમ કહે કે આઘા કર્મી આહાર વિગેરે વાપરવાથી કર્મ બંધ થશેજ કે નહિજ થાય, તો વ્યવહાર ન ચાલે, પણ અનાચાર જ થાય, તે બતાવે છે, જેમકે બે આઘા કર્મી આહાર વિગેરે વાપરવાથીજ એકાંતથી કર્મ બંધ હોય તો આહારના અભાવમાં પણ કોઈ વખત અનર્થનો ઉદય થાય છે, જેમકે ભૂખથી પીડાયેલો બરોબર ધર્યા સમિતિ ન પાળે, અશક્તિથી પડી જતાં જીવોનો ઘાણુ કાઢી નાંખે, અને વધારે મૂર્છા આવતાં જોરથી પડતાં પોતાને બીજા ત્રસ થાવરજીવોને વ્યાઘાત થશે, અકાળ મરણુ થાય, અને મરતાં અવિરતિપણુ ઉત્પન્ન થાય, અને આર્તધ્યાનથી મરતાં તિર્યંચમાં પણુ જાય તેજ આગમ કહે છે,

सव्वस्थ संजमं संजाओ अप्पाणमेव रक्खेज्जा ॥

સર્વત્ર સંજમ પાળે, અને સંયમવાળા આત્માની રક્ષા કરે, આવાં કારણોથી જરૂર પડે આઘાકર્મી આહાર વિગેરે

વાપરતાં કર્મ બંધન થાય, તેમ આધાકર્મી વસ્તુ બનાવતાં છ જીવનિકાયનો વધ થાય, માટે બંધ પણ દેખીતો છે, માટે બંને સ્થળે એકાંત ન બોલવું કે દોષ છે જ કે દોષ નથી જ, વગર વિચારે બોલવાથી વ્યવહાર ન ચાલે, પણ એકાંતનો આશ્રય લેતાં બધો અનાચાર જ થાય, (ખાસ કારણે દેશકાળ ભાવ વિચારી દોષિત લેતો પણ લાભ માટે છે, અને તેવાં ખાસ કારણ વિના શુદ્ધ લેતો પણ ઉન્મત્ત થઈ અનાચાર સેવે માટે તેને હાનિ થાય છે) હવે બીજી રીતે દર્શન સંબંધી વાણીનો અનાચાર કહે છે,

જમિદં ઓરાલ માહારં કમ્મગં ચ તહેવ્ર ય

(તમેવતં)

સવત્થ વીરિયં અત્થિ, ણત્થિ સવ્વત્થ વીરિયં

॥ સુ ૧૦ ॥

પ્રથમની ગાથામાં જે આહાર બતાવ્યો, તે શરીર હોય તો આહાર થાય છે, માટે શરીર બતાવે છે, તેના પાંચ ભેદ ઔદારિક વૈક્રિય આહારંક તેજસ અને કાર્મણુ છે, તેમાં પરસ્પર મળતાપણું છે કે નહિ, તે માટે પૂર્વપક્ષ કહે છે, આ બધા માણુસોને પ્રત્યક્ષ દેખાતું ઉદાર પુદ્ગળો વડે નીપ-જેલું ઔદારિક અથવા નિઃસાર ગંધાતું હોવાથી ઉરાલ છે, તે તિર્યચ્ચૈતથા મનુષ્યોની દેખીતા કાયા છે, અને ચૌદપૂર્વીને

કોઈ વખત સંશય પડતાં તીર્થસ્થરને પૂછવા મોકલતાં નવું શરીર બનાવે તે આહારક છે, એ લેવાથી વૈક્રિયપણુ દેવ નારકીનું જાણી લેવું, તેમ કર્મથી બનેલું કાર્મણુ તેની સાથે હમેશાં રહેનારું તેજસપણુ સાથે લેવું, ઔદારિક વૈક્રિય આહારક સાથે અને તેજ સકાર્મણુ સાથે રહેતાં હોવાથી કોઈને શંકા થાય કે આ એકમેક છે કે તદન જુદાં છે, તે શંકાનું સમાધાન કરવા કહે છે, કે આ ઔદારિક શરીર તેવાંજ તેજસ કાર્મણુ શરીરો છે, તેમજ વૈક્રિક શરીર તેવુંજ તેજસ કાર્મણુ છે; આવી એકાંત માન્યતા ન કરવી કે તે બંને તદન એક સરખાં છે, તેમ આવી શંકા પણુ ન કરવી કે તે બંને તદન જુદાં છે, અર્થાત્ કોઈ અંશે એકતા છે, કોઈ અંશેલિખ્તતા છે, હવે તે સંબંધી ચુકિત બતાવે છે, જો આપણે એકાંત (તદન) અલેદ (એક સરખાં) માનીએ, તો ઔદારિક ઉદાર પુશ્-અલથી બનેલું અને કર્મ વર્ગણાથી બનેલું કાર્મણુ જે આ બધાં સંસાર જ્રમણુનું કારણભૂત છે, અને તેજ (ગરમી) દ્રવ્યેથી બનેલું તેજસ જે આહાર પચાવવાના કામનું છે, તથા તેજસ લખિધથી મળેલું છે, આવી દરેકમાં સંજ્ઞા લેદવડે ન થાય, તથા ઔદારિક શરીરથી ધર્મ અધર્મની ક્રિયા થાય છે, તે પણુ ન થાય, માટે એકતા નથી, આવું જાણીને કોઈ એમ કહી દે કે તદન જુદાં છે, તો પછી ઘડા માફક બીજા દેશ કાળમાં પણુ મળવાં જોઈએ, (અર્થાત્ કોઈનું ઔદારિક અમદાવાદમાં હોય અને તેનું તેજસ મુંબઈમાં હોય પણુ

બંને અમદાવાદ કે મુંબાઇમાં સાથે ન હોય) એમ થતું નથી, પણ સાથેજ રહે છે, આવી વ્યવસ્થા હોવાથી કોઈ અંશે ઉપલબ્ધિમાં અભેદ (એકતા છે) અને નામ તથા ગુણો બુદ્ધિ હોવાથી કોઈ અંશે લિન્નતા પણ છે, આ પ્રમાણે પ્રથમના બે પદોમાં ઔદારિકાદિ શરીરોનો ભેદ અભેદ બતાવીને બધા દ્રવ્યોનો ભેદ અભેદ બતાવવા પાછલાં બે પદો પૂર્વ પક્ષ કહે છે સર્વત્થ વિરિયં વિગેરે છે. બધું બધે છે, એમ સાંખ્યમતના અભિપ્રાય પ્રમાણે માનીને સત્વત્ત્વમારજ રૂપ એક પ્રધાનનામના તત્ત્વની સત્તા માનીને બધાનું કારણ તે પ્રધાન છે, એટલે બધું બધામાં એકરૂપ છે, આવી વ્યવસ્થા માનતાં ઘટ પટ વિગેરેમાં ખીબ વ્યક્ત (કાર્યની શક્તિ છે, કારણ કે બધામાં એક પ્રધાન કાર્ય છે, તેથી કારણ અને કાર્યની એકતા છે, આવી અયોગ્ય સંજ્ઞા બધાની બધે શક્તિ છે, એવી નમાને, (અર્થાત્ સાંખ્યનું કહેવું જૂઠું છે, તે ન માનવું) તેમ બધા ભાવો (શક્તિઓ) પોતપોતાના સ્વભાવમાં વ્યવસ્થિત છે, આ પ્રમાણે દરેકની શક્તિ બુદ્ધિ હોવાથી બધામાં બધાની શક્તિ ખીલકુલ નથી, તેવી સંજ્ઞા પણ ન સ્વીકારે, અહીં યુક્તિ બતાવે છે, પ્રથમ સાંખ્ય મતના અભિપ્રાય પ્રમાણે બધું બધાના એકરૂપે છે, પણ ફક્ત દેશ કાળ અને આકારના પ્રતિબંધથી સમાન કાળ ઉપપત્તિ નથી, આ કહેવું અયુક્ત છે, કારણ કે ભેદવડે સુખદુઃખ જીવિત મરણ દૂર નજીક સૂક્ષ્મ બાહર સુરૂપ કુરૂપ

વિગેરે સંસારની વિચિત્રતા નજરો નજર દેખાય છે, આ દેખેલું ખોટું છે, એવું પણ તમારાથી ન કહેવાય, તેમ બધું મિથ્યા છે, તે પણ તમારાથી નહિ કહેવાય, જો એમ માનશોતો કરેલા કૃત્યોનો નાશ, અને ન કરેલાની પ્રાપ્તિ માનવી તે વધારે પાપીકુચુકિત છે, વળી બધું એકમાનતાં સંસાર તથા મોક્ષના અલાવથી કરેલાં કૃત્યોનો નાશ, અને ન કરેલાંની ક્ષણપ્રાપ્તિ બળ જબરીથી માનવી પડે છે, માટે તમારી કલ્પના સત્વરજ અને તમઃની સામ્ય અવસ્થા પ્રકૃતિ અને તેથી પ્રધાનની ઉત્પત્તિ અને પ્રધાન જગતની વિચિત્રતાનું કારણ છે, આવું કુચુકિત કે અચુકત વચનતો તમારા અધે શ્રદ્ધાળુ મિત્રોજ માનશે, વળી લધીરીતે બધી ચીજોનું એકપણું માનતાં સત્વ રજ અને તમઃનું પણ એક પણું થાય, અને જો તેમાં જરાપણુ ભેદ માનો તો બધામાં ભેદ માનવો પડશે, વળી તમે કહો છો કે-બધાવ્યક્ત પદાર્થોનું પ્રધાન કાર્યપણું હોવાથી મોરના ઇંડામાં જેમ ચાંચ અને પીંછાં વિગેરે રહેલ છે, તે તમે પણ જાણો છો, અને જો તમે ઇંડામાં તેમ ન માનો તો વસ્તુ નથી છતાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો ઇંડામાંથી આંખાની કેરીઓ વિગેરે પણ નીકળવી જોઈ એ, આચાર્ય કહે છે, કે તમારું કહેવું કહેવા માત્ર છે, સાંભળો જો સર્વથા કારણમાં કાર્ય છે, તો તૈયાર થયેલા ઘટના ઉત્પાદની પેઠે કારણમાં કાર્યસિદ્ધિ થાય તેવું નથી, વળી માટીના લુંદામાંજ ઘડાના (ઘી કે પાણી ભરાય તેવા) કર્મ ગુણના

વ્યપદેશો થવા જોઈએ, પણ તેવું થતું નથી, માટે કારણમાં કાર્ય નથી, વળી એમ તમે માનો કે ગુપ્ત રીતે રહેલા છે, તેવું પણ નથી, જે હોય તો બધા રૂપે થવો જોઈએ, તેમ એકાંતથી અસત્ કાર્યવાદ પણ નથી જ, જે તેમાં એકાંત અસદ્ છે, તો તેમાંથી જેમ માટીના લુંદામાંથી ઘડો થાય, તેમ આકાશનાં કમળો પણ થવાં જોઈએ, પણ તેમ થતું જોવાતું નથી, તેમ ઇષ્ટ પણ નથી, વળી એ પ્રમાણે માનોતો બધાનું બધામાંથી કાર્ય કારણ ભાવનો અનિયમ થાય, એ પ્રમાણે શાક્તિના અંકુરાનો અર્થી શાક્તિ બીજને ગ્રહણ કરી લે, પણ તે લેતો નથી માટે તમારૂં તે કહેવું નકામું છે, નિયમથી બુદ્ધથી વિચાર કરનારો ઉપાદાનકારણ વિગેરેમાં પ્રવૃત્તિ રાખે છે, માટે અસત્ કાર્યવાદ નથી, તેથી સર્વે પદાર્થોમાં સત્ત્વ જ્ઞેયત્વ પ્રમેયત્વ વિગેરે ધર્મોવડે કોઈ અંશે એકપણ છે, તેમ પ્રતિનિયત પદાર્થના કાર્ય પણ જે અર્થ ક્રિયાકારી તેજ પરમાર્થથી સત્ છે, માટે કોઈ અંશે ભેદ છે, તેથી સામાન્ય વિશેષ આત્મકવસ્તુ છે, એમ નક્કી થયું, આ વડે સ્યાત્ અસ્તિ સ્યાત્ નાસ્તિ આ બે ભાંગાવડે બાકીના પાંચ ભાંગા પણ જાણવા, તેથી સર્વ વસ્તુ સમ ભાંગી સ્વભાવ વાળી છે, તે બતાવે છે, સ્વદ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવની અપેક્ષાએ કોઈ અંશે છે, પણ બીજા દ્રવ્યવિગેરેની અપેક્ષાથી નાસ્તિ (નથી) આ બે ધર્મોને સાથે કહેવાનું અશક્ય હોવાથી સ્યાત્ અવકતવ્ય છે, કોઈ અંશે પોતાના દ્રવ્ય વિગેરેની અપેક્ષાએ અસ્તિ

તથા પરદ્રવ્યની અપેક્ષાએ નાસ્તિ એ બે મળતાં અસ્તિ નાસ્તિ છે, તેમ એક અંશના સ્વદ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ અને પરના બધા દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ વિવક્ષા કરવાની હોવાથી સ્યાત્ અસ્તિ અવકતવ્ય છે, તેમ પરદ્રવ્યાદિનો એક અંશ અને પોતાના દ્રવ્યનો બધો ભાગ લેઈને વિવક્ષા કરતાં સ્થા-
 ન્નાસ્તિ અવકતવ્ય છે, તથા સ્વદ્રવ્યાદિનો એક અંશ પરનો પરદ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ અને અન્યનો યુગપદ સ્વદ્રવ્ય પરદ્રવ્યા-
 દિની અપેક્ષાએ વિવક્ષા કરનાં સ્યાદસ્તિ નાસ્તિ અવકતવ્ય છે, આ પ્રમાણે સમભંગી દરેકમાં યોજવી, દશમી સૂત્ર ગાથાના ત્રીજા પદમાં સામાન્યવડે સર્વ વસ્તુનો ભેદ અભેદ બતાવીને હવે ચોથાપદમાં સર્વ શૂન્યવાદી મતનું ખંડન લોક અલોક-
 નો ભેદ પાડીને અસ્તિત્વ બતાવવા કહે છે, સર્વત્ર વીર્ય (અસ્તિત્વ) નથી, તેમાં પ્રથમ સર્વત્ર વીર્ય આ બે શબ્દોવડે સામાન્યથી વસ્તુનું અસ્તિત્વ કહ્યું, જેમકે સર્વત્રવસ્તુનું વીર્ય શકિત પદાર્થનું ક્રિયા કરવાનું સામર્થ્ય મનમાં પોતપોતાના વિષયના જ્ઞાનનું ઉત્પાદન છે, અને તે એકાંતથી અત્યંત અભાવથી નો-નહિ-નીસંજ્ઞા ન ધારવી, આ કહેવાથી અવિ-
 શિષ્ટ વસ્તુનું (સામાન્ય) અસ્તિત્વ સાધ્યું, હવે જરા વિશેષતા વાળા લોકાલોક સ્વરૂપના અસ્તિત્વને સાધવા કહે છે,

**एत्थि लोए अलोए वा, एवં सन्नं निवेसए;
 अत्थिलोए अलोए वा एवं सन्नं निवेसए ॥**

॥ सू. १२ ॥

ચૌદરાજ પ્રમાણ ક્ષેત્રલોક અથવા ધર્માધર્મ આકા-
શાદિ પંચાસ્તિકાય રૂપ લોક નથી (બધું શૂન્ય છે) એવી
ખોટી સંજ્ઞા (અભિપ્રાય) ન ધારે, તેમ એકલું આકાશ છે તે
આકાશસ્તિકાય રૂપ અલોક નથી એવી સંજ્ઞા પણ ન ધારે તે
લોકા લોકના અભાવને બતાવવા વાઢી પ્રમાણ આપે છે, જે
આ વસ્તુ દેખાય છે, તે અવયવ (ભાગ—અંશ) દ્વારા દેખાય
છે, તેમાં અંશદ્વારા જે કહો તો સૂક્ષ્મ પરમાણુઓ દેખા-
વાનો અસંભવ છે, (આંખથી ઝીણી વસ્તુ ન દેખાય)
સૌથી ખારીક ભાગ પરમાણુ રૂપ છે, તે છદ્મસ્થના
વિજ્ઞાનથી (આંખથી) જોવું મુશ્કેલ છે, તેજ કહું છે કે

યાવદ્દૃશ્યં પર સ્તાવદ્ ભાગઃ સ ચ ન દૃશ્યતે ।

નિરંશસ્ય ચ ભાગસ્ય નાસ્તિ છદ્મસ્ય દર્શનમ્ ॥ ૧ ॥

જ્યાં સુધી દેખાય છે, ત્યાં સુધી ભાગ થાય છે, પણ
જેના ભાગ ન થાય તેવા નિરંશ પરમાણુને છદ્મસ્થ દેખી
ન શકે, વિગેરે—તેમ અવયવી દ્વારા પણ દેખાય નહિ,
વિકલ્પમાન અવયવીનોજ અભાવ છે, તે કહે છે, આ અવ-
યવી પોતાના અવયવોમાં જુદો જુદો છે કે સમસ્ત ભાવે
કહો તો તે નહિ મનાય, કારણકે અવયવીઓ વધી જશે,
અંશવડે કહીશોતો પ્રથમના વિકલ્પને સાધવાથી અન-
વસ્થાનો પ્રસંગ આવશે, તેમ અંશ ન સધાવાથી અંશીપણુ
કેવીરીતે સધાશે ? માટે વિચાર કરતાં કોઈપણ રીતે વસ્તુ-
સ્વરૂપ સિદ્ધ થતું નથી, તેથી આ બધું (શંકરાચાર્યના

મત પ્રમાણે) માયા સ્વપ્ન ઈંદ્રજલ અંજવાના પાણીના દેખાવ-
જેવું લોકલોકનું સ્વરૂપ છે, તેજ કહ્યું છે,

યથા યથાઽર્થા શ્ચિન્ત્યન્તે, વિવિચ્યન્તે તથા તથા ।
યદ્યેતે (તત્) સ્વયમર્થેભ્યો, રોચન્તે (તે) તત્ર કે વયમ્ ॥૧॥

જેમ જેમ પદાર્થોને ચિંતવીએ છીએ, તેમ તેમ તેનો
વિવેક (ત્યાગ) થાય છે, એ પ્રમાણે જો પોતે પદાર્થોથી
વિરક્ત દશા પામે છે, તો અમે તેમને કેવી રીતે રોકી
શકીએ (ધુંવાડાના આચકા જેવો પદાર્થોનો સ્વાદ હોય તો
કેવી કીતે તેના ઉપર અમે શ્રદ્ધા કરાવીએ ?) આ પ્રમાણે
અતાવીને કહે છે કે વસ્તુનો અભાવ થવાથી તેના આધારે
રહેલ વિશેષ લોકલોકનો અભાવ સિદ્ધ થયો, તેથી જોના-
ચાર્ય કહે છે કે આવું જોડું તત્ત્વ ન માનીશ, તેની શંકા-
હર કરવા પદાર્થો સિદ્ધ કરવા આચાર્ય યુક્તિઓ અતાવે છે,
લોક ઉર્ધ્વ અધઃ તિર્યક્ રૂપે વૈશાખ સ્થાનમાં રહેલ જેમ
કેડે જે બાણુ બેહાથ દર્દને પુરૂષ ઉભો હોય તેવો છે,
અથવા પંચાસ્તિ કાયરૂપે છે, તેથી વિરૂદ્ધ અલોકપણુ છે,
કારણુ કે લોક સાથે અલોક સંબંધી છે, જો અલોક ન
માનીએ લોકની વ્યવસ્થા બીજી રીતે સિદ્ધ ન થાય, હવે
યુક્તિ અતાવે છે, જો વાદીના માનવા પ્રમાણે અધુજ નથી,
તો તેમાં તે નિષેધ કરનાર પણુ નથી, તો પછી નિષેધના
અભાવમાં વસ્તુ સિદ્ધ થશે, વળી પરમાર્થભૂત વસ્તુ અધી

વિદ્યમાન છતાં તેને જો માયા સ્વપ્ન ઈંદ્રજાળ વિગેરે સ્થાપીએ
એતો પછી કોને આશ્રયી આ માયાદિક સ્થાપશે,

સર્વાभावो यथाभीष्टो युक्त्यभावे न सिध्यति,
सास्ति चेत्सैव न स्तत्त्वं, तत्सिद्धौ सर्वमस्तु सद् ॥૧॥

જો તમને બધા પદાર્થનો અભાવ પસંદ છે, તો
યુક્તિનો અભાવ થતાં તમારી વાત અયુક્તિવાળી થશે,
પણ જો તમે યુક્તિ સાચી માનો તો તે યુક્તિજ અમારું
તત્ત્વ છે, અને તે સિદ્ધ થતાં બધું સત્ય થશે, પણ અભાવ નહિ
થાય, વળી અવયવ અવયવીની કલ્પનાએ દૂષણુ આપે તો
તે જીન મતમાં શું તત્ત્વ છે, તેનાથી તમે અજાણ છો, તે
જિનેશ્વરનો મત આ પ્રમાણે છે, કે ન એકાંતથી અવયવો છે.
તેમ એકાંતથી અવયવો પણ નથી, અહીં કોઈ અંશે એ
સ્વાહવાદ મત સ્વીકારવાથી તમારો વિકલ્પ દોષ ઉત્પન્ન થતો
નથી, તેથી કોઈ અંશે લોક છે, તેમ કોઈ અંશે અલોકપણ
છે, (પરમાણું પણ અવધિજ્ઞાની કે કેવળ જ્ઞાની દેખે છે અને
આપણી આંખની શક્તિ પ્રમાણે ઓછું વધતું દેખાય, અશ્મથી
વધારે દેખાય, સૂક્ષ્મ દર્શક યંત્રથી ઘણું ઊંચું દેખાય, તેમ
હર રહેલું આંખથી ન દેખાય તે હરખીનથી દેખાય છે,
એટલે પદાર્થ છે, તે દેખવાના સાધન પ્રમાણે દેખાય છે,
પણ જે નથી તેવા આકાશનું કમળ કે ગધેડાનું સીંગડું
કોઈથી ક્યાંય દેખાવાનું નથી, માટે જે વસ્તુ જે છે, તે

હિસાબે લોક છે, અને ફક્ત એકલું આકાશ બીજી વસ્તુ વિનાનું છે તે અલોક છે) આ પ્રમાણે લોક અલોકનું અસ્તિત્વ બતાવીને તેમાં વિશેષરૂપ જીવ અજીવનું અસ્તિત્વ પ્રતિપાદન કરવા સૂત્ર ગાથા કહે છે.

જાતિ જીવા અજીવા વા, જોત્રં સન્નં નિવેસણ ।

અતિથિ જીવા અજીવા વા, એવં સન્નં નિવેસણા સૂર ૩૧ ॥

જીવ નથી—ઉપયોગ લક્ષણવાળા સંસારી કે સુકૃતિના જીવો નથી, તેમ ધર્મ અધર્મ આકાશ પુદ્ગલ અને કાળ એ અનુક્રમે ૧ ગતિ ૨ સ્થિતિ ૩ અવગાહ (રહેઠાણ) દાન ૪ છાયા આતપ ઉદ્યોત વિગેરે ૫ નવું જૂનું બતાવનાર અજીવો નથી, આવી ખોટી કલ્પના ન ધારે, નાસ્તિત્વને આ પ્રમાણે કુવાદીઓ સિદ્ધ કરે છે, જીવો અરૂપી હોવાથી પ્રત્યક્ષ દેખાતા નથી, પરંતુ કયાના રૂપમાં પરિણમેલાં પાંચ ભૂતોજ દોડવું કુદવું વિગેરે ક્રિયા કરે છે, તેમજ અદ્રૈત મતને આધારે પુરૂષ તેજ આત્મા સર્વગત છે કે જે થયું, થાય છે કે થવાનું છે, તે બધું તેમાં સમાયેલું છે, એટલે જીવ નથી, તે પ્રમાણે અજીવ પણ નથી, કારણ કે એકજ આત્મા સર્વ ચેતન અચેતનનું કારણરૂપ છે. આ જીવ અને અજીવ ઉડાવનારનું કહેવું ન માનવું, પણ જીવ છે આ બધાં સુખ દુઃખો વિગેરેના નિબંધન રૂપ છે, અને દરેક સંસારી જીવને તે સુખદુઃખ અનુભવાય છે, હું પીડાઉં છું વિગેરે બોલતા સંભ-

ળાય છે, એ જીવથી જુદા ધર્મ અધર્મ આકાશ અને પુદ્-
 ગલ વિગેરે વિદ્યમાન છે, બધા પ્રમાણોમાં મુખ્ય એવા પ્રત્યક્ષ
 પ્રમાણથી તેના ગુણો અનુભવાય છે, તથા જ્ઞેનાચાર્ય ભૂત-
 વાદીને પૂછે છે કે તમારાં માનેલાં પાંચ ભૂતો નિત્ય છે કે
 અનિત્ય છે? જો નિત્ય હોય તો અપ્રચ્યુત અનુત્પન્ન સ્થિર
 એવા એક સ્વભાવનાં હોવાથી કાયાકારે પરિણમે નહિ, તેમ
 પૂર્વે ચૈત્યન્યથી તેનો સહભાવ માનો તો નિત્યત્વની હાનિ
 થશે, હવે જો અનિત્ય માને તો પૂછીએ છીએ કે તે ચૈતન્ય
 અવિદ્યમાન હોય ત્યારેજ ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થાય છે, કે વિદ્યમાન
 હોય છે, ત્યારે, જો અવિદ્યમાન માનો તો અતિ પ્રસંગ થશે,
 અથવા તમારું માનેલું જૂઠું થશે, અને જો વિદ્યમાન માનો
 તો જીવતત્ત્વ સિદ્ધ થશે, તેમ આત્મા અદ્વૈતવાદીને પૂછવું
 કે જો પુરૂષ એજ બધું છે, તો ઘટ પટ વિગેરે પદાર્થોમાં
 જીવતત્ત્વ કેમ દેખાતું નથી? વળી તે બધાની એકતા માનતાં
 અભેદ રહેલા બધા પદાર્થોમાં પક્ષ હેતુ દષ્ટાન્તના અભાવથી
 સાધ્ય અને સાધનનો અભાવ થશે, માટે એકાંતથી જીવ
 અજીવનો અભાવ નથી, પણ સર્વ પદાર્થોમાં સ્યાહ્વાદનો
 આશ્રય લેવાથી જીવ છે તે જીવ થશે, અને પુદ્ગલની અપે-
 ક્ષાએ અજીવ પણ થશે, અને અજીવપણુ અજીવ અને જીવ
 સાથે એકમેક થવાથી જીવ પણ કહેવાશે, એ પ્રમાણે સ્યા-
 હ્વાદનો આશ્રય લેવો જીવ પુદ્ગલની એકમેકતા કોઈ અશે
 થવી એ શરીરમાં ચૈતન્ય પ્રત્યક્ષ દેખાતું અનુભવાતું છે,

(માટે જીવ અજીવ બેને માનવા) ॥ ૧૩ ॥ હવે જીવનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરીને તેમાં રહેલ સત્ અસત્ ક્રિયાદ્વારમાં આવેલ ધર્મ અધર્મનું અસ્તિત્વ બતાવે છે.

ળત્થિ ધમ્મે અધમ્મે વા, ણેવં સન્નં નિવેસણ ।

અત્થિ ધમ્મે અધમ્મે વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥ સૂ ૧૪

ધર્મ-શ્રુત આરિત્રરૂપ જીવનો આત્મ (શુદ્ધ) પરિણામ જે કર્મ ક્ષયનું કારણ છે, એજ પ્રમાણે અધર્મ-મિથ્યાત્વ અવિરતિ પ્રમાદ ક્ષાય અને યોગરૂપ કર્મઅધર્મનું કારણ આત્માનો (મલિન) પરિણામ છે, એ અને ધર્મ અધર્મ (સમૂળગા) નથી, એવું કાળ સ્વભાવનિયતિ અને ઇશ્વરવાદી એના મત પ્રમાણે નથી, તેવું ખોટું મતવ્ય ન માને, કે કાળ સ્વભાવ નિયતિ અને ઇશ્વરજ આ જગતની વિચિત્રતા ધર્મ અધર્મ સિવાયજ) એકાંતથી કારણરૂપે છે, તેવો અભિપ્રાય ન રાખે, કારણકે તે એકલા કારણ રૂપે નથી, પણ બધા ભેગા થાય ત્યારે કારણરૂપે થાય છે, કહ્યું છે કે-

નહિ કાલાદીહિં વો કેવલણહિંતો જાયણ કિંચિ;

इह मुग्गरंधणाइवि ता सन्वे समुदिया हेऊ ॥ ૧ ॥

એકલા કાળ વિગેરેથી કંઈ પણ કાર્ય ન થાય, પણ જેમ મગ રાંધવામાં રાંધનારી પાણી બળતણ ચડવાપણું કાળ વિગેરે ભેગા થાય તેજ રાંધાય, તેમ ધર્મ અધર્મ સાથે કાળ

વિગેરે ઉપયોગી છે, માટે ધર્મ અધર્મ વિના સંસારની વિચિત્રતા ઘટતી નથી, માટે સમ્યક્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રરૂપ ધર્મ છે, અને મિથ્યાત્વ અવિરતિ વિગેરે રૂપ અધર્મ પણ છે, એવી સંજ્ઞા માને,

ળત્થિ બંધે વ મોક્ષે વા,ળેવં સન્નં નિવેસણ;

અત્થિ બંધે વ મોક્ષે વા,ણં સન્નં નિવેસણાસૂ૧૫

હવે ધર્મ અધર્મ સિદ્ધ થવાથી મોક્ષ અને બંધપણુ વિધમાન છે, હવે અધર્મથી બંધ થાય તે પ્રથમ બતાવે છે, પ્રકૃતિ સ્થિતિ અનુભાવ (રસ) અને પ્રદેશરૂપે કર્મ પુદ્ગલોનો જીવ સાથે જીવે પોતાના વ્યાપારમાં સ્વીકાર્યા છે, તે અનાદિ પ્રવાહ છે, ત્યાં એવું ખોટું ન માને કે અમૂર્ત આત્માને રૂપીકર્મ જેમ અરૂપી આકાશને ધૂળનો મેલ ન લાગે, તેમ ન લાગે (અર્થાત્ કર્મબંધ નથી) એવું ખોટું ન માને, વળી જો બંધ ન માને તો મોક્ષપણુ ન હોય, તેવું પણ ખોટું મંતવ્ય ન માને, ત્યારે કેવું મંતવ્ય માને, તે પાછલાં જ પદવડે કહે છે, જીવનો કર્મ પુદ્ગલો સાથે બંધ છે, એવું માને, વળી વાદીને શંકા થઈ કે અમૂર્ત સાથે મૂર્ત કર્મનો સંબંધ કેવી રીતે થાય? જૈનાચાર્ય કહે છે કે તે શંકા ખોટી છે, આકાશ સર્વવ્યાપી હોવાથી પુદ્ગલો સાથે સંબંધ ન માનો તો આકાશ સર્વવ્યાપી ન થાય, વળી આ આત્મા જે જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તે જ્ઞાનને વધારે પ્રમાણમાં મદિરા પાય તો

નશો ચડે છે, આ જીવત્વ ને અજીવત્વ રૂપે બનાવનાર સંબંધ વિના થાય છે, તેવું નહિ કહી શકો, માટે તમારું કહેવું નકામું છે, વળી સંસારી જીવોને હંમેશાં તેજસ કાર્મણુ શરીરો સાથે રહેવાથી એકાંત અમૂર્તત્વ નથી, પણ કોઈ અંશે મૂર્તત્વ છે, તેમજ બંધનો પ્રતિપક્ષ - મોક્ષપણુ છે, તેના અભાવમાં બંધનો પણ અભાવ છે, માટે અશેષ બંધનના અપગમ (નાશ) સ્વભાવવાળો મોક્ષ છે તે સંસાર ધારે, હવે બંધ મોક્ષનું નકી થવાથી પુણ્ય પાપનો અવશ્યે સદ્ભાવ થશે, તે સંબંધી આચાર્ય શિષ્યને બોધ આપે છે,

જાતિ પુણ્ણે વ પાવે વા, જેવં સન્નં નિવેસણ,

અતિ પુણ્ણે વ પાવેવા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥સૂ૧૬

શુભ પ્રકૃતિ (સુખ) રૂપ પુણ્ય નથી તેથી ઉલટું દુઃખ રૂપ પાપ નથી, એવી સંસાર ન ધારે, વાદી પુણ્ય પાપ ઉડાવવા આવું પ્રમાણુ આપે છે, કે કેટલાકને મતે પુણ્ય નથી, ફક્ત પાપજ તેની ઉત્કૃષ્ટ અવસ્થા છે, તેજ સુખ દુઃખનું નિબંધન છે, બીજાઓને મતે પાપ નથી, તેઓ એવું માને છે કે બ્યારે પુણ્ય ઘટે ત્યારે જીવ પાપ કરે છે, કેટલાકના મતમાં બંને નથી, તેઓ એવું માને છે કે આ સંસારમાં જીવોની જે વિચિત્રતા દેખાય છે, તે નિયતિના સ્વભાવથી છે, નૈનાચાર્ય

કહે છે કે તે બધાનું કહેવું અચુક છે, કારણકે પુણ્ય પાપ એ બંને સંબંધી શબ્દો છે, સંબંધી શબ્દોમાં એક અંશની સત્તા અપર સત્તાની સાથે અંતર વિતાની સત્તા છે, માટે એકની સત્તા નથી, એટલે પુણ્યપાપ અચુક અચુક પ્રમાણમાં હરેક જીવને છે, તેમ બેનો અભાવ પણ બોલવાને શક્તિવાન નથી, તેવા પણ કંઈ કારણ વિના જગતની વિચિત્રતા સંભવે નહિ, કયાંય પણ કારણ વિના કાર્ય થતું નથી, નિયતિ કે સ્વભાવ વિગેરે જ્ઞાનનારાઓનો મત જેમનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર વસ્ત્ર (પછેડી ચાદર) નાશ થયા પછી પગ પસારવા જેવું છે. પણ તે વાદ સ્વીકારતાં સંસારમાં થતી બધી ક્રિયાઓ વ્યર્થ થાય, (પણ તે વ્યર્થ કોઈ માનતું નથી) માટે સકલ કાર્યની ઉત્પત્તિમાં પુણ્ય પાપ છે, એવું મંતવ્ય ધારવું; પુણ્ય પાપનું આવું સ્વરૂપ છે,

પુદ્ગલકર્મ શુભં યત્ત ત્પુણ્યમિતિ જિનશાસને દૃષ્ટમ્ ।

યદશુભમથ તત્પાપમિતિ, ભવતિ સર્વજ્ઞનિર્દિષ્ટમ્ ॥૧॥

જઠ પરમાણુઓનો સમૂહ જે સુખરૂપે ભોગવાય તે જિનશાસનમાં પુણ્ય કહ્યું છે, તેથી ઉલટું જે દુઃખરૂપે ભોગવાય તે સર્વજ્ઞ પ્રભુએ પાપ કહ્યું છે,

ગાત્થિ આસવે સંવરે વા, જેવં સન્નં નિવેસણ,

અત્થિ આસવે સંવરે વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥સૂ૧૭॥

કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ ન થાય, માટે પૂર્વે કહેલ પુણ્યપાપનું કારણભૂત આશ્રવ સંવર તેના પ્રતિષેધ નિષેધ દ્વારા બતાવવા કહે છે, જેનાથી કર્મ પ્રવેશ કરે તે જીવહિંસા વિગેરે ત્યાગવું તે સંવર છે, એ બંને નથી, એવી સંજ્ઞા ન ધારે, તેના અભાવમાં બીજા વાદીઓ આ કારણો આપે છે, કાયા વાચા મન એ કર્મયોગ છે, તે આશ્રવ છે, વળી તમે એવું પણ કહ્યું કે,

उच्चालियंमि पाए ईरियासमियस्स संकमट्ठाए ।

વાવજ્જિજ્જ કુલિંગી, મરિજ્જ તં જોગમાસજ્જ ॥૧॥

પગ ચાલવાને માટે ઈરિયાસમિતિ શોધતા સાધુએ ઉચ્કતાં વચમાં કોઈ જંતુ મરી જાય તો પણ શુદ્ધ મન વાળાને હિંસા નથી, તેથી કાયા વિગેરેના વેપારથી કર્મબંધ થતો નથી, હવે વાદી યુક્તિ બતાવે છે, આ આશ્રવ આત્માથી ભિન્ન હોય તો ધર માફક જીવો આશ્રવ નથી અને અભેદ હોય તો આશ્રવ નથી, તો તેના નિરોધરૂપ સંવરનો પણ અભાવ સિદ્ધ થયો, આ વાદીનું કહેવું ન માનવું, હવે જૈનાચાર્ય કહે છે, સાંભળો, અનેકાંત માર્ગ વિચારતાં કોઈ અંશે ઉપયોગવંત સાધુને કર્મબંધ આશ્રવ ન હોય, તે અમને સંમત છે, કારણકે અમે પણ તેવા સંભાળીને ચાલનારને કર્મ બંધ માનતા નથી, પણ ઉપયોગ વિના ચાલનારને તો અવશ્યે કર્મ બંધ થાય છે, તેમ ભેદ અભેદ એ બંને કોઈ અંશે હોવાથી ઉભય પક્ષનો આશ્રવ લેવાથી એક પક્ષનો

આશ્રિત દોષનો અભાવ છે, માટે આશ્રવનો સહભાવ થયો, અને તે હોય તો તેનો નિરોધ સંવરપણુ સિદ્ધ થયો, કહ્યું છે કે,

યોગઃ શુદ્ધઃ પુણ્યાશ્રવસ્તુ પાપસ્ય તદ્વિપર્યાસઃ ।

બાકુકાર્ય મનોગુપ્તિ નિરાશ્રવસંવરસ્તુક્તઃ ॥ ૧ ॥

શુદ્ધ (શુભ) યોગ તે પુણ્યાશ્રવ છે, અને અશુભ યોગ તે પાપાશ્રવ છે, પણ મન વચન કાયાની ગુપ્તિ તે આશ્રવ ન હોવાથી સંવર છે, આ પ્રમાણે આશ્રવ સંવર છે, તેવી સંજ્ઞા ધારણુ કરે, આશ્રવ સંવરનો સહભાવ થવાથી અવશ્યભાવી વેદના અને નિર્જરાનો સહભાવ થશે, તેનો પ્રતિ-
બેધ તથા નિબેધ બતાવે છે,

ળત્થિ વેચણા ણિજ્જરા વ્વા ણેવં સન્નં નિવેસણા ॥

અત્થિ વેચણા ણિજ્જરા વા એવં સન્નં નિવેસણા ॥ સૂ. ૧૮

વેદના-કર્મનું ભોગવવું તથા નિર્જરા-કર્મપુદ્ગલોનું ખરી જવું, આ બે પણુ નથી, એવું ખોટું મંતવ્ય ન માને, વેદના નિર્જરા કેમ નથી માનતા, તેનું વાહી કારણુ બતાવે છે, કોઈ સ્થળે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે સેંકડો પદ્યોપમ અને સાગ-
રોપમે ભોગવવાનું કર્મ અંતમુહુર્તમાં ક્ષય પામે છે તે બતાવે છે,

જં અણ્ણાણી કમ્મં સ્વવેઇં બહુયાહિં વાસકોડીહિં,

તં ણાણી તિહિગુત્તો સ્વવેઇં ડસાસમિત્તેણં ॥ ૧ ॥

અજ્ઞાની જીવ ઘણા કરોડ વર્ષે જે કર્મ ખપાવે, તેવાં

કર્મને જ્ઞાની મન વચન અને કાયાની શુભિથી શુભ શ્વાસોશ્વાસમાં ખપાવે છે, વળી ક્ષપક શ્રેણીમાં ચડેલો જીવ કર્મને એટલી ઝડપથી ખાળી નાંખે છે કે જે કુમે ખાંધ્યાં છે, તે પ્રમાણે અનુભવાતું ન હોવાથી વેદનાનો અભાવ છે, અને વેદનાના અભાવથી નિર્જરાનો અભાવ છે, તેથી જ્ઞેના-આર્ય શિષ્ય કે વાદીને કહે છે કે આવી ખોટી એકાંત સંજ્ઞા ન ધારવી કે વેદના તથા નિર્જરા નથી, શિષ્ય પૂછે છે શા માટે ? આચાર્ય કહે છે—કોઈનું કર્મજ (કોઈ જીવ આશ્રયી) ઉપર બતાવેલ રીતિએ તપસાથી ખપે છે, 'તેમ કર્મપ્રદેશ તો બધાએ અનુભવાય છે (તે છદ્મસ્થથી બાણી શકાતા નથી) બાકીનાં કર્મ ઉદય અને ઉદીરણા વડે વેદાય છે, માટે વેદના છે (ઉનાળામાં સપ્ત તાપમાં બોલાય છે કે મને લૂ લાગી, શિયાળામાં મને કડકડતી ઠંડી લાગી વરસાદમાં શરદી લાગી એ વેદના છે) તેવું આગમ પણ કહે છે, જેમકે પુલિંવ દુલ્લિચ્છળ્લાણં દુલ્પલિકંતાણં કમ્માણં વેદ્દત્તા મીલ્લો, ણત્થિ અવેદ્દત્તા પુર્વે એકઠાં કરેલાં પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત પુરં ન લીધાથી જે કર્મો ખાંધેલાં છે, તે વેદવાથી મોક્ષ થાય છે, પણ તે વેદવા વિના મોક્ષ નથી, વેદના સિદ્ધ થવાથી નિર્જરા પણ સિદ્ધ થઈ, માટે વેદના તથા નિર્જરા છે એવું સાચું મંતવ્ય માને,

णत्थि किरिया अकिरिया वा णेवंसन्नं निवेसए ॥

अत्थि किरिया अकिरिया वा एवंसन्नं निवेसए ॥

॥ सू० १९ ॥

વેદના અને નિર્જરા ક્રિયા અને અક્રિયાને આધીન છે, તેનો સહભાવ અને તથા પ્રનિષેધનો નિષેધ બતાવે છે, ક્રિયા-હાલવું ચાલવું વિગેરે, અને તેથી ઉલટું ન હાલવું તે અક્રિયા છે, આ બંને નથી. એવું સાંખ્ય મતવાળા આકાશ માફક આત્માને સર્વ વ્યાપી માનતા હોવાથી હાલવા ચાલવાની ક્રિયા નથી માનતા, અને ગૌદ્ધ મતવાળાઓ બધા પદાર્થોમાં ક્ષણિકત્વ માનતા હોવાથી સમય સમયે બુદ્ધં બુદ્ધં ઉત્પન્ન થવાથી પદાર્થમાં જ સત્તા છે, પણ તે સિવાયની બીજી ક્રિયાનથી, તે જ કહ્યું છે.

भूतिर्येषां क्रिया सैव, कारकं सैव चोच्यते

જેમનામાં ભૂતિ છે, તે જ ક્રિયા છે, અને તે જ કારક છે (સંતતિ પરંપરાને કારક કહે છે, તેમ જ બધા પદાર્થોને દરેક ક્ષણે અવસ્થા બદલાતી હોવાથી સદાયે સક્રિયત્વ છે, માટે અક્રિયત્વ એકાંતથી ન જ હોય, આવી ખોટી સંજ્ઞા ન ધારે, ત્યારે શું માનવું ? ક્રિયા છે, તેમ અક્રિયા પણ છે, આવું મંતવ્ય ધારે, હવે જ્ઞેનાચાર્ય ક્રિયાનાં કારણ આપે છે, શરીરધારી આત્મા દેશાંતર બળ છે, એટલે એક દેશથી બીજે દેશ બળ છે, તે હાલવા ચાલવાની ક્રિયા પ્રત્યક્ષ છે,

વળી જો સર્વથા અક્રિયા માનીએ તો આત્માનો મોક્ષ તથા બંધ આકાશની પેઠે સિદ્ધ ન થાય, માટે દેખવા છતાં ન માનીએ તો દૃષ્ટિએ દેખેલ ઈષ્ટ છે, તેને બાધ લાગે, વળી દરેક દરેક ક્ષણે ફેરફાર જે ઝોલો માને છે, તે ક્રિયા છતાં અક્રિય કેમ કહેવાય ? વળી એકાંતથી ક્રિયાનો અભાવ માનતાં સંસારના મોક્ષનો અભાવ થશે (વળી ક્રિયા નથી એવું બોલનાર બોલવાની ક્રિયા પ્રત્યક્ષ કરીને કેવી રીતે નિષેધ કરશે ?) માટે ક્રિયા છે, તેથી વિપક્ષ અક્રિયા છે (પ્રત્યેક ક્ષણે ક્રિયા છે એવું બોલનારો જ્યારે બોલતો બંધ થાય ત્યારે પ્રત્યક્ષ ન બોલવાથી અક્રિય છે) માટે અક્રિયાપણુ છે, એવી સ્યાદવાદની સંજ્ઞા અપેક્ષાથી ક્રિયાઅક્રિયાની માને ॥૧૬॥ હવે સક્રિય આત્મામાં ક્રોધ વિગેરેનો સહભાવ છે, તે બતાવે છે.

ળતિ કોહેવ માણે વા, ણેવંસન્નં નિવેસણ ॥

અતિ કોહેવ માણે વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥સૂ.૨૦॥

પોતાને કે બીજાને જે અપ્રીતિ થાય, તે ક્રોધ છે તેના ચારલેહ અનંતાનુબંધી અપ્રત્યાખ્યાની પ્રત્યાખ્યાન આવરણ અને સંજ્વલન આગમમાં કહ્યા છે, તેમ તેવા ચાર લેહનો ગર્વ અથવા માન છે, એ બે નથી એવું જોટું નમાને, એવો જોટો અભિપ્રાય થવાનું કારણ બતાવે છે, કેટલાક એવું માને છે કે માનનો અંશ તેજ અભિમાન બ્રહ્મથી ઘેરાયલાને માનનું અપમાન થતાં ક્રોધ દેખાય છે, વળી

ક્ષપકશ્રેણીમાં ક્રોધની જુદી ક્ષપણા બતાવી નથી, વળી તે વાહી પૂછે છે કે આ ક્રોધ છે તે આત્માનો ધર્મ કે કર્મનો ? જે આત્મ ધર્મ માનો તો સિદ્ધોને પણ ક્રોધ લાગુ પડે, જે કર્મનો ધર્મ હોયતો અન્ય કષાયના ઉદયમાં પણ તેનો પ્રસંગ આવશે, અને કર્મ મૂર્ત્ત હોવાથી ઘડા માફક તેનો આકાર પણ દેખાવો જોઈએ ? અને જે જીવનનો ધર્મ માનો તો તે કશું કરી શકે નહિ, માટે ક્રોધ નથી, એવી રીતે માનનો અલાવ પણ સમજવો, આવો ખોટો અભિપ્રાય ન ધારે, કારણ કે કષાય કર્મના ઉદયવાળો જીવ હોઈ પીસતો જુકુટી ચડાવતો મોઢું લાલચોળ કરેલો પરસેવાનાં ટપકાં પાડતો ક્રોધથી બળતો ક્રોધી દેખાય છે, જૈનાચાર્ય કહે છે કે આ (ચિન્હો) માનનો અંશ નથી, તે માનનું કાર્ય કરતો નથી, અને પરના નિમિત્તે ઉઠેલ છે, (પોતાનું કામ બગડે ત્યારે નોકર વિગેરે ઉપર ક્રોધ થાય તે વખતે માનનો ઉદય નથા,) વળી આ ધર્મ (ગુણ) જીવ તથા કર્મનો ભેગો છે, અને બેનો ભેગો ગુણ માનવાથી જુદા જુદા માનવાના વિકલ્પ દોષો લાગુ પડતા નથી, અમે જુદો ગુણ સ્વાકારતા નથી, સંસારીજીવો કર્મની સાથેથી જુદા થવું દુર્લભ છે, અને આત્મા તથા કર્મ સાથે મળીને જેમ નરસિંહ (માણસ તથા સિંહનો દેખાવ)માં બે રૂપ છે, તેમ ક્રોધમાં આત્મા તથા કર્મ ભેગાં માનવાથી ક્રોધ સિદ્ધ થાય છે, તેમ માન પણ સિદ્ધ થાય છે, માટે ક્રોધમાન છે, એવું

સાચું મંતવ્ય માને, હવે માયા તથા લોભનું અસ્તિત્વ
બતાવે છે,

ળત્થિ માયાવ લોભે વા ણેવં સન્નં નિવેસણ ॥

અત્થિ માયાવ લોભે વા એવં સન્નં નિવેસણ ॥સૂ.૨૧॥

પૂર્વે બતાવ્યા પ્રમાણે પ્રથમ શાકારણથી માયા તથા લોભ નથી માનતા તે બતાવવું અને એવું ખોટું મંતવ્ય ન ધારવું, તે કહેવું, પણ પૂર્વે બતાવ્યા પ્રમાણે કપટીના બોલવામાં વારંવાર ખુશામત તથા નૂઠ બોલાતું જોવાથી તે માયા સિદ્ધ થાય છે, તથા લોભી માણસ બુદ્ધિ તથા વિવેક તથા મર્યાદાને ઉલ્લંઘે તે ચિન્હોથી લોભ સિદ્ધ થાય છે માટે તે બંને છે, એવું સાચું મંતવ્ય માને, હવે ક્રોધ વિગેરે ચારેનું ટુંકાણમાં અસ્તિત્વ બતાવે છે,

ળત્થિ પેજ્જે વ દોસે વા, ણેવં સન્નં નિવેસણ;

અત્થિ પેજ્જે વ દોસે વા, એવં સન્નં નિવેસણ સૂ.૨૨॥

પ્રીતિ-પ્રેમ દીકરો વહુ ધન ધાન્ય વિગેરે પોતાનાં હોય તેના ઉપર રાગ થાય, અને તેનાથી વિરુદ્ધ તે આત્મીય (પોતાની) વસ્તુનો કોઈ ઘાતક હોય તેના ઉપર અપ્રીતિ તે દ્રેષ છે, તે બંને નથી, એવું કેટલાક માને છે તે કહે છે, માયા લોભ એ બે અવયવો છે, પણ બેના સમુદાય રૂપ રાગ અવયવી નથી, તેમ ક્રોધમાન છે, પણ બેના સમુદાય રૂપ

દ્રેષ નથી, વાદી કહે છે કે જો તે અવયવોથી જુદો ન હોય તો તે બંને સિદ્ધ નહિ થાય, જો લિન્ન માનો તો તે ઘડા કે કપડામાફક જુદો દેખાવો જોઈશે, આ પ્રમાણે કોઈ રાગ ઉડાવે, તો તે ખોટો અભિપ્રાય વિકલ્પની મૂઠતાથી ન માને, કારણ કે જૈન મત પ્રમાણે અવયવ અવયવી કોઈ અંશે ભેદ માનવાથી ભેદ અભેદ રૂપ ત્રીજો પક્ષ માનવાથી પ્રત્યેક પક્ષનો આશ્રિતદોષ લાગુ ન પડે. માટે પ્રીતિ લક્ષણ પ્રેમ છે, અને અપ્રીતિ રૂપ દ્રેષ છે એવી સંજ્ઞા ધારણ કરે, (પ્રેમ નમાનનારાને પૂછવું કે તમારા લાલમાં કેશ ચુકવાય તો જરાપણ હૃદયમાં આનંદ થાય કે નહિ, તેજ પ્રેમ છે, અને પ્રથમ પુત્ર જન્મની ખુશાલીમાં મીઠાઈ વિગેરે વહેંચાય છે, તે સર્વને જાણીતું છે, અને પોતાનો સાચો કેશ લાંચ આ-આપીને કોઈ જુદો પાડે તો તે વખતે જજ ઉપર જે કઠોર ભાવ ઉત્પન્ન થાય તે દ્રેષ અનુભવ સિદ્ધ છે.) અથવા ઉમ્મર લાયક ગુણવાન પુત્ર મરી જાય તો ખેદ થાય છે, તે સંસાર ઉપર દ્રેષ થાય છે તે જાણીતું છે હવે કષાયનો સફલાવ સિદ્ધ થયો તેથી તેના પરિણામ રૂપ સંસારનો સફલાવ ખંડન મંડન રૂપે બતાવે છે,

ગત્થિ ચાઠરંતે સંસારે, જેવં સન્નં નિવેસણ;

અત્થિ ચાઠરંતે સંસારે ઇવં સન્નં નિવેસણ ॥ સુ ૨૩

ચારઅંત-ગતિના ભેદો નરક તિર્યંચ મનુષ્ય તથા દેવ-

લોક રૂપ છે જેમાં તે ચતુરન્ત સંસાર લયનો એક હેતુ હોવાથી કાંતાર (ઉબ્હડવન) છે, તે ચાર પ્રકારનો સંસાર નથી, પણ બધા જીવોને સંસ્કૃતિ (બ્રમણ) રૂપ તથા કર્મ બંધનના કારણે દુઃખરૂપ હોવાથી એક પ્રકારનો જ છે, અથવા નારકી દેવતા ન દેખાવાથી તિર્યચ મનુષ્ય એ બંને દુઃખ સુખના ઉત્કર્ષ રૂપે તેની વ્યવસ્થા હોવાથી બે પ્રકારનો સંસાર છે, પર્યાયોનો આશ્રય લેવાથી અનેક વિધ છે, આવી યુક્તિ ઘટાવીને વાદી કહે છે કે ચાર પ્રકારનો સંસાર નથી, આવું ખોટું મંતવ્ય ન માને, તેમ ચારગતિ રૂપ સંસાર છે એવું માને, વળી વાદી એકવિધ સંસાર કહે છે તેવું સિદ્ધ થતું નથી, કારણ કે તિર્યચ તથા મનુષ્ય એવા બે ભેદનો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તે એકવિધ સંસારમાં બે ભેદ ન ઘટે વળી સંલવ અનુમાન વડે નારક અને દેવતાનું અસ્તિત્વ મનાતું હોવાથી બે ભેદ પણ ન કહેવાય, સંલવ અનુમાન આ છે, પુણ્ય પાપનાં ઉત્કૃષ્ટ ફળ ભોગવનારા જીવો પણ છે, જેમ મધ્યમ ફળ ભોગવનારા તિર્યચ મનુષ્ય દેખાય છે, તેમ પ્રકૃષ્ટ પુણ્ય પાપ ભોગવનારા દેવ અને નારકી પણ હોવા જોઈએ, વળી જ્યોતિષ દેવો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તેનાં વિમાનો ચંદ્ર સૂર્ય ગ્રહ તારા નક્ષત્રો દેખાય છે, તે વિમાનના રહેનારા કોઈ પણ હોવા જોઈએ, વળી ગ્રહો પાસે વરદાન લેઈને કેટલાક સુખ ભોગવનારા છે, તેથી તેમના અસ્તિત્વનું અનુમાન છે (શ્રોતા વખત ઉપર મરણ પામેલા અદૃશ્ય

મિત્રોએ સહાય કરવાથી અમેરિકામાં એક માણસ શ્રીમંત થયો હતો) જેમ આ અધિક પુણ્ય કૃણ ભોગવનારા દેવતા અનુમાનથી સિદ્ધ થાય છે, તેમ અધિક પાપ ભોગવનારા નારકી પણ વિચારી લેવા, તેથી સંસાર ચાર પ્રકારનો સિદ્ધ થાય છે, પર્યાય (ફેરફાર) નયને અનુસરી જે અનેક વિધ પણું કહે છે, તે ઠીક નથી, કારણ કે સાતે પૃથ્વીઓને આશ્રયી નારકીઓ સમાન જાતિનો આશ્રય લેતાં એક પ્રકારનાજ છે, તેમજ તિર્યચમાં પૃથ્વીઓને આશ્રયી કાય વિગેરે સ્થાવર તથા બે ત્રણ ચાર પાંચ ઇંદ્રિયો વાળા દર લાખ યોગી પ્રમાણુ સર્વે એક પ્રકારના છે, તેમ કર્મ ભૂમિ અકર્મ ભૂમિ તથા અંતર દ્વીપના તથા સંમૂર્છિમ ભેદને છોડીને બધા મનુષ્યો એક પ્રકારનાજ છે,

ળત્થિ દેવો વ દેવી વા ણવંસન્નં નિવેસણ

અત્થિ દેવો વ દેવી વા ણવંસન્નં નિવેસણ ॥સુ ૨૪॥

તેમ દેવો પણ ભવનપતિ વ્યંતર જ્યોતિષી વૈમાનિક ભેદવડે ગણતાં પણ એક પ્રકારમાં ગણા લીધા છે, આ પ્રમાણુ સામાન્ય વિશેષનો આશ્રય લેવાથી સંસારના ચાર ભેદો છે પણ એક ભેદ નથી, કારણ કે સંસારમાં વિચિત્રતા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તેમ અનેકવિધપણું નથી કારણ કે નારકી વિગેરેમાં પોતાની જાતિ ઉલ્લંઘન ન કરવાથી ચારેમાં અકેક જાતિ લીધી છે, સૂત્ર ગાથા ૨૪માં વિશેષ એ છે કે

દેવ દેવી છે, એમ માનવું, પણ દેવદેવી નથી એવું ન માનવું, હવે બધા પદાર્થોને પ્રતિપક્ષ હોવાથી સંસારનો પ્રતિપક્ષ મોક્ષ છે, તે બતાવે છે,

**ગત્થિ સિદ્ધી અસિદ્ધી વા, જેવંસન્નં નિવેસણ
અત્થિ સિદ્ધી અસિદ્ધી વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૫**

અશેષ (બધાં) કર્મક્ષય થવા રૂપ મોક્ષ છે, અને તેથી ઉલટો અસિદ્ધિ સંસાર છે, તે બંને નથી, એવી જોટી સંજ્ઞા ન ધારે, પણ એમ વિચારે કે પૂર્વની ગાથાઓમાં અસિદ્ધી રૂપ ચાર ગતિનો સંસાર સાધ્યો છે, માટે કોઈપણ દોષ વિના સંસારનું અસ્તિત્વ પ્રસિદ્ધ છે, તેથી તેનાથી ઉલટું મોક્ષ પણ અનિવારિત (સાચું) મોક્ષ છે માટે મોક્ષ તથા સંસાર છે, એવી સંજ્ઞા ધારણ કરે, તેનો સાર આ છે કે સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રથી મોક્ષ માર્ગનો સહલાવ છે, તથા કર્મના ક્ષયથી તે મળે છે, જેમ કોઈને પીડા થઈ હોય તે કર્મની સંપૂર્ણ હાનિ થાય છે તેજ સિદ્ધિ (મોક્ષ) છે, તેજ કહ્યું છે,

**દોષાવરણયોર્હાનિ નિઃશેષાઽસ્ત્યતિશાયિની
કચિચ્ચથા સ્વહેતુમ્બ્યો બહિરન્તર્મલ ક્ષયઃ ॥૧॥**

મોહનીય કર્મ વિગેરેના દોષ તથા જ્ઞાન વિગેરેનાં આવરણોની સંપૂર્ણ હાનિ તેજ સિદ્ધિ છે, જેમકે કોઈ સ્થળે

પોતાના અનુકુળ (સાબુ વિગેરે) કારણો મળતાં (કપડાંનેા મેલ) ઉપર તથા ભીતર એકમેક થઈ ગયેલ તેલના ડાઘા નીકળે છે, તેમ અહિં આઠે કર્મનો નાશ તેવાં કારણો મળતાં કોઈ આત્માને થાય છે, એ પ્રમાણે સર્વજનો સહભાવ પણ સંભવ અનુમાનથી જાણવો, તે આ પ્રમાણે છે, અભ્યાસ કરતાં પ્રજ્ઞા (બુદ્ધિ)ની વ્યાકરણ વિગેરેથી શાસ્ત્રોના સંસ્કારની દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ થતાં પ્રજ્ઞાનો અતિશય (વધારો) નજરે દેખાય છે, તેમ કોઈ પવિત્ર આત્માને આશ્રયો બહુ વધારો થતાં સર્વજપણું થાય છે, આ સંભવ અનુમાન છે, પણ આવી શંકા ન લાવવી કે અતિશે તપાવેલું પાણી પણ અગ્નિ સરખું ન થાય, તથા આવો પણ દૃષ્ટાન્ત છે કે

દશહસ્તાન્તરં વ્યોમ્નિ યો નામોત્પ્લુત્ય ગચ્છતિ
ન યોજનમસૌગન્તું શક્તોઽભ્યાસશતૈરપિ ॥૧॥

કોઈ યુવક આકાશમાં ઉંચે કુદતાં દશ હાથ જાય, તે ગમે તેટલો સેંકડો વાર અભ્યાસ કરે તો પણ તે જોજન જવાને શક્તિવાન ન થાય, માટે કેવળ જ્ઞાન ન થાય, આવી શંકાનું જૈનાચાર્ય સમાધાન કરે છે, કે તમોએ આપેલું દૃષ્ટાન્તનું અમારા કથન સાથે સામ્યપણું ધરાવતું નથી, કારણ કે પાણી તપાવેલું ઓછું થાય છે અને જ્ઞાન તો અભ્યાસથી વધે જાય છે, અથવા ખ્લોષ (ખાળવાની) ની ઉપલબ્ધિનું અગ્નિત્વ અવ્યાહત છે, અર્થાત્ જેમ જેમ પાણી વધારે

તપે, તમ બાળવાની શક્તિ વધે છે (ઘણી વરાળ તપતાં મોટી તોપને પણ ફાડી નાંખે છે) તેમ કુદવાના વિષયમાં પણ પૂર્વની શરીરની શક્તિની નેટલી મર્યાદા હોય છે, તે ઉલ્લંઘન ન થવાથી યોજન કુદવાનો અભાવ છે, પણ આવરણ નેટલું ઘટે તેટલું તેટલું જ્ઞાન વધવાથી પ્રજ્ઞા પ્રકર્ષ ગમનવાળો સો યોજન પણ જાય, માટે જ્યાં દૃષ્ટાંત અને દૃષ્ટાન્ત યોગ્ય દાર્ષાન્તિકનું અસામ્ય હોય ત્યાં તેની ગણતરીથી ખરી વસ્તુમાં ખોટી શંકા ન કરવી, (કુદવું શરીર સાથે સંબંધ રાખે છે અને જ્ઞાન લણવું આત્મા સાથે સંબંધ છે, માટે જેનું દૃષ્ટાન્ત અસામ્ય છે) પ્રજ્ઞાની વૃદ્ધિ થવામાં બાધક પ્રમાણનો અભાવ હોવાથી સર્વજ્ઞત્વની પ્રાપ્તિ છે, હવે વાહી ખીજી શંકા સિદ્ધિ ન થવા માટે કહે છે, અંજન (મેસ) ના ભરેલા દાબડા માફક આખું જગત સર્વત્ર જીવેથી ભરેલું હોવાથી હિંસા દૂર થવી મુશ્કેલ છે, માટે સિદ્ધિનો અભાવ છે, તેનું પ્રમાણવાદી આપે છે,

જલે જીવાઃ સ્થલે જીવા, આકાશે જીવમાલિની;
જીવમાલાકુલે લોકે કથં મિશુ-રહિસકઃ ॥૧૧॥

માટે બધા સાધુઓને પણ હિંસા થાય છે, માટે સિદ્ધિનો અભાવ છે, જૈનાચાર્ય કહે છે, તમારું માનવું અચુક્ત છે, સદા ઉપયોગવંત (અપ્રમાદી) આશ્રવદ્વાર રોકેલો પંચ સમિતિથી સમિત ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત હૃદયેશાં નિરવધ

અનુષ્ઠાન કરનારો ખેતાળીસ દોષ રહિત ગોચરી વાપરનારો ઈર્ષ્યા-સમિતિથી ચાલનારાને દ્રવ્યથી કોઈ જીવ મરી પણ જાય, છતાં તેનો ભાવશુદ્ધ હોવાથી તેને હિંસાનો બંધ પડતો નથી, કારણકે તે બધી રીતે અનવધ (નિર્દોષ) છે, તેની ગાથા ઉચ્ચાલિયંમિ પાણ વિગેરે કહી ગયા છીએ, માટે નવા કર્મના બંધનો અભાવ છે, જૂનાંને ભોગવી લેવાથી સિદ્ધિનો સહભાવ અવ્યાહત (વાંધા વિનાનો) છે, વળી તે બધી સામગ્રી જેમને નથી મળતી તેની અપેક્ષાએ અસિદ્ધો પણ સિદ્ધ થશે, ગતિય સિદ્ધી નિયંઠાણં એવં સન્નં નિવેસણ

અતિય સિદ્ધી નિયંઠાણં એવંસન્નં નિવેસણ સુ.૨૬

હવે સિદ્ધાનું સ્થાન નિરૂપણ કરે છે, કોઈ વાદી એવી શંકા કરે કે બધાં કર્મ ક્ષય થયા પછી જીવને જવાનું સિદ્ધિનું સ્થાન (ઠેકાણું) નથી, જે વ્યવહારથી ઈષત્ પ્રાગ્ભાર નામની છે, નિશ્ચયથી તો તેના ઉપર યોજન કોશનો છઠો ભાગ (યોજનનો ૨૪ મો ભાગ ૩૩૩^૧/_૩ ધનુષ્ય પ્રમાણ) છે, આ ઠેકાણું બતાવનાર પ્રમાણનો અભાવ હોવાથી શંકા થાય તે ન કરવી, કારણકે સિદ્ધિના સ્થાનને બાધક પ્રમાણનો અભાવ હોવાથી સાધક પ્રમાણ આગમનો સહભાવ હોવાથી સિદ્ધિસ્થાનની સત્તા નિવારણ થાય તેમ નથી (અર્થાત્ તે સિદ્ધિ સ્થાન છે) વળી બધાં કર્મમળ દૂર થવાથી સિદ્ધાને કોઈપણ નિર્મળ સ્થાન હોવું જોઈએ, અને ચૈાદ રાજ પ્રમાણ

લોકના સૌથી ઉંચે સ્થાને (ટોચે) જાણવું, વળી જ્ઞાનાચાર્ય કહે છે કે એવું પણ ન કહી શકાય કે આકાશ માફક સિદ્ધના જીવો સર્વ વ્યાપી છે, કારણકે લોક તથા અલોક બંને સ્થાનમાં આકાશ છે, અને અલોકમાં આકાશ સિવાય ખીજ દ્રવ્યનો સંભવ નથી, કારણકે ત્યાં આકાશ માત્ર છે, વળી લોક માત્રમાં પણ સિદ્ધ વ્યાપેલા નથી, કારણકે તેવો વિકલ્પ ઉત્પન્ન થતો નથી, તે બતાવે છે, સિદ્ધ અવસ્થામાં રહેલા તે સિદ્ધોને સર્વવ્યાપી માનો છો કે તે પહેલાં પણ ? સિદ્ધ અવસ્થામાં તો તે સર્વવ્યાપી નથી, તેને વ્યાપી-પણું પ્રાપ્ત થવામાં કંઈપણ નિમિત્તનો અભાવ છે, તેમ પૂર્વ અવસ્થામાં પણ નથી, જો તેમ માનીએ તો પછી બધા સંસારી જીવોને અમુક અમુક સુખદુઃખનો અનુભવ નહિ થાય, વળી જીવને શરીરથી બહાર રહેવા ચોગ્ય સ્થાન નથી, કારણકે તેની સત્તા બતાવનાર પ્રમાણનો અભાવ છે, માટે સિદ્ધનું સર્વ-વ્યાપિત્વ વિચારતાં યુક્તિથી કોઈપણ રીતે ઘટતું નથી, માટે તે સર્વ વ્યાપિત્વના અભાવમાં લોકાચર સિદ્ધોનું સ્થાન છે, અને તેની ગતિ કર્મ મુક્ત જીવોની ઉર્ધ્વ (ઉંચે) ગતિ છે, તેજ કહ્યું છે કે,

લાઠ્ઠિ ઇરંદ ફલે અગ્ની ધૂમેય ડમ્બુ ધણુ વિમુક્કે
ગઈ પુવ્વ પઓગેણં એવં સિદ્ધાણવિ ગઈઓ ॥૧॥

તુંબડું (પાણીમાં ડુબાવ્યું હોય તોય ઉપર તરી આવે છે),

એરંડાનું ફળ (જ્યારે તેની મંજરી-ફળી ફાટે છે, ત્યારે તેમાંથી બી ઉંચાં ઉછળે છે,) અગ્નિ (તેના તણુબા કે ભડકે ઉંચે જાય છે) ધુંવાડો કે ધનુષ્યથી છોડેલું બાણ એ બધાં ઉંચાં જાય છે, તેમ શરીર છેવટનું છોડતાં પૂર્વના પ્રયોગથી સિદ્ધના જીવોની ઉંચી ગતિ છે, આ પ્રમાણે છે, માટે સિદ્ધિને પોતાનું સ્થાન છે, આવી સંજ્ઞા ધારણ કરે, હવે સિદ્ધિમાં જનારા સાધુ (ઉત્તમ પુરૂષો) તથા તેના પ્રતિપક્ષ અસાધુ (અધમ પુરૂષો)નું અસ્તિત્વ બતાવવા પુર્વ પક્ષ કહે છે.

ગરિથિ સાહૂ અસાહૂ વા, ણેવંસન્નં નિવેસણ;

અરિથિ સાહૂ અસાહૂ વા એવં સન્નં નિવેસણ ॥સુ.૨૭

જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રની ક્રિયા સહિત મોક્ષમાર્ગે જનારો સાધુ નથી, કારણ કે સંપૂર્ણ રત્નત્રય જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રને આરાધવાનો અભાવ છે, (અને તેના અભાવથી તેના પ્રતિ-પક્ષ રૂપ અસાધુનો પણ અભાવ છે, કારણકે પરસ્પર અપેક્ષા-વાળા હોવાથી એકના અભાવમાં બીજનો પણ અભાવ છે, જ્ઞેનાચાર્ય શિષ્યને કહે છે કે આવી ખોટી સંજ્ઞા ધારણ ન કરીશ, પણ સાધુએ, પૂર્વે સિદ્ધિને સિદ્ધ કરી છે, અને આ સિદ્ધિની સત્તા સાધુ વિના સિદ્ધ નહીં થાય, વળી સંપૂર્ણ રત્નત્રયના અનુષ્ઠાન આદરવાનો અભાવ છે, એવી જે પુર્વે શંકા કરી છે; તે સિદ્ધાંતનો અભિપ્રાય જાણ્યા વિના જ છે, જુઓ-સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપયોગવંત રાગદ્રેષ રહિત સારા સંયમ-

વાળા શ્રુત અનુસાર આહારાદિકને શુદ્ધ-બુદ્ધિએ લેતાં કોઈ વખત અજ્ઞાન (અબ્જણપણા)થી અનેષણીય (દોષિત) આહાર લેવાનો સંભવ છતાં પણ દરેક વખતે ઉપયોગ રાખવાથી સાધુને રત્નત્રયનું સંપૂર્ણ અનુષ્ઠાન છે, હવે વાદીની શંકા બતાવે છે કે આ લક્ષ્ય છે, આ અલક્ષ્ય છે, આ ગમ્ય છે, આ અગમ્ય છે, આ ક્રાસુ એષણીય છે, આ વિપરીત છે, એવો રાગદ્વેષનો સંભવ હોવાથી સામાયિકનો અભાવ છે, આવું જે વાદીઓ કહે છે, તેમનો જૈનાચાર્ય ઉત્તર આપે છે કે આ તમારું બોલવું અજ્ઞાનતાનું છે, કારણકે સામાયિકવંત સાધુઓને રાગદ્વેષથી લક્ષ્યા લક્ષ્યનો વિવેક નથી, પણ મોક્ષનું પ્રધાન અંગ જે નિર્મળ ચારિત્ર છે, તે સાધના માટે છે, વળી ઉપકાર મિત્ર અને અપકારક (શત્રુ) ઉપર સમભાવ તે સામાયિક છે, પણ લક્ષ્ય અલક્ષ્યની સમવૃત્તિ રાખવાથી સામાયિક નથી; (અલક્ષ્ય દારૂ ઉપર સમભાવ રાખીને પીએતો ઉન્મત્ત થતાં બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થતાં સામાયિકને ઉલંઘી હિંસાદી પાપકરીદે, માટે અલક્ષ્ય છોડવામાં સામાયિક છે) આ પ્રમાણે મુક્તિ-માર્ગમાં પ્રવર્તન કરતા સાધુને સાધુત્વ છે, તેથી વિરૂદ્ધ માર્ગે ચાલતાને અસાધુત્વ છે. તે બતાવીને હવે કલ્યાણ-વાળા અને પાપવાળા સહભાવ પ્રતિષેધ નિષેધ દ્વારા બતાવે છે,

ગતિ કલ્પાણ પાવે વા, એવં સન્નં નિવેસણ;

અતિ કલ્પાણ પાવે વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥સૂ. ૨૮॥

કલ્યાણ (પુણ્ય) કે પાપ નથી, જેમાં ઈષ્ટ અર્થની સિદ્ધિ થાય, તે પુણ્ય નથી, કારણ કે બૌદ્ધ એવું માને છે, કે બધા પદાર્થો અશુચિ (અપવિત્ર) છે, અને ક્ષણિક હોવાથી આત્મા નથી, માટે પુણ્ય નથી, તેમ તેના અભાવમાં પુણ્યાન પણ નથી, તેમ આત્માના અદ્રવ્યવાદવડે પુરુષ તેજ બધું છે, માટે પાપ નથી, તેમ પાપવાળો પણ નથી, આ પ્રમાણે પુણ્ય પાપનો અભાવ બતાવ્યો, તે કહે છે,

વિદ્યા વિનય સંપન્ને બાહ્યણે ગવિ હસ્તિનિઃ
શુનિ ચૈવ શ્વપાકે ચ, પંડિતાઃ સમદર્શિનઃ ॥

વિદ્યા વિનયાદિ ગુણથી ભરેલ બ્રાહ્મણ હોય, તેમ ગાય હાથી કે કુતરી કે ચંડાળ હોય તે બધામાં સાધુ સમદર્શી હોય છે, આવી પુણ્ય પાપના અભાવરૂપ ખોટી સંજ્ઞા ન ધારે, વળી બૌદ્ધે બધા પદાર્થોનું અશુચિત્વ કહ્યું તેનો અસંભવ છે, જે બધું અશુચિ હોય તો બુદ્ધને પણ અશુચિપણું લાગુ પડશે, તેમ આત્મા વિના પણ નથી, દરેક વસ્તુ પોતાના દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળ અને ભાવની અપેક્ષાએ વિદ્યમાન છે, ક્રૂતા પરદ્રવ્યાદિવડે નથી, કારણ કે દરેક વસ્તુ સહ અસહ રૂપે છે, તેજ કહ્યું છે કે સ્વપરસત્તાના વ્યુદાસઉપાદાનથી ઉપાદ્ય છે, તેજ વસ્તુનું વસ્તુત્વ છે, (પરસત્તા છોડવી, સ્વસત્તામાં રહેવું, એ વસ્તુનું વસ્તુત્વ છે,) તથા આત્માના અદ્વૈત ભાવનો અભાવ હોવાથી પાપનો અભાવ નથી, અદ્વૈત

ભાવમાં હું સુખી દુઃખી રોગી નિરોગી સુરૂપ કુરૂપ દુર્ભાગી સોભાગી ધનવાન નિર્ધન આ અતિક (પાસે) આ દવી-યાન (દૂર) વિગેરે જગતનું વિચિત્રપણું જે પ્રત્યક્ષ છે, તે સિદ્ધ ન થાય, વળી સમદર્શીપણું પ્રાક્ષણ તથા ચંડાળ વિગેરેમાં બતાવ્યું છે, તે સૌને સમાન પીડા થાય છે, (પ્રાક્ષણને મારવાથી જેમ દુઃખ થાય, તેમ ચંડાળને મારવાથી પણ દુઃખ થાય માટે કોઈને ન મારવું) તે આશ્રયી છે, પણ તેથી એમ ન સમજવું કે પોતપોતાના પૂર્વે કરેલાં કર્મોના ફળરૂપ પ્રાક્ષણ ચંડાળમાં વિચિત્રપણું નથી, માટે (શુભ ફળ રૂપ) કોઈ અંશે કલ્યાણ (પુણ્ય) છે, અને તેથી ઉલટું પાપ પણ છે, વળી એકાંતથી કલ્યાણ તે કલ્યાણ નથી, કારણ કે કેવળી ભગવંતો જેમને ધનઘાતિ કર્મ ચતુષ્ટય નષ્ટ થવા છતાં પણ સાતા અસાતાનો ઉદ્દય હોય છે, તેમ નારકીઓ જે એકાંત પાપીઓ ગણાય છે, તેમને પણ પંચેન્દ્રિયપણું વિશિષ્ટ (અવધિ કે વિલંગ) જ્ઞાન વિગેરેનો સહભાવ હોવાથી એકાંતથી તે પાપીઓ નથી, માટે જીવોને આશ્રયી લેતાં કંઈ અંશે પુણ્ય કંઈ અંશે પાપ થોડું ઘણું વિદ્યમાન છે, ॥ ૨૮ ॥ આ પ્રમાણે પુણ્ય પાપનું અનેકાંત-પણું બતાવી હવે એકાંત માનનારાના દોષ બતાવે છે,

કલ્હાણે પાવણ વાવિ, વવહારો ણ વિજ્ઞઙ;

જં વેરં તં ન જાણતિ, સમણા બાલપંડિયા ॥સૂ-૨૧॥

કલ્પ-સુખ આરોગ શોભનપણું જે આણું તે કલ્યાણ-
 (પુણ્ય) છે, તે કલ્યાણ જેને હોય તે કલ્યાણી-કલ્યાણ
 એકજ અર્થમાં છે એટલે કલ્યાણવાન (પુણ્યશાળી) એમજ
 પાપવાળો પણ જાણવો, અહીં કહેવાનું એ છે કે આ એકાંત
 પુણ્યશાળી છે આ એકાંત પાપવાળો (નિર્ભાગી) છે, એવો
 વ્યવહાર નથી, કારણ કે તેવો જીવ એકાંતથી પુણ્યવાન કે
 નિર્ભાગી નથી, કારણ કે તેવો અભાવ અમે પૂર્વે બતાવ્યો
 છે, કે અધી વસ્તુમાં અનેકાંતનો આશ્રય લેવાનું પૂર્વે સાધ્યું
 છે, આ પ્રમાણે એકાંત જેઓ માને કે સર્વત્ર વીર્ય છે, કે
 નથી, એવું એકાંત જોલે તો વ્યવહાર ન ચાલે, તેમ લોક
 કે અલોક નથી, તેમ જીવ અજીવ નથી, એવું વિના વિચારે
 એકાંત જોલે, તો આ વ્યવહાર ન ચાલે; આ પ્રમાણે અધે
 સંબંધ જોડવો (કે એકાંત ન જોલવું) હવે પાછલાં બે
 પદો સમજાવે છે, કે વૈર વજ્ર ભારે કર્મ અથવા વૈર વિરોધ
 લડાઈ-પારકાને પીડા કરવાથી વૈર અંધાય છે, તેવું કેટલાક
 અન્ય દર્શનીઓ રાગદ્વેષથી ભરેલા બાળક માફક હોવા છતાં
 પોતાને પંડિત માનનારા શુષ્કતર્ક (કુચુક્તિઓ) વડે અહં-
 કારથી બળેલા જાણુતા નથી, સર્વેમાં શ્રેષ્ઠ પરમાર્થ રૂપ
 અહિંસા લક્ષણવાળા ધર્મનો કે અનેકાંત માર્ગનો તેઓ આશ્રય
 લેતા નથી, (જે તેઓ “ આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ ” માનીને
 જીવ અચાવતા હોય તો તેઓ સાચા પંડિત અને જ્ઞાનજ છે)
 અથવા બાળક જેવા શ્રમણ વેષધારીઓ કે પંડિત હોય તેઓ

વૈર-પરને પીડાડપ તત્વને બાણતા નથી, તેવું પણ એકાંત વચન ન બોલવું, પ્ર-કેમ તેવું વચન ન બોલવું? ઉ-તેઓ પણ કોઈ અંશે બાણ છે, વળી બે આપણે તેમને ન બાણનારા કહીએ તો, તેઓ બાણતા હોય, તેમને ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય, તેથી શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે કે,

અપત્તિયં જેણ સિયા, આસુ કુપિજ્જ વા પરો

સવ્વસો તં ણ માસેજ્જા માસં અહિય ગામિણિં ॥૧॥

જે બોલવાથી ખીબને અપ્રીતિ થાય, અથવા ખીબને જેનાથી ક્રોધ કરે, તેવું અહિત કરનારું વચન સર્વથા સાધુ ન બોલે,

અસેસં અવ્વચયં વાવિ સવ્વદુક્ખેતિ વા પુણો;

વજ્જા પાણા ન વજ્જાત્તિ, ઇતિ વાયં ન નીસરો ॥સુ-૩૦

વળી વાક્ય સંયમ આશ્રયી કહે છે, અશેષ સંપૂર્ણ સાંખ્યમત પ્રમાણે અક્ષત-નિત્ય છે તેવું ન બોલે, કારણ કે તેનાથી વિરૂદ્ધ પ્રત્યેક સમયે વસ્તુમાં જુદું જુદું રૂપ દેખાય છે, તે આજ છે, એવું આપણે બોલીએ અને એકત્વસાધે તેવી નિશાનીવાળા હાથ પગના નખો કે માથાના વાળ ઉતારી નાંખવા છતાં પાછા તે ઉગે છે, (માટે સાંખ્યનો અભિપ્રાય જૂઠો પડે છે) તેમ અવિશબ્દથી સમજવું કે એકાંત ક્ષણિક છે, તેવું વચન પણ ન બોલે, કારણ કે સર્વથા ક્ષણિકત્વ બોલતાં પૂર્વજીવં સર્વથા નાશ થાય, તો પછી જે નવું થાય તે

હેતુ વિના થયેલું કહેવાય, તેમ માનતાં નિત્ય સત્ત્વ મસત્ત્વ વાસ્તેતો રન્યાન્યાપેક્ષણાત્ આ જે નિત્ય છે તે સત્ત્વ (સાચું) અથવા અસત્ત્વ (જૂઠું) બોલીએ તો હેતુ વિના અન્ય અન્યની અપેક્ષા રાખે છે, (આ એવું છે કે નથી તે શા આધારે બોલાય ? જે નિત્ય માને તો બે એકજ થાય, બે અનિત્ય માને તો બેનો સંબંધ છુટી જાય માટે કોઈ અંશે નિત્ય કોઈ અંશે અનિત્ય માનવું સાઈ છે.)

વળી બધું જગત્ દુઃખી છે તેવું એકાંતવચન ન બોલવું; કારણ કે દુઃખરૂપ જગતમાં પણ સમ્યગ્ દર્શન વિગેરેથી સુખી આત્માઓ પણ જણાય છે, તે માટે કહ્યું છે કે;

તળ સંથાર નિસળ્ણોઽવિ મુણિવરો મદ્દ રાગમય મોહો
જં પાવઙ્ મુત્તિસુહં કત્તો તં ચક્કવટ્ટીવિ ? ॥ ૧ ॥

તૃણ (ઘાસ) પાથરીને બેઠેલો ઉત્તમ મુનિવર જેનાં રાગ મદ્દ મોહ નાશ પામ્યાં છે તેવો સાચો વૈરાગી જે નિર્લોભતાનું સુખ અનુભવે છે, તે ચક્કવટ્ટી પણ ક્યાંથી પામે ? (અર્થાત્ જ્ઞાનમાં રમણતા કરી રહેલા સંસારમાં રહેલા આત્માઓ પણ સુખી છે માટે બધું જગત્ દુઃખી નથી.)

વળી ચાર તથા લક્ષ્મણાઓ મારી નાંખવા જોઈએ એવું ન બોલવું કારણ કે તેથી સાધુતાને ખામી લાગે, (વખતે નિર્દોષ પણ તરબટથી માર્યા જાય તેથી પાપ લાગે) તેમ અવધ્ય છે, ન મારવા જોઈએ, એવું પણ ન બોલે, કારણ કે સાધુ પર વ્યાપાર નિરપેક્ષ છે, અને તેવું બોલે તો તે

ચાર લક્ષ્ણાના પાપને ઉત્તેજન આપનારો ગણાય, વળી સિંહુ વાદ્ય બીલાડી વિગેરે બીજાં જીવોને મારી નાંખે છે, માટે તેને મારી નાંખવાં કે ન મારી નાંખવાં, તેમાં સાધુ કશું ન બોલતાં મધ્યસ્થતા ધારણ કરે, તેજ કહ્યું છે, કે મૈત્રી પ્રમોદ કારણે મધ્યસ્થ એ ચાર ભાવનાઓ અનુક્રમે ધારે, સર્વ જીવો ઉપર મૈત્રી ભાવના, અધિક ગુણવાન ઉપર પ્રમોદભાવના પીડાતા જીવ ઉપર દયાભાવના અને અવિનીત (પાપી)ઓ ઉપર મધ્યસ્થ ભાવના ધારે, આ તત્વાર્થ સૂત્રના અધ્યાય સાતમાના છઠ્ઠા સૂત્રમાં કહ્યું છે, એ પ્રમાણે આપણો વાક્ય સંયમ પાળવો, આ બળધ વિગેરે ઉપયોગમાં લેવા જેવા છે, અથવા અયોગ્ય છે, તથા આ વૃક્ષ છેદવા યોગ્ય છે કે નથી વિગેરે વચનો સાધુએ ન બોલવાં,

**દીસંતિ સમિયાયારા, મિક્ષુણો સાહુજીવિણો;
 એ એ નિચ્છોવજીવંતિ, ઇતિ દિદિં ન ધારયે ॥સુ-૩૧**

વળી આ વાક્ય સંયમનો પ્રકાર અંતઃકરણની શુદ્ધિને આશ્રયી બતાવે છે, આ આપણા શાસ્ત્રમાં કહેલ વિધીએ નિભૂત સંયત આત્મા જેમનો છે, તે નિભૂત આત્માવાળા છે, (આ મૂળ પાઠ દેખાતો નથી), વળી આ પ્રતિમા સમિઆચાર પાઠ છે, તેનો અર્થ-સમ્યક્ જૈન શાસ્ત્રના અનુસારે જે અનુષ્ઠાન બતાવ્યાં છે તે બરોબર કરનારા છે, અથવા સમ્યક્ ઈતઃ વ્યવસ્થિત આચારવાળા તે સમિત આચારવાળા

છે, પ્ર-તે કયા સાધુઓ ? ઉ-એઓ ભિક્ષાથી જીવન ગુજારે છે, તથા સારી સાધુની વિધિએ જીવે તે સાધુ જીવીઓ છે, તે કોઈના ઉપરોધ વિધાન (આશરો લેવા)થી જીવતા નથી, તેમ શાંત દાંત ક્રોધ જીતનારા સત્ય વચન બોલેલું પાળનારા વ્રતમાં દઢ સાડા ત્રણ હાથ ધુસરું હોય તે પ્રમાણે દૃષ્ટિથી જોઈ પગલું મુકનારા પરિભાણવાળું પાણી પણ પીનારા મૌન વ્રત ધારનારા સદા જીવ રક્ષક એકાંતમાં ધ્યાન ધરનારા સ્થિર આસનવાળા અનેક ગુણોથી તેમને અલંકૃત દેખીને પણ આ ઉપરથી વીતરાગ છે પણ ભીતરથી સરાગી છે. એવું માનીને આ મિથ્યાત્વથી ઉપજી છે, એવું મનમાં પણ ન વિચારે, તેમ એવું બોલે પણ નહિ કે મિથ્યા ઉપચાર કરનારા આ માયાવી ઠગો છે, કારણ કે આ કપટી છે કે સરળ છે, તે છદ્મસ્થ સામાન્ય જ્ઞાનવાળો નિશ્ચય કરવાને અશક્ય છે, માટે સારા સાધુને દેખીને માયાવી ન માનવા, ન ખીજા આગળ કહેવું કે આ ઠગ છે, હવે તે સાધુઓ જૈનતા હોય કે અજૈન હોય, માટે તે ખંનેને ખોટું લાગે તેવું વચન ન બોલવું, તેટલા માટે કહ્યું છે કે

યાવત્પરગુણ-પરદોષ-કીર્તને વ્યાવૃતં મનો ભવતિ,
તાવદ્ધરં વિશુદ્ધે ધ્યાને વ્યગ્રં પ્રનઃ કર્તુમ્ । ૧ ॥

પારકાના ગુણ દોષ કહેવા માટે તેના ગુણદોષ વિચારવામાં મન દોડાવીએ, તે કરતાં આપણું મન આત્માના

નિર્મળ શુભ્રાનું ધ્યાન કરવામાં દોરવું (પોતાની ભૂલો શોધીને દૂર કરવી) તે વધારે સારું છે, ॥ ૩૧ ॥

દક્ષિણાણ પડિલંભો, અત્થિ વા ણત્થિ વા પુણો ।
 ણ વિયાગરેજ્જ મેહાવી, સંતિમગ્ગં ચ વૂહણ ॥સૂ-૩૨

વળી, દક્ષિણા-દાન-આ ગૃહસ્થ વિગેરેથી દાન મળશે, કે નહિ મળે તેવું વચન સાધુ ન બોલે, આ મર્યાદામાં રહેલ મેધાવી સાધુનું લક્ષણ છે, અથવા પોતાના સાધુ કે અન્ય દર્શનીના સાધુને દેવા લેવામાં જે લાભ છે, તેનો સંભવ છે કે નહિ, તેવું એકાંતથી ન બોલે, કારણ કે તેને દેવામાં કે લેવામાં નિષેધ કરતાં દોષોની ઉત્પત્તિ છે, તેનો ખુલાસો કરે છે, કે જો આપણે ગૃહસ્થને કહીએ કે તેને દાન આપવામાં લાભ નથી, તો તેને દાન આપવાથી દાનાંતરાય કર્મ બંધાય, અને પેલાને ખબર પડે તો કલેશ કે બંધડો થાય, હવે તે ડરથી આપણે કહીએ કે બધાને આપે જાઓ, તો તે દાન દેવામાં જેટલો આરંભ કરે તેની અનુમતિનું પાપ લાગે, માટે સાધુ દાન સંબંધી એકાંતથી કશું ન બોલે, ત્યારે કેવું બોલે તે કહે છે, હે ભવ્યાત્મન્ જેનાથી શાંતિ મોક્ષ છે તે મોક્ષનો રસ્તો મળે તેવા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની વૃદ્ધિ કરો, અર્થાત્ જેમ મોક્ષ માર્ગની વૃદ્ધિ થાય તેવું બોલે, તેનો સાર આ છે કે અમુકને આપવું કે ન આપવું તેવું પોતે ન બોલે, કોઈ પૂછે તો નિરવધ જવાબ

દેવો, કે જેથી કોઈને ખોટું ન લાગે, તેમ પોતાના સંયમને
બાધ ન લાગે, તેમ ખીલું પણ વિવિધ ધર્મ દેશનાના
અવસરમાં વિચારીને બોલવું, સાવજ્જણવજ્જાણં વચણાણં
જો ન જાણદ વિસેસં આ વચન નિરવધ કે સાવધ છે, તેનું
જે વિશેષ બાણુતો નથી, તે વિચારીને બોલે, અથવા મૌન
ધારે, હવે અધ્યયનની સમાપ્તિ માટે કહે છે,

इच्छेएहिं (य) ठाणेहिं, जिणदिट्ठेहिं संजए;

**धारयंते उ अप्पाणं, आमोक्खाए परिवएज्जासि
त्तिबेमि ॥** **॥ सूत्र ३३**

આ પ્રમાણે એકાંત વચનનો નિષેધ કરીને સ્વાહવાદ
અનેકાંતમતસ્થાપન કરનારાં વચનો જે વાક્ય સંયમ પ્રધાન
છે, તે રાગદ્વેષ જિતનારા જિનો વડે કહેલાં, પણ હું મારી
છદ્મસ્થની બુદ્ધિએ નથી કહેતો, તેને હૃદયમાં ધારતો સાધુ
અશેષ કર્મના ક્ષયરૂપ મોક્ષ છે, તેને માટે સારી રીતે
સંયમનાં અનુષ્ઠાનમાં વર્તે, એમ તું પણ વર્તજે, આ
જંબુસ્વામીને સુધર્માસ્વામી કહે છે, નયો પૂર્વે કહેલા
છે, તે અહીં આ રીતે સમજવા કે કંઈ પણ વચન કે કૃત્ય
એવું ન બોલવું ન કરવું કે જેથી સ્વ પરને ખીડા રૂપ થાય,
માટે અનાચારશ્રુત નામનું પાંચમું અધ્યયન કહ્યું,

છકું આર્દકકુમારનું અધ્યયન કહે છે,

પાંચમું અધ્યયન કહ્યું, હવે છકું શરૂ કરે છે, તેનો

આ પ્રમાણે સંબંધ છે ગયા અધ્યયનમાં આચાર બતાવ્યો, તે અનાચારનો પરિહાર (ત્યાગ) છે, તે જેણે આચર્યો છે, અનાચારને છોડ્યો છે, તે બતાવીએ છીએ, અથવા પાંચમા અધ્યયનમાં આચાર અનાચારનું સ્વરૂપ બતાવ્યું, તે અશક્ય અનુષ્ઠાન ન થાય, છતાં જેણે પાળ્યું તેણે દષ્ટાન્ત રૂપ આર્દ્રક કુમારનું સ્વરૂપ બતાવે છે, અથવા અનાચારનું કૃણ લાણીને સદાચારમાં પ્રયત્ન કરવો, જેમ આર્દ્રક કુમારે કર્યું, તે બતાવનાર આ અધ્યયન છે, તેના ઉપક્રમ નિક્ષેપ અનુગમ અને નય એ ચાર અનુયોગ દ્વારા છે, તેમાં ઉપક્રમમાં રહેલો અર્થાધિકાર (વિષય) આ આર્દ્રકકુમારની કથા છે, જેમ આ અલય કુમારે મોકલેલી પ્રતિમાથી પ્રતિબોધ પામ્યો, તે અહીં બધું બતાવે છે, નિક્ષેપો ઓધ નામ વિગેરે ત્રણ પ્રકારે છે, ઓધમાં કૃત્ત અધ્યયન છે, નામ-નિષ્પન્નમાં આર્દ્રકીય (આર્દ્રક સંબંધી) છે, તેમાં આર્દ્રક પદનો નિક્ષેપો નિર્ચુકિતકાર કહે છે,

નામં ઠવળા અહં દવ્વહં ચેવ હોઈ ભાવહં;

एसो खलु अहस्स उ निक्खेवो चउविहो होइ ॥ नि. ૧૮૪

નામ આર્દ્રક સ્થાપનાઆર્દ્રક દ્રવ્ય આર્દ્રક અને લાવ આર્દ્રક એ ચાર પ્રકારે આર્દ્રક શબ્દનો નિક્ષેપો થાય છે, હવે નામ સ્થાપના સુગમને છોડીને દ્રવ્ય આર્દ્રક બતાવે છે, તેમાં દ્રવ્ય આર્દ્રક બે પ્રકારે છે, આજમથી અને નોઆજમથી છે, આજમથી

આર્દ્ર શબ્દનો બાણુ પણ તે સમયે ઉપયોગ નહોય, કારણકે અનુપયોગ તે દ્રવ્ય છે, નોઆગમથી સ્પર્શશરીર લબ્ય શરીરથી વ્યતિરિક્ત (જુદું) જે પાણી વડે માટી વિગેરે ભીની કરીએ, તે ઉદકાર્દ્ર છે તે કહે છે,

उदगहं सारहं छवियह वसह तहा सिलेसहं;

एयं दव्व खलु भावेण होइ रागहं ॥ १८५ ॥

ઉદક આર્દ્ર પાણીથી ભીની માટી વિગેરે બતાવી, બહારથી સુકું દેખાય પણ અંદરથી ભીનું તે સાર આર્દ્ર છે, જેમ શ્રોપણી સોર્વચલ (સંચળ) વિગેરે છે, (દરિયા-કિનારે ભરતીથી માટી પલળે અને પાણીજવા પછી ઉપરથી સુકાય, પણ અંદર ભીની હોય તેમાં પગ મુકતાં માણુસ ઉતરી બાય છે તે) છવિઆર્દ્ર તે સ્નિગ્ધ ચામડી (છાલ) વાળું દ્રવ્ય જેમ સાચું મોતી રાતો અશોક વિગેરે, વસા (ચરખી) તેનાથી લીપેલું વસાર્દ્ર છે, (ચરખી લગાવી સુંવાળું કરે તે) તથા શ્લેષાર્દ્ર વજ્રલેપ વિગેરે લગાવેલું થાંભો ભીત વિગેરે જે દ્રવ્ય સ્નિગ્ધ (સુંવાળું) થાય તેથી તે શ્લેષાર્દ્ર છે, (આર્દ્રશબ્દનો અર્થ એકલું પાણીથી ભીનું નહિ, પણ ચરખી કે બીજો પદાર્થ લગાવ્યાથી સુંવાળું થાય તે પણ લેણું લેવું) આ ઉપર બતાવેલાં ઉદકાર્દ્ર શ્લેષાર્દ્ર સુધી પાંચ દ્રવ્યાર્દ્ર છે, ભાવઆર્દ્ર તો રાગ સ્નેહ પ્રેમથી જે જીવ દ્રવ્ય પલળી બાય, તે ભાવ આર્દ્ર છે, હવે આર્દ્રક કુમારને આશ્રયી બીજી રીતે દ્રવ્યાર્દ્ર બતાવે છે,

एगमविडय बद्धाउए य अभिमुहए य नामगोए य
एते तिन्नि पगारा दव्वहे होति नायव्वा ॥ १८६ ॥

આર્દ્ર કુમારનો પૂર્વ ભવ જે દેવલોકમાં હતો, જે
ખીલ ભવમાં આર્દ્રકકુમાર થયો, તે એક ભવિક, અને
દેવલોકમાં રહીને આર્દ્રક કુમારનું આયુ ખાંધ્યું તે બદ્ધ
આયુષક તથા નશ્ચક નામ ગોત્રવાળો જે આર્દ્રક કુમારપણે
જન્મશે તે અભિમુખ નામ ગોત્ર છે, આ ત્રણે પ્રકારે દ્રવ્યા
ર્દ્રક કુમાર આશ્રયો બાણુવા, હવે ભાવ આર્દ્રક આશ્રયો કહે
છે, આર્દ્રકનું આયુ નામ ગોત્રને અનુભવતો ભાવાર્દ્ર થાય
છે, તેમાં આદુ વિગેરેમાં પણ આર્દ્રક (ભીનાં)ની સંજ્ઞા
નો વ્યવહાર છે, પણ તેનો સંબંધ આ અધ્યયનમાં નથી,
તેથી જેનો અધિકાર છે, તે આર્દ્રક કુમાર અનગાર (સાધુ)
થી આ અધ્યયન ચાલ્યું છે, માટે તેનો અધિકાર કહેવો,
તેજ નિયુક્તિકાર કહે છે,

अहपुरे अहसुतो, नामेणं अहओति अणगारो

वत्तो समुट्टियमिणं, अज्ययणं अहइज्जंति ॥ १८७ ॥

આ ગાથાનો ટુંકાણમાં અર્થ કહે છે આર્દ્રક નગર
આર્દ્રક રાજા તેનો કુમાર આર્દ્રક દીકરો તે બધામાં આર્દ્રક
શબ્દ છે, આથી એમ સમજવું કે તે વંશમાં થયેલા બધા
આર્દ્રક નામે ઓળખાય છે, તે વંશમાં આર્દ્રક જન્મ્યો, અને
તે સાધુ થયો, અને તે મહાવીર વર્ધમાન સ્વામીના સમવ-
ચરણના અવસરમાં ગોશાળા તથા હસ્તિતાપસો સાથે વાહ

થયો, તેમાં આર્દ્રક કુમારની યુક્તિથી તેઓ પરાજય પામ્યા તે આ અધ્યયનના ઉપન્યાસથી (કહેવાથી) સમજવું, માટે કહ્યું કે આર્દ્રક કુમારથી આ અધ્યયન થયું તેથી આર્દ્રકીય નામ પડ્યું, આ ગાથાનો ટુંક અર્થ કહ્યો, વિસ્તારથી તો પોતે નિર્યુક્તિકાર પૂર્વભવસાથે આર્દ્રકનું ચરિત્ર આગળ કહેશે, હવે વાદી શંકા કરે છે કે દ્વાદશાંગ (આચારાંગથી દષ્ટિવાદ સુધી) ગણિપિટક (આચાર્યોનો રત્નોનો પટારો) શાશ્વત છતાં આર્દ્રક કુમારનું ચરિત્ર મહાવીર સ્વામીના વખતનું કેમ આવ્યું ? અને એ આવે તો શાશ્વત કેવી રીતે કહેવાય તેનો ખુલાસો કરે છે,

કામં દુવાલસંગં જિણ-વયણં સાસયં મહાભાગં;

સવ્વજ્ઞયણાં તહા સવ્વ ક્વરસણિવાયા ય ॥ ૧૮૮ ॥

જૈનાચાર્ય કહે છે, તમારું કહેવું અમને ઇષ્ટ છે, કે ખારે અગો પણ જિનનું વચન નિત્ય શાશ્વત છે, મહાભાગ-મહા પ્રભાવવાળું આમર્ષ વિગેરે ઔષધિ વિગેરે ઋદ્ધિવાળું છે, એક અધ્યયન નહિ, પણ સઘળાં અધ્યયનો મહાપ્રભાવી બંધુવાં તથા બધા અક્ષરોના સન્નિપાત (મેલાપકો) દ્રવ્ય અર્થથી નિત્યજ છે, તો વાદી કહે છે કે તમારા કહેવામાં નિઝહસ્થાન થશે, અર્થાત્ બોલવામાં તમે જૂઠા થશો, આચાર્ય કહે છે, કે જોકે બધું દ્રવ્યાર્થથી શાશ્વત છે. તહવિય કોઈ અત્યો, તમ્મિ તંમિ સમયંમિ;

પુવ્વ મ્મિઓ અણુમતોઅ, હોઈ ઇસિ માસિણસુ જહા ॥ ૧૮૯ ॥

છતાં કોઈ પણ અર્થ (વિષય) તે સમયે તે ક્ષેત્રમાં કોઈવાર આર્દ્રક વિગેરેનો વધારે ઉપયોગી જાણીને દાખલ કરે છે, તેથી તે આર્દ્રક અધ્યયન કહેવાય, તેમ તે આર્દ્રક અધ્યયનના પહેલાં તે સ્થળે તેવો વિષય બનાવનાર અન્ય મુનિનો કહેલો દષ્ટાંત અમે સ્વીકારીએ છીએ, જેમકે રૂપિ ભાષિત ઉત્તરાધ્યયન વિગેરેમાં પૂર્વના દૃષ્ટાન્તો ને બદલે નવાં દષ્ટાન્તો કહ્યાં છે, (મુદ્દાનો વિષય કાયમ રહ્યો તેટલે અંશે શાશ્વત છે, આ કથા બદલવાનું કારણ કે વર્તમાનમાં બનેલી કથા વધારે ઉપયોગી જણાય છે) હવે વિશિષ્ટતર અધ્યયનનું ઉત્થાન (અધ્યયનનો મુખ્ય વિષય) કહે છે,

અજ્જહણ્ણ ગોસાલ ભિક્ખુ વંભવતી તિદંડીણં

જહ હત્થિ તાવસાણં કહિયં ણમો તહા વુચ્છં ॥ ૧૯૦ ॥

આર્થ આર્દ્રકકુમારે જિનેશ્વરના સમોસરણ તરફ જતાં ગોશાળા નામના લિક્ષુને તથા બ્રહ્મચારી ત્રિદંડી હસ્તિ તાપસોને કહેલું તત્વ આ અધ્યયનનો મુખ્ય વિષય છે, તે હું સૂત્રવડે કહીશ, હવે આર્દ્રકકુમારનું ચરિત્ર ગાથાઓ વડે નિર્ચુક્રિતકાર કહે છે,

ગામે વસંતપુરણ સામઙ્ગતો, ધરણિ સહિતો નિક્કલંતો,

ભિક્ખવાયરિયા દિદ્ધા ઓહાસિય ભત્તવેહાસં ॥ ૧૯૧ ॥

મગધ દેશમાં વસંતપુર નામનું નગર છે, ત્યાં સામાયિક નામનો કુટુંબી વસે છે, તે સંસારના ભયથી ખેદ પામીને ધર્મઘોષ આચાર્ય પાસે ધર્મ સાંભળીને સ્ત્રી સાથે દીક્ષા લીધી, અને સદાચારમાં રક્ત થયેલો સંવેગી સાધુઓ સાથે વિહાર કરે છે, અને તેની પત્ની સાધ્વીઓ સાથે વિહાર કરે છે, કોઈ વખત આ સામાયિક સાધુએ પોતાની પત્ની સાધ્વીને ગોચરી જતાં જોઈ, અને તેવા મોહનીય કર્મના ઉદયથી પૂર્વ વિકારોને યાદ કરતો તેનામાં રાગી થયો, અને પોતાના સોખતી સાધુને કહ્યું, ખીજા સાધુએ તે સાધ્વીની પ્રવર્તિની (મુખ્ય) સાધ્વીને કહ્યું, તે મુખ્ય સાધ્વીએ તેને કહ્યું તે સ્ત્રી સાધ્વીએ ગુરૂણીને કહ્યું કે હવે મારે દેશાવર જવું એકલીને યોગ્ય નથી, તેમ તે પતિ સાધુ મારો મોહ ત્યાગશે નહિ, માટે મારે આ સમયે અન્ન પાણી ત્યાગી અનશન કરી દેહ છોડવો ઉચિત છે, પણ મારે વ્રત ભાંગવું ઉચિત નથી, તેથી તે સાધ્વીએ ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન પૂર્વક સમાધિથી દેહ છોડી, અને અહીંથી મરણ પામી દેવલોકમાં દેવી થઈ, આ અનશન સાંભળીને તેના પતિ સાધુએ પણ સંવેગ પામીને વિચાર્યું, કે મારા મોહથી તેણે વ્રત ભાંગી ખીકથી દેહ છોડી, આ પાપ મને લાગ્યું, એમ વિચારી પોતે પણ ભક્ત-પ્રત્યાખ્યાન કર્યું તે કહે છે,

સંવેગ સમાવનો માંડ મત્તં ચંદુ દિયલોણ;

ચંદુણં અદ્વપુરે અદ્વસુઓ અદ્વઓ જાઓ ॥ ૧૯૨ ॥

આ પરમ સંવેગ પામેલો છતાં શુર મહારાજ પાસે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન લીધાથી માયા શલ્યથી સહિત લક્ષ્મી પ્રત્યાખ્યાન કરી દેવલોકમાં દેવ થયો, ત્યાંથી ચવીને આર્દ્ર પુરમાં આર્દ્રક રાજાનો પુત્ર આર્દ્રક કુમાર થયો. પેલી સાધ્વી પણ દેવલોકથી ચવીને વસંતપુર નગરમાં શેઠની પુત્રી થઈ,

પીતીય દોષહ દૂઓ, પુચ્છણ મમયસ્સ પટ્ટવે સોવિ;

તેણાવિ સમદ્વિટ્ઠિત્તિ હોજ્જ પડિમા રહંમિ ગયા ॥ ૧૯૩ ॥

આર્દ્રક કુમાર જ્યારે શ્રેષ્ઠ રૂપવાળો યૌવન અવસ્થાને પામ્યો, એક વખત આર્દ્રક રાજાએ રાજગૃહી નગરીમાં શ્રેણિક રાજાને પ્રથમથી ચાલી આવેલી પ્રીતિને વધારવા મોટા ભેટણા સાથે મુખ્ય પ્રધાનને મોકલ્યો, ત્યાં રાજસલામાં બેઠેલા આર્દ્ર કુમારે તે મંત્રીને પૂછ્યું, કે આવાં સુંદર ભેટણાં મારા પિતા કયા ભાગ્યશાળીને મોકલતા હશે ? ત્યારે તે મંત્રી બોલ્યો, આપના પિતાના પરમમિત્ર આર્ય દેશમાં શ્રેણિક રાજા છે. તેને આ ભેટણું મોકલાય છે, આર્દ્રકુમારે કહ્યું, તેને કોઈ મારે મૈત્રી કરવા યોગ્ય પુત્ર છે ? ઉ-હા, તો આ મારી તરફથી ભેટણું લઈ જાઓ, તેને આપજો, અને કહેજો કે આ ઉત્તમ ભેટણું મોકલીને તમારા

ઉપર બહુ પ્રેમ ધરાવે છે, પછી તે મંત્રી બને બાપ દીકરાનાં ભેટણાં લઈને રાજગૃહી નગરીએ આવ્યો, અને રાજના દ્વારપાળને નિવેદન કરી રાજકુળમાં આવ્યો. શ્રેણિક મહારાજને દેખીને પ્રણામ કરી ભેટણું મુક્યું, અને પોતાના રાજનો સુખશાંતિનો સંદેશો આપ્યો, શ્રેણિક રાજએ પણ તે મંત્રીને ઉચિત શય્યાઆસન પાન વિગેરે યથા ઉચિત આપી તેનો સત્કાર કર્યો, બીજે દિવસે તે મંત્રીએ આર્દ્રક કુમારે આપેલાં ભેટણાં અલયકુમારને આપ્યાં, અને કહ્યું કે આ ભેટણાં મોકલીને તે આપની મૈત્રી કરવા માટે ચાહે છે, વિગેરે વચનો કહ્યાં, અલયકુમારે પણ પરિણામિક બુદ્ધિથી વિચાર્યું કે આ ભવ્ય જીવ થોડા વખતમાં મુક્તિ જનારો છે, તેથી મારી મૈત્રી ચાહે છે, માટે તેને આ આદિનાથ તીર્થંકરની પ્રતિમા દેખવાથી લાલ થાય, તેવો અનુગ્રહ કરું, એમ વિચારી તેમ કર્યું, તથા મોંઘી કિંમતનાં ભેટણાં મોકલ્યાં, અને તે મંત્રીને કહ્યું, કે અમારું ભેટણું મારા મિત્રને એકાંત દેખવાતું કહેજો તેણે તે સ્વીકાર્યું, અને પાછો આર્દ્રકપુરે આવ્યો, રાજતું ભેટણું રાજને આપ્યું, આર્દ્રક કુમારતું કુમારને આપ્યું, તેમ સંદેશો પણ કહ્યો, તે મિત્રે પણ એકાંતમાં જઈને પ્રભુની પ્રતિમા તપાસી, તેને આભૂષણ માનીને પ્રથમ માથે પછી કાને પછી ગળે બાહુમાં અને છેવટે હૃદયમાં દાખતાં જ્ઞાન થયું તે કહ્યું છે,

દૃઢું સંબુદ્ધો રક્ષિતો ય આસાણ વાહણ પલાતો,

પવ્વાવંતો ધરિતો રજ્જં, ન કરેતિ કો અન્નં ॥ ૧૯૪ ॥

આ પૂર્વે મેં ક્યાંય દીડી છે, એમ વારંવાર વિચારતાં તેને પૂર્વે લવો સંબંધી જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી તેણે વિચાર્યું કે મારા ઉપર અલયકુમારે મહાન ઉપકાર કર્યો છે, મને સારા ધર્મમાં જોડ્યો છે, વળી તે જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાની આર્દ્રકકુમાર વિચારવા લાગ્યો, કે મેં દેવલોકના ભોગ ભોગવ્યા, ત્યાં ઇચ્છિતભોગમાં તૃપ્તિ ન થઈ, તો હવે આ મનુષ્યના તુચ્છ ભોગો જે અદ્વકાળ રહેનારા છે, તેવા કામ ભોગોથી ક્યાંથી તૃપ્તિ થશે, આતું વિચારી ખેદ પામેલો ખાવા પીવાનું પણ વિસરતો હોવાથી રાજાએ જાણ્યું કે આ જરૂર ખીજે લાગી જશે, માટે ૫૦૦ રાજપુત્રોને તેની રક્ષા માટે મુક્યા, આર્દ્રકકુમાર પણ થોડા ખેલવવાને બહાને રક્ષકોને વિશ્વાસ પમાડી સારા થોડા ઉપર ખેસીને રવાના થઈ ગયો, અને વહાણમાં ખેસી આર્ય દેશમાં આવી સાધુ વેષ પહેરી પોતાની મેળે મહાવ્રત ઉચરવા માંડ્યો, ત્યારે દેવીએ આકાશવાણીથી કહ્યું, કે તું દીક્ષા ન લે, તારે હજી ભોગાવળી કર્મ બાકી છે, ત્યારે આર્દ્રકે વિચાર્યું કે હું રાજ્ય નહીં કરું; તો મારા વિના ખીજે દીક્ષા કોણ લેશે? એમ નિશ્ચય કરી દેવીના વચનને તિરસ્કારી સ્વયં દીક્ષા લીધી, વિહાર કરતાં એક વખત સાધુની કોઈ પ્રતિમામાં લીન થઈ કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યો,

અગણિતો નિક્ષંતી વિહરઙ્ પડિમાઙ્ દારિગા વરિઓ,
સુવણ્ણવસુહારાઓ, રત્નો કહણં ચ દેવીણ ॥ ૧૯૬ ॥

સાધ્વી ત્યાં વસંતપુરમાં દેવલોકમાંથી ચવીને શેઠનાં ઘેર
ઢીકરી જન્મી, પૂર્વભવના સ્નેહને લીધે ખીજી કન્યાઓ સાથે
રમવા આવેલી શેઠ પુત્રીઓ આ કાઉસગમાં રહેલા સાધુના પગ
પકડીને જ્ઞેરથી સખીઓને કહેવા લાગી આ પતિને હું
પરણી, કન્યાઓએ કહ્યું, આ કંઈ થલો નથી, તેમ આપણે
તો રમતમાં પરણવાનું છે માટે એને ન પરણાય, છતાં
કન્યાના દૃઢ આગ્રહથી પ્રસન્ન થઈને દેવીએ સાડાબારકરોડ
સોનેયાની વૃષ્ટિ કરીને કહ્યું કે આ કન્યાએ ખહુ સારો વર
કર્યો આ ધનને રાજ લેવા આવ્યો, ત્યારે દેવીએ મોહરોને
ખદલે સાપ ખનાવ્યા, અને રાજને કહ્યું કે આ ખાગિકાનું
આ દ્રવ્ય છે, એના ઉપર ખીજનો હક નથી, તેથી તે
કન્યાના પિતાએ ખધું ધન લીધું, અને તે થાપણુ તરીકે સંઘર્ષ્યું,
તં નેઙ્ પિતા તીસે પુચ્છણ કહણં ચ વરણ દોવારે
જાણાઙ્ પાય-વિંબં, આગમણં કહણ નિગ્ગમણં ॥ ૧૯૬ ॥

આર્દ્રક કુમારે વિચાર્યું કે અહીં લોગમાં ફસાવાનું
છે, તેથી ત્યાં ન આવવાનું વિચારી તુર્ત ખીજ દેશમાં નીકળી
ગયો, અહીં કન્યા મોટી થઈ, કન્યાનું રૂપ તથા ધનની
લાલચે અનેક વરો તેને પરણવા આવ્યા ત્યારે માતા પિતાને
કન્યાએ પૂછ્યું કે કેમ આ યુવકો વ્યર્થ આંટા ખાય છે, તેમણે
કહ્યું કે તારી સાથે લગ્ન કરવા, તે કન્યાએ કહ્યું કે કન્યા એક

વરને અપાય છે, બીજાને અપાતી નથી, અને હું જેનું ધન તમે લીધું છે, તેને પરણેલી છું, ત્યારે બાપે પૂછ્યું, કે તું કેવી રીતે તેને બાણીશ, કન્યાએ કહ્યું, તે દિવસે વીજળીના ચમકારામાં તેના પગમાં ચિન્હ બેયેલું, તેથી ઓળખીશ, તેથી બાપે કહ્યું કે આજથી જે કોઈ ભિક્ષુને દાન આપવું પડે, તે તારે આપવું, બાર વરસે ભોગાવળી કર્મ ઉદય આવતાં ભવિતવ્યતાથી દિશામૂઠ થઈ સાધુ ત્યાં આવ્યો, પગના ચિન્હથી તે કન્યાએ બાણીને બાપને કહ્યું,
પદિમાગતસ્સમીવે, સપ્પરીવારા અમિક્કલ્લ પડિવયણં
ભોગા સુતાણ પુચ્છણ સુતબંધ પુણ્ણે ય નિગ્ગમણં ॥૧૯૭॥

અને પોતાના પરિવારને લઈને જ્યાં મુનિ કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં છે, ત્યાં તેની પછવાડે ગઈ, આર્દ્રક કુમારે દેવીનું પૂર્વે કહેલું વચન યાદ કરીને પૂર્વકર્મના ઉદયથી અને અવશ્યે ભાવી થવાનું બાણીને લગન કરી તેની સાથે ઘર સંસાર માંડ્યો, તેને પુત્ર થયો, ત્યારે આર્દ્રકુમારે પત્નીને કહ્યું કે હવે તારે પુત્ર થયો છે, તે તારે બીજા આધાર થયો માટે હું માફ દીક્ષાનું કાર્ય સાધું, તે ચતુર કન્યાએ સુતર કાતવા માટે રેંટીયો તથા પુણીઓ લઈને બેઠી, થોડું સૂતર કાત્યા પછી દીકરો બહારથી રમીને આવ્યો, તેણે પૂછ્યું, કે આ ગરીબને યોગ્ય કાર્ય કરવા તું કેમ કરે છે? તે બોલી, તારો પિતા દીક્ષા લેવા તૈયાર છે, અને તું હમણાં નાનો બાળક કમાવાને

અસમર્થ છે, તેથી હું અનાથ છું, તેથી અનિંદ્ય એવા સ્ત્રી જનને ઉચિત વિધિએ પોતાનું તથા તારું ભરણુ પોષણ કરીશ એવું વિચારીને મેં આ કામ શરૂ કર્યું છે, તે બાળકે ઉત્પાતિકી બુદ્ધિ વડે તે માતાએ કાંતેલા સૂત્ર વડેજ મેં આ બાંધેલા ક્યાં જશે? એવું કોમળ વચન બોલતો પાસે આવીને તે સુતરવડે પિતાને આંટા દીધા, બાપે આ બાળકના બોલથી વિચારી પ્રકટ કહ્યું કે આ બાળકે સૂતરના જેટલા આંટા વડે મને વીંટયો છે, તેટલા વર્ષ હવે પછી મારે બાળકના રક્ષણ માટે ઘરમાં રહેવું, તેમ કહી તે તાંતણા ગણી જોયા, અને તે બાર હોવાથી પાછો બાર વરસ ઘરમાં રહ્યો, બાર વરસ પૂરાં થતાં મોહ છોડીને ઘરમાંથી નીકળ્યો,

રાયગિહાગમ ચૌર રાયમયા કહણ તેસિ દિક્ષા ય

ગોસાલ ભિક્ષુ બંધી, તિ દંડિયા તાવસેહિ સહ વાદો॥૧૯૮

પછી પોતે પૂર્વ ભવમાં ભણેલું સૂત્ર અર્થ યાદ કરી તૈયાર થઈ રાજપ્રહ તરફ જતાં તેના રક્ષણ માટે રાખેલા ૫૦૦ રાજપુત્રો આર્દ્રક કુમાર જવા પછી ભયથી રાજ પાસે ન જતાં તેની વછવાડે વહાણમાં આવી આર્ય દેશમાં અટવીકે પહાડમાં રહી ચોરી લુંટથી પેટ ભરવા લાગેલા, તે મળ્યા પરસ્પર ઝોળખાણ થઈ, ત્યારે આર્દ્રકે પૂછ્યું કે આ ચોરીનો ધંધો શા માટે કરો છો? ત્યારે તેમણે રાજભયથી વિગેરે બધી વાત કહી, આર્દ્રકે તેમને ચારિત્રનો ઉપદેશ આપતાં

તેઓ સાધુ થયા, રસ્તામાં આગળ આવતાં તેણે ગોશાળો તથા હસ્તિતાપસ અને બ્રાહ્મણો મળ્યા, તેમને વાદમાં જીત્યા, વાદે પરાઈરૂપ સર્વેવિ ય સરણમબ્ધુવ્રગતા તે ॥

અહગસહિયા સર્વે, જિણવીરસગાસે નિકર્વંતા ॥ ૧૯૯ ॥

આર્દ્રક મુનિના દર્શનથીજ હાથી બંધન તોડીને છુટો થયો, અને આર્દ્રક કુમારની ધર્મકથા સાંભળીને હસ્તિતાપસ વિગેરે પ્રતિબોધ પામેલાએ વીરબ્રહ્મ પાસે દીક્ષા લીધી, આ બધી વાત સાંભળીને રાજા વિસ્મય પામેલો આર્દ્રક કુમારને પૂછવા લાગ્યો, હે ભગવન્! તમારા દર્શનથી બાંધેલો હાથી કેવી રીતે છુટી શક્યો? આપનો મહા પ્રભાવ છે,

ણદુકરં વા ણરપાસમોયણં, ગયસ્સ મત્તસ્સ વણંમિ રાયં
જહા ઉવત્તાવલિણ્ણ તંતુણા, સુદુકરં મે પઢિહાઈ મોયણં ॥૨૦૦

આ સાંભળીને આર્દ્રક કુમાર બોલ્યો આ હાથીનું માણસોએ વનમાં બાંધેલું બંધન તોડવું મુશ્કેલ નથી, પણ મને તે બંધન તોડવું મુશ્કેલ લાગે છે, જે સુતરના તાંતણાથી મારા પુત્રે સ્નેહ બંધનના બાર આંટા દીધા હતા, અર્થાત્ લોહાની સાંકળના બંધન કરતાં પણ સ્નેહના તાંતુઓ જીવોને છોડવા વધારે મુશ્કેલ છે, આર્દ્રક કુમારની કથા પુરી થઈ, નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપો પુરો થયો, હવે સૂત્રાનુગમમાં અસ્ખલિત આદિ ગુણુવાળું સૂત્ર બોલવાનું બતાવે છે,

પુરાકંડં અદ્ ! ઇમં સુણેહ, મેગંતયારી સમણે પુરાસી
સે ભિક્ષુણો ઉવણેત્તા અણેગે, આઙ્કલ્લતિર્ણિહ-
પુઠો ત્રિત્થરેણં ॥ સૂ. ૧॥

જેમ આર્દ્રક કુમારને ગોશાળા સાથે વાઢ થયો, તે
આ અધ્યયનવડે કહે છે, તે રાજપુત્ર આર્દ્રક કુમાર
પ્રત્યેક બુદ્ધને ભગવાન મહાવીરપાસે આવતા જોઈને
ગોશાળો બોલ્યો, કે હે આર્દ્રક હું કહું છું તે તમે સાંભળો,
પહેલાં જે આ તમારા તીર્થકરે કરેલું, તે આ પ્રમાણે છે, પ્રથમ
પોતે માણસોથી રહિત ઉબડ પ્રદેશમાં કરનાર એકાંત ચારી
તથા શ્રમના દુઃખને સહે માટે શ્રમણુ તપ અને ચારિત્રમાં
પ્રયત્ન કરતા, હવે તે ઉત્ર તપ અને ચારિત્રથી હારેલા
મને એકલો છોડીને પોતે દેવ વિગેરેની સભાના મધ્યમાં
બેઠેલો ખીન્ન લોકોને ધર્મ ઉપદેશ છે, અને તમારા જેવા
ઘણા શિષ્યોનો પરિવાર કરીને ભોળા જીવોને હવે જુદી
જુદી રીતે વિસ્તારથી ધર્મ બતાવે છે, (પોતે પાળતો નથી,
ખીન્નને પાળવાનો ઉપદેશ કરી ઠગે છે તે કહી બતાવે છે)
સાહા જીવિયા પટ્ટવિતાડિચિરેણં, સભાગઓ

ગણઓભિક્ષુમજ્ઞ;

આઙ્કલ્લમાણો બહુજન્નમત્થં, ન સંધયાતી અવરેણ
પુવ્વં ॥સૂ. ૨

ગોશાળો ફરી કહે છે, તમારા ગુરૂએ ઘણા માણસોના વચમાં બેઠેલાએ દેશના (ઉપદેશ) દીધી છે, તે પોતાને માટે આજીવિકા (ઉદરનિર્વાહ) આરંભી છે, પોતે પ્રથમ એકલો હોવાથી લોકોથી અપમાન પામતો, તે અપમાન ન થાય, માટે મોટો પરિવાર વધાર્યો છે, તે કહી બતાવે છે,

છત્રં છત્રં પાત્રં વસ્ત્રં યષ્ટિં ચ ચર્ચયતિ મિશ્નુઃ

વેષેણ પરિકરેણ ચ કિયતાડપિ વિના ન મિક્ષા ॥ ૨ ॥

છત્રી શિષ્ય પાતરાં વસ્ત્ર લાકડી અને તથા ચર્ચા કરવી, આ કેટલોક ઉપરનો વેષ તથા પરિવાર વિના ભિક્ષા પણ લોકો ન આપે, (અર્થાત્ આડંબર વડે દેવ પૂજ્ય છે,) આ બધું કપટથી ભરેલા મહાવીરે આજીવિકા માટે કર્યું છે, તે કેવો છે? ઉ અસ્થિર—પ્રથમતો (લોકમાં તપસી કહેવડાવવા) આ મહાવીર મારી સાથે એકાંતમાં એકલો લુખા સુકા ટુકડા વડે સુના આરામકે પડેલા ખંડેર દેવળમાં ગમેતેમ આજીવિકા નભાવતો, પણ તેવું કઠણ અનુષ્ઠાન રેતીના કોળીયા ચાવવા જેવું સ્વાદ વિનાનું જાંઠંગી સુધી વ્રત પાળવાને તે અશક્ત થઈ ગયો, તેથી કંટાળી મને છોડીને આ ઘણા ભોળા શિષ્યોને ઠગીને ફટાટોપ (આડંબર) વડે વિચરે છે, માટે એ ચપળ છે, કારણ કે કઠણ ચારિત્ર માર્ગ છોડીને આ ઢીલો માર્ગ લીધો છે, તે બતાવે છે, દેવો તથા માણસોની મોટી સભામાં બેઠેલો છે, તથા ઘણા

સાધુઓના વચમાં એકો છે, તથા ઘણા માણસોને હિતની વાતો કહેતો વિચરે છે, પ્રથમ આવું તેનું કૃત્ય નહોતું, તેથી આ પ્રશ્ન થાય છે કે જે હમણાં તે ત્રણગઢવાળા સિંહાસન અશોક વૃક્ષ ભામંડળ ચામરો વિગેરે ભોગવવાં (તેની મોજ લેવી) જે મોક્ષનું અંગ હોય તો પોતે પ્રથમ એકલા ફરીને બહુ કષ્ટ ભોગવ્યું, તે ફક્ત કલેશ માટેજ થયું છે, પણ જે પૂર્વની ક્રિયા નિર્જરા માટે પરમાર્થ વાળી હોય, તો હમણાંની અવસ્થા ખીબને ઠગવાથી દંભ-રૂપ છે, કારણકે પ્રથમ દુઃખ ભોગવી મૌન ધારતા હાલ સુખ ભોગવી ઉપદેશ આપે છે, તે પરસ્પર વિરોધ છે,

**एगंतमेवं अदुवाविष्णिहं.दोऽवणमन्नं न समेतिजम्हा;
पूठिवं च इणिह च अणागतं वा, एगंतमेवं पडि-
संधयाति सू. ३**

વળી ગોશાળો કહે છે કે જે એકાંત ચારિત્ર શોભનીક છે, જે પૂર્વે આચર્યું છે, તો તે મુજબ ખીબની આશા રાખવા વિના તેજ કરવું સાઈ છે, અને જે હમણાં મહાપરિવારવાળું આચર્યું તે સાઈ છે, તો તે પ્રથમ આચર્યુંજ હોત ? વળી તે બંને કર્તવ્યો છાંચડો તથા તડકા માફક પરસ્પર અત્યંત વિરોધી છે, તે એક જગ્યે મળી શકતાં નથી, જે મૌનથી ધર્મ છે, તો આ મોટા પ્રપંચ (આડંબર)

વાળી દેશના શું કામ આદરી, અને જો તે મુખ્ય ધર્મ હોય તો પ્રથમ મૌન વ્રત કેમ લીધું હતું? માટે જ બંને કૃત્યમાં પહેલાં અને પછીમાં વિરોધ છે, હવે આ ત્રીજી અડધીગા થામાં ગોશાળે પોતાનું કહેવું પુરું કર્યું, ત્યારે આરિકકુમાર પાછલાં બે પદોમાં ઉત્તર આપે છે, પ્રથમ મહાવીરે મૌન વ્રત આચર્યું, તથા જે એકાંતવાસ આચર્યો, તે પોતાનાં ઘાતીકર્મ જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે દૂર કરવા માટે આચર્યો, (તે ઘાતી કર્મ ક્ષય થયા પછી સર્વજ્ઞ થયા, અને આત્માના ચાર ગુણો સંપૂર્ણ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વીર્ય પ્રાપ્ત કર્યાં) હવે જે મહાજનથી વીંટાયેલા ધર્મની દેશના આપે છે, તે પૂર્વે બાંધેલા પુણ્ય કૃત્યોના ક્ષણ રૂપ લોગવવા આ ઘાતિકર્મના ક્ષય માટે વિશેષથી તીર્થંકર નામ કર્મ લોગવવા માટે છે, જે ઉચ્ચગોત્ર શુભઆયુ નામ અને સાતાવેદનીય છે તે શુભ પ્રકૃતિ લોગવવા માટે છે, અથવા પૂર્વે કે હમણાં કે પછીના કાળમાં જે રાગદ્વેષ રહિતપણે આચરવાથી તથા એકત્વ ભાવના ન છોડવાથી બહારથી એકત્વપણું ન દેખાય (ઘણા માણસો દેખાય) તો પણ ભગવાન (નિર્મમત્વ રહી) બધા જનોના હિત માટે ધર્મ કહેવાથી પ્રથમની અને પાછળની કરણીને સાંધે છે, પણ પૂર્વ તથા પછીની ક્રિયા આશંસા રહિત કરવાથી ભેદ નથી, તેથી તમે પૂર્વે કહેલું કે આ બે વિરોધી છે, તે દૂર થાય છે, (પૂર્વે કોઈ દુઃખ દેતું કે હમણાં કોઈ સુખ આપે, તે બંનેમાં ભગવાન નિરપેક્ષ છે, તેથી

આત્માના ઉત્તમ ગુણો બંને વખતે પ્રકટ થાય છે, પ્રથમ ધાતીકર્મ ક્ષય થયાં હવે અઘાતિકર્મ ક્ષય થાય છે)

સમિચ્ચ લોગં તસથાવરાણાં, લેમં કરે સમણેમાહણે વા
આઙ્કલમાણો વિ સહસ્સ મજ્ઞે, ગતંપ્યં સારયતી
તહચ્ચે ॥ સૂ ૪

પ્ર. ધર્મોપદેશ જીવોને આપવાથી કંઈ પણ ઉપકાર થાય છે કે નહિ ?

ઉ. થાય છે, તે બતાવે છે, કેવળ જ્ઞાન વડે યથાવસ્થિત લોકનું સ્વરૂપ જાણીને છદ્મવ્યનું સ્વરૂપ સમજીને હિતાહિત સરખાવીને ત્રાસ પામતાં દેખાય તે ત્રસ નામ કર્મ ઉદયમાં આવેલા બે ઈન્દ્રિયથી પચ્ચેન્દ્રિય સુધીના જીવો, તથા સ્થિર રહેનારા સ્થાવર જીવો પૃથ્વીકાય વિગેરે છે, તે બંનેને ક્ષેમ શાંતિ રક્ષા કરનારા ક્ષેમંકર છે, તથા બાર પ્રકારના તપનેા શ્રમ શરીરે સહેવાથી શ્રમણુ છે, તથા મા હણુ, કોઈ જીવને ન મારે, એવી જેની વાણી અને વર્તન છે, તેથી માહણુ છે, તેજ પ્રહ્મતત્ત્વને જાણનાર બ્રાહ્મણુ છે, એવા નિર્મળ ભગવાન રાગદ્રેષ રહિત હોવાથી પ્રાણીઓનાં હિત માટે, પણ પોતાની પૂજા બહુમાન થાય તે ખાતર નહિ, તે ધર્મ કહેવા છતાં હજારોના મધ્યે રહેવા છતાં દોષિત નથી, પ્રથમ મૌન વ્રત કેમ ? ઉ-પ્રથમ પોતે કેવળ જ્ઞાની નહોતા, તેથી બધું સ્વરૂપ બરોબર ન જાણે, માટે મૌન વ્રત તેજ સાધુ પણું

હર્ષ, પણ જ્યારે દિવ્ય કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, તેથી ભાષાના ગુણ તથા દોષો જાણીને વિવેકથી બોલવાથી ગુણોની સ્વપરને પ્રાપ્તિ છે, પણ તેવું દિવ્ય-કેવળજ્ઞાન ન હોય ત્યાં સુધી મૌનવ્રતી પણ રહે છે, વળી દેવ અસુર માણસ તથા તિર્યચ જીવોની હબરોની સલા મધ્યે પ્રભુ બેસે, છતાં પંક પાણીના આધારે રહેલું પંકજ (કમળ) માફક નિર્લેપ રહે, તથા આશંસા દોષ રહિત રહેવાથી એકાંત જ સારે છે, પ્રખ્યાતિ સાધે છે, પ્ર-એકલો હોય, અને પરિવાર સહિત હોય, તે બંને પ્રત્યક્ષથી જુદા પડે છે, તે કેમ? ઉ-તમારું કહેલું સત્ય છે, પણ તે બાહ્ય દૃષ્ટિથી છે, અન્યંતર દૃષ્ટિથી જ્ઞેનારાને ભેદ નથી, તે કહે છે, તે ભગવાન પૂર્વ માફક અર્ચા-શુક્લ-ધ્યાનરૂપ લેશ્યાવાળા તથાર્ચ છે, અથવા અર્ચા-શરીર-તે પૂર્વના જેવું છે; અર્થાત્ પૂર્વ માફક ભાવ છે, તે બતાવે છે, આ અશોકવૃક્ષ વિગેરે આઠ પ્રતિહારી યુક્ત છતાં અહંકાર વાળા નથી, તેમ પૂર્વે જેમ શરીરને સંસ્કાર નહોતા કરતા, તેમ હાલ પણ સંસ્કાર કરતા નથી, અત્યંત રાગદ્રેષ રહિત ભગવાન એકલા હોય કે પરિવારવાળા હોય, છતાં એકલા છે, તેથી તેમને બંને અવસ્થામાં વિશેષ નથી, તે કહ્યું છે,

રાગદ્વેષૌ વિનિર્જિત્ય કિમરણ્યે કરિષ્યતિ
અથ નો નિર્જિતાવેતૌ કિમરણ્યે કરિષ્યતિ? ॥ ૧ ॥

રાગદ્વેષ જીત્યા પછી કેમ અરણ્યે વાસ ?

રાગદ્વેષ જીત્યા વિના ન લાલ વનમાં ખાસ.

માટે બાહ્ય અંગે લેહ હોય છતાં અંતરમાં કષાય જીત્યા હોય તો તે પ્રધાન કારણ તરવાનું છે.

ધમ્મં કહંતસ્સ ડ ણત્થિદોસો, સ્વંતસ્સ દંતસ્સ
જિતિંદિયસ્સ;
માસાય દોસેય વિવજ્જગસ્સ, ગુણે ય માસાય ણિ-
સેવગસ્સ સૂ. ૫

જેને રાગદ્વેષ દૂર થયા છે. તેવા માણસને દોષનો અભાવ છે, તે કહે છે, તે ઘાતી કર્મ રૂપ કલંક દૂર થવાથી તે ભગવાનને બધા પદાર્થ જાણવાનું કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે, તેઓ જગતનો ઉદ્ધાર કરવા પરના હિત માટે પ્રવૃત્ત થયા છે, અને તેમને પોતાનો સ્વાર્થ નથી, તેમને ધર્મ કહેવા છતાં પણ કંઈ પણ દોષ નથી, પ્ર. તે કેવા છે ? ક્ષાન્ત ક્ષમા પ્રધાન છે, અર્થાત્ ક્રોધ રહિત છે, દાન્ત છે, ઉપશાન્ત-માન રહિત છે, તથા કુમાર્ગે જતી ઇન્દ્રિયોને પોતાના વિષયમાં ન જવા દીધાથી તે જિતેન્દ્રિય છે, આથી નિર્દોષીપણું બતાવ્યું, અને લોભ ત્યાગવાથી માયાનો ત્યાગ થયો, કારણ કે માયા લોભનું મૂળ છે, (આ પ્રમાણે કષાયોથી રહિતપણું બતાવ્યું) હવે ભાષાના દોષો અસભ્યા, સત્યામૃષા કંઈ

સાચું કંઈ જૂઠું તેમ કર્કશ, અસભ્ય શબ્દનું ઝોલવું તે દોષોનો છોડેલા છે, તથા પરને હિત થાય તેવા ભાષાના ગુણો વિચારી હિતમિત દેશકાળ ઉચિત સંદેહરહિત ઝોલવું, વિગેરે ગુણ યુક્ત ઝોલનારાને ઝોલવા છતાં દોષો નથી, અને ત્યાંસુધી છદ્મસ્થ ને મૌનવ્રત જ સાઈ છે, પણ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી ઝોલવું પણ સ્વપરને લાભદાયી છે, પ્રભુ કેવો ધર્મ બતાવે છે, તે કહે છે,

**મહવ્વણ પંચઅણુવ્વણ ય તહેવ પંચાસવ સંવરે ય
વિરતિ ઇહ સ્સામણિયાંમિ પન્ને, લવાવસક્કી સમણે
ત્તિવેમિ ॥ સૂ. ૬ ॥**

મહા (મોટાં) વ્રતો સર્વથા જીવહિંસા વિગેરેનો ત્યાગ છે, તે સાધુઓને બતાવ્યાં, અને તેની અપેક્ષાએ લઘુ (અલ્પ અહિંસા વિગેરેનાં) વ્રતો શ્રાવક ગૃહસ્થોને ઉદ્દેશી બતાવ્યાં, તે પ્રમાણે પ્રાણાતિપાત વિગેરે કર્મના પ્રવેશનાં દ્વાર જેવાં જીવહિંસા વિગેરે પાંચ આશ્રવને બતાવ્યા, તથા તેને રોકવા રૂપ સત્તર પ્રકારનો સંયમ સંવર બતાવ્યો, સંવરવાળાને વિરતિ મળે, માટે તે બતાવી, અને (ચ અવ્યય લીધાથી) તેના ફળરૂપ નિર્જરા તથા મોક્ષ બતાવ્યાં, આ પ્રવચનમાં કે લોકમાં શ્રમણુ ભાવ તે સંપૂર્ણ સંયમ છે, તેમાં કરવા યોગ્ય મૂળ ગુણો મહાવ્રત તથા અણુવ્રત તથા ઉત્તર ગુણો સંવર વિરતિ વિગેરે છે, તે બધાં પૂર્ણ સંયમમાં આદરવા

યોગ્ય છે, એવું પ્રજ્ઞાવાળા પ્રભુએ કહ્યું છે, પ્ર.—એ લગવાન મહાવીર કેવા છે? ઉ.— લવ-કર્મ તેને અવસર્પણશીલ (હર કરનારા) શ્રમને સહન કરનારા તપ અને ચારિત્ર યુક્ત પ્રભુ છે, એવું હું (આર્દ્રક કુમાર) કહું છું, તેનો પરમાર્થ આ છે કે ગોશાળાના સંદેહને દૂર કરવા આર્દ્રકકુમાર કહે છે કે પ્રભુ મહાવીર પોતાની મેળે પાંચ મહાવ્રત ધારીને ઈંદ્રિયો તથા મનને વશ રાખનારા વિરત થયેલા લવા વસર્પી (કર્મને નાશ કરનારા) બની પોતે બીજાને તેવો કર્મ નાશ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે, અથવા આર્દ્રક કુમારનાં વચનો સાંભળીને આ ગોશાળો આર્દ્રક કુમારને કહે છે કે તમે જે કહ્યું તેથી વિરુદ્ધ હું હવે કહું છું, તે તમે સાંભળો.

સીઓદગં સેવડ બીયકાયં, આહાયકમ્મં તહ

શ્તિઆઓ ॥

ણગંતચારિસિહ અમ્હધમ્મે, તવસિસણો ણામિસ-

મેતિં પાવં ॥ સૂ. ૭ ॥

હું આર્દ્રક કુમાર ! તમે પ્રભુ મહાવીર વિષે એવું કહ્યું કે તેમણે જગતના જીવોના હિત માટે પ્રત્તિલાએ અશોક વૃક્ષ વિગેરે પ્રતિહારિ સ્વીકાર્યા છે, તેમ શિષ્ય વિગેરે પરિવાર કર્યો છે, તથા ધર્મોપદેશ દેવા માંડ્યો છે, તે દોષને

માટે નથી, તેમ અમારા સિદ્ધાન્તમાં પણ આટલાં કર્તવ્યો દોષ માટે નથી, ઠંડું પાણી કુવા તળાવ વિગેરેમાં મળતું હોય, તેનું સેવન કરો (તમારી માફક ઉનું કરેલું કે ખીજ શસ્ત્રથી પ્રાસુક થયેલું વાપરવાનું નથી) તેમ ખીજ (અનાજ ખીયાં) અમારે માટે રંધાયેલું પણ અમારે ખવાય, અને સ્ત્રીનો પ્રસંગ કરાય, આથી દરેક જીવને પોતાને ઉપકાર થાય, અમારા ધર્મમાં વર્તતા આરામ ઉદ્યાનમાં વિગેરેમાં એકલા વિચરતા તપસ્વીને અશુભ કર્મ લાગતાં નથી, તેનો સાર આ છે કે ઉપર બતાવેલ ઠંડું પાણી કે અમારે માટે રંધેલું અનાજ કે સ્ત્રી પ્રસંગ કરતાં થોડો કર્મબંધ હોય તો પણ ધર્મના આધારરૂપ શરીરનું પાલન કરતા એકાંતમાં રહેતા તપસ્વીને તે કર્મબંધ થતો નથી, આર્દ્રક કુમાર તેનું ખંડન કરવા કહે છે.

સીતોદગં વા તહ બીયકાયં, આહાયકમ્મં તહ
 इत्थिआओ

एयाइं जाणं पडिसेवमाणा, अगारिणो अस्समणा
 भवन्ति ॥ सू ८ ॥

હે ગોશાળક ! ઠંડું પાણી તમારે માટે રંધેલું અનાજ તથા સ્ત્રીનો સંગ જે તપસ્વી કરે તો તે અહસ્થ જેવા છે પણ સાધુ નથી, તે દીક્ષા લીધેલા નથી, એવું જાણો, કારણ કે શ્રમણ સાધુનાં લક્ષણ આ છે,

અહિંસા સત્યમસ્તેયં બ્રહ્મચર્યમ-લુબ્ધતા,

જીવરક્ષા સત્ય વચન ચોરીનો ત્યાગ બ્રહ્મચર્યનું પાલન અને નિર્લોભતા છે, પણ નદી વિગેરેનું પાણી વાપરવાથી કે આધાકર્મી ભોજન કે સ્ત્રી સંગીઓને તે સાધુતા નથી, કદાચ તમે નામ અને વેષથી ભલે શ્રમણ કહો, પણ પર-માર્થથી કે અનુષ્ઠાનથી તે સાધુ નથી, વળી ગોશાળાને સમજાવે છે કે

સિયા ય વીઓદગ શ્ચિઆઓ, પડિસેવમાણા
સમણા ભવંતુ

અગારિણોઽવી સમણા ભવંતુ, સેવંતિ ડ તેઽવિ તહ-
પ્પગારં ॥ સૂ૧

તમારા મતમાં તમારા કહેવા મુજબ ડક્ત એકાંતમાં રહેવું ભૂખ તરસ વિગેરે પ્રધાન તપ કરવો ચારિત્ર પાળવું તેટલાથી તે સાધુ કેમ ન કહેવાય ? તેનો ખુલાસો સાંભળો, જે ળીજ વિગેરે ખાવું, સ્ત્રીસંગ કરવો છતાં તે તેઓ શ્રમણ થાય છે, તો પછી તમારા મત પ્રમાણે તેવાં કૃત્ય કરનારા ગૃહ-સ્થો પણ સાધુ કહેવાય, તેમનામાં પણ દેશિક (સ્વદેશની) અવસ્થામાં આશંસાવાળા હોય તેમને પણ દરિદ્રતાને લીધે પૈસા કમાવા એકલા જંગલમાં ભટકવું ભૂખ તરસ સહેવાનાં દુઃખ સંભવે છે, માટે તે ગૃહસ્થો પણ ભૂખ તરસનાં

દુઃખો વેઠ છે, તેથી એકલા રહે ત્યારે સાધુઓ છે, (ખરી રીતે ગૃહસ્થો શ્રમણ નથી, તેમ સ્ત્રીસંગી એકાંતમાં રહે તો પણ સાધુ નથી)

જે યાડવી બીઓદગ મોતિ મિક્કવૂ, ત્રિક્કવ્વં વિહં
જાયતિ જીવિયટ્ટી, તેણતિ સંજોગમવિપ્પહાય,
કાયોવગાણતકરા ભવંતિ ॥ સુ. ૧૦ ॥

વળી આર્દ્રક કુમાર ખીજ વિગેરે કાચાં કે પોતાના માટે રંધાયેલાંને તે ખાવાના દોષો બતાવે છે, જે સાધુઓ દીક્ષા લીધા પછી ખીજ કે કાચું પાણી વાપરે છે, તે સ્ત્રી સંગ ન કરે તો દ્રવ્યથી અભ્યાસીઓ (દેખીતા સાધુઓ) છે, અને ભિક્ષા માટે ફરે છે, તે જીવિતના અર્થી ન્યાતિ સગાંને છોડીને કાયામાં વર્તે છે, તે કાયોવગા-અર્થાત્ આરંભો કરવાથી તે જીવોને પીડનારા છે, પણ સંસારનો અંત કરનારા (મોક્ષગામી) નથી, તેનો સાર આ છે કે તેમણે સ્ત્રીનો સંગ ત્યજેલો છે, તે પણ દેખવા માત્ર છે, પણ ખીજ ઉદક વિગેરે સચિત્ત વાપરવાથી તે જીવોના ઘાતક હોવાથી ગૃહસ્થ જેવાજ છે, અને ભિક્ષા માટે ફરવું, ઠંડ તાપ સહેવાં તે ગૃહસ્થોમાં તેવાં કારણે દેખાય છે, પણ તેટલાથી તેઓ સાચા સાધુ થઈ શકતા નથી, આવું સાંભળીને ગોશાળક ખીજે ઉત્તર આપવા અસમર્થ હોવાથી ખીજ મતવાળાઓની સહાય લઈને અવિવેકનાં અસાર વચનો બોલતાં કહે છે,

इमं वयं तु तुम पाउकुव्वं, पावाइणो गरिहसि
 सव्व एव, पावाइणो पुढो किट्ठयंता, सयं सयं
 दिट्ठिं करेति पाउ ॥ सु. ११ ॥

હે આર્દ્રક કુમાર । આવાં વચનો બોલીને તમે બધા
 મતવાળાઓને નિંદા છે ! કારણકે જૈન સિવાયના બધા
 મતવાળા તપસ્વીઓ ખીજ અને ઉદક વાપરે છે, છતાં તેમનો
 અભિપ્રાય સંસારને છેદવાનો (મોક્ષમાં જવાનો) છે, પણ
 તેવાને તમે મોક્ષજનારા માનતા નથી, જો કે તે ખીજ મત-
 વાળાઓ પોતાનું મંતવ્ય જુદું જુદું માને છે, અને ખીજ
 આગળ પ્રકાશ કરે છે, અથવા પાછલા અડધા શ્લોકથી
 આર્દ્રક કુમાર કહે છે, કે બધા દર્શનવાળા પોતપોતાનું મંતવ્ય
 પ્રકટ કરે છે, અને પોતાની વાત સિદ્ધ કરી બતાવે છે, તેમ
 અમે પણ અમારું મંતવ્ય બતાવીએ છીએ કે અપ્રાસુક
 (સચિત્ત) ખીજ પાણી વિગેરે ભોગવવાથી કર્મબંધન કૂકત
 થાય છે, પણ સંસાર ઉચ્છેદ થતો નથી, આ અમારું જૈન-
 શાસન કહે છે, એમાં કંઈ પરની નિંદા છે, કે અમારો
 ઉત્કર્ષ છે !

ते अन्न मद्यस्सउ गरहमाणा, अक्खंति भो समणा
 माहणा य, सतो य अत्थी असतो य णप्थी,
 गरहामो दिट्ठिं ण गरहामो किच्चिं ॥ सु. १२ ॥

તે દરેક મંતવ્યવાણા શ્રમણો નિર્ઐથ વિગેરે, તથા
 બ્રાહ્મણો પોતપોતાના દર્શનની પ્રતિષ્ઠા બતાવવા પારકાના
 દર્શનની નિંદા કરતા રહે છે, તે પાછલા એ પદમાં બતાવે
 છે, કે સ્વકીય પક્ષમાં જે ક્રિયા બતાવી છે, તે કરે તો
 સ્વર્ગ તથા મોક્ષ મળે, અને પારકાની ક્રિયા કરે તો પુણ્ય
 વિગેરે ન થાય, એથી એ બધા દર્શનવાણા પરસ્પર એક
 બીજાનું ખંડન કરનારા છે, જેમ તેમને બોલવાનો હક છે,
 તેમ અમે પણ કહીએ છીએ કે જેવું તત્વ હોય તેવું કહીએ
 છીએ કે એકાંત માનવું તે યુક્તિવિકલ હોવાથી અમે
 નિંદીએ છીએ, કારણકે એકાંત માર્ગ યોગ્યતત્વ બતાવનાર
 થતો નથી, આવી વ્યવસ્થા હોવાથી અમે અનેકાંતમાર્ગ
 બતાવતાં કોઈને નિંદતા નથી, કે ભાષ્ય તું કાણું છે, તું
 કુંટ છે, એવું અપ્રિયવચન કોઈને કહેતા નથી, અમે તો
 એમ બતાવાયે છીએ કે અમારું તત્વ આ છે, પરંતુ તત્વ
 આ છે, ખરું વસ્તુ સ્વરૂપ બતાવવાથી પરની નિંદા થતી
 નથી, તેમજ કહ્યું છે,

નૈત્રૈ નિરીક્ષ્ય બિલકળટક કીટ સર્પાન્ ।

સમ્યક્ પથા વ્રજતિ તાન્ પરિહૃત્ય સર્વાન્

કુજ્ઞાન કુશ્રુતિ કુમાર્ગ કુદૃષ્ટિ દોષાન્

સમ્યગ્ વિચારયત કોઽત્ર પરાપવાદઃ ॥૧॥

નેત્રો વડે બિલ કાંટા કીડા સર્પ જોઈને તે બધાને

છોડીને સીધે માર્ગે (ડાહ્યો) જાય છે, એમ કુશાન કુ શ્રુતિ કુ માર્ગ કુ દષ્ટિના દોષોને સારી રીતે વિચારો, (અને સાચું પકડો જુદું છોડો) કે એમાં પારકાની નિંદા શું છે ? અથવા એકાંત વાદીઓ કોઈ અસ્તિ માને કોઈ નાસ્તિ માને, કોઈ કોઈ નિત્ય કોઈ અનિત્ય કોઈ સામાન્ય કોઈ વિશેષ એવું જુદું જુદું માનનારાઓને પરસ્પર નિંદવાનો દોષ છે, પણ અમે અનેકાંતવાદીઓ કોઈ કોઈ અશે દરેકનું સાચું માનીએ છીએ, કે આ સત્ છે આ અસત્ છે, તે પાછલા બે પદમાં બતાવે છે, કે દરેક વસ્તુ સ્વ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવથી અસ્તિ છે, અને પરદ્રવ્ય વિગેરેથી નાસ્તિ છે. આવું હોવાથી અમે બીજાના ખોટા મંતવ્યની એકાંતવાદની ભૂલો બતાવીએ, પણ રાગદ્વેષ ન કરીએ તો નહીં થયું કે અમે કોઈને નિંદતા નથી, તે ખુલ્લું કરી બતાવે છે.

ण किञ्चि ह्रवेणऽभिधारयामो,

सदिट्टिमग्गं तु करेमु पाउं;

मग्गे इमे किट्टिए आरिएहिं,

अणुत्तरे सप्पुरिसेहिं अंजू ॥૧૩

અમે કોઈ શ્રમણ કે પ્રાધ્મણને તેના અંગની ખોટ કાઢીને કે તેની જાતિ કે લિંગના દોષ ઉઘાડીને નિંદાની ખુદ્ધિથી કશું કહેતા નથી, પણ અમારું મંતવ્ય પ્રકટ કરીએ છીએ, જેમકે—

બ્રહ્મા લ્હનશિરા હરિ દર્શિ સરુગ વ્યાલુપ્તશિશ્નો હરઃ સૂર્યા-
પ્યુલ્લિલિખિતોડનલોપ્યલિલમુક્ સોમઃફલંકાંકિતઃ, સ્વર્નાથોપિ
વિસંસ્થુલઃ સ્વલુ વપુઃ સંસ્થૈ રુપસ્યૈઃકૃતઃ, સન્માર્ગ સ્વલનાદ્
ભવન્તિ વિપદઃ પ્રાયઃ પ્રભૂણામપિ ॥ ૧ ॥

પ્રહ્માનું માથું કપાયું, કૃષ્ણ આંખમાં રોગી થયો, મહા-
દેવનું લિંગ કપાયું, સૂર્યને ઉલ્લેખ ( ) થયો, અગ્નિ
બધું ખાતો થયો, ચંદ્રમાં કલંક આંચું, ઈદ્ર પણ નિંદનીય
શરીરવાળો સ્નાના ગુમદ્વારો વડે કરાયો, સારો માર્ગ છોડી
દીધાથી મોટા પુરૂષોને પણ આવી પીડાઓ થાય છે, (માટે
કુમારો ન જવું, એ સાર છે,) આવું તેઓ પોતાના અંતરમાં
કહે છે, તે અમે તો ફક્ત સાંભળનારા છીએ, આ પ્રમાણે
આર્દ્રકુમાર પરપક્ષનાં દૂષણ બતાવી પોતાનું મંતવ્ય સાધવા
પાછલાં એ પદ કહે છે, આ માર્ગ સમ્યગ્દર્શન વિગેરે
વર્ણવ્યો છે, પ્ર—કેણે ? ઉ. આર્ય—સર્વજ્ઞ પ્રભુ જેઓ
ત્યાજ્ય ધર્મથી દૂર વર્તેલા છે, તેમણે કહ્યો છે, પ્ર—કેવો
ધર્મ, ઉ—એનાથી બીજો કોઈ ઉત્તર (શ્રેષ્ઠ) નથી માટે
અનુત્તર (સર્વોત્તમ) માર્ગ છે, કારણકે તે આગળ પાછળ
સ્ખલના પામતો નથી, એને જીવ અજીવનું યોગ્ય સ્વરૂપ
બતાવ્યું છે, પ્ર—તે આર્ય કેવા છે ? ઉ—સાચે માર્ગ ચાલ-
નારા સંત પુરૂષ છે, તેઓ ચોત્રીશ અતિશયથી યુક્ત છે,
જેમને બધા પદાર્થોને બરોબર જોવાનું જાણવાનું દિવ્યજ્ઞાન
છે, પ્ર—કેવો માર્ગ ઉ— અંબુ વ્યક્ત-નિર્દોષ હોવાથી

પ્રકટ છે, અથવા ઋણ સરળ છે, કારણકે એકાંત કુટિલ-
માર્ગ તેમાંથી સર્વથા ત્યાગ્યો છે.

उद्धं अहेयं तिरियं दिसासु,

तसा य जे थावर जे य पाणा;

भुयाहिसंकाभिदुगुंछमाणा, णो गरहती बुसिमं-

किंचि लोए ॥ सू- १४ ॥

વળી આર્દ્રકુમાર સારા ધર્મનું સ્વરૂપ બતાવે છે, પ્રજા-
પક તીર્થંકરની અપેક્ષાએ ઉંચે નીચે તીરછે કે બીજી દિશા
કે ખુણામાં અથવા ભાવદિશામાં જે કોઈ વ્રસ થાવર જીવો
છે, જેમાં અનેક ભેદો છે, (જેને માટે બે ચ અવ્યય
વાપર્યા છે) તે જીવો દેખાય કે ન દેખાય છતાં કેવળીના
ક્રીધેલા હોવાથી સત્ય છે, તેનો નિર્ણય કરીને પ્રાણાતિપાત
વિગેરે પાપોને નિંદતો અથવા જીવો મરવાના ભયથી ડરતો
સંભાળી ચાલે છે, પણ સંયમી સાધુ બીજા જીવને નિંદતો
નથી, તેમ રાગદ્રેષ રહિત થવાથી ભગવાન સારી માઠી વસ્તુ
દેખીને તેનું ખરું સ્વરૂપ જાણતા હોવાથી ખરાબ ગંધાયેલી
વસ્તુની પણ દુગંછા કરતા નથી, છતાં પણ અગ્નિ બાળનારો
છે, પાણી ઠંડુ છે, ઝેર પ્રાણુ હરનારું છે, એવું શિષ્યના
હિત માટે કંઈક કહેવું પડે તેજ કહે છે, ॥ ૧૪ ॥ આ
પ્રમાણે ગોશાળાના મતને અનુસરનારા ત્રૈશશિકતું સમાધાન
કર્યું, છતાં બીજી રીતે તે પૂછે છે,

આગંતગારે આરામગારે, સમણે ઉભીતે ણ ઉવેતિ
 વાસં દવ્વલાહુ સંતીં બહવે મણુસ્સા, જ્ઞાણાતિરિત્તા ય
 લવાલવાય ॥ સુ. ૧૫ ॥

તે હારેલો ફરીથી આર્દ્રકકુમારને કહે છે, કે આપે જે તીર્થંકર માન્યા છે, તે રાગદ્રેષ અને ભયથી ભરેલા છે, તે સાંભળો, જ્યાં આગંતગાર—મુસાફરખાનાં કે ધર્મશાળાઓમાં કે ઉદ્યાનોમાં જ્યાં બાવાઓ પ્રાદ્ધાણુ વિગેરે ઉતરે છે, ત્યાં તમારા તીર્થંકર શ્રમણુ ડરેલા હોવાથી ઉતરતા નથી, કે રખેને તેઓ માફ અપમાન કરે, તેમ ત્યાં રાતવસો પણ રહીને આસન સ્થાન કે શયન વિગેરે ક્રિયા કરી શકતા નથી, પ્ર૦ ત્યાં ભયનું શું કારણ છે ? ઉ૦ કે તે બાવા પ્રાદ્ધાણુ વિગેરેમાં કેટલાક દક્ષ પુરૂષો ઘણું શાસ્ત્રોના વિશારદ છે, તેવા ઘણાના સમાગમમાં આવતા હોવાથી મહાવીર ત્યાં રહેતા નથી, પ્ર૦ તે પંડિતો કેવા છે ? ઉ૦ મહાવીર પ્રભુથી કંઈક જ્ઞાતિએ ન્યૂન છે, અથવા તેવા સામાન્ય માણુસથી મહાવીર પોતે હારે તો ઘણું ખોટું દેખાય તેમ તે જાણુ છે, પ્ર૦ વળી તે પંડિતોમાં શું વિશેષતા છે ? ઉ૦ લપલપ કરનારા વાચાણ ઠાંડી પીટાવીને અનેક તર્કવાદ કરી વિચિત્ર રીતે દંડક—ખીજને હરાવનારા છે, તેમ કેટલાક અલપ—મૌન વ્રત ધારક યોગ સાધેલા યોગીઓ છે, અથવા ગુડિકા (ગુટિકા)

વિગેરેથી યુક્ત છે, કે જેના આગળ કહેવા યોગ્ય વિષયની વાચા પણ ન નીકળે, (તે વાદીઓ મંત્ર બળથી સામેવાળાને ખોલતોજ બંધ કરે, એટલે તે હારેલો ગણાય) આવા ભયથી તમારા તીર્થંકર આગંતાગારાદિ જાહેર સ્થળોમાં જતા નથી, વળી તે ગોશાળો કહે છે,

**મેઘાવિય સિચ્ચિવય બુદ્ધિમંતા, સુત્તેહિ અત્થેહિ ચ
નિચ્છયન્ના, પુચ્છિસુમાળે અળગાર અન્ને, ઇતિ
સંકમાણો ણ ઉવેતિ તત્થં ॥સુ. ૧૬॥**

મેઘા-નિપુણ બુદ્ધિ-જેમની પાસે હોય તે મેઘાવિઓ ખીજાનું ખોલેલું સમજીને ધારનારા તથા આચાર્ય વિગેરે પાસે શીખી તૈયાર થયેલા તથા ઉત્પાતિકી વિગેરે ચાર બુદ્ધિ વાળા તથા સૂત્રના વિષયમાં ખરોખર નિશ્ચયવાળા તેમજ અર્થમાં પણ શંકા સમાધાન કરી તૈયાર થયેલા અર્થાત્ ખરોખર સૂત્ર અર્થ લાભેલા છે તેવા રખેને ખીજા કોઈ અણુગાર વિગેરે મને પ્રશ્ન પૂછશે, તો મારે ઉત્તર આપવો પડશે, તેવાઓથી ડરીને મહાવીર ત્યાં આવતા નથી, તેથી તે ઙ્ગુ-સરળ માર્ગવાળા નથી, કારણકે તેમને હારવાનો કે માનભંગનો ભય રહે છે, વળી પોતે મ્લેચ્છ દેશમાં જઈને કોઈપણ વખત ધર્મદેશના કરતા નથી, વળી આર્ય દેશમાં પણ કોઈક ભાગમાંજ જાય છે, માટે વિષમ દષ્ટિ હોવાથી

રાગદ્વેષવાળા છે, આ ગોશાળાની શંકાનું આર્દ્રકકુમાર નિરા-
કરણુ કરે છે,

णोऽकामकिच्चा ण य बालकिच्चा, रायाभिओगेण
कुओ भएणं; वियागरेज्ज पसिणं ण वावि,
सकामकिच्चे णिह आरियाणं ॥सु. १७॥

તે મહાવીર પ્રભુ અકામ કૃત્ય કરતા નથી, કારણુ કે તે કેવળજ્ઞાને જાણીને કરે છે, (કામ-ઈચ્છા ન કામ ન ઇચ્છા ત વડે કૃત્ય, તે અકામ કૃત્ય) વિચાર્યા વિના ન કરે, વળી જે વિચાર્યા વિના કરે તે સ્વપરનું નિરર્થક અનિષ્ટ કૃત્ય પણુ કરે, આ ભગવાન સર્વજ્ઞ સર્વ દર્શી પરના હિતમાં એકરત હોવાથી તે ખીલનું તથા પોતાનું બગાડવારૂપ નિરૂપ-કારક કૃત્ય શા માટે કરે ? વળી બાળકના જેવાં કૃત્યોવાળો બાળ કૃત્ય કહેવાય, પણુ આ પ્રભુ બાળક માફક અવિચારી બોલતા નથી, તેમ પારકાના આગ્રહથી કે માન મેળવવા ધર્મોપદેશ વિગેરે નથી કરતા પણુ જો કોઈ ભવ્ય જીવને લાભ થતો હોય તો થાઓ, તે માટે બોલે છે, તેમ કોઈ રાબના હુકમથી કોઈ વખત બલાતકારે ધર્મોપદેશ કરતા નથી, તો ભયથી પ્રવૃત્તિ શા માટે તેને હોય, આવું હોવાથી કોઈ વખત કોઈએ સંશય પડતાં પ્રશ્ન પૂછ્યો હોય અને તેને ઉપકાર થતો હોય તો પ્રભુ ખુલાસો કરે, પણુ પરાપકાર વિના પ્રભુ ન જ બોલે, અથવા અનુત્તર વિમાનના દેવો જે

મનમાં સંશય કરે, તેનો પ્રભુ ઉત્તર ખોલ્યા વિના દ્રવ્ય મનથી આપે છે, દ્રવ્ય મનના પુદ્ગળો મનમાં વિકુર્વે તે અવધિજ્ઞાની દેવો સમજી લે, વળી તમે કહ્યું કે જો તે વીતરાગ છે તો ધર્મકથા શા માટે કરે? ઉં તેમને તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધ્યું છે તે ઉદ્દય આવવાથી પોતાની ઈચ્છાથી તે કર્મ ખપાવા માટે જોઈએ તેવી રીતે કોઈ અંશે ઉપદેશ આપે છે, તેથી તે પ્રભુ અગ્લાન (કંટાળ્યા વિના) આ સંસારમાં આર્યક્ષેત્રમાં ઉપકારક સ્થળે સર્વ પાપોથી દૂર રહેવા યોગ્ય આર્યોને તે જીવોના ઉપકાર માટે ઉપદેશ આપે છે, (સૂર્ય દહાડે અમુક ક્ષેત્રમાં પ્રકાશ આપે છે, પણ તેને રાગદ્વેષ નથી, પછી રાતના કે ઘુવડને લાલન થાય તે તેમના ભાગ્યનો દોષ છે)

ગંતા ચ તત્થા અદુવા અગંતા, વિયાગરેજ્ઞા
સમિયાસુ પન્ને; અણારિયા દંસણઓ પરિત્તા,
इति संकमाणो ण उवेति तत्थ ॥સુ. ૧૮॥

તે ભગવાન મહાવીર પરહિતમાં એકરત છતાં પણ સાંભળનાર વિનયી હોય તો ત્યાં જઈને અથવા ન જઈને પણ ભવ્ય જીવને જેમ ઉપકાર થાય તેમ અરિહંત ભગવંત ધર્મદેશના કરે છે, ઉપકાર હોય તો જઈને પણ ઉપદેશ આપે છે, ઉપકાર ન હોય તો બેઠા હોય ત્યાં પણ ઉપદેશ

આપતા નથા, ફક્ત આશુ પ્રજા-સર્વજ્ઞ હોવાથી સમભાવે ચક્રવર્તી કે ભીખારી વિગેરે ઉપર પણ પૂછે કે ન પૂછે, તોપણ ધર્મોપદેશ આપે, જહાપુણ્ણસ્સ કત્યદ્દ, તહા તુચ્છસ્સ કત્યદ્દ, જેમ પુણ્યવાનને ઉપદેશ આપે, તેમ રાંકને પણ ઉપદેશ આપે, એથી તેમને રાગદ્રેષને સહભાવ નથી વળી તે અનાર્ય દેશમાં કેમ જતા નથી, તેનું કારણ આ છે કે અનાર્ય લોકો ક્ષેત્રભાષા કૃતિ વિગેરેથી હિંસા વિગેરેથી લેપાયેલા હોવાથી દર્શનથા પરિબ્રહ્મ છે, ત્યાં જવાથી તેમને અહિંસા તો દૂર રહે, પણ અહિંસાદિ વાર્તા ઉપર શ્રદ્ધા થવી પણ દુર્લભ છે, માટે ત્યાં પ્રભુ જતા નથી, અથવા હિત અહિતની દૃષ્ટિવાળા દીર્ઘદર્શી ન થાય, જેમકે શક યવન વિગેરે વર્તમાનકાળના આ લોકના સુખના અભિલાષી હોવાથી તેને સ્વીકારી જીવ-હિંસા વિગેરેમાં પ્રવર્તે છે, પરલોકના હિતની વાત ન સ્વીકારે, માટે સારા ધર્મથી વિમુખ અનાર્ય લોકમાં પ્રભુ જતા નથી, પણ તેમના ઉપર દ્રેષ વિગેરેની બુદ્ધિથી જતા નથી, વળી તમે કહ્યું કે ખીબા અનેક શાસ્ત્રવિશારદો ગુડિકા-સિદ્ધ વિદ્યાસિદ્ધાદિ તીર્થિકોના ડરથી તે સમાજમાં જતા નથી, એ બધું બાળકના બરબડવા જેવું છે, કારણકે સર્વજ્ઞ પ્રભુના સામે બધા વાદીઓ લેગા થઈને બાય તો દેખવાનો તાપ ન બીલી શકે, તો વાદ કરવાનું શું કહેવું? અને પરાભવ કેવી રીતે થાય? પણ ભગવાન તો જ્યાં સ્વપરનો ઉપકાર દેખે ત્યાં જઈને ધર્મોપદેશ કરે છે, હવે ખીજી રીતે ગોશાળો કંઈ છે.

पन्नं जहा वणिष् उदयट्टि, आयस्स हेउं पगरेति संगं
 तऊवमे समणे नायपुत्ते, इच्चे व मे होति मती
 वियक्का सु. १९

જેમ વાણીયો ઉદય-લાલનો અર્થી વ્યવહાર યોગ્ય
 માલ કપૂર આગર કસ્તુરી વિગેરે લાઇને પરદેશમાં જઇને
 વેચે છે, અને લાલ માટે મોટા વેપારીઓને ભેગા કરે છે,
 તેમ તમારો મહાવીર શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર લોકોને તે માટે
 ભેગા કરે છે, એવી મારી મતિ તર્ક છે, ગોશાળે કહ્યું,
 તેનો આર્દ્રક ઉત્તર આપે છે.

नवं न कुज्जा विहुणे पुराणं, चिच्चाऽमइं ताइ य साह
 एवं, एतो वया बंभवति ति बुत्ता, तस्सोदयट्ठी
 समणे त्तिवेमि ॥ सु १९ ॥

જે તમે કહ્યું તે દષ્ટાન્ત અધી રીતે મળતો કહ્યો કે
 થોડો મળતો કહ્યો? જે થોડો મળતો હોય તો તેમાં અમને
 નુકશાન નથી, જેમ વાણીયો લાલ દેખે ત્યાં વેપાર કરે, પણ
 ગમે ત્યાં વગર વિચારે વેપાર ન કરે, તેટલું સરખાપણું
 મહાવીર પ્રભુ સાથે મળતું છે, પણ અધી રીતે મળતું
 નથી આવતું, કારણ કે મહાવીર સર્વજ્ઞ હોવાથી સાવધ
 અનુષ્ઠાન રહિત છે, તે નવાં કર્મ ન આંધે, પણ પૂર્વે આંધેલાં

કર્મ ભોગવીને ઓછાં કરે છે, તથા વિમતિ ત્યાગીને સર્વ જીવોના ત્રાપી રક્ષક લગવાન છે, અર્થાત્ કુમતિ જડતાને ત્યાગીને બધા જીવોનું લગવાન રક્ષણ કરે છે, અથવા ત્રાપી-મોક્ષમાં જનારો છે, (અયવય મય પય ચય તય જુય આ બધા ગતિ વાચક ધાતુઓ છે) વળી વિમતિ ત્યાગવાથી મોક્ષગમન શીલવાળા થાય છે, આ બોલવાથી મોક્ષનું વ્રત પ્રક્ષવ્રત છે, તેમાં કહેલા વિષયના અનુષ્ઠાન કરવાથી તેના ઉદય-લાભનો અર્થો શ્રમણ છે, એમ હું કહું છું.

**સમારંભંતે વણિયાભૂયગામ, પરિગ્ગહં ચેવ મમાયમાણા
તેણાતિ સંજોગમ વિપ્પહાય, આયસ્સ હેઠં પગરંતિ
સંગં ॥ સુ ૨૧ ॥**

પણ વાણીયા મોક્ષમાં જવા માટે વેપાર કરતા નથી, તે આર્દ્રક કુમાર કહે છે, તે વાણીયા ચૌદ લેહવાળા જીવ સમૂહનો નાશ કરે, તેવી આરંભની ક્રિયામાં લે વેચ માટે ગાડાં પાલખી વાહન ઉંટ મંડળિ (નોકરો) વિગેરે રાખીને પ્રવર્તે છે, તેમ દાસ દાસી ચોપગાં ઠોર ધનધાન્ય વિગેરેને મારાં માની લેગાં કરે છે, વળી તેઓ ન્યાતિ સગાંનો સંબંધ છોડ્યા વિનાજ પરદેશ જાય છે, વળી ક્ષત્ર લાભને માટેજ ખીજનો સંબંધ કરે છે, પણ લગવાન તો છજીવનિકાયની રક્ષા કરનારા પરિગ્રહ ત્યાગનારા સગાંવહાલાંનો મોહ છોડીને

સર્વત્ર પ્રતિબંધ રાખ્યા વિના ધર્મ લાભને શોધતા વિહાર કરીને પણ ધર્મોપદેશ કરે છે; માટે પ્રભુ તથા વાણીયાની સર્વથા સરખામણી ન થાય,

**વિત્તેસિણો મેહુણ સંપગાઢા, તે મોયણઢા વાણિયા
વયંતિ ॥ વયંતુ કામેસુ અઙ્ગોવવન્ના, અણારિયા
પેમરસેસુ ગિહ્ધા ॥ સૂ. ૨૨ ॥**

વળી વાણીયાના વેપારના દોષ બતાવે છે, વિત્તધનને શોધવાવાળા હોવાથી વિત્તેચ્છુ છે, તથા સ્ત્રીના સંગના રાગી છે, વળી તેઓ ભોજન (સ્વાદ) માટે આમ તેમ ભટકે છે, કે બોલે છે, વળી તેઓ (હહ ઝોળંગે તો) એવા છે કે કામ ભોગોમાં રક્ત છે, અને અનાર્થ જેવાં કામ કરે છે તેથી અનાર્થો છે, રસોમાં સુખના વાંછકો મૂર્છા કરનારા છે, પણ અરિહંત ભગવંત તેવા નથી, તો કેવી રીતે તે બેની સરખામણી થાય?

**આરંભગં ચેવ પરિગ્ગહં ચ, અવિડસ્સિય ણિસ્મિય
આયદંડા તેસિં ચ સેઉદ્દણં જં વયાસી, ચડરંતણંતાય
દુહાય ણહ ॥ સૂ ૨૩ ॥**

વળી સાવધ અનુષ્ઠાન રૂપ આરંભ તથા પરિશ્રદ્ધને છોડ્યા વિના તેજ વસ્તુ લેવા વેચવા તથા રાંધવા રંધાવવા

વિગેરેના આરંભમાં તથા ધનધાન્ય ચાંદી સોનું દાસ દાસી દોર વિગેરેના પરિગ્રહમાં અંધાયેલા નિઃશ્રિત વાણીયા છે, વળી (સારા જ્ઞાનના અભાવે) આત્માને આ કાર્ય કરવા વડે દંડાવે છે તેથી આત્મ દંડ વાળા છે, વળી તે વાણીયાઓ આરંભ પરિગ્રહ ન છોડે, તેા તેમનો ભાવ પણ ચાર ગતિ વાળો સંસાર જે અનંત ભવ બ્રમણ રૂપ છે, તેને અર્થ થાય છે, અને અંતે દુઃખ ભોગવે છે, પણ તે વાણીયો એકલો ફરે દુઃખ વેઠેતો પણ મોક્ષ ન મેળવે,

**ણે ગંતિ ણચ્ચંતિ વ ઓદણ્ણસો, વયંતિતે દો વિ ગુણો-
દયંમિ; સેઽદણ્ણ સાતિમણંતપત્તે, તમુદયં સાહયઈ
તાઈણાઈ ॥ સુ ૨૪ ॥**

એજ બતાવે છે, એકાંતથી થાય તે એકાંતિક અર્થાત તેને વેપારમાં લાભજ થાય તેવું નથી, વળી તે લાભ પણ આત્યંતિક સર્વકાળ રહેતો નથી, તેનો ક્ષય પણ થાય છે (કરોડપતિનાં દેવાળાં નીકળે છે) એટલે પરમાર્થ જાણનારા કહે છે કે તે વેપારીનો લાભ એકાંત અને અત્યંત નથી, તે બંને ભાવ પણ વિગત ગુણોદય થાય છે, અર્થાત લાભ મેળવવા જાય તો વખતે ખોટ પણ થાય, અને રાખી મુકવા જાય તો નાશ પણ થઈ જાય, (ગીનીઓ દાટે તો કોયલા પણ થઈ જાય છે) અને રહે તો પણ ચોર ડાકુ લૂંટારા

તેનું ખુન કરી પડાવી પણ લે છે, પણ ભગવાનને તો દિવ્ય જ્ઞાનનો લાભ થયો છે તે અથવા ધર્મોપદેશ આપતાં જે નિસ્પૃહતાથી સકાર્મ નિર્જરારૂપ લાભ થયો છે તે આદિ અને અનંત છે, આવો જ્ઞાન રૂપ લાભ મેળવીને ભગવાન પણ ઉદ્ધય થાય તેવું કહે છે, અને બતાવે છે, વળી પ્રભુ કેવા છે, તે કહે છે, તાથી—અય વય પય મય ચય તય ગય ધાતુઓ ગતિ વાચક છે. તેમનો પ્રેરક અર્થ લેતાં તે રૂપ થાય છે) ભગવાન મોક્ષ તરફ ગમન કરવાના સ્વભાવ વાળા છે, અથવા ત્રાથી—નજીકમાં મોક્ષ જનારા જીવોને મોહ શત્રુથી બચાવે છે, તેમ જ્ઞાતી જ્ઞાત જાતિના ક્ષત્રિઓ અથવા જ્ઞાત-વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણે છે માટે તે સમસ્ત વસ્તુના વેદી (જાણનારા) છે, એવા પ્રભુ સાથે તે વાણીયાનું સરખાપણું કેમ ગણાય ?

अहिंसयं सव्वपयाणुकंपी, धम्मोठियं कम्म विवेगहेउं
तमाय दंडेहि समायरंता, अबोहीए ते पडिरुवमेयं

॥ सु २५ ॥

હવે ભગવાન પોતે દેવોએ કરેલ સમવસરણુનું ત્રિગુણું પદ્મમાવલી (સુવર્ણ કમળ પગ નીચે મુકે છે તે) દેવ છંદ (તીર્થકરને વિશ્રાંતિ લેવાનું સ્થાન) સિંહાસન વિગેરેનો ઉપયોગ કરવા છતાં જેમ આઘા કર્મથી ગંધાયેલ સ્થાનને ભોગવવાથી

સાધુને દોષ લાગે, તેમ તીર્થંકરને કેમ તે દોષ ન લાગે ? આવી ગોશાળાની શંકા હોય તો તે દૂર કરવા આર્દ્રકકુમાર કહે છે, પ્રભુ તે બધું સમવસરણુ વિગેરે ભોગવવા છતાં પણ તે અહિંસક રહીને ઉપભોગ કરે છે, તેનો સાર આ છે કે પ્રભુ તે સમવસરણુની શોભા કે સુખની જરા પણ પ્રશંસા કરી ઈચ્છા કે તેમાં મમત્વ રાખતા નથી, તેમને કેવળજ્ઞાન હોવાથી રાગદ્રેષ દૂર થવાથી તૃણ મણિ મોતી ઢેકું કે કંચન ઉપર સમલાવપણે તેને ભોગવે છે, વળી તે દેવો આ મંડપ વિગેરે રચે, તે એટલા માટે કે સુંદર સ્થાન હોય તો લોકો સુખેથી બેસીને પ્રવચન સાંભળી શકે, અને ધર્મ તરફ પ્રવૃત્તિ કરે, તે બધા આત્માનો લાભ મેળવે, તેથી પ્રભુ અહિંસક છે, વળી તે પ્રભુ પ્રજા-વારંવાર જન્મે તેવા બધા જીવોની દયા ચિંતવીને તેમને સંસાર ભ્રમણનાં દુઃખથી મુકાવવા ત્યાં ઉપદેશ આપે છે, આવા પ્રભુને વાણીયા વિગેરેના દષ્ટાંત સાથે સરખાવીને બે લવમાં અહિંસક થાય, તેવું તમે આત્માને દાંડવા રૂપ આચરણુ કરો છો, અબોધિ-અજ્ઞાનનું આ પ્રતિબિંબ છે, એક તો પ્રથમ પોતે કુમાર્ગમાં વર્તે છે, બીજું તેના પડછાયા રૂપ અજ્ઞાન એ છે કે જગતને વંદ્ય સવ અતિશયોના નિધાન તીર્થંકરોને આવા આરંભક સ્વાર્થી વાણીયા સાથે સરખામણી કરવી (અને તેમને હલકા પાડવા) ગોશાળો પોતાને ભેદતા ઉત્તર મળવાથી ચુપ થઈ રસ્તે પડ્યો, અને આર્દ્રક કુમાર પ્રભુ પાસે જતા હતા, ત્યાં બોદના સાધુઓ આ પ્રમાણે બોલ્યા.

પિન્નાગપિંડીમવિ વિદ્ધસૂલે, કેઈ પણજા પુરિસે
 ઇમેતિ; અલાડયં વાવિકુમારણ્ણિ, સા લિપ્પતી
 પાણિવહેણ અમ્હં ॥૨૬॥

આપે આ બાહ્ય અનુષ્ઠાનને આ વાણીયાના દષ્ટાન્ત
 ના દૂષણ વડે જે દૂષિત કર્યું, તે સારું કર્યું કારણકે બાહ્ય અનુ-
 ષ્ઠાનરૂપક્રિયા વ્યર્થ પ્રાય છે, પણ અંદરનું ભાવશુદ્ધિનું
 અનુષ્ઠાન સંસારના મોક્ષનું પ્રધાન અંગ છે અને તેજ તત્ત્વ
 અમારા સિદ્ધાંતમાં બતાવ્યું છે, માટે હવે એ આર્દ્રક કુમાર
 રાજપુત્ર! તું સ્થિર થઈ સાંભળ, અને બરોબર સાંભળીને અવ-
 ધાર, આ પ્રમાણે કહીને તે લિક્ષુઓ અંદરના અનુષ્ઠાનને
 સમર્થન કરવા પોતાનો સિદ્ધાંત બતાવવા આ પ્રમાણે બો-
 લ્યા, જેમ કોઈ વિષયાક જોળ તેનો પિંડ જે અચેતન છે,
 તે લેઈને કોઈ માણસ જતો હતો ત્યાં મ્લેચ્છ વિગેરેના
 દેશમાં તેમને જોઈને ડરથી નાસતાં તે જોળ ઉપર કપડું
 ઢાંક્યું, અને પોતે અદૃશ્ય થયો, હવે તેની પછવાડે મ્લેચ્છ
 શોધવા આવ્યો તેણે કપડું ઢાંકેલું જોઈને તે જોલના પિંડને
 કપડાસુધાં પુરૂષની બુદ્ધિએ ઉચક્યું, અને તેને લોઢાના સૂળ-
 માં પરોવીને અગ્નિમાં પકાવ્યું, વળી તુમડું હાથમાં આવ્યું,
 તેને આ કુમાર છે, એમ માનીને અગ્નિમાં પકાવ્યું, આ
 બંને સ્થળે ચિત્તની દુષ્ટતાથી તેમાં મનુષ્યની હિંસા થઈ
 જથી, છતાં પ્રાણીના વધથી થયેલ પાપવડે અમારા સિદ્ધાંત-

માં લેપાય છે, કારણકે શુભ અશુભ બંધનનું મૂળ મન છે, આવી રીતે અકુશળચિત્તના પ્રમાણથી જીવહિંસા ન કરનારો, પણ પ્રાણીધાતના ક્ષણથી લેપાય છે.

અહવાવિ વિધ્ધૂણ મિક્કલુ સૂલે, પિન્નાગલુધ્ધિઙ્ગ નરં
પણ્જ્જા, કુમારગં વાવિ અલાલુયંતિ, ન લિપ્પઙ્ગ
પાણિવહેણ અમ્હં સૂ-૨૭

સૂ-૨૭ હવે એથી વિપરીત દષ્ટાન્ત આપે છે કે કોઈ ખરા માણસને પણ ખોળની બુદ્ધિથી કોઈ મ્લેચ્છ શૂળમાં પડેલી અગ્નિમાં પકાવે, અને કુમારને તુમડાની બુદ્ધિએ પકાવે તો હિંસા થાય છતાં તે ચિત્તની નિર્દોષતાથી હિંસા-જનિત પાપથી અમારા સિદ્ધાંત પ્રમાણે લેપાતો નથી,

પુરિસં ચ વિધ્ધુણ કુમારગં વા, સુલંમિ કેઈ પણ
જાયતેણ, પિન્નાય પિંડં સતિમારુહેતા. બુધ્ધાણ તં
કપ્પતિ પારણાણા સૂ-૨૮

આવું કહીને ઐશ્વર્ય સિદ્ધ કરે છે કે પુરૂષ અથવા કુમાર-ને કોઈ બળતી જવાણામાં પકાવે, અને એમ માને કે આતો ખોળની પિંડી (જથો) છે, તે સાઈ છે કે જેથી તે બુદ્ધ (મહા-ત્મા) છે તેઓને પણ તે લોજનમાં ખાવાયોગ્ય છે, તો બીજાનું શું કહેવું? એમ સર્વે અવસ્થામાં અચિંતિત મનથી જે

ન કલ્પીએ તે કર્મ એકકું થતું નથી (પાપ બંધાતું નથી)
તેજ કલ્પું છે,

“ અવિજ્ઞાનોપચિતં પરિજ્ઞાતોપચિત-મીર્યાપથિકં સ્વપ્ના-
ન્તિકં ચેતિ કર્મોપચયં ન યાતિ ” ॥

અવિજ્ઞાનથી કહેલું પરિજ્ઞાનથી ઉપચિત ધર્મ્યાપથિક
અને સ્વપ્નમાં થયેલું એ ચાર પ્રકારનું કર્મ એકકું થતું નથી,
પાછું શાક્ય (ઐશ્વર્ય) સાધુ દાનના ફલનો અધિકાર બતાવે છે,

સિણાયગાણં તુદુવે સહસ્સે, જે ભોયણ ણિયણ
મિક્કુયાણં ॥ તે પુન્નખંધં સુમહં જિણિત્તા, ભવંતિ

આરોપ્પ મહંતસત્તા ॥ સૂ-૨૯

સ્નાતક બોધિ (બોધશ્રદ્ધા) વાળા સત્વો તથા (તુ અ-
વ્યયથી) પંચશિક્ષા વિગેરે ગ્રંથો લાભેલા ઉત્તમ ભિક્ષુઓ-
ને બે હજારની સંખ્યામાં જમાડે, અને તે શાક્ય પુત્ર ઐશ્વર્ય-
ધર્મમાં શ્રદ્ધાવાળો હોય તો તે શ્રાવક પોતે જાતે સંધે કે
બીજા પાસે સંધાવે, અને તેમાં માંસ ગોળ દાડમ વિગેરે
ઈષ્ટ વસ્તુ નાંખેલું ભોજન હોય છતાં તે મહા સત્વ વાળા
શ્રાવકો મોટા પુણ્યનો સ્કંધ (સમૂહ) પ્રાપ્ત કરીને તે પુણ્ય
વડે આરોપ્ય નામના દેવો આકાશની ઉપમાવાળા
(વિશાળ ઋદ્ધિવાળા) થાય છે, અર્થાત્ સર્વોત્તમ દેવ
ગતિને મેળવે છે.

અજોગરૂવં ઇહ સંજયાણં, પાવં તુ પાણાણ પસ-
 જ્ઞ કાઠં
 અબોહિણ દોષહવિ તં અસાહુ, વયંતિ જે યાવિ
 પઠિ સ્સુણંતિ ॥ સૂ-૩૦

માટે અમારા બુદ્ધ લગવંતે દાન અને શીલ મૂળ વાળો ધર્મ ખતાવ્યો છે, માટે અમારા સિદ્ધાંતને સ્વીકારી-લો, આ પ્રમાણે જૌદ્ધસાધુના કહેવાથી આર્દ્રક કુમાર આકુ-લ દષ્ટિ કર્યાવિના તેમને આપ્રમાણે કહ્યું, તમારા આ જૌદ્ધ મતમાં લિક્ષુકો (સાધુ) નું સ્વરૂપ ખતાવ્યું તે તદન અયોગ્ય છે, કે જે ઘટતું નથી, સાંભળો, અહિંસા ધર્મ માટે ઉઠેલો ત્રણ-શુભિ શુભ પાંચ સમિતિવાળા દીક્ષા લીધેલાને સમ્યક્ જ્ઞાન-પૂર્વક જે ક્રિયા થાય તેની ભાવ શુદ્ધિ ક્ષણવાળી થાય છે, પણ તેનાથી ઉલટી મતિ જેમાં અજ્ઞાનનું આવરણ છે તેવા અજ્ઞાનીના મહામોહથી આકુળ થયેલ અંતરાત્મવાળાને જોણ અને પુરૂષનો વિવેક નથી તેવાને ભાવશુદ્ધિ ક્યાંથી હોય? એથી અમે એમ માનીએછીએકે પુરૂષને જોણમાનીને તેને શૂળમાં પકાવીને ખાવું, અને બુદ્ધને પણ જોણની બુદ્ધિએ તે ખવડાવવું અને તેમાં તેમની પણ અનુમતિ લાગુ પાડવી ! તેજ ખતાવે છે, કે જે ઈન્દ્રિય વિગેરે પ્રાણીઓના પ્રાણોનો નાશ કરીને નિશ્ચે પાપ કરીને જીભના રસ તથા શરીરને સાતા

(સુખ)નું ગૌરવ (મહત્વ)માં ગૃહિથી ગૃહ બની તેનો અભાવ કહે છે (પાપ માનતા નથી) આ તેમનું ઉંધું કથન અખોધિના લાલ માટે બંનેને થાય છે, પ્ર૦ બંને ક્યા ? જેઓ કહે છે કે પિનાકની બુદ્ધિએ પુરુષને મારી રાંધતાં પાપ લાગતું નથી, અને જેઓ તેનું સાંભળીને તેને અનુમતિ આપે છે, આ બંનેનું કૃત્ય અસાધુ (દુર્ગતિ આપનાર) છે, વળી અજ્ઞાન માણસને ભાવશુદ્ધિએ શુદ્ધિ ન થાય, અને જો તે થતી હોય તો સંસ્કાર પોષક (જીવોને જીવતાં હાણી તેનું આમડું વિગેરે કાઢનારા)ના કર્મનો મોક્ષ થાય, તેથી એકલી (દ્રવ્ય શુદ્ધિ વિના) ભાવ શુદ્ધિ માનનારા તમારા જેવાને માથાનું મુંડન ગોચરી જવું, ચૈત્ય કર્મ (દેવાલયે જવું,) વિગેરે અનુષ્ઠાન નકામાં થશે, માટે એકલી ભાવ શુદ્ધિએ શુદ્ધિ ન થાય, એ નક્કી થયું,

उडूढ अहेयं तिरियं दिसासु, विन्नाय लिंगं तस
थावराणं; भूयाभिसंकाइ दुगुंछमाणे, वदे करेजाव
कुओ विहस्ती सू. ॥ ३१ ॥

એમ પરપક્ષના દોષ બતાવી આર્દ્રકુમાર પોતાનું મંતવ્ય કહે છે, ઉંચે નીચે કે પ્રજ્ઞાપકની અપેક્ષાએ તીરછી દિશામાં કે સર્વે ભાવ દિશામાં ત્રસ થાવર જીવોનું જીવન લિંગ ચાલવું હાલવું અંકુરાકુટવા છેદકરતાં કુમળાઈ જવું તે બાણીને રખેને જીવ મરી જાય, ન પીડાય, એવી

બુદ્ધિથી બધાં અનુષ્ઠાનોમાં જે પાપ થાય તેને વિચારતો નિંદતો અને ત્યાગતો જે ભાવશુદ્ધિએ ખોલે, અને તેમ વર્તે તેવા અમારા પક્ષમાં તમારો કહેલો દોષ કેવી રીતે સંભવે ?

પુરિસેત્તિ વિન્નત્તિ ન ઇવમત્થિ,

અણારિણ્ણ સે પુરિસે તહાહુ

કો સંભવો પિન્નગપિંકિયાણ્ણ,

વાયાવિ ઇસા બુઙ્ગ્યા અસચ્ચા ॥ સૂ ૩૨

હવે પિણ્યાકમાં પુરૂષની બુદ્ધિનો અસંભવજ બતાવે છે, ખોળના લોચામાં પુરૂષની બુદ્ધિજ કેમ થાય ? આ વાણી પણ જીવના ઘાતને લીધે અસત્યજ છે, તેથી હિંસક નિઃશંકબનીને વિચારવા વિના પ્રહાર કરનારો નિર્વિવેક પણ પાપથી બંધાય છે, તેથી ખોળ લાકડામાં પણ કાર્ય કરતાં તેમાં નિવાસ કરેલ (નાના કંથુઆ કીડી વિગિરે) જીવો ન હણાય માટે પાપથી કરીને જ્યણાથી તેમાં કામ લેવું,

વાયાભિયોગેણ જમાવહેજ્જા,

ણો તારિસં વાયમુદાહરિજ્જા

અટ્ટાણમેયં વયણં ગુણાણં

ણોદિક્ખિણ્ણ બૂય સુરાલમેયં ॥ સૂ-૩૩

વળી વાણીવડે જે અલિયોગ થાય તે વાચ્યા અલિયોગ છે, તેનાથી (કઠોર વચનથી) પણ પાપ થાય છે, માટે વિવેકી પુરૂષ ભાષાના ગુણ દોષ જાણનારો હોય તે તેવી અજ્ઞાનતાની ભાષા ન બોલે, માટે તમારું બોલવું અસ્થાને છે, તે યોગ્ય અર્થ સમજીને બોલનારો હોય તેને નિઃસાર જે બોલવું પણ અયોગ્ય લાગે તેવું અધમ વચન ન બોલે, કે જોળનો પિંડ તે પુરૂષ અને પુરૂષ તે જોળનો પિંડ છે, તેમ તુંબડું તે બાળક અને બાળક તે તુંબડું છે,

**લઢ્ઢે અટ્ટે અહો એવ તુબ્બે, જીવાણુભાગે
સુવિચિંતિએવ, પુવ્વં સમુદ્ધં અવરં ચ પુટ્ટે, ઉલોહ્ણ
પાણિતલે ઠિએ વા સૂ. ॥ ૩૪**

આ પ્રમાણે આર્દ્રકુમાર યુક્તિથી હરાવીને પાછું વધારે સમજાવે છે, અહો! આપે ખુબ સારો અર્થ કે તત્વજ્ઞાન મેળવ્યું છે! અને જીવોનો અનુભાગ, કે જેના વડે કર્મનો વિપાક કે પીડા થાય! આવા તમારા વિજ્ઞાન વડે તમારો જસ સમુદ્રના બને છેડે પૂર્વ પશ્ચિમમાં પહોંચી ગયો! અને આપના આવા વિજ્ઞાનના અવલોકનથી અવલોકિત આલોક આપની હથેળીમાં દેખ્યા માફક થયો છે! શું આ તમારા જ્ઞાનનો અતિશય છે, કે જેના પ્રભાવથી જોળ અને પુરૂષ અને બાળક તથા તુંબડું એમાં વિશેષ કંઈ ન જણાયાથી પાપકર્મનો આવા ભાવ અભાવને પૂર્વે કહી ગયા છે!

જીવાણુભાગં સુવિચિંતયંતા, આહારિયા
અન્ન વિહીય સોહિં; ન ત્રિયાગરે છન્નપઓપજીવિ,
પસોઽણુ ધમ્મો ઇહ સંજયાણં ॥ સૂ-૩૫ ॥

આ પ્રમાણે પરપક્ષના દોષો બતાવીને પોતાનો સાચો મત સ્થાપવા કહે છે, જિનેશ્વરનું શાસન માનનારા સર્વ-જ્ઞના કહેલા માર્ગે ચાલનારા જીવોની બધી અવસ્થા તથા તેને પીડવાથી થતાં દુઃખો વિચારતા ગોચરીમાં અન્નલેતાં પણ શુદ્ધિને સ્વીકારતા ૪૨ દોષ રહિત શુદ્ધ આહાર લેઇને નિર્વાહ કરનારા છે, પણ તમારી માન્યતા માફક માંસ વિગેરે પાતરામાં પડ્યું હોય, તોય ખાતાં દોષ ન લાગે તેવું માનનારા નથી, તેમ છન્ન પદ ઉપજીવી એટલે કપટથી જૂઠું ન ખોલવું, એવો અનુધર્મ—તીર્થંકરે કહ્યો, આચર્યો, તેમ અનુઅવ્યયથી વિશેષ બતાવે છે કે તેમ તેની પછીના સાધુએ આ જગતમાં કે જૈન શાસનમાં રહેનારાં એ આદરવો, (નિર્દોષ ખોલવું, અને પાળવું) પણ તમારા ભિક્ષુ જેવો નથી, વળી તેમ આદન વિગેરેને પ્રાણીઓના અંગપણે સમાન ગણી માંસ વિગેરે સાથે સરખાવો છો, તે તમે લોકમાં રહેલા અન્યમતોનો અભિપ્રાય બાણ્યા વિના ખોલો છો, જુઓ પ્રાણીના અંગમાંથી પણ નીકળેલ સમાન છતાં કોઈ પદાર્થમાંસ ગણાય છે, કોઈ માંસ નથી ગણાતું, જેમ ગાયનું દૂધ અને લોહીમાં ફેર છે, બંને પ્રાણીનાં અંગ

છે, છતાં દૂધ લક્ષ્ય છે, લોહી અલક્ષ્ય છે, (માનું લોહી અને દૂધમાં પણ તેવો ફેર છે, તેથી માનું દૂધ બધાપીએ, પણ લોહીપીનાર ભાગ્યેજ નીકળશે,) વળી સમાન સ્ત્રીપણું છતાં પણ સ્ત્રીએન વિગેરેમાં ગમ્ય અગમ્યનો વ્યવહાર તમે જાણો છો, તેમ ખોટા તર્કથી આવું બોલશે કે પ્રાણીનું અંગ હોવાથી.

મક્ષણીયં ભવેન્માંસં, પ્રાણ્યંગત્વેન હેતુના

ઓદનાદિ—વદિત્યેવં કશ્ચિદાહાતિતાર્કિકઃ ॥ ? ॥

જેમ કોઈ તર્કની હદ ઓળંગનારો બોલેકે પ્રાણીનું અંગ હોવાથી માંસ ખવાય, જેમ ચોખાપણુ એકેંદ્રીનું અંગ છે, છતાં ખવાય છે, આ હેતુ અસિદ્ધ અનેકાંતિક વિરુદ્ધ દોષથી દુષ્ટ છે, માટે તે સાંભળવા જેવો પણ નથી, તે ખતાવે છે, વસ્તુના નિરંશપણાથી તેજ માંસ તેજ પ્રાણીનું અંગ, આવી પ્રતિજ્ઞા કોઈ કરે, તો તે વિષયનો એક ભાગ અસિદ્ધ છે, જેમકે નિત્ય શબ્દો નિત્યપણાથી છે, તે પ્રમાણે ગણતાં જે માંસથી કોઈપણુ અંગ પ્રાણીનું ભિન્ન હોય તો વિશેષ અધિકરણ થવાથી તે હેતુ આપો આપ અસિદ્ધ થયો, (પ્રાણીના અંગમાં હાડકાં લોહી વસા આમડી દૂધ એ બધાં માંસ નથી) જેમ દેવદત્તનું ઘર કાગડાની કાળાશથી કાળું છે, તેવું કોઈ માનતું નથી, વળી ઓહન ખાવા યોગ્ય માટે માંસ ખાવા યોગ્ય, તો તે અનેકાંતિક પણ છે, જેમ તેઓ કુતરા વિગેરેનું માંસ ખાતા નથી, વળી

કેટલાક કોઈ સ્થળે કોઈ વખત ખાય છે, પણ બધા ખાતા નથી, આ પ્રમાણે નમાનીને જે જેટલાં પ્રાણી અંગ તેટલાં ખાવાયોગ્ય માનીએ તો હાડકાં વિગેરે ન ખાવાથી અનેકાંતિક છે, તથા વિરૂદ્ધ છે, જેમકે માંસનું ખાવું સિદ્ધ કરશે, અને હાડકાં ફેંકી દેશેતો બુદ્ધનાં હાડકાંનું અપૂજ્યપણું થશે, તથા લોક વિરૂદ્ધ આ પ્રતિજ્ઞા છે, માંસ અને ઝોદન જે સરખાં નથી છતાં તમે સરખાં માનવાથી દષ્ટાંતમાં વિરોધ આવશે, આ પ્રમાણે હોવાથી તમે કહેલું કે બુદ્ધને માટે પણ તે ખાવા યોગ્ય છે, તે અસાધુ (જૂઠું) છે, એ નક્કી થયું, હવે તે લિક્ષુકોનું ખીભું કહેલું જે ખોટું છે, તેના દોષો બતાવે છે.

સિણાયગાણં તુ દુવે સહસ્સે, જે મોચણ
 ણિવણ મિક્ખુયાણં, અસંજણ લોહિય પાણિસે ઉ,
 ણિયચ્છતિ ગરિહમિહેવ લોણ ॥ સ-૩૬ ॥

સ્નાતકો જે બોધિસત્વ સુધી પહોંચેલો શાસ્ત્રજ્ઞ લિક્ષુકો છે, તેમને જે કોઈ તેમનો ઉપાસક જમાડે, વિગેરે કહ્યું, તેના દોષો બતાવે છે, જે અસંયત છે, તે ચોતે હિંસા કરીને હાથ લોહી વાળા કરેલો અનાર્થ માફક કૃત્ય કરી સાધુને જમાડે, તે સાધુ (શ્રેષ્ઠ) પુરૂષોની નિંદા યોગ્ય પદ્ધતિને નિશ્ચયથી પામે છે, અને પરલોકમાં અનાર્થને યોગ્ય (નરકની) ગતિ પામે છે, આપ્રમાણે સાવધ અનુષ્ઠાન

ને આદરનારા અંપાત્રાને જે દાન દેવું તે કર્મ બંધને માટે છે, એવું કહ્યું, (પણ દુઃખી રોગીને દયાબુદ્ધિથી આપવું તે કર્મ બંધને માટે નથી,) તે બતાવ છે.

**શૂલ ઉરબ્મં ઇહ મારિયાણં, ઉદિટ્ટ મત્તંચ
પગપ્પણ્જજા; તં લોણતેલ્લેણ ઉવ વ્વલ્લેજ્જા, સ-
પિપ્પલીયં પગરંતિ મંસં, સુ ૩૭**

આર્દ્રક કુમાર તેમના દોષો બતાવવા કહે છે, સ્થૂલ માંસલોહીથી ભરેલ પુષ્ટ ઘેટાને સંઘ જમાડવાના બહાને મારીને તેમના નિમિત્તે લોજન કરવા તેના દુકડા કરીને રાંધી તેમાં મીઠું તેલ વિગેરેને નાંખી વળી પીપર વિગેરે મસાલો નાંખી તેમને માટે સ્વાદિષ્ટ ખાવા યોગ્ય માંસને તૈયાર કરે છે.

**તં મુંજમાણા પિસિમં પમૂતં, ણો ઉવલિ-
પ્પામો વયંરણં; ઇચ્છેવમાહંસુ અણજ્જધમ્મા,
અણારિયા બાલરસેસુ ગિદ્ધા ॥ સુ ૩૮ ॥**

હવે સંસ્કારેલા માંસને શું કરે છે તે કહે છે, તે વીર્ય-લોહીથી ભરેલા માંસને ખાતાં ઘણી કર્મરજથી અમે લેપાતા નથી, એવું ધૃષ્ટતા ધરીને બોલે છે, આ અનાર્યોના ધર્મ-સ્વભાવ છે તેથી તેઓ અનાર્ય કર્મ કરવાથી અનાર્ય છે તથા બાળજેવી અવિવેકી યુક્તિ બતાવવાથી બાળ છે, અને

માંસ વિગેરેના રસમાં લુપ્થ છે, આ તેમનું કૃત્ય મહા અનર્થ માટે થાય છે, તે બતાવે છે,

જેયાવિ ભુંજંતિ તહપ્પગારં, સેવંતિ તે પાવ-
મજાણમાણા; મગં ન એયં કુસલા કરેંતી, વાયાવિ-
એસા બુઢ્યા ડ મિચ્છા ॥ મૂ ૩૧ ॥

તે રસ તથા ગૌરવમાં ગૃહ શાક્યના ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલનારા પ્રથમ બતાવેલ ઘેટાનું ધી લુણ મરચાંથી સ્વાદિષ્ટ કરેલું માંસ તે અનાર્યો પાપને ન જાણનારા અવિવેકી હોવાથી ખાય છે, કહ્યું છે કે.

હિંસામૂલ મમેઘ્ય માસ્પદમલં, ધ્યાનસ્થ રૌદ્રસ્ય યદ્
વીમત્સંરુધિરાવિલં કમિગૃહં દુર્ગં ધિપૂયાદિકમ્
શુક્રાસૂક્ર મખવં નિતાન્તમલિનં સદ્ધિઃ સદા નિન્દિતં
કો ભુંકે નરકાય રાક્ષસસમો માંસં તદાત્મદ્રુહઃ ॥ ૧ ॥

હિંસાનું મૂળ વિષ્ટાનું સ્થાન રૌદ્રધ્યાનને પ્રાપ્ત કરાવનાર દેખીતું બીલત્સ લોહીથી વ્યાસ ઝીણા કૃમિકીડાઓનું ઘર દુર્ગધિપૂયા વિગેરે વાળું વીર્ય અને લોહીથી થયેલું એકાંત-મલિન જે માંસ છે, તેને ઉત્તમ પુરૂષોએ ખાવામાં નિંદનીય ગણ્યું છે, તેને પોતાના આત્માનો દ્રોહ કરી રાક્ષસ જેવો બની નરકમાં જવા માટે કોણ ખાય ? વળી સાંભળો

માંસ મક્ષયિતામુત્ર યસ્ય માંસમિહાદમ્યહં
ષ્ટન્માંસસ્ય માંસત્વં પ્રવદન્તિ મનીષિણઃ ॥ ૧ ॥

ને મને આલવમાં ખાય છે; તેનું માંસ હું પરલોકમાં ખાઉં છું, એવું માંસનું માંસત્વ બુદ્ધિવાન પુરૂષો કહે છે, વળી કહે છે.

योऽत्तियस्य च तन्मां समुभयो : पश्यातान्तरम्
एकस्य क्षणिका तृप्ति रन्य : प्राणैर्वियुज्यते ॥ ૩ ॥

ને માણસ ને ખીજા પ્રાણીનું માંસ ખાય છે, તે બેનું અંતર ધારીને બુદ્ધિ એકની એક વખતની ભૂખની તૃપ્તિ થાય છે, પણ ખીજેતો પ્રાણીથી બુદ્ધો પડે છે, (ટીકાના ખારહજાર સ્લોકનું લાખાંતર થયું) આ પ્રમાણે માંસ ખાવામાં મોટા દોષો માનીને શું કરવું તે કહે છે, આ પ્રમાણે વિચારતાં માંસ ખાવાનો અલિલાષ કરવાનું મન પણ નિપુણ પુરૂષો માંસને ખાવાના દોષો તથા તેનાં કડવાં ફળ અને તે ન ખાવાથી થતા શુભો નાણુનારા કરતા નથી, અર્થાત્ મનથી પણ અલિલાષ ન કરે, કે માંસ ખાઉં, તો પછી માંસ ખાવાનું તો દૂરજ રહ્યું *વળી માંસ ખાવાની વાણી બોલવી તે પણ મિથ્યા છે,

* કુમારપાળ રાજાએ હેમચંદ્રાચાર્યનો ઉપદેશથી માંસ ખાવું છોડ્યા પછી ઘેબર ખાતાં માંસનો સ્વાદ જણાવાથી ગુરૂચર્યને પુછતાં ઘેબર ખાવાની પણ ના પાડી, અને માંસનો સ્વાદ જરા જણાયો તે બદલ ૩૨ દાંત પાડવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપતાં તે સ્વીકારી લુહાર પાસે પડાવાની તૈયાર કરેલી બોધ ગુરૂચર્યે તે બદલ ૩૨ દેહરાં નવાં બાંધવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું હતું.)

નર્માંસમક્ષણે દોષો નમદ્યે નચ મૈથુને
પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥૧॥

માંસ ભક્ષણમાં દોષ નથી તેમ દારૂ કે સ્ત્રીસંગમાં દોષ નથી, એતો જીવોની અનાદિની ટેવ છે, પણ તેની નિવૃત્તિ મહા ફળને આપનારી છે, આવી ભારતી (કહેવત) 'મિથ્યા છે, તેમ માંસ ખાનારને મનથી પણ પ્રશંસવા નહિ (કે આ પુણ્યશાળી છે કે તેને આવું ખાવા મળે છે) તે માંસ ખાવું મન વચન કાયાથી છોડે, તેની અનુપમ પ્રશંસા થાય છે, અને પરલોકમાં સ્વર્ગ મોક્ષ મળે છે, તે કહે છે.

શ્રુત્વા દુઃસ્વ પરંપરા મતિ ઘૃણાં માંસાશિનાં દુર્ગતિમ્
યે કુર્વન્તિ શુભોદયેન વિરાતં માંસાદનસ્યાદરાત્
સદીર્ઘાયુ રદૂષિતં ગદરુજા સંભાવ્ય યાસ્યન્તિ તે
મર્ત્યેષૂદ્મટ મોગધર્મ મતિષુ સ્વર્ગાપવર્ગેષુ ચ ॥૧॥

માંસ ખાનારાઓની દુઃખની પરંપરા અને લગભગ ભરેલી દુર્ગતિ સાંભળીને જે પુરૂષો પુણ્યના ઉદયથી ખરા ભાવથી માંસ ખાવાનું છોડે છે, તે માણસો લાંબું નિર્દોષ આયુ ભોગવી રોગ રહિત થઈને તેઓ મનુષ્ય લોકમાં ઉત્તમ ભોગ ભોગવવા છતાં ધર્મમાં દૃઢ રહીને પરલોકમાં સ્વર્ગ અને છેવટે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે, આ માંસ ખાવું છોડવું, એટલું જ નહિ પણ મોક્ષાર્થીઓને ખીણું શું છોડવું તે બતાવે છે.

સવ્વેસિ જીવાણ દયઢયાણ, સાવજ્જદોસં
પરિવજ્જયંતા; તસ્સંકિણો ઇસિણો નાયપુત્તા, ઉદિઢ-
ભત્તં પરિવજ્જયંતિ ॥ સૂ. ૪૦ ॥

સવે^૯ જીવો પ્રાણ (જીવવા)ના અર્થી છે, ક્રૂર પં-
ચેન્દ્રી બચાવવા એમ નહિ, પણ સાધુઓએ એકેન્દ્રીથી લઈને
પંચેન્દ્રી સુધી બધા જીવોને બચાવવા દયાનિમિત્તે સાવધ
આરંભના મહાદોષ જાણીને તેને છોડે છે, તે આરંભપોતાને
લાગે તેવી શંકાથી મહાસુનિઓ જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર
પ્રભુના શિષ્યો સાધુઓને ઉદ્દેશીને બનાવેલું અનાજ મીઠાઈ
વિગેરે સાદું ભોજન પણ છોડી દે છે,

મૂયામિસંકાણ દુગંછમાણા, સવ્વેસિ પાણાણ
નિહાય દેહં; તમ્હા ણ મુજંતિ તહપ્પગારં, एसो ण
धम्मो इह संजयाणं ॥ સૂ. ૪૧ ॥

વળી જીવોને દુઃખ થવાની શંકાથી સાવધ (પાપ)
આરંભનાં અનુષ્ઠાનોને છોડતા બધા જીવોને દંડ ઉપતાપ
પીડા ન થાય માટે તે દંડને છોડીને સમ્યક્ ચારિત્ર પાળતા
ઉત્તમ સાધુઓ તેવો દોષિત આહારને ખાતા નથી, એવો
સંયતોનો ધર્મ અમારા જૈન સિદ્ધાંતમાં છે, પ્રથમ તીર્થંકર
બાલે, પાળે, તેમ સાધુઓ બાલે અને પાળે છે, અથવા

આણુ-થોડો-પણુ અતિચાર (દોષ) લાગે તો શિરીષ પુષ્પ જેમ કોમળ છે, તેમ તેમનું હૃદય કોમળ હોવાથી ડંખે છે, અર્થાત તેઓ જરાપણુ દોષ લાગવા દેતા નથી,

**નિર્ગંથ ધમ્માંમિ ઇમં સમાહિં, અસ્સિ સુ-
ઠિચ્ચા અણિહે ચરેજ્જા; બુદ્ધે મુણી સીલગુણોવવેણ,
અચ્ચત્થતં (ઓ) પાડણતી સિલોગં ॥ સુ. ૪૨ ॥**

નિર્ગંથ આહય અભયંતર રૂપ જે ગ્રંથ ધન વિગેરે તથા ક્રોધ વિગેરે છે, તે જેની પાસે નથી તે, અમારા તીર્થ-કરના ધર્મમાં નિર્ગંથ છે, અને તેવો ધર્મ પ્રથમ સાંભળવો, પછી તે પ્રમાણે વર્તવું તે શ્રુત અને ચારિત્ર છે, અથવા ક્ષાંતિ વિગેરે દશ પ્રકારનો ધર્મ છે, તે સર્વજ પ્રભુએ કહેલ છે, તેવા ધર્મમાં આ સમાધિ છે, કે અશુદ્ધ આહારનો પરિહાર કરવો, તે સમાધિમાં સારી રીતે સ્થિર થઈને માયા રહિત અથવા અનિહ—પરિષદોથી ન કંટાળતો અથવા સ્નેહ બંધન રહિત થઈને સંયમનાં અનુષ્ઠાન કરે, તથા તત્ત્વોને સમજી બુદ્ધ બનેલો ત્રણ કાળનું સ્વરૂપ વિચારી શીલ—ક્રોધ વિગેરેથી રહિત—બનીને અને મૂળ ગુણ તથા ઉત્તર ગુણ યુક્ત થયેલો અત્યર્થતા—સર્વગુણોથી ચડે તેવી બધા રાગ દ્વેષ વિગેરેના દ્વંદ્વથી રહિત સંતોષ રૂપ શ્લાઘા પ્રશંસાને પ્રાપ્ત કરે,

રાજાનં તૃણતુલ્યમેવ મનુતે શક્રે પિ નૈવાદરો
 વિત્તોપાર્જન રક્ષણ વ્યયકૃતાઃ પ્રામોતિ નો વેદનાઃ
 સંસારાન્તરવર્ત્યપીહ લભતે શં મુક્તિવન્નિર્ભયઃ
 સંતોષાત્પુરુષો ઽમૃતત્વમચિરાઘાયાત્સુરેન્દ્રાચિંતઃ ॥૧૧॥

જે પુરૂષને સંતોષ છે, તેનાથી તે રાજાને તણખલા માફક માને છે, શકેંદ્ર ઉપર પણ તેને આદર નથી, વળી તેને પૈસો પેદા કરવો રક્ષણ કરવું તેને યોગ્ય રસ્તું ખરચવું કે ખાધ બચ તો વેદના થાય તેવી કશી પીડા નથી, તે સંસારમાં દેહ ધારી છતાં મુક્ત માફક નિર્ભય છે, પણ સુરેન્દ્રથી પૂજિત થોડા વખતમાં તે અમૃતત્વ (મોક્ષ)ને પામશે, આ પ્રમાણે આર્દ્રકકુમારે પ્રથમ ગોશાળા આજીવકને તથા ઐશ્વર્યમતના સિક્ષકોના મંતવ્યને વિવેકથી તેમના ગુણ દોષ બતાવીને નિરૂત્તર કર્યા, ત્યારે બ્રાહ્મણો બોલ્યા, હે આર્દ્રકકુમાર! તમે બહુ સારું કર્યું. આ જે મતો વેદબાહ્ય છે, તેનું ખંડન કર્યું, પણ અહંતનો મત પણ વેદ બાહ્ય છે, માટે તમારા જેવા વિદ્વાનોને તે પણ માનવો યોગ્ય નથી, તમે ક્ષત્રિયોમાં પ્રધાન છો, અને ક્ષત્રિયોએ બ્રાહ્મણોની સદા ઉપાસના કરવી, પણ શુદ્રોની ઉપાસના ન કરવી, માટે યાગ (યજ્ઞ) વિગેરેની વિધિથી બ્રાહ્મણોની સેવા કરવી, તે હવે બતાવે છે,

સિનાયગાણં તુ દુવે સહસ્સે, જે ભોયણિયણ
માહણાણં, તે પુન્નઁવે સુમહજ્જણિત્તા, ભવંતિ
દેવા ઇતિ વેયવાઓ ॥ સૂ. ૪૩ ॥

તુ અવ્યયવિશેષ બતાવે છે, છ કર્મ ક્રિયામાં અભિરત
હોય તેવા વેદ શીખવનારા શૈય આચારમાં ૬૯ હોવાથી
સ્નાન કરનારા પ્રજ્ઞાચારી સ્નાતકો છે, તેમાંના બે હબ્બર
સ્નાતકોને જે કોઈ રોજ ઈચ્છિત ભોજનથી જમાડે, તે
પુણ્યનો સ્કંધ ઉપાર્જન કરેલા ગૃહસ્થો સ્વર્ગવાસી દેવો
થાય છે, તેવું વેદવાક્ય કહે છે, હવે આર્દ્રક કુમાર તેના
દોષ બતાવે છે,

સિનાયગાણં તુ દુવે સહસ્સે, જે ભોયણિયણ
કુલાલયાણ; સે ગચ્છતિ લોલુવસંપગાદે, તિવ્વા-
ભિતાવી ણરગાભિસવા ॥ સૂ ૪૪

બે હબ્બર સ્નાતક જમાડવા, પ્ર-કેવા સ્નાતક-ઉ-કુલાટ
હોય તે જેઓ આમિષ (માંસ)ના અર્થીબનીને કુલોમાં
અટન કરે તે, જેમ બીલાડાઓ ભમે છે, તેમ પ્રાણીઓ જે
ભમતા હોય તેને જમાડવા, અથવા ક્ષત્રિયો વિગેરેના ઘરોમાં
નિત્ય ભોજન શોધતા હોવાથી પારકાનો આશ્રય શોધતા
હોવાથી કુલ આલય કુલાલય છે, તેવા નિંદનીક જીવન

શુભરનારા સ્નાતકોને બેહબરની સંખ્યામાં જે રોજ જમાડે, તેો અસત્ પાત્રમાં આપેલ દાનથી દાતા બહુ વેદના વાળી ગતિમાં જાય છે, પ્ર-કેવો દાતા ? ઉ- જે આમિષગૃહ્ણ જીભના રસના લોહુપી જીવેથી વ્યામ એવો જે નારકી છે, તેમાં દાતા જવાથી તે નરકાલિસેવી છે, જ્યાં નરકમાં અસહ્ય અભિતાપ છે, કરવતીથી વહેરવું કુંભીપાકમાં પકાવવું, ગરમ તરવું પાવું, શાલ્મલીનાં પાંદડાંનું આલિંગન વિગેરે દુઃખો છે, તેવા નરકમાં ૩૩ સાગરોપમ સુધીનાં લયંકર દુઃખો ભોગવવા અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં તે જાય છે.

**દયાવરં ધમ્મ દુગ્ગંછમાણા, વહાવહં ધમ્મ-
પસંસમાણા; એગંપિ જે ભોયયતી અસીલં, ણિવો
ણિસં જાતિ કુઓ સુરેહિં ॥ ૪૫ ॥**

વળી પ્રાણી માત્ર ઉપર દયા રાખનારો શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, તેને નિંદનારા પ્રાણીઓના વધને જે ચાહે તેવા હિંસક ધર્મને પ્રશંસનારા છે, તેમાંનો એક પણ જે વ્રતનિયમ ન પાળે તેવા અશીલ (દુરાચારી) ને છજીવનિકાયનો વધ કરીને જમાડે, વધારેતો દૂર રહે, તો તે જમાડનારો રાજા કે બીજો તેમાં ધર્મ માનનારો આત્માને ઠગનારો કોઈપણ હોય, તે વરાક (રાંકડો) રાત્રિમાફક અંધકારવાળી નરક ભૂમિમાં જાય છે, તેવાને ઉંચ દેવગતિતો દૂર રહે, પણ

અધમ અસુર દેવોમાં પણ ક્યાંથી ગતિ મળે ? વળી પ્રા-
ક્ષણોજ ઉંચા એવો જાતિમદ્દ ન કરવો, કારણકે કર્મના
વશથી આ જીવને વિચિત્ર જાતિમાં જવું પડે છે, અને તે
જાતિ પણ કાયમ રહેતી નથી;

વળી કેટલાક કહે છે કે પ્રાક્ષણો એટલા માટે ઉંચા
છે કે પ્રજ્ઞાના મુખમાંથી તેઓ જન્મ્યા છે, બાહુમાંથી
ક્ષત્રિયો છાતીમાંથી વૈશ્ય અને પગમાંથી શુદ્રો જન્મ્યા છે,
પણ આ વચન અપ્રમાણ હોવાથી નિરર્થક છે, છતાં તે સાર્થક
માનતા હોયતો એકમાંથી જન્મેલા થડ શાખાડાળાં વિગેરેના
અગ્રભાગો ફળસ તથા ઉંદુંબર વિગેરેનાં ફળમાફક કંઈ
વિશેષતા વર્ણોમાં નહિ થાય કારણકે બધાં ઝાડોને ફળો
જુદે જુદે સ્થળે લાગવા છતાં કંઈ નીચાં ઉંચાં ગણાતાં નથી
અથવા પ્રજ્ઞાના મુખ વિગેરે ચાર અવયવોમાંજ ચાર વર્ણની
પ્રાપ્તિ થશે, એટલે પ્રજ્ઞાના પગો શુદ્ર જેવા થશે, એટલે
જેમ શુદ્રને અડતા નથી, તેમ પ્રજ્ઞાના પગને તમારાથી
અડાશે નહિ, આ વાત પ્રાક્ષણોને ઇષ્ટ નહિ થાય, અથવા
જે તે પ્રાક્ષણ વિગેરેની પ્રજ્ઞાના મુખ વિગેરેમાંથી ઉત્પત્તિજ
થઈ હોય તો હાલ કેમ તેવું થતું દેખાતું નથી ? અને એમ
કહો કે જે પ્રથમ થતું તે હાલ ન થાય, તો માના પેટમાં
બાપના બીથી જન્મેલા પ્રાક્ષણ વિગેરે નજરે થતા દેખાય
તે જૂઠું માનો, અને જે અસંલવ છે, તેની કલ્પના કર-
વાનું બતાવે છે, તે કોણ માનશે ? (અર્થાત્ માના પેટમાં-

થીજ બધા જેમ હાલ જન્મે છે, તેમ પૂર્વે પણ જન્મેલા છે, માટે જાતિ ઉંચ નીચ ન માનવી, ન ગર્વ કરવો,)

વળી કેટલાક કહે છે કે સર્વજ્ઞનથી, જેમ અતીત (ભૂત) કાળ કાળપણે હોવાથી હાલ નથી, તેમ પૂર્વે પણ નહોતા, નૈનાચાર્ય કહે છે કે કાળપણે છતાં વિશેષમાં આ સામાન્ય હેતુ છે, વિશેષ અપેક્ષાએ પ્રતિજ્ઞાના વિષયમાં એક દેશ (વિભાગ)ની અસિદ્ધતા છે, તેવી આશંકા ન કરવી, જાતિનું અનિત્યપણું તમારા પક્ષમાં પણ સ્વીકાર્યું છે, જે વિદ્યા સહિત બળે તે મરીને શોયાળ થાય, વળી તમે કહો છો કે

સઘઃ પતતિ માંસેન, લાક્ષયા લવણેન ચ ॥

ત્ર્યહેન શુદ્રી ભવતિ, બ્રાહ્મણઃ ક્ષીરવિક્રયી ॥ ૧ ॥

જે બ્રાહ્મણ દૂધનો વેચનારો છે, તે ત્રણ હડાડામાં શુદ્રપણું પ્રાપ્ત કરે છે, પણ જે લાખ લુણ કે માંસ વેચે તો તુર્ત પતિત થાય છે, વળી પરલોકમાં અવશ્યે જાતિ બદલાય છે, તેજ કહ્યું છે કે

કાયિકૈઃ કર્મણાં દોષૈ ર્યાતિ સ્થાવરતાં નરઃ ॥

વાચિકૈઃ પક્ષિમૃગતાં માનસૈ રન્ત્યજાતિતામ્ ॥ ૧ ॥

જે માણસ કાયાથી કુકર્મ કરે, તે મરીને સ્થાવર થાય છે, વચનના દોષો લગાડે તો પક્ષી કે મૃગપણું પ્રાપ્ત કરે છે, પણ જે મનના દોષો લગાડે છે તે મરીને અંત્યજ વર્ગમાં જન્મે છે, વળી આવા ગુણોથી પણ બ્રાહ્મણ પણું ન શોભે,

ષ્ટશક્તાનિ મિયુજ્યન્તે પશૂનાં મધ્યમેऽહનિ ॥

અશ્વમેધસ્ય વચનાન્ન્યૂનાનિ પશુમિસિમ્ભિઃ ॥ ૧ ॥

અશ્વમેધ યજ્ઞની વિધિ પ્રમાણે વચલા (ખીજા) દિવસે ૬૦૦માં ત્રણ ઓછાં પ૯૭ પશુ હોમવા માટે યોજવાં (મારવા માટે એકઠાં કરવાં) વળી તમે એમ કહો કે વેદમાં કહ્યું છે, માટે દોષ નથી, તો આ શંકા ઉઠશે કે તેઓ પોતેજ કહે છે કે ન હિંસ્યાત્સર્વભૂતાનિ કોઈ પ્રાણીને પણ ન મારો, એ વચનને વિરોધ આવશે, વળી તમે કહો છો કે

આતતાયિનમાયાન્ત-મપિ વેદાન્તગં રણે ॥

જિઘાંસન્તં જિઘાંસીયાન્ન તેન બ્રહ્મહા ભવેત્ ॥ ૧ ॥

હત્મારો અત્યાચાર કરનારો વેદાંતનો પારંગામી હોય પણ તે રણમાં લડવા આવે અને તે ઘા કરે, તો તેને હથુતાં તે કુલ્યોવડે બ્રાહ્મણને હથુનારો ન કહેવાય, (તેને બ્રહ્મહત્યા ન લાગે) વળી કહો છો કે.

શૂદ્રં હત્વા પ્રાણાયામં જપેત્, અપહસિતં વા કુર્યાત્ યત્કિં-
ચિદ્દાઃ દઘાત્ ॥

કારણ પડે શૂદ્રને મારીને પ્રાણાયામનો જાપ કરવો, અથવા શોક કે પશ્ચાત્તાપ બતાવે, અથવા તેના પછવાડેનાં બે કંઈ આપવું, વળી હાડકાં વિનાનાં જે જંતુ હોય તેને ગાડું ભરીને મારીને પણ બ્રાહ્મણ જમાડે, આવાં તમારાં

મંતવ્યો વિદ્વાનોનાં મન રંજન ન કરે, અને આજ કારણથી તમારું મંતવ્ય અયોગ્ય લાસે છે, આ પ્રમાણે આર્દ્રકુમારે બ્રાહ્મણોને વિવાહમાં સમજાવ્યા, અને પોતે લગવાન પાસે જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં એકદંડી સાધુઓએ જોયા, અને તે જોઈયા, આર્દ્રક કુમાર ! તમે સારું કર્યું, કે આ બધા આરંભમાં રહેલા ગૃહસ્થો શબ્દવિગેરે વિષયમાં શોષીન તથા માંસ ખાવા વડે રાક્ષસ જેવા બ્રાહ્મણોને ખોલતા બંધ કર્યા, હવે તમે અમારો સિદ્ધાંત સાંભળો, અને તે ધ્યાનમાં લો, સત્વ રજ અને તમઃ એ ત્રણે સામ્ય અવસ્થામાં હોય, ત્યારે પ્રકૃતિથી મહાન્ થાય, તેથી અહંકાર તેનાથી ૧૬ નો ગણ, તે ગણથી પાંચ બૂતો, તેમાંથી ચૈતન્ય થાય, તે આ બધું પુરૂષતું સ્વરૂપ છે, અને તે આર્હત મતવાળાને પણ માન્ય છે, પણ ખીજે તેવો મત શ્રેષ્ઠ નથી,

**દુહવો વિ ધમ્મંમિ સમુટ્ટિયામો, અસ્સિ સુ-
ઠિચ્ચા તદ્દ એસ કાલં, આચારસીલે બુદ્ધણ્હ નાણી,
ણ સંપરાયંમિ વિસેસમત્થિ ॥ સૂ . ૪૬ ॥**

તેમ તમારો જૈન સિદ્ધાન્ત ન અમારી સાથે ફરનો ભેદ ધરાવે છે, તે ખતાવે છે, જે અમારો ધર્મ છે, તે તમારો આર્હત ધર્મ છે, અને પ્રકારે કોઈ અંશે અમારી સાથે સમાન છે, જેમકે તમારામાં જીવેતું અસ્તિત્વ છે, તેથી પુણ્ય પાપ બંધ મોક્ષનો સહલાવ છે, પણ લોકાય-

તિક (નાસ્તિક) માં તે જીવ તથા પુણ્ય પાપ નથી, તેમ
 બૌદ્ધોમાં પણ નથી, કારણ કે સર્વ ભૂતોના આધાર રૂપ
 આત્માનો જ અભાવ છે, વળી અમારામાં અહિંસા વિગેરે
 પાંચ યમો મહાવ્રતો જેવા છે, તથા ઈંદ્રિયો તથા મનને વશ
 રાખવું તે બંનેમાં તુલ્ય છે, એમ આપણા બંનેના ધર્મમાં
 ઘણી રીતે સમાનતા ધરાવે છે, તેથી સારી રીતે તમે વ્રત
 પાળવામાં દૃઢ છો તો તમે અને અમે ધર્મમાં સારી રીતે
 રહેલા છીએ, પૂર્વ કાળમાં હમણાં તથા ભવિષ્યમાં જેવી
 પ્રતિજ્ઞા આપણે લીધી છે, તેવી પાળનારા છીએ, પણ તેવા
 બીજા નથી, જેમનામાં વ્રત ઈશ્વરનો યાગ કરવાથી પ્રવ્રજ્યાને
 તેઓએ મુકી છે મુકે છે, અને મુકશે, તેમજ આચારપ્રધાનશીલ
 યમ નિયમ લક્ષણવાળું છે, તે કલ્ક કુલક આજીવનરૂપ વ્યર્થ
 નથી, વળી જ્ઞાન મોક્ષનું અંગ છે, તેમ કહ્યું છે, વળી તે
 શ્રુતજ્ઞાન તથા કેવળજ્ઞાન જેવું છે, તેવું આપણા બંનેના
 મંતવ્યમાં કહ્યું છે, વળી પોતાના કર્મોમાં સંસારમાં સંપર્ચ
 બ્રમણુ થાય, ભમે, તે સંપરાય સંસાર છે, તે આપણા બંનેમાં
 સરખો છે, વિશેષ કંઈ નથી વળી તમે કારણમાં કાર્ય
 માનો છો, પણ એકાંત અસત્થી કંઈ થતું નથી, તેમ અમે
 પણ માનીએ છીએ, દ્રવ્યપણે વસ્તુનું નિત્યપણું તમે પણ
 સ્વીકાર્યું છે, તેમ ઉત્પાદ અને વિનાશ તમને માનનીય છે,
 તે અમે આવિર્ભાવ અને તિરોભાવનો આશ્રય લેવાથી

સમાન છે, વળી બીજી જૈન તથા એકદંડીની સરખામણી
સંસારમાં રહેલા જીવો અને પદાર્થોમાં છે, તે બતાવવા કહે છે,

અવત્તરૂવં પુરિસં મહંતં, સણાત્તણં અવસ્થ-
મવ્વયં ષ; સવ્વેસુ ભૂતેસુ વિ સવ્વતો સે, ચંદો વ
તારાહિં સમ્મત્તરૂવે ॥ સૂ. ૪૭ ॥

પુરી-નગરમાં સુવે રહે માટે પુરૂષ તે જીવ છે, તે
જેમ તમે માનો છો, તેમ અમે માનીએ છીએ, તેમા વિશેષ
શુભો બતાવે છે, અમૂર્ત હોવાથી અવ્યક્ત રૂપભાગો છે,
માટે અવ્યક્ત રૂપ કહીએ છીએ, વળી તેને હાથ પણ
માથું ગરદન વિગેરે અવયવપણાથી પોતે અનવસ્થાન છે,
(તેમાં તે રહેતો નથી) તથા મહાન્ત લોક વ્યાપી છે, તથા
સનાતન શાશ્વત (કાયમ) દ્રવ્ય સ્વરૂપે છે, તેને જુદી જુદી
ગતિનો સંભવ છતાં પણ તેનું ચૈતન્ય લક્ષણ જે આત્માનું
મૂળ રૂપ છે, તેને મુકતો નથી, વળી તે અક્ષય છે, તેમાંના
કોઈપણ પ્રદેશોનો જુદો ભાગ કોઈપણ કરી શકવા અશક્ય
છે, તથા અવ્યય છે, અનંતકાળે પણ તેનો એક પ્રદેશ પણ
એછો થતો નથી, તથા કાયાકારપણું પરિણમેલા બધા-
ભૂતોમાં દરેક શરીરમાં તે બધી જગ્યાએ તે પૂર્ણ રૂપે એક
પણ અંશ મુકયા વિના આત્મા રહેલો સંભવે છે, પ્ર-કોની
પેઠે ? ઉ-ચંદ્રની માફક, જેમ તારાઓ અશ્વિની ત્રિગેરે
નક્ષત્રો વડે સંપૂર્ણ ચંદ્ર સાથે સંબંધ ધરાવે છે, (રોજ

સાથે ચાલે છે) તેમ આત્મા પ્રત્યેક શરીર સાથે સંપૂર્ણ સંબંધ ધરાવી ચાલે છે, (સઘળી ક્રિયા કરાવે છે,) આ પ્રમાણે એક દંડી (સાંખ્યમતવાળે) પોતાનું મંતવ્ય જ્ઞેન મત સાથે મેળવીને પોતાના દર્શનમાં તેને મેળવવા આર્દ્ર-કુમારને સૂચવ્યું કે તમે અમારાં કહેલાં ધર્મ સંસારનાં ઉપયોગી તત્વો જેમાં છે, તે તમારા જેવા વિદ્વાને સ્વીકારવો જોઈએ, વળી તમારા આર્દ્ર તત્વમાં કેટલુંક મળતા પશું છતાં આવાં ઉપયોગી તત્વો નથી, ફક્ત અમારે ત્યાંજ છે, માટે તે પંથ તમારે સ્વીકારવો જોઈએ,

**एवं ण मिञ्जंति ण स सरंती, ण माहणा
खत्तिय वेष पेसा; कीडा य पक्खी य सरीसिवा य,
नरा य सव्वे तह देवलोगा ॥ सू. ४८ ॥**

આ પ્રમાણે કહેવાથી આર્દ્રકુમાર તેનો યોગ્ય ઉત્તર આપે છે, અથવા પૂર્વનો શ્લોક અવ્યક્ત રૂપ વિગેરે વેદાંતમાં કહેલો આત્મા અદ્વૈત મતવડે સરખાવીને કહેવો, તે આ પ્રમાણે છે, તે એકજ અવ્યક્ત પુરૂષ આત્મા મોટો આકાશની પેઠે સર્વવ્યાપી સનાતન અનંત અક્ષય અવ્યય સર્વ ચેતન અચેતન ભૂતો (જીવ અજીવો)માં સર્વ આત્મ-રૂપે આ રહેલો છે, આ પ્રમાણે માનનારા છે, જેમ બધા વાસુ (નક્ષત્રો)માં એકચંદ્ર રહેલો છે, તેમ એક આત્મા

સર્વમાં સંબંધ ધરાવે છે, તેનો ઉત્તર હવે આપે છે, જો તમારા દર્શનમાં તમારા કહેવા પ્રમાણે એકાંતથીજ નિત્ય અવિકારી આત્મા સ્વીકારો, તો સર્વે પદાર્થો નિત્ય થશે, પછી બંધ અને મોક્ષનો સહભાવ ક્યાંથી થશે ? અને બંધના અભાવથી નારક તિર્યચ મનુષ્ય તથા દેવના સ્વરૂપવાળો ચાર ગતિનો સંસાર થશે નહિ, તથા મોક્ષના અભાવથી તમારે વ્રત ગ્રહણ કરવાં નકામાં થશે, પાંચરાત્રિનો બતાવેલ યમનિયમ વિગેરેનો સ્વીકાર શા માટે છે ? વળી તમે કહ્યું કે આપણા બેનો ધર્મ મળતો છે, તે ખોટું કહ્યું, તેમ સંસારમાં રહેલા બધા જીવોનું કે અજીવોનું સરખાપણું નથી, તમારા જેવા દ્રવ્યમાં એકત્વ માનનારાને બધું પ્રધાનથી અલિપ્ત હોવાથી તેજ પ્રધાન કારણ મુખ્ય છે, અને કાર્ય કારણથી અલિપ્ત હોવાથી ત્યાં સર્વ આત્માવડે છે, પણ અમારામાં તો દ્રવ્ય અને પર્યાય બંને માનનારાને કારણમાં કાર્ય દ્રવ્ય રૂપે છે, પણ પર્યાયરૂપે નથી, વળી અમારે ઉત્પાદ વ્યય ધ્રુવ યુક્ત તેજ સત્ વિદ્યમાન છે, પણ તમારામાંતો ધ્રુવ યુક્તજ સત્ છે, વળી તમે આવિર્ભાવ તિરોભાવ કહો છો, પણ તે બંને ઉત્પાદ વિનાશ વિના હોવાને શક્તિમાન નથી, તેથી તમારે અમારે આલોક પરલોક સંબંધી તત્વ વિચારતાં કંઈ પણ સરખાપણું નથી, વળી સર્વવ્યાપિપણું માનતાં આત્માઓમાં અવિકારીપણું માનતાં આત્માનું અદ્વૈત-

પણું સ્વીકારતાં નારક તિર્યચ નર અમર ભેદવડે અથવા બાળક જીવાન સુલગ દુર્લગ શ્રીમંત રંક વિગેરે ભેદવડે લોકમાં કહેવાવા ન બેઠએ, વળી પોતાના કાર્યોવડે જીવી ગતિમાં જનારા નહિ મનાય, કારણ કે સર્વવ્યાપી આત્મા છે, અથવા આત્મા એક છે, તે પ્રમાણે બ્રાહ્મણો ક્ષત્રિયો વૈશ્યો તથા દાસો કે શૂદ્રો નહિ કહેવાય, વળી કીડા પક્ષી કે સાપોલીયાનો ભેદ નહિ થાય, વળી માણસો તથા દેવલોક વિગેરે ભેદો નહિ બોલાય, આ બધું પ્રત્યક્ષ હોવાથી સર્વવ્યાપી આત્મા નથી, તેમ આત્માનો અદ્વૈતવાદ સારો નથી. કારણ કે પ્રત્યેક જીવને સુખ દુઃખ અનુભવ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે, તેમ શરીરની ચામડી સુધીજ આત્મા છે, ત્યાંજ તેના ગુણુ વિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ છે, એમ નક્કી છે, આવું હોય તો તમારું આગમ યથાર્થ કહેનારું સિદ્ધ નહીં થાય, કારણ કે તેનો કહેનાર અસર્વજ્ઞ છે, અને તેનું અસર્વજ્ઞપણું તો તમે એકાંત પક્ષ સ્વીકાર્યો છે, તેથી પ્રત્યક્ષ છે, હવે અસર્વજ્ઞના કહેલા માર્ગમાં દોષો બતાવે છે,

લોચં અયાણિત્તિહ કેવલેણં, કહંતિ જે ધમ્મ-
મજ્ઞાણમાણા; ણાસંતિ અપ્પાણં પરં ચ ણટ્ટા,
સંસારઘોરંમિ અણોરપારે ॥ સૂ. ૪૯ ॥

લોક જે ચૌહરાજ પ્રમાણુ છે, અથવા ચરાચર લોક તેને જાણવા વિના કુકૃત દિવ્ય જ્ઞાનના અવલાસ (જેવા તેવા જ્ઞાન) વડે જેઓ આ જગતમાં ઉપદેશ કરે છે, તે ધર્મ *દુર્ગતિમાં જવાના માર્ગમાં અર્ગળા (ભુંગળ) જેવો છે, તેથી પોતે નાશ થાય છે, ખીજને નાશ કરાવે છે, પ્ર—ક્યાં ? સંસાર સાગર જે ભયાનક અને અનાદિ અનંત છે, તેમાં તે પોતાને ફેંકે છે, અને ખીજને પણ ફેંકે છે,

**લોયં વિજાણંતિહ કેવલેણં. પુન્નેણ નાણેણ
સમાહિજુત્તા, ધમ્મં સમત્તં ચ કહંતિ જે ઉ, તારંતિ
અપ્પાણં પરં ચ તિન્ના ॥ ૫૦ ॥**

હવે જેમનામાં સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે, તેઓ કે તેમના આધારે જે ઉપદેશ આપતા હોય, તેના લાભ બતાવે છે, ચૌહરાજ પ્રમાણુ લોકમાં કેવળજ્ઞાનવડે જુદું જુદું જાણે છે, અને પ્રકર્ષથી આ જગતમાં જાણે છે માટે પ્રજ્ઞ છે, અથવા પુણ્યને હેતુ હોવાથી પુણ્ય છે, તેવા સારા જ્ઞાન અને સમાધિથી યુક્ત પુરૂષો સમસ્ત ધર્મ જે શ્રુત અને ચારિત્ર રૂપ છે, તે પારકાનું હિત ધૃષ્ટીને કહે છે, તે મહા પુરૂષો પોતે સંસાર સાગરથી તર્યા છે, અને ખીજને સારો ઉપદેશ આપવાથી તારનારા છે, પ્ર—કેવળી પ્રભુ લોકને

*દુર્ગતિને બદલે સુગતિ ઠીક લાગે છે.

જાણુ છે, એમ કેવળજ્ઞાન પૂર્વે કહયા છતાં ફરી જ્ઞાન શબ્દ કેમ લીધો? ઉ—ઐન્દ્ર મતનો ઉચ્છેદ કરવા માટે, જ્ઞાનના આધાર રૂપે આત્મા છે, તે બતાવવા માટે કહ્યું, તેનો સાર આ છે, કે જેમ વટેમાર્ગુ રસ્તાનો ખરો જાણુ હોય તે પોતે પોતાને તથા બીજાને બીજાને મહાભયવાળા કાંતારમાંથી કાઢી સારે સ્થળે પુહોંચાડે છે, તેમ કેવળી ભગવંતો પોતે પોતાને તથા પરને સંસાર રૂપ કાંતારમાંથી કાઢે છે, વળી આર્દ્રક કુમાર કહે છે,

જે गरहियं ठाणमिहा वसन्ति, जे यावि लोए
चरणोववेया; उदाहडं तंतुसमं मईए, अहाउसो
विप्परियासमेव ॥ सू. ५१ ॥

અસર્વજનું કહેલું આવું છે, જે કોઈ સંસારમાં કહેલા અશુભ કર્મવાળા તે પાપનાં ફળ ભોગવનારા નિંદનીય કૃત્ય અવિવકીએ આચરેલું પોતાની આજીવિકામાટે આચરે છે, વળી જેઓ સારા ઉપદેશ વડે આ જગતમાં વિરતિના પરિણામ રૂપ વડે યુક્ત છે, તે બંને વચ્ચેનું જે અનુષ્ઠાન છે, તે સાઈ કે નઠાઈ વર્તન સામાન્ય બુદ્ધિવાળા ઉપદેશકોએ સરખું ગણ્યું છે, તે પોતાની ઇચ્છા મુજબ કહ્યું છે, પણ તે તેમનું કહેલું યથાર્થ પદાર્થનું સ્વરૂપ બતાવા જેવું નથી, અથવા આર્દ્રક કુમાર કહે છે હે આયુષ્યન્ ! એક

દંડી ! સાંભળ, જે અસર્વજ્ઞ છે, તે વિષયાભાસ (ઉલટું) જ કહેશે, અને સર્વજ્ઞ હશે તે તેનાથી મળતું યથાર્થ જેવું જેવું હશે તેવું કહેશે, અથવા અજ્ઞાની બોલે, તે વિપર્યાસ-મદ્દથી ઉન્મત્ત થયેલાના પ્રલાપ કરવા જેવું છે, એમ બાણુવું,

સંવચ્છરેણાવિ ય ઇગમેગં, બાણેણ મારેજ
મહાગયં તુ; સેસાણ જીવાણ દયદ્વયાણ, વાસં વયં
વિત્તિ પકપ્પયામો ॥ ૫૨ ॥

આ પ્રમાણે એક દંડીનો નિષેધ કરીને આર્દ્રક કુમાર પ્રભુ પાસે જતાં વચમાં હસ્તિ તાપસો મળ્યા, અને તેઓ તેમને વીંટીને આ પ્રમાણે બોલ્યા, હાથીને મારી તેના વડે પેટ ભરે તે હસ્તિ તાપસો છે, તેમાંથી જે વૃદ્ધ છે, તે બોલ્યો, હે આર્દ્રક કુમાર ! તમારા જેવા વિદ્વાન સાધુએ થોડા ઘણા પાપને વિચારવું જોઈએ, જે તાપસો કંઠમૂળ ખાનારા છે, તે ઘણા સ્થાવરજીવો તથા ઉંદુબર વિગેરેમાં ત્રાસ જીવો જે કુંથુવા વિગેરે છે, તેને હણે છે, વળી જેઓ ભિક્ષા વડે પેટભરે છે; તે પણ આશંસાના દોષથી દૂષિત છે, વળી તેઓ અહીં તહીં ભટકતા કીડી વિગેરે અનેક જીવોનો ઘાત કરે છે, વળી અમે તો વર્ષે કે છ માસે એક મોટી કાયાવાળા હાથીને મારીને ખીન બધા જીવોની દયા પાળીને તે હાથીના માંસ વડે આજીવિકા ચલાવીએ

છીએ, આ પ્રમાણે એકાદ જીવના ઘાતવડે ઘણા જીવોની રક્ષા કરીએ છીએ, હવે આર્દ્ર કુમાર હસ્તિનાપસમતની ભૂલો ખતાવે છે.

**સંવચ્છરેણાવિય ઇગમેગં, પાણં હણંતા અણિ-
યત્ત દોસા; સેસાણ જીવાણ વહેણ લગ્ગા, સિયા
ય થોવં ગિહિણાઽવિ તમ્હા ॥ ૫૩ ॥**

વરસે એકેક પ્રાણીને હણવાથી જીવહિંસા વિગેરે દોષો છૂટતા નથી, વળી તમને પંચેંદ્રી મહા કાયવાળો હાથી મારવાનો આશંસાદોષ અતિ દુષ્ટ (ઘણો ખરાબ) છે, પણ જૈન સાધુઓને તો સૂર્યના કિરણોના પ્રકાશમાં બહાર શેરીઓમાં સાડા ત્રણ હાથ જગ્યા દેખીને જતાં ઇર્ષ્યા સમિતિ પાળતા જવાથી અને ૪૨ દોષ ટાળીને નિર્દોષ આહાર લેવાથી અને મળે કે ન મળે તો પણ સમભાવ ધારણ કરવાથી તેમને આશંસા દોષ ક્યાંથી હોય ? અથવા કીડીઓ વિગેરે કેવી રીતે મરે ?

હવે તમે થોડા જીવોના ઉપઘાતથી દોષનો અભાવ માનો તો જે ગૃહસ્થો થોડો આરંભ કરી થોડા પ્રાણીઓને હણી નિર્વાહ કરે, પણ બીજા જંતુ જેઓ ક્ષેત્ર કાળથી દૂર હોય તેમનો તમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે ઘાત ન કરે, તો તમારી માફક તેઓ પણ નિર્દોષ પ્રવૃત્તિ વાળા થાય છે, (પછી તમારામાં અને તેનામાં શું ફેર રહ્યો ?)

સંવચ્છરેણા વિ ચ ઇગમેગં, પાણં હળંતા સ-
મણઠ્ઠવણસુ; આયાહિણ સેપુરિસે અણજ્જે, ણ તારિસે
કેવલિણો ભવંતિ ॥ ૫૪ ॥

હવે આર્દ્રક કુમાર હસ્તિ તાપસોને સમન્તવીને તેના ઉપદેશકના દોષો બતાવે છે, વરસે પણ એક જીવ હણવાનું જે શ્રમણ યતિઓ જે સાધુના મહાવ્રતોમાં રહ્યા છે તેઓજ હણવાનું બતાવે છે, તે ઉપદેશકો અનાર્ય છે, કારણ કે સર્વ જીવોના રક્ષક તેમને જીવ હણવાનું કાર્ય નિંદનીય છે, તથા તેઓ આત્માને તથા પરને અહિત કરનારા છે, (આમાં બહુ વચનનો પ્રયોગ છે, તે બધા ઉપદેશકો આશ્રયી ઋષિઓએ લીધા છે માટે દોષ નથી) પણ કેવળી ભગવંતો તેવો એક પણ જીવની હિંસાનો ઉપદેશ આપતા નથી, કારણ કે એક પ્રાણીનો વરસે ઘાત કરે તો પણ તેના માંસમાં આશ્રય લઈને રહેલા કે (ઉત્પન્ન થયેલા) તે માંસને રાંધતાં સ્થાવર કે જંગમ જીવો હોય તે બધાનો નાશ થાય છે, તે તમારા ઉપદેશકોએ એક પ્રાણીના વધનો ઉપદેશ કરતાં ધ્યાનમાં લીધા નથી, વળી તે પણ નિરવધ ઉપાય માધુકરી (ગોચરી) વૃત્તિનો પણ દેખ્યો નથી, તેથી તેઓ કેવળજ્ઞાની તો નથી, પણ વિશિષ્ટ વિવેકથી પણ રહિત છે, હવે તે હસ્તિ તાપસોને સમન્તવી આગળ પ્રભુ પાસે આર્દ્રકુમારને જતા જોઈ તેમના ઉત્તમ ગુણો અને બોધથી

પ્રસન્ન થઈને મોટા ઘોંઘાટથી લોકોએ તેમની સ્તવના કરી; તે બધું નજરે જોઈ કાને સાંભળી નવો પકડેલો સર્વ લક્ષણથી યુક્ત વનનો હાથી જેને યોગ્ય વિવેક હૃદયમાં થતાં વિચારવા લાગ્યો, કે આ આર્દ્રકુમાર બધા મતવાળાને સમજાવી વિઘ્ન રહિત થઈને સર્વજ્ઞ પ્રભુના ચરણ કમળ પાસે વંદના કરવા જાય છે, તેમ હું પણ જો સંપૂર્ણ બંધન રહિત થાઉં તો આ મહા પુરુષ આર્દ્રક કુમાર તથા તેમણે પ્રતિબોધ કરેલા ૫૦૦ ચાર તથા અનેક વાદીઓના સમૂહને સાથે લઈને ઘણી ભક્તિથી હું પણ પ્રભુ પાસે તેમની સાથે જઈને વાંદું, આ પ્રમાણે હસ્તી જેવો વિચાર કરે છે, તેટલામાં તેના પુણ્ય બળ અને પવિત્ર વિચારોથી ત્રટત્રટ કરતાં બધાં બંધન તુટીજતાં આદ્રકુમારના સંમુખ કાનના પડદા ફરકાવતો અને પોતાની સુંઠ ઉંચી કરીને તે દોડ્યો. તેથી લોકો હાહાકાર કરતા જોરથી બરાડા પાડવા લાગ્યાં, ધિક્કારહો! આ દુષ્ટ હાથીને, કે જે આવા મહર્ષિ મહાપુરુષ આર્દ્રક કુમારને હણવા દોડે છે, એમ બોલતા લોકો આમ તેમ હાથીના ભયથી દોડ્યા, આ હાથી પણ આર્દ્રકુમાર પાસે આવીને ભક્તિના સંભ્રમથી માથું નમાવીને બરાડા સુધી વાંકો વળીને કાનના પડદા સ્થિર કરીને ત્રણ પ્રદક્ષિણા ફરીને જમીન ઉપર પોતાના દાંતના અથ્ર ભાગ નમાવીને પોતાના આગલા ભાગવડે તે મહામુનિના ચરણ યુગલમાં નમીને સારી રીતે મન સ્થિર કરીને વન તરફ ગયો.

આ પ્રમાણે આર્દ્રકુમારના તપના પ્રભાવથી જ કહેલા અંધનથી છુટેલા મોટા હાથીનું વૃત્તાંત સાંભળીને પ્રબલ સહિત શ્રેણિક રાજ સામે આવીને તપના પ્રભાવવાળા મહર્ષિ આર્દ્રક કુમારને વારંવાર વાંદીને કહેવા લાગ્યો, કે હે ભગવન! આ મોટું આશ્ચર્ય છે કે આવી મોટી સાંકળથી મજબુત અંધાયેલો હાથી તમારા તપના પ્રભાવથી અંધન મુક્ત થયો, તે ઘણું મુશ્કેલ કામ છે, આર્દ્રક બોલ્યા, હે શ્રેણિક મહારાજ! આ હાથીને સાંકળના અંધનથી મુકાવવો મુશ્કેલ નથી, પણ સ્નેહના પાશથી મુકાવું તે ઘણું દુષ્કર છે, એ પૂર્વે નિચુક્રિત ૨૦૦ ગાથામાં કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે,

જા દુકરં વા જરપાસ મોયણં, ગયસ્સ મત્તસ્સ વણંમિ રાયં ।
જહા ઉ ચત્તાવલિણ્ણ તંતુણા, સુદુકરંમે પહિહાઈ મોયણં ॥૧॥

માણસને વનમાં અંધેલા મસ્ત હાથીને છોડાવવો મુશ્કેલ નથી, પણ જે કાચા સુતરના સ્નેહ પાસના તંતુઓથી અંધાયેલ છે, તેને મુકાવવો વધારે મને કઠણ લાગે છે, આ પ્રમાણે આર્દ્રકકુમાર રાજને પ્રતિબોધ પમાડીને તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ પાસે જઈને વાંદીને ભક્તિના ભરથા નિર્ભર થઈને બેઠો, પ્રભુએ તેના બોધેલ ૫૦૦ સાથીઓને દીક્ષા આપીને તેના શિષ્ય બનાવ્યા.

બુદ્ધસ્સ આણાણ્ણ ઇમં સમાહિં, અસ્સિ સુ-
 ઠિચ્ચા તિવિહેણ તાર્હિં; તરિહિં સમુદ્ધં વ મહાભવોધં,
 આયાણવં ધમ્મમુદાહરેજ્જા ॥ સૂ ૫૫ ॥

તિવેમિ, ઇતિ અદ્દહ્જ્જણામ છદ્દમજ્જયણં સમત્તં ॥

હવે બધું અધ્યયન કહ્યું તેનો વિષય સમાપ્ત કરવા
 કરવા કહે છે, બુદ્ધ તત્ત્વ જાણેલો સર્વજ્ઞ વીર વર્ધમાન
 સ્વામી તેની આજ્ઞા વડે તેમના કહેલા આગમ વડે સદ્ધ-
 મ્મની પ્રાપ્તરૂપ સમાધિ મેળવીને આ સમાધિમાં બરોબર
 સ્થિર થઈને મનવચન અને કાયા વડે સારી રીતે ઇન્દ્રિયો
 વશ કરી મિથ્યાદૃષ્ટિને ન સ્વીકારે, પણ તેમાં રહેલ આવરણ
 (ભૂલ) નીનિંદા મનવચન કાયાથી કરે, આ પ્રમાણે નિર્મળ
 આત્મા બનીને સ્વઅને પરનો ત્રાથી (રક્ષક) બને, અથવા
 તાથી-મોક્ષમાં જનારો બને, અને સમુદ્ર તરવા જેવું કઠણ
 મહાભવ ઓધને તરવા (ભવ બ્રમણથી બચવા) મોક્ષ
 માટે સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રનું આદાન-સ્વીકાર કરે, તે
 આદાનવાળો સાધુ તરે, આ સમ્યગ્ દર્શન જેને હોય, તે
 પરતીર્થિકતા તપ સમૃદ્ધિ વિગેરે દેખીને તીર્થકરના દર્શ-
 નથી બ્રહ્મ ન થાય, અને સમ્યગ્જ્ઞાનથી યથાર્થ વસ્તુની
 પ્રરૂપણા કરવાથી બધા વાદીઓના વાદનું સમાધાન કરીને
 બીજાઓને પણ મોક્ષમાર્ગનું સ્વરૂપ બતાવે છે, સમ્યક્
 ચારિત્ર વડે બધા જીવોને હિતસ્વી બનીને આશ્રવ (પાપ)

દ્વાર રોકીને ઘણો તપ કરીને અનેક ભવમાં પૂર્વે જે કર્મ ખાંધ્યું હોય તે ઝોછું કરે છે, અને પોતે પાળીને ખીજને તેવો ઉપદેશ કરી શકે, પ્રકટ કરી શકે, આ પ્રમાણે હું કહું છું, નયો પૂર્વમાફક બાણવા, અને આગળ પણ કહેશે, આદ્રક સંબંધી અધ્યયન પુરું થયું.

હવે સાતમું નાલંદીય અધ્યયન કહે છે.

છઠું અધ્યયન કહ્યું, હવે સાતમું કહે છે, તેનો આ સંબંધ છે, કે પૂર્વે કહેલ સંપૂર્ણ સૂત્રકૃતાંગવડે પોતાના જૈનસિદ્ધાંતની પ્રરૂપણાના દ્વારવડે પ્રાયે સાધુઓનો આચાર કહ્યો, આ સાતમા અધ્યયનમાં હવે શ્રાવકોનો આચાર કહે છે, અથવા ગયા અધ્યયનમાં પરમતોતું નિશકરણ કર્યું, અને સાધુઓના આચારનો ઉપદેશ તે ઉદાહરણવડે બતાવ્યો, અહીં શ્રાવક ધર્મનો ઉપદેશ ઉદાહરણદ્વાર વડેજ બતાવે છે, અથવા ગયા અધ્યયનમાં પરતીર્થિકો સાથે વાદ બતાવ્યો, અહીં પોતાના જૈનસાધુઓ સાથે ચર્ચા કરી છે, આ સંબંધે આવેલા આ અધ્યયનના ચાર અનુયોગદ્વારો ઉપક્રમ વિગેરે કહેવાં જોઈએ, તેમાં નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપામાં નાલંદીય નામ છે તે આ પ્રમાણે થયું છે, પ્રતિષેધ (નિષેધ) કરનાર નકાર શબ્દ સાથે અલં શબ્દ મળતાં દ્વા ધાતુનો અર્થ દાન કરવાનો છે, તેથી નાલંદા શબ્દ થયો, તેનો સાર આ છે કે પ્રતિષેધનો પ્રતિષેધ કરવા વડે ધાતુનો અર્થ સ્વભાવવાચક થયો તેથી એવો અર્થ લેવો કે

ત્યાં હુમ્મૈશાં અર્થિઓને જોઈતું દાન આપે છે, તે રાજગૃહ નગરની બહાર એક પડે કે વિભાગ છે ત્યાં આ અધ્યયન ઉત્પન્ન થયું માટે નાલ્લંદીય નામનું અધ્યયન કહેવાય છે, આ કહેવાથી બધો ઉપોદ્ધાત ઉપક્રમ (ઉત્પત્તિ) રૂપે કહેલો જાણવો, તંનું બધું સ્વરૂપ નિર્ણુક્રિતકાર પોતે પાસાવચ્ચિજ્જે વિગેરે ગાથાથી કહેશે, હવે અલં શબ્દનો નિક્ષેપો ન-અલં દા-આ ત્રણમાંથી ન-દા-છોડીને કહે છે.

ગામ અલં ઠવણ અલં દન્વ અલં ચૈવ હૌઙ્ઙ માવ અલં ।
 ણ્સો અલસદંમિ ઉ નિક્ષેવો ચ્ચવિહો હૌઙ્ઙ ॥ ૨૦૧ ॥

વ્યાકરણમાં અ, મા, નો, ના. શબ્દો નિષેધના અર્થમાં છે, તેમાં અગૌ અઘટ અગોચર અમરમાં પ્રાયે અકાર દ્રવ્યનો નિષેધ કરે છે, એટલે અલંદાનવડે એમ પ્રયોગમાં અશબ્દ સાથે જોડાતો નથી, તેમ આશબ્દ લવિખ્યની ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે, કરશો માં, જશોમાં, (ગુજરાતીમાં માને બદલે માં શબ્દ પછી આવે છે) માનશોમાં, ઠેરશોમાં, વિગેરે છે, તમારી અધિષ્ઠિત દિશાજ વીતને માટે છે, નો અવ્યય કોઈ વખત સંપૂર્ણ નિષેધ કરે છે, કોઈ વખત થોડો ભાગ નિષેધ કરે છે, જેમકે નો ઘટ-ઘડાનો એક ભાગ નથી, તથા હાસ્ય વિગેરે નોકબાયમાં છે, અર્થાત્ ક્યારે મોહનીયના એક ભાગ રૂપે છે, ફક્ત ન અવ્યય જ સંપૂર્ણ નિષેધવાચી છે, ન દ્રવ્ય-નકર્મ નશુણુ તે બધામાં

દ્રવ્ય કર્મ અને ગુણનો અભાવ સમજાય છે, ન કર્યું, ન કરું, ન કરીશ, તેમ અન્યલોકમાં પણ કહે છે કે—

ન યાતિ ન ચ તત્રાસી, દસ્તિ પશ્ચાન્નવાંશવત્ ॥

જહાતિ પૂર્વે નાધાર મહોવ્યસન-સંતતિઃ ॥ ૧ ॥

ન જાય, ન ત્યાં હતો, અથવા અંશમાફક પછી પણ નથી, આશ્ચર્ય તો એ છે કે દુઃખોની પરંપરા પૂર્વના આધારને છોડતી નથી.

વળી બીજો દષ્ટાંત કહે છે,

ગતં ન ગમ્યતે તાવ દગતં નૈવ ગમ્યતે ॥

ગતાગત વિનિર્મુક્તં ગમ્યમાનં તુ ગમ્યતે ॥ ૧ ॥

ગયું તેજ ફરી ન મળે, ન આવ્યું મળે કેમ ?

તે બન્નેથી મુક્ત જે, હાજર મળતું એમ. ॥૧॥

આ બધામાં ન અવ્યય પ્રતિષેધ અર્થ બતાવનાર સિદ્ધ કર્યો, તેમ અલંશબ્દ સિદ્ધ કરવો જોઈએ, તે અલંનો અર્થ પર્યાપ્ત (બસ) તો છે, તેમ વારણુ વારવાના અર્થમાં છે, તેમ ભૂષણુ શોભાના અર્થમાં છે, પણ અહીં તો અલંનો અર્થ વારણુ-કે નિષેધના અર્થમાં છે, તે ન સાથે આ લીધો છે, તેથી નાલં શબ્દ થયો છે, તેમાં અલંના નિક્ષેપા માટે ૨૦૧ ગાથામાં કહ્યું કે નામ સ્થાપના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારે નિક્ષેપો કરવો, નામ અલં-કોઈ જડ કે ચેતનનું નામ અલંપાડીએ તે, સ્થાપના અલંમાટે કોઈ ચિત્ર કે પુસ્તક વિગેરેમાં પાપનો નિષેધ કરતો સાધુ સ્થાપીએ તેવું

ચિત્ર કરીએ તે, દ્રવ્ય નિષેધમાં નોઆગમથી જ અને લવ્ય શરીર છોડીને તે બેથી જુદો ચોર વિગેરેથી હરણ કરાયેલ ચોરીના દાગીના મુકવા આવતાં કેદમાં જવાના ભયથી તેનો નિષેધ કરાય, કે મારે ત્યાં નહિ રાખું, તે દ્રવ્ય નિષેધ એ પ્રમાણે દ્રવ્યવડે દ્રવ્યથી અથવા દ્રવ્યમાં નિષેધ કરીએ તે બધા દ્રવ્ય અલં છે, ભાવ અલં માટે નિર્યુક્તિકાર બેટલા અર્થો સંભવે તે કહે છે.

પજ્જત્તીભાવે સ્વલુ પદમો, વીઓ ભવે અલંકારે ॥

તતિઓ હુ પઢિસેહે, અલ—સદ્દો હોઈ નાયવ્વો ॥ ૨૦૨ ॥

પર્યામિભાવ—સામર્થ્ય તેમાં અલંશબ્દ વપરાય છે. (હું તેને પહોંચીવળવા શક્તિમાન છું) જેમ એક મલ્લ બીજા મલ્લને પહોંચી શકે છે, તેમ લોકોત્તરમાં પણ વપરાય છે, કે નાલં તે તવ તાણાણ વા સરણાણ વા, તે તારા રક્ષણ માટે કે શરણું આપવા માટે સમર્થ નથી, અન્ય લોકો પણ કહે છે કે

દ્રવ્યાસ્તિક રથારુદઃ, પર્યાયોઘત કાર્મુકઃ ॥

યુક્તિસન્નાહવાનવાદી, કુવાદિભ્યો ભવત્યલમ્ ॥ ૧ ॥

મૂળ દ્રવ્ય (વસ્તુ) ને સમજવું, એજ રથ ઉપર ચઢેલો, વસ્તુમાં થતા ફેરફાર રૂપ પર્યાયો સમજવા, તે ચડાવેલા બાણ માફક તૈયાર હોય, અને યુક્તિઓ સમજવી, તે રૂપ બખ્તર પહેરેલો હોય તે વાદી બીજા કુવાદીઓને

જીતવા સમર્થ થાય છે, આ અલંશબ્દનો પહેલો અર્થ કહ્યો,
(ખલુ અવ્યય ગાથામાં કૃત વાક્યની શોભા માટે છે)
બીજો અર્થ અલંનો અલંકાર (આ ભૂષણ) માં થાય છે,
(ભૂતકાળનો પ્રયોગ સંભાવના માટે લીધો છે) જેમકે

અલંકૃતં દેવદેવેન, સ્વકુલં જગચ્ચ નામિસુનુના

દેવાધિદેવ નાભિરાજના કુમાર ઋષભદેવે પાતાનું કુળ
તથા જગત્ શોભાવ્યું છે, ત્રીજો અલંશબ્દનો અર્થ પ્રતિષેષમાં
બાણવો, જેમકે અલં મે ગૃહવાસેન, હવે મારે ઘરમાં રહેવું
નથી અલંમે પાપેન કર્મણા, હવે મારે પાપ કરવું નથી,
વળી કહ્યું છે કે:

અલંકુતીર્યૈરિહ પર્યુપાસિતૈ, રલંવિતર્કાકુલકાહલૈર્મતૈઃ ॥

અલં ચ મે કામગુણૈર્નિષેવિતૈ, ભયંકરા યે હિ પરત્ર ચેહ ચ ॥

કુતીર્થીની સેવનાથી સર્ચું મારે તેનું પ્રયોજન નથી,
તેમ વિતર્કોથી આકુળ (ભરેલા) એવા કાહલ (જૂઠા નકામા)
મતો વડે પ્રયોજન નથી, તેમ જે અહીં તથા પરલોકમાં
ભય આપનારા પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયો છે, તે સેવનાથી પણ
શું પ્રયોજન છે, અહીં ત્રીજો નિષેધ વાચક અલંશબ્દ
લેવાનો છે, તે કહે છે,

પહિસેહ ણગારસ્સા, ઇત્થિસદ્દેણ ચેવ અલસદ્દો ॥

સમ્મગિદ્દે નયસંમી, નાલંદા હોઈ બાહિરિયમ ॥ નિ ॥ ૨૦૩ ॥

અલંકારના ત્રણ અર્થ છતાં પણ નકારને આધીન અલંકાર હોવાથી પ્રતિષેધ અર્થ જ લેવાનો છે, તેમાં નિરૂક્તના વિધાન (પદના ટુકડા પાડવા) થી આ અર્થ છે, ન અલંકારાતિ-ન્યાં માગ્યું આપવામાં નિષેધ નથી તે નાલંકાર, સ્ત્રી લિંગમાં આહિરિકા શબ્દ છે, માટે સ્ત્રીલિંગમાં નાલંકાર જેમ શારદા ગંગા વિગેરે બોલાય છે, તેમ તે નાલંકાર શબ્દથી તે બહારનો ભાગ બાણીતો છે, તે નાલંકાર ભૂમિ હુંમેશાં આ પરલોકમાં સુખ હેતુ હોવાથી સુખકારક છે, તેમ રાજગૃહ નગરની બહાર આહિરિકા ધન સોનાથી સમૃદ્ધ છે, અને સારા સાધુઓનો સમાગમ હોવાથી સર્વકામ પ્રદ છે, હવે પ્રત્યય (જરૂરનો) અર્થ બતાવવા કહે છે,

નાલંકાર સમિવે, મળોરહે ભાસિ ઇંદ્રભૂઈણા ઉ ॥

અજ્ઞયણં ઉદગસ્સ ઉ, ઇયં નાલંકારજ્જં તુ ॥ ૨૦૪ ॥

નાલંકાર ભૂમિના સમીપમાં મનોરથ નામે ઉદ્યાનમાં ઈંદ્રભૂતિ ગણધરે ઉદક નામના નિર્ગમ્યે પૂછેલ તેનો ઉત્તર જે આપ્યો, તે આ અધ્યયન છે, નાલંકારમાં કહ્યું, માટે નાલંકારીય છે. અને જેમ આ અધ્યયન કહેવાયું તેમ આગળ જતાં પાસાવચ્ચિત્ત્વ પાર્શ્વનાથના અપત્ય (સાધુ) આશ્રયી પણ સૂત્રને સ્પર્શ કરનારી નિર્યુક્તિની ગાથામાં બતાવશે, હવે સૂત્રના ઉચ્ચારણ માટે રોકાયા વિના શુભવાણું સૂત્ર કહેવું તે કહે છે,

તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે નામં
 નગરે હોત્થા, રિદ્ધિત્થિમિત સમિદ્ધે વણ્ણઓ જાવ
 પઢિરૂવે, તસ્સ ણં રાયગિહસ્સ નયરસ્સ બહિયા
 ઉત્તર પુરચ્છિમે દિસિમાણ, ણ્ણથણં નાલંદાનામં
 બાહિરિયા હોત્થા, અણેગ ભવણસયસન્નિવિદ્ધા
 જાવ પઢિરૂવા ॥ સૂ. ૬૮ ॥

આ સૂત્રનો પૂર્વ સૂત્ર સાથે તથા બીજા સૂત્રો સાથે સંબંધ બતાવવો, પૂર્વે છેલ્લું સૂત્ર કહ્યું કે આદાનવાન્ તીર્થ-કર ધર્મ બતાવે, તે ધર્મના બે ભેદ છે, (૧) સાધુનો (૨) શ્રાવકનો તેમાં મુખ્યત્વે આચારાંગ તથા સૂચકાંગમાં સાધુને આશ્રયી વિધિ બતાવ્યો છે, આ સૂત્રમાં શ્રાવકની વિધિ બતાવશે, પરસ્પર સંબંધ આ છે કે બોધ પામે, આ પૂર્વનું પ્રથમ સૂત્ર છે, પ્ર-શું બોધ પામે ? ઉ-તેજ હવે શ્રાવક આશ્રયી કહેશે, સૂત્રનો અર્થ હવે કહે છે, (સૂત્રમાં ત્રીજી વિલક્ષિત છે, ત્યાં સાતમીનો અર્થ લેવો) તે કાળે તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર છે, તેનાં વિશેષણો આ છે, રાજગૃહનગરમાં પ્રાસાદો (મોટા મહેલો) છે, માટે તે પ્રાસાદિત નગર છે, તેમ તેમાં સારા ભોગો છે તેથી આ ભોગવાણું છે, તેથી દર્શનીય છે, આંખને આનંદ આપનાર છે, તથા તેનું રૂપ આંખમાં સામે આવી આંખને ખેંચે, માટે અભિરૂપ છે, તેની ઉપમા બીજે ન ઘટે માટે અપ્રતિરૂપ છે, અથવા સ્વર્ગના

મહેલોનું પ્રતિબિંબ જેવું છે, આવું રાજગ્રહ નગર પૂર્વકાળમાં હતું, (જે કે કાળની સત્તા ગ્રણેમાં ભૂત વર્તમાન ભવિષ્યની છે, છતાં પૂર્વકાળની વાત હોવાથી ભૂતકાળ લીધો છે,) તે નગરના ઉત્તર પૂર્વ (ઈશાન ખુણા)માં નાલંદા નામની બહિરિકા હતી જ્યાં અનેક સેંકડાની સંખ્યામાં મોટા ભવનો બાંધેલાં છે,

તત્થળં નાલંદાઐ બાહિરિયાઐ લેવે નામં
ગાહાવર્ઙ્ગં હોત્થા, અઠ્ઠે દિત્તે વિત્તે વિહ્વિણવિપુલ-
ભવણસયણાસણજાણવાહણાઈણ્ણે बहुधणबहुजाय
રુવ રજતે આઓગે પઓગે સંપડત્તે વિચ્છઠ્ઠિય-
પડરમત્તપાણે बहुदासी दासगोमहिसगवेलगप्प-
ભૂઐ बहुजणस्स अपरिभूएयावि હોત્થા ॥

તે બહિરિકામાં લેવો નામનો ઘરઘણી (મોટા કુટુંબ-
વાળો) રહે છે, તે પૈસાવાળો છે, તેજસ્વી છે, સર્વ માણુસોમાં
બહુશ્રીલો છે, તે ઘણાં મકાનો વાસભવનો બીજાનાં આસનો
ઘોડાગાડી ગાડાંથી સમૃદ્ધિવાળો છે, વળી તેની પાસે રોકડનાણું
ચાંદી સોનું છે, તથા ધન કમાવા માટે યાનપાત્ર (વહાણો) તથા
ઉંટ ઘોડા વિગેરે છે, તથા જરૂર પડે કામ લાગે તે માટે
તેની ગોઠવણો રાખેલી છે, તેમ અહીંતહીં ઘણી ખાવા પીવાની

વસ્તુઓ મુકેલી છે, બહુદાસી દાસના પરિવારવાળો છે, વળી ઘણા લોકોમાં અપરિભૂત (માનનીય) છે, આ બધાં વિશેષ-જ્ઞાથી જાણવું કે તેની આ લોકમાં અનેકગુણોથી પ્રાપ્ત દ્રવ્ય સંપદા બતાવી છે, હવે પરલોકના ગુણો બતાવવાવડે ભાવ સંપદ કહે છે,

સેળં લેવે નામં ગાહાવૈ સમણોવાસણ યાવિ-
 હોત્થા, અભિગય જીવાજીવે જાવ વિહરહ, નિગંથે
 પાવયણે નિસ્સંકિણ નિક્કંચિણ નિઠ્ઠિવિતિગિચ્છે
 લહ્હટ્ટે ગહિયટ્ટે પુચ્છિયટ્ટે વિણિચ્છિયટ્ટે અભિગહિ-
 યટ્ટે અટ્ટિમિંજા પેમાણુરાગરત્તે,

(જુ' વાક્યની શોભા માટે છે,) તે લેપ નામનો ગૃહ-
 સ્થ જૈનસાધુઓની સેવા રોજ કરનારો છે, માટે શ્રમણોપાસક
 શ્રાવક છે, આ વિશેષજ્ઞથી જાણવું કે તે જીવ અજીવ પુણ્ય-
 પાપ વિગેરે તત્ત્વોને જાણવાથી શ્રુતજ્ઞાનની સંપદાવાળો છે,
 તે બતાવે છે. તે જીવ અજીવ વિગેરે તત્ત્વોને ભણેલો છે,
 તેથી કોઈના કંદામાં સહાય વિના પણ કસાતો નથી, તેમ
 દેવ અસુર વિગેરે દેવ સમૂહથી પણ તે હારે તેમ નથી,
 તેમ તે ધર્મથી ચલે તેવો નથી, આ વિશેષજ્ઞથી તેને સમ્ય-
 ગ્જ્ઞાનપણું છે, તેવું બતાવ્યું છે, હવે તેનું સમ્યગ્દર્શન બતાવે
 છે, નિર્ઘન્ય આર્હત તેના પ્રવચનમાં તે શંકા થોડી કે ઘણી

તેનાથી રહિત છે તેથી નિઃશંક છે, એવું માને છે કે જિને જે કહ્યું છે, તે સત્ય છે, તેમ નિર્ગત ગદ્ય છે કાંક્ષા જેની-ખીબનું મંતવ્ય માનવાની તે નિરાકાંક્ષ છે, તેમ ચિત્તમાં ચિકિત્સા દ્વર થવાથી તે નિર્વિચિકિત્સ છે, અર્થાત્ ધર્મનું કૃણ મળશે કે નહિ, તેવો સંદેહ તેને નથી, તેમ વિક્રાનો નિદ્દશે, તેવો ડર નથી, એ પ્રમાણે તે લબ્ધ અર્થ-વસ્તુ તત્વનો પરમાર્થ તેણે બાણેલો છે, તેમ મોક્ષમાર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે, માટે ગૃહીતાર્થ છે, વળી ઝીણો વિષય ન સમબલ્ય ત્યાં પૂછી લીધેલ છે, તેથી પૃષ્ઠાર્થ છે, એમ નિશ્ચય કરવાથી વિનિશ્ચિતાર્થ છે, તેમ અર્થ સમજીને પ્રતીતિ કરવાથી તે અભિગતાર્થ છે, તેમ તેનાં હાડકાંના મધ્ય ભાગમાં ધર્મનો રંગ લાગેલો છે, અર્થાત્ અત્યંત સમ્યકત્વથી વાસિત અંતઃકરણ વાળો છે, એ વિષય વધારે વિસ્તારથી બતાવે છે.

અયમાસો નિગંથે પાવયणे अयं अट्टे अयं
 परमट्टे सेसे अणट्टे उस्सियं फलिहे अप्पावय
 दुवारे चियत्तंतेउरप्पवेसे चाउइसट्टमुद्दिट्ट पुण्ण
 मासिणीसु पडिपुत्ते पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे
 निगंथे तहाविहेणं एसणिज्जेणं असणपाण खा-
 इम साइमेणं पडिलाभे माणे बहूहिं सीलव्वय-
 गुण विरमण पच्चक्खाण पोसहोववासेहिं अ-
 प्पाणं भावेमाणे एवं च णं विहरइ ॥ ६९ ॥

આ શ્રાવકને કોઈ ધર્મ પૂછે તો પોતે આ પ્રમાણે સમજાવી શકે, જો ભાઈ! આ નિર્ઘેષ જિનેશ્વરનું વચન છે, તેમાં આ સાચું તત્વ છે, કારણકે તેમાં સાચી પ્રરૂપણા છે, તથા સમજાવી શકે કે આજ પરમાર્થ (મોક્ષમાર્ગ) છે, કારણકે સોના માફક તેની કસોટી લે તાપ દે છેદ કરે તોપણ તે શુદ્ધપણું ન મુકે, બાકીના બધા મતવાળા લૌકિક તીર્થિકોએ કહેલો અનર્થરૂપ વિષય છે, (કારણકે તેમાં યુક્તિઓ ઘટતી નથી) આ વિશેષણોથી બતાવ્યું કે તેને સમ્યગ્દર્શન ક્રમસેલું છે, હવે તે શ્રાવકને સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાન વડે શું ગુણ થયો તે બતાવ છે, ઉદ્ધિત પ્રખ્યાત-સ્ફટિક રત્ન જેવો નિર્મળ યશવાળો થયો છે, તથા જેના ઘરના દરવાજા સદા ખુલ્લા છે કે કોઈ અન્યતીર્થિ આવે અને કહેતો પણ તે ભલે કહે, પણ તેના ભરમાવ્યાથી પરિજન પણ સમ્યક્ત્વથી ચલાયમાન ન થાય, તથા રાજાઓને જે વહાલાં સ્થાન અંત:પુર વિગેરે છે, તેને ત્યાં જવાની રજા છે, અર્થાત ખીજા લોકોને જ્યાં જવાનો નિષેધ છે, ત્યાં ખજાનામાં કે રાણીવાસમાં પણ શ્રાવકના ઉત્તમ ગુણોથી પ્રખ્યાત હોવાથી આ શેઠ બધે ઠેકાણે સુખથી જઈ શકે છે, તેજ પ્રમાણે ચૌદસ આઠમ વિગેરે તિથિઓમાં તેમ તીર્થકરના મહા કલ્યાણક સંબંધી પ્રખ્યાત પુણ્ય તિથિઓમાં તેમ ચોમાસીની ત્રણ પુનમોમાં ધર્મ દિવસો જાણીને પરિપૂર્ણ પોસહવ્રત લે છે, તે ૧ આહાર ૨ શરીર સત્કાર ૩ અપ્રહ્મચર્ય ૪ અને ઘર વેપાર એ ચારે છોડીને

પોષક પાળતો શ્રાવક ધર્મને આચરે છે, આ વિશેષણોથી તેને દેશ થકી ચારિત્ર છે, તે બતાવ્યું છે, હવે તેના ઉત્તર ગુણોને બતાવી દાન ધર્મ બતાવે છે, તે શ્રમણુ નિર્ઘેશો (જેન સાધુઓ)ને શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી એષણીય (નિર્દોષ) અશન પાણી ખાદિમ સ્વાદિમ ચારે પ્રકારનો આહાર આપે છે, તથા સ્વદાર સંતોષનું શીલવ્રત પાળતો રોજ પ્રત્યાખ્યાન કરતો પર્વ તિથિએ પોષક કરતો આત્માના શુદ્ધ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા લીધેલાં વ્રત તેને ભાવતો ધર્મ આચરતો વિચરે છે (ચ અવ્યય બધાં પદોને જોડે છે, ણું વાક્યની શેલા માટે છે.)

તસ્સ ણં લેવસ્સ ગાહાવડ્ડસ નાલંદાણ
 બાહિરિયાણ ઉત્તરપુરચ્છિમં દિસિમાણ ણ્ણ
 સેસદવિયા નામં ઉદગસાલા હોત્થા, અણેગલંભસય-
 સન્નિવિટ્ઠા પાસાદીયા જાવ પડિરુવા, તીસે ણં
 સેસદવિયાણ ઉદગસાલાણ ઉત્તરપુચ્છિમે દિસિ
 માણ ણ્ણ હત્થિજામે નામં વણસંડે હોત્થા,
 કિંણહે વણ્ણઓ વણસંડમ્મ ॥ સૂ ૭૦ ॥

તે એવા ગુણુવાળા ઉત્તમ લેખ શ્રાવકવાળા નાલંદામાં ઇશાન કોણુમાં શેષદ્રવ્ય નામે ધરને યોગ્ય બધાં દ્રવ્યો (વસ્તુઓ) ત્યાં હોવાથી તે શેષદ્રવ્ય નામે ઓળખાય છે. એવી

ઉદકશાળા છે, તે ઉદક-શાળામાં સેંકડો થંભાની રચના કરવાથી તે પ્રાસાદીય દર્શનીય અભિરૂપ તથા પ્રતિરૂપ (ખદી વાતે મનોહર) છે, તેના પછુ ઈશાન ખુણામાં હસ્તિયામનામે વનખંડ હતો, તે કૃષ્ણ અવલાસ (રંગ) વિગેરેથી વર્ણનીય હતો,

તસ્મિં ચ ણં ગિહપદેસંમિ ભગવં ગોયમે
વિહરઈ, ભગવં ચ ણં અહે આરામંસિ, અહેણં,
ઉદણ પેઢાલપુત્તે જગવં પાસાવચ્ચિજ્જે નિયંટે
મેયજ્જે ગોત્તેણં જેણેવ ભગવં ગોયમે, તેણેવ ઉવા-
ગહ્ણઈ, ઉવાગહ્ણઈત્તા ભગવં ગોયમં એવં વયાસી ॥

તે વન ખંડના એક ઘરના લાગમાં લગવાન ગૌતમ ઇંદ્રભૂતિ ગણુધર મહાવીર સ્વામીના મુખ્ય શિષ્ય વિચરે છે, તે સમયે બ્યારે લગવાન ગૌતમસ્વામી તે આરામમાં પોતાના શિષ્યો સહિત વિચરે છે, ત્યાં ઉદક નામે નિર્ઐથ પેઢાલ પુત્ર પાર્શ્વનાથ પ્રભુનો પ્રશિષ્ય અપત્ય નેવો છે, તેનું ગૌતમ મેહાર્ય છે, (સાતમીના અર્થમાં ત્રીજી વિલકિત છે) ને દિશામાં ગૌતમ સ્વામી લગવાન છે, ત્યાં તે પ્રદેશમાં જઈને આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીને કહેવા લાગ્યો, આ સંખંધે અહી આ અધ્યયન કેમ કહેવાયું તેનો પ્રસ્તાવ નિર્ચુકિતકાર તેના તા-ત્પર્ય સાથે કહે છે,

પાસાવચ્ચિવ્વજ્જો પુચ્છિઆઇઓ અજ્જગોયમં ઉદગો ॥
સાવગપુચ્છા ધમ્મં સોઝં, કહિયંમિ ઉવસંતા ॥ નિ.૨૦૫ા

પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પરંપરાના શિષ્ય ઉદક નામના સાધુ
ગૌતમ સ્વામીને પુછવા લાગ્યા, પ્ર-શુ ? ઉ-શ્રાવક સંબંધી
પ્રશ્ન તે આ પ્રમાણે હે ઈંદ્રભૂતે ! સાધુ શ્રાવકને આણુવ્રત
ઉચરાવે ત્યારે સ્થૂલ પ્રાણુતિપાત વિરમણુ વિગેરે વિષયનું વ્રત
ઉચરાવીએ, ત્યારે તે શ્રાવકને ખીજ સૂક્ષ્મ બાદર જીવો
મારવાના છુટા રહે, તેનો આરંભ થતાં તેમાં સાધુની અનુ-
મતિ થાય, તો તેનું કર્મ બંધ કેમ ન થાય ? તે પ્રમાણે
સ્થૂલ પ્રાણુતિપાત વિરમણુ વ્રતીને તે પર્યાયની અંદર રહેલ
(છુટ રાખેલા) જીવોને મારતાં દોષ લાગે, જેમ કોઈએ નગ-
રના માણસને ન મારવાની પ્રતિજ્ઞા કરતાં નગર બહારના
માણસને મારતાં તેવું પર્યયકબાણુ કરતાં પર્યયકબાણુ આપ-
નારને દોષ કેમ ન લાગે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં ઘર
ઘણી ને ચૌર ગ્રહણુ અને તે મુકાવવાની ઉપમાથી દૃષ્ટાન્ત
કહ્યો, તે પ્રમાણે શ્રાવક પ્રશ્ન સંબંધી ગૌતમ સ્વામીએ
કહેલા ઉત્તરથી ઉદક સાધુનું મન સંતુષ્ટ થયું, હવે મૂળ સૂત્રનો
અર્થ કહે છે,

આઝસંતો । ગોયમા અત્થિ ચ્વલુ મે કેઙ્
પદેસે પુચ્છિયવ્વે તં ચ આઝસો । અહાસુયં

અહાદરિસિયં મે વિયાગરેહિ સવાયં, ભગવં ગો-
યમે ઉદયં પેઢાલપુત્તં એવં વયાસી, અવિયાઈ
આડસો । સોચ્ચા નિસમ્મ જાણિસ્સામો સવાયં
ઉદયં પેઢાલપુત્તે ભગવં ગોયમે એવં વયાસી ॥૭૧॥

હે લાંબા આયુષ્યવાળા ગૌતમસ્વામી ! મારે કેટલાક
પ્રશ્નો પૂછવા છે, તે આપે જેવા પ્રભુ પાસે સાંભળ્યા હોય,
પ્રભુએ જેવું દેખાડ્યું હોય, તે કહો, અથવા તેણે સવાદ કે
સારી વાણીથી પૂછ્યું, તેથી ગૌતમસ્વામી બોલ્યા, હે આયુ-
ષ્યન્ જે તમે કહેશો તે સાંભળી વિચારીને બાણીશું, અને
પછી કહીશું, તેથી હે ઉદક પેઢાલ પુત્ર ! તમે તમારો અભિ-
પ્રાય કહો, ત્યારે ઉદક આ પ્રમાણે બોલ્યો,

આડસો । ગોયમા અત્થિ સ્વલ્લુ કુમારપુ-
ત્તિયા નામ સમણા નિગ્ગંથા તુમ્હાણં પવયણં પવ-
યમાણા ગાહાવહં સમણોવાસગં ઉવસંપત્તં એવં
પચ્ચક્ખાવેંતિ-ગણત્થ અભિઓણં ગાહાવહ ચો-
રમ્મહણ વિમોક્ખણયાણ ત્ત્સેહિં પાણેહિં ણિહાય-
દંઠું; એવં પહં પચ્ચક્ખંત્તાણં દુપ્પચ્ચક્ખાયાં ભવહં,

હે આયુષ્મન્ ગૌતમ ! અસ્તિ—એક વચન છતાં બહુ વચનના અર્થમાં વાપર્યો છે, કુમારપુત્રો નામના નિર્ગથો તમારું કહેલું વચન બોલતા વિચરે છે; તેમની પાસે ગૃહ-પતિ નામનો શ્રમણોપાસક (શ્રાવક) આવ્યો. તેને આ પ્રમાણે પચ્ચકખાણ કરાવ્યું; સ્થૂલ પ્રાણી જેનાથી દંડાય તે દંડ પ્રાણી એને દુઃખ દેવું તે ત્રસ જીવોની જીવ હિંસાની નિવૃત્તિ કરું છું, તેમાં પણ આ ભાંગો છે, કે પોતાની બુદ્ધિથી ન મારું પણ રાજ્ય વિગેરેનો હુકમ થાય તો જે હિંસા કરવી પડે, તે છુટ રાખું છું, આ પ્રમાણે સ્થૂલ પ્રાણીતિપાતનું વિશેષણ આપવાથી અપર ત્રસ ભૂતનું વિશેષણ ન આપવાથી પચ્ચકખાણ લેતાં ગૃહસ્થાને દોષ લાગે છે, કારણકે તેથી પચ્ચકખાણનો ભંગ થવાનો દોષ રહે છે,

**एवं एहं पञ्चक्खावेमाण्णाणं दुपञ्चक्खावियव्वं
भवइ, एवं ते परं पञ्चक्खावेमाणा अतियरंति,
सयं षतिण्णं, कस्सणं तं हेउ ?**

તેમ એવું પચ્ચકખાણ આપનારા તે સાધુએને પણ દુષ્ટ પચ્ચકખાણ આપવાનો દોષ લાગે છે, પ્ર-શ્ના માટે ? ઉ-તે શ્રાવકો તેવું પચ્ચકખાણ લેતાં અને સાધુઓ આપતાં પોતાની પ્રતિજ્ઞાને ઉલ્લંઘે છે, પ્ર૦ તેનો હેતુ કયો છે ? ઉ૦ તે પ્રતિજ્ઞા ભંગનું કારણ બતાવે છે,

સંસારિયા સ્વલુ પાણા થાવરાવિ પાણા ત-
સત્તાણ પચ્ચાયંતિ, થાવરકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચ-
માણા તસકાયંસિ ઉવજ્જંતિ, તેસિં ચ ણં થાવર-
કાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા તસકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ
તેસિં ચ ણં થાવરકાયંસિ ઉવવણ્ણાણં ઠાણમેયં ઘત્તં ॥

સંસારમાં રહેનારા સંસારી જીવો કહેવાય છે, પ્રાણુ-
પ્રાણીઓ થાવર પૃથ્વી પાણી અગ્નિવાયુ વનસ્પતિ સ્થિર છે,
છતાં તેવા કર્મના ઉદયથી ત્રસપણે ઉત્પન્ન થાય છે, આ પ્રમાણે
પરસ્પર જવા આવવાનું હોવાથી અવશ્યે કરી લીધેલી પ્રતિ-
જ્ઞાનો ભંગ થાય છે, જેમ કેઈ પ્રતિજ્ઞા કરે કે નગરમાં
રહેનારો નાગરિક મારે ન હુણવો, આવી જેણે પ્રતિજ્ઞા કરી,
પછી તે બહાર કેઈ આરામ વિગેરેમાં રહેલા નાગરિકને
મારે, તો તેની પ્રતિજ્ઞાનો લોપ થયો કે નહિ? એમ અહીં
પણ જેણે ત્રસ જીવો ન મારવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી, તેજ માણુસ
ત્રસમાંથી થાવર કાયમાં ગયેલાને મારે, તો તેની પ્રતિજ્ઞાનો
લોપ કેમ ન થાય? ખરી રીતે તો પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થયો જ,
એ પ્રમાણે ત્રસ થાવર કાયમાં ઉત્પન્ન થએલા ત્રસ જીવોનું
જો અસાધારણ ચિન્હ હોય, તો તે ત્રસ જીવો સ્થાવર ઉત્પન્ન
થયેલા હોય તો તે બચાવવા શક્ય થાય, પણ તેવું ચિન્હ
નથી, તેથી તે ઉદક કહે છે કે થાવર કાયથી એ પ્રકારે કે અનેક

પ્રકારો વડે સ્થાવર કાયના આયુષ્યવડે તેને યોગ્ય ખીજાં કર્મો વડે સર્વ આત્મા વડે ત્રસ કાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ ત્રસ કાયમાંથી પણ સર્વ આત્મા વડે મુકીને તેવાં કર્મોવડે સ્થાવર કાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થતાં તેવા ત્રસના ચિન્હના અભાવથી પ્રતિજ્ઞાનો લોપ થાય તે સૂત્રકારે જ બતાવ્યું છે, કે તે ત્રસ સ્થાવર કાયમાં ઉત્પન્ન થતાં જેમણે ત્રસ કાય ન મારવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, તે શ્રાવકને પણ આરંભમાં પ્રવર્તતાં એ સ્થાવર જીવો હણવા પડે, કારણકે સ્થાવરથી અનિવૃત્ત છે, આમ વ્યવસ્થા થવાથી નાગરીકના દ્ષાન્તથી ત્રસ જીવજ સ્થાવરના રૂપે બદલાતાં તેને ભારતાં પ્રતિજ્ઞાનો અવશ્યે ભંગ થયો.

एवं एहं पचचक्खंताणं सुपचचक्खायं भवइ,
एवएहं पचचक्खावेमाण्णं सुपचचक्खाविं
भवइ, एवं ते परं पचचक्खावेमाणा णातियरंति
सयं पइण्णं, णणत्थ अभिओगेणं गाहावइचोर-
विमोक्खणयाए तसभूएहिं पाणेहिं णिहाय दंडं,
एवमेव सइभासाए परक्कमे विज्जमाणे जे ते को-
हा वा लोहा वा परं पचचक्खावेति अयंपि णो उवएस
णो णेआउए भवइ, अविआइं आउसो गोयमा
तुब्भं पि एवं रोयइ ॥ सू. ७३ ॥

માટે મારી કહેલી યુક્તિની નીતિએ પરચકખાણ કરતાં સાડાં પરચકખાણ લીધેલું થાય. અને તે પ્રમાણે પરચકખાણ કરાવનારને સાડાં પરચકખાણ આપ્યું ગણાય, એમ પરચકખાણ આપતાં પ્રતિજ્ઞાનો લોપ ન થાય, તે બતાવે છે, ગણત્ય-ગૃહપતિ આવી પ્રતિજ્ઞા કરે, કે વર્તમાન કાળમાં (હમણાં) જે ત્રસ કાયમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે, તે પ્રાણીને જે દંડ જીવહિંસાડપ છે, તે છોડવાનું હું પરચકખાણ કરું છું તેથી અહીં ભૂતત્વ (હમણાં)નું વિશેષણ કહેવાથી તે સ્થાવરમાં બદલાયેલાનો વધ થાય તો પણ પ્રતિજ્ઞાનો લોપ ન થાય, તેમ રાજા વિગેરેના હુકમથી હિંસા કરવી પડી, તે સિવાય અન્યત્ર મારે હિંસા ન કરવી, વળી તમે કહ્યું કે ગૃહપતિને ચોરથી અચાવવા એ ઠીક કહ્યું, તેમાં પણ ત્રસ કાય વાણું હમણાંનું વિશેષણ લગાવવું, એ લગાવાથી જેમ દૂધની વિગય ત્યાગી હોય અને દહિ ખાય, તો પણ પ્રતિજ્ઞાનો લોપ ન થાય તેમ ત્રસો થયેલા જીવો ન હણવા. એવી પ્રતિજ્ઞા કરેલાને સ્થાવરની હિંસા કરતાં પણ પ્રત્યાખ્યાન આપવાની વિદ્યમાન અને ભૂત વિશેષણ વધારવાથી દોષ પરિહાર વાળી થવા છતાં પણ પૂર્વ બતાવેલી નીતિ વડે દોષ દૂર કરવાનું મુકીને જે કોઈ સાધુઓ ક્રોધથી અથવા લોભથી શ્રાવક વિગેરે ખીજા કોઈને પણ વિશેષ ભાંગો પાડયા વિના જેમ તેમ વ્રત ઉચરાવે છે, તેથી તેમને પરચકખાણ આપતાં મૃષાવાદનો દોષ લાગે છે, અને લેનારને અવશ્ય વ્રતનો વિલોપ

થાય છે, હવે અમે આપને પૃષ્ઠીએ છીએ કે અમારો આ ઉપદેશ ભૂત્વ વિશેષણ યુક્ત પક્ષ કેમ તમને નૈયાયિક-ન્યાય યુક્ત લાગે છે કે નહિ? તેનો સાર આ છે કે ત્રસ જીવો જે સ્થાવરમાં ઉત્પન્ન થાય, તેને હજીતાં પ્રતિ જ્ઞાનો ભંગ ન થાય, હે આયુષ્મન ગૌતમ! આ રૂથે છે કે નહિ, કે જે મેં ખુલાસાથી સમજાવ્યું છે.

સવાયં ભગવં ગોયમે ઉદયં પેઠાલપુત્તં एवं
વયાસી, આરસંતો ઉદગા નો खलु अम्हे एयं रोयइ
जे ते समणा वा माहणा वा एवमाइक्खंति जाव
परुवेंति, णो खलु ते समणा वा णिग्गंथा वा भासं
भासंति, अणुतावियं खलु ते भासं भासंति,
अब्भाइक्खंति खलु ते समणे समणोवासए वा,

તે ઉદક પેઠાલ પુત્રની વાણી સાંભળીને ગૌતમસ્વામી આણું કહે છે, કે તમારું કહેલું અમને રૂથતું નથી, તેનો સાર આ છે કે ત્રસકાયની હિંસાના ત્યાગમાં ભૂત્વવિશેષણ કરવું તે અમને નિરર્થકપણું લાગવાથી અમને રૂથતું નથી, આવી વ્યવસ્થા હોવાથી હે ઉદક! જે શ્રમણો કે બ્રાહ્મણો ભૂત શબ્દ વિશેષણ વડે પરચકખાણું કહે છે, અને બીજા તેમને પુછે છે, અને સ્વીકારે છે, તે પોતે બોલતા અને

બીજાને સ્વીકાર કરાવતાં ભૂતત્વ વિશેષણ વાપરે છે, અને એવી રીતે વાપરવાથી તે નિશ્ચયથી શ્રમણ નિર્ઋથો યથાર્થ (સાચી) ભાષા વાપરતા નથી, પણ તે તાપ કરનારી અનુતાપિકા ભાષાને બોલે છે, કારણકે કોઈ અભણ્યો માણસ વિપરીત બોલે તો તેને સાંભળીને પણ સાચું જાણનારાને અનુતાપ (ખેદ) થાય છે, વળી તે ભૂતત્વ વિશેષણપુર્વક જે પચ્ચકખાણ આપે છે, તેના દોષો બતાવે છે, જેઓ આ પ્રમાણે પચ્ચકખાણ આપે છે, તેવા સાધુઓને તથા તેવું પચ્ચકખાણ લેનારા શ્રાવકોને અભૂત દોષના ઉદ્ભાવથી અભ્યાખ્યાન (ભૂકું) કલંક આપે છે.

જેહિં વિ અન્નેહિં જીવેહિં પાણેહિં ભૂણ્હિં સ-
 ત્તેહિં સંજમયાંતિ, તાણવિ તે અબ્માશ્વલાંતિ, કસ્સણં
 તં હેડં? સંસારિયા યલ્હુ પાણા, તસાવિ પાણા થા-
 વરત્તાણ પચ્ચાયંતિ, થાવરા વિ પાણા તસત્તાણ
 પચ્ચાયંતિ તસકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા થાવર-
 કાયંસિ ઉવવજ્જંતિ, થાવરકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચ-
 માણા તસકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ, તેસિં ચ ણં તસ-
 કાયંસિ ઉવવન્નાણં ઠાણમેયં અઘત્તં ॥ સૂ-૭૪ ॥

વળી જે બીજા પ્રાણી ભૂત જીવ સત્વના વિષયોમાં વિશેષતા ખતાવીને જેઓ સંયમ (પાપ નિવૃત્તિ) લે છે, જેમ કે મારે પ્રાણી ન હોવો, આવું કહેતાં તે જ્યારે બીજી વસ્તુમાં કે તિર્યચમાં જાય, ત્યારે તેના વધમાં પ્રાણીનો વધ થાય, તેમાં ભૂત (પ્રાણી)નું વિશેષણ છે, તે પ્રમાણે મારે સુવર (ડુકર) ન હોવો, એવાં વિશેષણોથી તે ભૂત શબ્દ વધારવાથી તે પરચખાણુને દૂષણ આપે, છે, પ્ર-શા માટે ? ઉ-સંસારી પ્રાણીઓ પરસ્પર જાતિમાં સંક્રમણ થવાવાળા છે, કારણકે ત્રસો થાવર થાય છે, અને સ્થાવરો ત્રસપણે થાય છે, અને ત્રસ કાયમાંથી સર્વ આત્મા વડે ત્રસ આયુષ્ક્રમ ત્યાં સ્થાવર કાયમાં તેને યોગ્ય કર્મ ઉપાદન કરવાથી સ્થાવરો થાય છે, તેમ સ્થાવરો પોતાની કાયાથી આયુ કર્મ મુકીને ત્રસ કાયમાં જાય છે, તે ત્રસ કાયમાં જતાં ત્રસ કાય નામનું સ્થાન આ ઘાત યોગ્ય થાય છે. કારણ કે તે શ્રાવકે ત્રાસને ઉદ્દેશીને સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણુ વ્રત કહ્યું, તેને તીવ્ર અધ્યવસાય ઉત્પાદક થવાથી તથા લોકનિંદાથી, તેથી તે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત (જીવ હિંસા) થી નિવૃત્ત થયો, તેની નિવૃત્તિથી ત્રસ થાન અઘાત્ય થયું, અને સ્થાવર કામથી આ નિવૃત્ત છે, તેની યોગ્યતાથી તે સ્થાન ઘાત્ય તે, હવ તમારું કહેવા પ્રમાણે વિશિષ્ટ સત્વના ઉદ્દેશથી પણ પ્રાણાતિપાત નિવૃત્ત કરતાં અપર પર્યાયમાં તે પ્રાણી જતાં તેને મારતાં વ્રત લગ્ન થાય છે, તેથી કોઈને

પણ સમ્યક્ વ્રત પાળવાનું થશે નહિ, એથી અસત ભૂત-
 દોષનું બતાવવું આપની તરફથી થાય છે, જે કે આપ
 વર્તમાનકાળ વિશેષણપણે આ ભૂત શબ્દ (ત્રસ માટે)
 વાપરો છો, તે પણ કેવળ વ્યામોહ (ભ્રમણા) ને માટે
 થાય છે, કારણ કે ભૂત શબ્દો ઉપમાના અર્થમાં વપરાય
 છે, જેમકે દેવલોક ભૂત (રૂપ) આ નગર છે, તેથી ત્યાં
 પણ ત્રસ સદશ જીવોની જ પ્રાણાતિપાતની નિવૃત્તિ થશે,
 પણ ત્રસોની નહિ થાય, વળી કહેશો કે તેજ અર્થમાં ભૂત
 શબ્દ છે, જેમકે શીતી ભૂત ઉદક-અર્થાત્ શીત છે, એ
 પ્રમાણે ત્રસ ભૂત ત્રસત્વ પામેલા તે, તેવું થતાં ત્રસ શબ્દ
 વડેજ સમબંધ જવાથી પુનરૂક્ત દોષ થશે, એવું છતાં પણ
 ભૂત શબ્દ જોડીએ, તો અતિપ્રસંગ થશે, જેમકે ક્ષીરભૂત
 વિકૃતિનું પર્યયક્રમાણુ કરું છું, માટે મને ઘૃત ભૂત (ઘૃત
 નહિ) આપો, તેમ પટભૂત (પટ નહિ) આપો, (પણ
 તેવું બોલતા નથી, ઘી કે પટ આપવાનું બોલો છો તેમ
 અમારું ભૂત વિનાનું પર્યયક્રમાણુ ઠીક છે,) આ પ્રમાણે
 ભૂતશબ્દ નિરૂપયોગી તથા દોષિત બતાવતાં ફરી ઉદક સાધુ
 કહે છે,

સવાયં ઉદણ પેઢાલપુત્તે ભગવં ગોયમં એવ
 વયાસી, કયરે खलु ते आउसंतो गोयमा तुम्हे
 वयह, तसभूता पाणा तसा आउ अन्नहा ? सवायं

ભગવં યોયમે ઉદયં પેઢાલપુત્તં એવં વયાસી,
 આડસંતો ઉદગા ! જે તુબ્મે વયહ તસમૂતા
 પાણા તસા તે વ્યં વયામો તસા પાણ્ઃ; જે વ્યં
 વયામો તસાપાણા, તે તુબ્મે વયહ તસમૂયાપાણા,
 એસંતિ કુવે ઠાણા તુહ્લા, એમદ્વા કિમાડસો !
 હમે મે સુપ્પણીયતરાણ જ્ઞવહ્ તસમૂયા પાણા તસા,
 હમે મે દુપ્પણીયતરાણ ભવહ્ તસાપાણા તસા
 તતો એમઆડસો ! પડિક્કોસહ્ એકં અભિણંદહ,
 અસંપિ મેદો સે ણો પોઆડુણ જ્ઞવહ્, ॥

સારો વાદ કરનારા ગૌતમ સ્વામીને પેઢાલ પુત્ર ઉદક
 કહેવા લાગ્યો, હે આયુષ્મન ગૌતમ ! તમે કયા પ્રાણીઓને
 ત્રસ કહો છો, જે ત્રસ પ્રાણીઓ છે, તેને જ કે ખીજાને
 પણ ? આ પૂછતાં લગવાનું ગૌતમ સારી વાચાવાળા ઉદકને
 કહે છે, હે ઉદક ! જે પ્રાણીઓને તમે ત્રસ ભૂત કહો છો,
 જે ત્રસપણે પ્રકટ દેખાય છે, પણ ભૂત લવિષ્યના નહિ,
 કિંતુ વર્તમાન કાળમાં ત્રસ રૂપે હોય તેને જ અમે ત્રસ
 કહીએ છીએ, ત્રસપણું પામેલા તે કાળમાં ત્રસપણે વર્તતા
 હોય, હવે તેજ વ્યત્યય વડે કહે છે, જેને અમે ત્રસ જીવો દેખીએ
 તે ત્રસ છે, તેને તમે ત્રસભૂત કહો છો, આ વ્યવસ્થા હોવાથી

પૂર્વે કહેલાં બંને સ્થાનો સરખાં છે, અહીં જરા પણ અર્થનો ભેદ નથી, જો કે બીજે કંઈ શબ્દ ભેદ હશે, પણ અહીં નથી, આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા છે, તો તમારો આ પક્ષ સુપ્ર-ણીતતર-યુક્તિ યુક્ત લાગે છે ? કે ત્રસભૂત પ્રાણ હોય તે ત્રસ ભૂત છે, અને અમારો પક્ષ તમને ખરાબ લાગે છે કે ત્રસ પ્રાણો તેજ ત્રસ પ્રાણો છે, આ પ્રમાણે એક અર્થ છતાં તમને આ કયો વ્યામોહ થયો છે, કે શબ્દ માત્રનો આશ્રય લઈને એકને આકોશ કરો છો, અને બીજાને પ્રશંસો છો, તેમ આ પ્રમાણે સરખા અર્થ છતાં એક પક્ષને આકોશવું (નિંદવું) અને બીજા સવિશેષણ પક્ષને પ્રશંસવું, આવા દોષનો સ્વીકાર તમને ન્યાય યુક્ત (યોગ્ય) નથી, કારણ કે બંને પક્ષ સમાન છે, ફક્ત તમારા પક્ષમાં ભૂત શબ્દ વિશેષણ રૂપે વધારે લીધાથી મોહ થાય છે (કે અમારો પક્ષ સારો છે.) અને તેથી જ તમે અમારા (ગૌતમના) પક્ષમાં દોષ ખતાવ્યા કે ત્રસ જીવોના વધની નિવૃત્તિ કરવામાં કે કરાવામાં બીજા જીવોના વધની અનુમતિ સાધુને થાય, અને ભૂત શબ્દ ન વધારવાથી જે ત્રસ જીવ થાવર પર્યાય પામવા પછી મારતાં તેને વ્રત ભંગનો દોષ લાગે, એવી જે ખોટી પ્રેરણા કરી છે, તે દૂર કરવા ગૌતમ સ્વામી ઉદ્દયને કહે છે,

મગત્રં ચ ણં ઉદાહુ સંતે ગઈયા મણુસ્સા
જ્ઞવંતિ, તેસિં ચણં ઇવં વુત્તં જ્ઞવઈ, ણો સ્વદુ વયં

સંચાએમો મુંઠાભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં
 પઠ્ઠવૈત્તણ, સાવયં એહં અણુપુઠ્ઠવેણ ગુત્તસ્સ લિ-
 સિસ્સામો, તે એવં સંખવેંતિ, તે એવં સંખં
 ઠવયંતિ, તે એવં સંખં ઠાવવંતિ, નનત્થ
 અભિઓણં ગાહાવડ્ઠચોર-ગ્ગહણ-વિમોક્ક-
 ણયાણ તસેહિં પાણેહિં નિહાયદંમં તંપિ તેસિં કુસ-
 લ્લમેવ જ્ઞવડ્ઠ ॥ ૭૫ ॥

કેટલાક લઘુકર્મી જીવો જે દીક્ષા લેવા અસર્થ છે, તે દીક્ષા વિનાજ ખીલે ધર્મ સ્વીકારવા ઇચ્છે, તેવા અધ્યવસાય-વાળા ગૃહસ્થને સાધુ જ્યારે દીક્ષાનો ધર્મોપદેશ આપે, તે સમયે તેઓ પ્રથમથી જ કહી દે કે અમે મુંડ (સાધુ) થવાને તથા પ્રવ્રજ્યા લેવાને કે ધરથી અણુગાર થવાને અશક્ત છીએ, પણ અમે તો અનુક્રમે ગૌ-વાણી તેને તારે તે ગોત્ર સાધુપણ્ણ પર્યાયે કરીને આત્માવડે ભેટીશું, અર્થાત્ પ્રથમ દેશ વિરતિ રૂપ શ્રાવક વ્રત ગૃહસ્થને યોગ્ય નિર્માણ પાળશું. પછીથી સાધુનો ધર્મ પાળશું, આવી સંખ્યા-વ્યવસ્થા પ્રત્યાખ્યાન કરતાં જોલે, પોતે આગાર રાખે કે રાજાનો અભિયોગ ગણુ કે જાળનો અથવા દેવતાનો અભિયોગ કે ગુરૂનો નિગ્રહ વગે-

રેના અભિયોગથી ત્રસ કાયનો પણ વધ થાય, છતાં વ્રત લાંગ ન થાય, તેમ ગૃહપતિ ચોર વિમોક્ષણ શબ્દ સૂત્રમાં આવેલ છે, તેનું દષ્ટાંત કહે છે.

કોઈ ગૃહસ્થને છ દીકરા છે, તેમને ક્રમે કરીને પિતાનું ધન ઘણું આવ્યા છતાં અશુભ કર્મના ઉદ્વચથી રાજના ખબનામાં ચોરી કરી, અને ભવિતવ્યતાના યોગે રાજપૂરૂષો એ તેમને પકડયા, કેટલાક આચાર્યો આ કથા બીજી રીતે કહે છે,

રત્નપુર નગરમાં રત્નશેખર નામે રાજ છે, તેણે ખુશ થઈને રત્નમાળા નામની પટરાણી વિગેરેના આગ્રહથી કૌમુદી નામે પ્રચાર સ્વીકાર્યો (રાણીઓને શહેરમાં ફરવા જવાનું મંજુર કર્યું) તે જાણીને શહેરના લોકોએ પણ રાજની અનુમતિથી પોતાના સ્ત્રી પરિવારને ત્યાં કીડા કરવા જવાનું સ્વીકાર્યું, રાજએ નગરમાં ઠંઢેરો પીટાવ્યો કે જે કોઈ પુરૂષ સ્ત્રીના કૌમુદી મહોત્સવમાં સંધ્યાકાળ પછી શહેરમાં રહેશે તો તેની વિજ્ઞપ્તિ સ્વોકાર્ય વિના જીવથી મારવામાં આવશે, આમ કયાં પછી એક વાણીયાના છ દીકરા વેચવા લેવાના વ્યવહારમાં વ્યગ્ર થવાથી સૂર્ય અસ્ત થયા છતાં શહેરમાંથી નીકળી શક્યા નહિ, ત્યાર પછી તુર્તજ બહારથી કોઈ અંદર પુરૂષ ન પેસે માટે નગરના દરવાજા બંધ કરાવ્યા, તેથી પેલા છ દીકરા બહાર ન નીકળી શક્યા, તેથી તેઓ ભયથી કંપતા નગરના મધ્ય ભાગમાં ક્યાંયે પોતે

છુપાઈને રહ્યા, ત્યારે રાજાએ કૌમુદી મહોત્સવ શરૂ થતાં કોટવાળોને ખોલાવીને કહ્યું કે તપાસ કરો કે કૌમુદી પ્રચારમાં કયો માણસ શહેરમાંથી બહાર નથી નીકળ્યો? આરક્ષકોએ બરોબર તપાસ કરી કહ્યું કે અમુક શેઠના છ દીકરાઓ બહાર નથી નીકળ્યા, રાજાએ આજ્ઞા લાગથી કોપીને કહ્યું કે તે છએને મારી નાંખો, તેનો પિતા રાજા પાસે ઉભેલો હતો, તેણે પોતાના છ એ પુત્રનો વધ થવાનો સાંભળીને ઘણા શોકથી વિન્હલ થઈને અકાંડે આવેલું આકુળ ક્ષયના દુઃખથી ભયભીત લોચનવાળો બની હવે શું કરવું? એમ વિચારમાં મૂઠ પણે થવા છતાં ગણતરીમાં લાલ ખોટ વિચારી કરવું ન કરવું સમજતો રાજા પાસે શેઠ આવીને ઉભો. અને રોવા જેવા થઈને ખોલ્યો, હે રાજા અમારા કુળનો ક્ષય ન કરો, પણ અમારું ધન અમારી ભુજા બળથી મેળવેલું ઘણું છે, તે લો, પણ અમારા આ છ પુત્રો મુકી દો, એટલો અમારા ઉપર અનુગ્રહ (કૃપા) કરો, આ વચન સાંભળીને રાજાએ ફરીથી છએને મારવાનો હુકમ કર્યો, આ વાણીયો પણ છના મરવાના ભયથી કરીને કહેવા લાગ્યો, કે આપ છને ન બચાવો, તો આપ કૃપા કરીને પાંચને બચાવો, તો પણ રાજા માનતો નથી, ત્યારે આદરપૂર્વક ચાર બચાવવા વિનતી કરી, તોપણ રાજા તો કોપ કરીને જ બેઠો, તેથી ત્રણ બચાવવા આદર કરવા લાગ્યો, તોપણ રાજા નથી માનતો, ત્યારે બે બચાવવા પિતાએ

પ્રાર્થના કરી, તોપણ રાજા તેનો તિરસ્કાર કરતો જાયો, તેથી ઘણા ગભરાઈને મોટા નગરવાસીઓ સાથે લઈને રાજાને કહ્યું કે હે દેવ ! આ અકાળે અમારા કુળનો ક્ષય થાય છે, તે બચાવવા આપ જ સમર્થ છો, તેથી વંશ રાખવા એક પુત્ર પણ બચાવવા પ્રસાદ કરો, આવું કહીને તે બધા મોટા માણસો સાથે રાજાના પગમાં પડી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો, રાજાને પણ દયા આવવાથી તેનો એક મોટો પુત્ર બચાવ્યો, આ દૃષ્ટાન્તનો પરમાર્થ આ છે કે સાધુએ કોઈ શ્રાવક કે અન્ય સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી તેને સંપૂર્ણ વિરતિ લેવાનું કહેવું, પણ તેની અશક્તિ હોય અને તે ન લે, તો જેમ આ વાણીયાએ રાજાને પ્રાર્થના કરતાં છ. પુત્ર ન મુકાયા, ન પાંચ ચાર ત્રણ કે બે મુકાયા, તો છેવટે એક પણ છોડાવીને કૃતાર્થ માનતો ઉભો, એમ સાધુને પણ શ્રાવક યથાશક્તિ વ્રત ગૃહણ કરતાં તેવું પર્યકખાણ આપતાં અવિરૂદ્ધ (યોગ્ય) છે, તેમ તે શેઠને બાકીના પુત્રો મરાવવાની જરા પણ અનુમતિ નથી લાગતી, એમ શ્રાવકને યથાશક્તિ વ્રત આપતાં સાધુને બીજી કાયોને મરાવવાની અનુમતિનો કર્મબંધ લાગતો નથી, પ્ર-શામાટે ? ઉ-ત્રાસ પામે તેત્રસ જીવો બે ઇન્દ્રિય વિગેરે છે, તે ધ્યાનમાં રાખીને તે છોડીને દંડદેવો, અર્થાત્ ત્રસ જીવો બચાવવાની વિરતિ ગ્રહણ કરવી, ગૃહસ્થોને તે દેશવિરતિ પણ કુશળ હેતુ હોવાથી લાલદાયી જ છે,

હવે ત્રસ જીવ થાવરપણું પામતાં બહાર રહેલા નાગ-

શિક્ષને ભારતાં અવશ્યે વ્રત ભંગ થાય તેવું દષ્ટાન્ત આપેલું તેનો પરિહાર (ખુલાસો) કરવા કહે છે,

તસાવિ વુચ્ચંતિ, તસા તસસંભારકમેણં કમ્મુ-
 ણા ણામં ચ ણં અબ્ભુવગયં ભવઇ, તસાઉયં ચ ણં
 પલિક્કલીણં જ્ઞવઇ, તસકાય ઠિઠ્ઠયા તે તઓ આઉયં
 વિપ્પજહંતિ, તે તઓ આઉયં વિપ્પજહિત્તા થાવર-
 ત્તાણ પચ્ચાયંતિ, થાવરાવિ વુચ્ચંતિ, થાવરા થાવર-
 સંભારકમેણં કમ્મુણા ણામં ચ ણં અબ્ભુવગયં ભવઇ,
 થાવરાઉયં ચ ણં પલિક્કલીણં ભવઇ થાવરકાય-
 ઠિઠ્ઠયા તે તઓ આઉયં વિપ્પજહંતિ, તઓ આ-
 ઉયં વિપ્પજહિત્તા મુજ્જો પરલોઠ્ઠયાણ પચ્ચાયંતિ,
 તે પાણાવિ વુચ્ચંતિ,

ત્રસ જીવો-એ ઇન્દ્રિય વિગેરે ત્રસો કહેવાય છે,
 તેઓ ત્રસ પણાના કર્મનો સમૂહ એકઠો કરવાથી ઉત્પન્ન
 થાય છે, સંભારનામ અવશ્યે કરીને વિપાક વેદવો પડે,
 અને તે અહીં ત્રસ, પ્રત્યેક વિગેરે નામ કર્મની પ્રકૃત
 સ્વીકારેલી છે, ત્રસપણે જે આશુ ઝાંધ્યું, તે ઉદય આવતાં

થાય છે, ત્યારે ત્રસ કર્મના સમૂહથી ત્રસો તરીકે બોલાય છે, પણ તે વખતે તેને કોઈ પણ અંશે સ્થાવર કહેતા નથી, પણ જ્યારે તેનું આયુ સંપૂર્ણ ક્ષય થાય છે, (જુનું વાક્યની શોભા માટે છે) જ્યારે ત્રસકાય સંબંધી સ્થિતિનું કર્મ પૂરું થાય છે, તે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી બે હબ્દર સાગરોપમથી થોડું વધારે છે, ત્યારે તેનું બધું કર્મ ભોગવાઈ જાય પછી ત્રસકાયની સ્થિતિનો અભાવ થવાથી તે આયુને છોડે છે, અને તેની સાથે રહેનારાં બીજાં કર્મો પણ છોડીને સ્થાવર કાયમાં તે રૂપે દેખાય છે, આ સ્થાવર જીવો સ્થાવર કર્મના સંભારથી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં સ્થાવર નામ વિગેરે કર્મ પ્રકૃતિઓ ઉદય આવે છે, બીજી પણ કર્મ પ્રકૃતિઓ તેની સાથે રહેનારી બધી છોડીને ત્રસપણું બદલીને સ્થાવરપણું ઉદય આવે છે, આવી વ્યવસ્થા હોવાથી સ્થાવર કાય મારતાં જેણે ફક્ત ત્રસ કાય ન મારવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, તે શ્રાવકને વ્રત લાંગ કેવી રીતે થાય ? વળી તે સ્થાવર આયુ પુરું થતાં તેની સ્થિતિ પણ પૂરી થાય છે, તે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળ છે જેમાં અસંખ્યેય પુદ્ગળ પરાવર્તો છે, તે કાયસ્થિતિના અભાવથી તે સ્થાવર આયુ છોડીને ફરીથી પારલૌકિક પણું સ્થાવર કાયસ્થિતિના અભાવથી ત્રસ પણું પ્રખ્યાત થાય છે, હવે તે ત્રસ થયેલાના એક અર્થવાળા નામો કહે છે, તે પ્રાણીઓ પણ કહેવાય છે,

તે તસાવિ વુચ્ચંતિ, તે મહાકાયા તે ચિર-

દ્વિદ્યા ॥ ૭૬ ॥

તે ત્રસકાયના સંભાર રૂપ કર્મ વડે ઉત્પન્ન થયેલાની સામાન્ય સંજ્ઞા પ્રાણુ (પ્રાણી) છે, તથા વિશેષતાથી ત્રસ ધાતુ ભય તથા ચક્ષુષ્યતા અર્થમાં હોવાથી જે ભય પામે કે ચાલે, તે ત્રસ જીવો છે, તથા ત્રસ જીવોની કાયા કોઈની મોટી હોવાથી લાખ યોજનના પ્રમાણુ વાળું વિક્રિય શરીર બનાવવાથી મહાકાય પણ છે, તથા ચિર સ્થિતિવાળા પણ કહેવાય છે, કારણ કે ભવસ્થિતિની અપેક્ષાએ ૩૩ સાગરો-પમનું (દેવલોક તથા નરક આશ્રયી) આયુ છે, તે ત્રસ પર્યાયમાં રહેલા જીવોનું પરચકખાણુ કરેલું છે, પણ તેણે કંઈ સ્થાવર કાયમાં રહેલા ન મારવાનું પરચકખાણુ કર્યું નથી, (એટલે વ્રત ભંગ થતો નથી) પણ તમે જે નગરવાસીનો દૃષ્ટાન્ત કહ્યો, તે પણ દૃષ્ટાન્ત અને દાષ્ટાન્તિક સાથે બંનેનું મળતાપણું નથી, તેથી તે તમે ગુરૂની ઉપાસના નથી કરી, નથી ગુરૂના કુલનો વાસ કર્યો, તે પ્રકટ થાય છે, તે સાંભળો, નગરના ધર્મ (રીતિ) પ્રમાણુ ચાલે, તે નાગરીક છે, તે મારે ન હણવો; આવી પ્રતિજ્ઞા કરીને જે તે બહાર રહેલા (પરાવાસી થયેલા) ને મારે, તો તેને વ્રત ભંગ થાય, એ તમારો પક્ષ છે, પણ તે ઘટતો નથી, કારણ કે નગરની રીતિએ યુક્ત હોય તે બહાર રહેલો હોય તો પણ

તે નાગરીક છે, પણ તેને પર્યાય આપત્ર (પરાવાસી) ન કહેવાય, પણ જો તે નગરના બધા કાયદા રીવાજ છોડીને પરાવાસી થાય, તો પછી તે નાગરીક ન કહેવાય, પરાવાસી થાય, તો તેને મારતાં વ્રત ભંગ કેવી રીતે થાય ? તેવી રીતે ત્રસ જીવ સંપૂર્ણ ત્રસ પણ છોડીને જો સ્થાવર થાય તો પૂર્વ પર્યાય ત્યાગવાથી અને અપર પર્યાય લેવાથી એ ત્રસ છે જ નહિ, જેમકે નાગરીક પલ્લીમાં જાય, અને ચોરનો ધંધો શીખે, તો નાગરીક ન જ કહેવાય, વળી ઉદ્ધક પૂર્વ પક્ષ કરવા કહે છે,

સવાયં ઉદાણ પેઢાલપુત્તે જયવં ગોયમં એવં
 વયાસી-આડસંતો ગોયમા । ણત્થિણં સે કોઠ્ઠ
 પરિયાણે જણ્ણં સમણોવાસગસ્સેણ પાણાતિવાય-
 વિરણે વિ દંકે નિક્કિલ્લે, કસ્સણં તે હેડ ? સંસા-
 રિયા સ્વલ્લુ પાણા યાવરત્તાણે પચ્ચાયંતિ, યાવર-
 કાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા સઠ્ઠે તસકાયંસિ ઉવ-
 વજ્જંતિ, તસકાયાઓ વિમુચ્ચમાણા સઠ્ઠે યાવ-
 રકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ, તેસિં ચ ણં યાવરકાયંસિ
 ઉવવન્નાણં ઠાણમેયઘત્તં ॥

સારાવાદ કરનારા ગૌતમ ! આ કોઈ પર્યાય નથી કે જેમાં એક પ્રાણુતિપાત વિરમણમાં પણ શ્રમણોપાસકને વિશિષ્ટ વિષયની પ્રાણુતિપાતની વિરતિ કરતાં પ્રાણીના ઉપમર્દનો દંડ જે પૂર્વે ત્યાગેલો છે, તે ન થાય, તેનો સાર આ છે કે ત્રસ પર્યાયને ઉદ્દેશીને પ્રાણુતિપાતની વિરતિ વ્રત શ્રાવકે લીધું, સંસારી જીવો પરસ્પર જતા હોવાથી તે સર્વે ત્રસ જીવો બધાએ થાવરપણે જાય, અને ત્રસોના અભાવથી નિર્વિષય તેનું તેનું પચ્ચક્રખાણુ છે, તે જ પોતે પ્રશ્ન પૂર્વક બતાવે છે, તેનો હેતુ શું છે ? તે કહે છે, સંસારી જીવો પરસ્પર ગતિમાં જવાવાળા હોવાથી, જેથી તે સ્થાવરો સામાન્ય રીતે ત્રસપણે થાય છે, અને ત્રસો થાવરપણે થાય છે, આ પ્રમાણે સંસારી જીવોનું પરસ્પર ગમન બતાવીને હવે બીજું શું કહે છે, તે બતાવે છે, થાવરકાયથી મુકાયેલા પોતાના આયુષ્ય સાથે ચાલતા કર્મો વડે સઘળા ત્રસકાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ત્રસકાયથી તે આયુષ્ય મુકેલા બધા સ્થાવર કાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, બધાજીવો સ્થાવરકાયમાં ઉત્પન્ન થતાં તે સ્થાન ઘાત કરવા યોગ્ય થશે, તે શ્રાવકે સ્થાવર કાય વધ ન કરવાનો નિયમ કર્યો નથી, માટે બધા ત્રસકાયનો સ્થાવરકાયમાં ઉત્પત્તિમાં સામાન્ય રીતે તે શ્રાવકને ત્રસવધની નિવૃત્તિરૂપ પચ્ચક્રખાણુ થાય છે, જેમકે કોઈએ વ્રત લીધું કે મારે નગરવાસી ન હણવો, તે નગર ઉબડ થયું, તેથી તેને નકામું પચ્ચક્રખાણુ થયું, એ પ્રમાણે અહીં સર્વે

त्रसोना अलावथी निर्विषय (नकाभुं) पच्यङ्गणु छे,
(त्रसो स्थावर थवाथी त्रसणुवो भयाववानो तेने लाल
थवानो नथी.)

सवायं भगवंगोयमे उदयं पेढालपुत्तं एवं वयासी,
णोखलु आउसो ! अस्माकं वत्तव्वएणं तुब्भंचेव
अणप्पवादेणं अत्थिणं से परियाए जेण समणो-
वासगस्स सव्वपाणेहिं सव्वभूएहिं सव्वजीवेहिं
सव्वसत्तेहिं दंउे निक्खित्ते भवइ, कस्सणं तंहेउं ?
संसारिया खलुपाणा, तसावि पाणा थावरत्ताए
पच्यायंति, थावरावि पाणा तसत्ताए पच्यायंति,
तसकायाओ विप्पमुच्चमाणा सव्वे थावरकायंसि
उव्वज्जंति, थावरकायाओ विप्पमुच्चमाणा सव्वे
तसकायंसि उव्वज्जंति, ते सिंच णं तसकायंसि
उव्वन्नाणं ठाणमेयं अघत्तं;

आ प्रमाणे उदके डडेवाथी गौतम स्वामी तेना मतमां
भूल भताववा वाढ करनार उदकने आ प्रमाणे णोदया,
डे आयुष्मन (भगध देशमां गोवाणीयाओनी स्त्रीओ विगे-

રેમાં પ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત અસ્માકમ્ શબ્દ છે માટે તે વાપ-
 રેલ છે) અમારા સંબંધી તમે જે કહ્યું તે અશોભનીક
 (નકામું) છે, પ્ર—શા માટે ? ઉ—તમારા કહેવા વડે એ
 અશોભન છે, તેનો સાર આ છે, અમારા કહેવાથી જ આ
 પ્રેરણા ઉઠતી જ નથી, કારણ કે કોઈ પણ દિવસ એવું બન્યું
 નથી, બનતું નથી, બનશે નહિ, કે સર્વે સ્થાવરો કોઈ પણ
 સ્થાવરપણે રહ્યા વિના ત્રસ જીવો થઈ જશે, કારણ કે
 સ્થાવરોની સંખ્યા અનંતી હોવાથી અને ત્રસ જીવોની
 અસંખ્યેય હોવાથી એકએકનું આધારપણું થતું નથી,
 એ અભિપ્રાય છે, તેમ ત્રસ જીવો પણ બધા સ્થાવરપણું
 ન પામ્યા, ન પામે છે, ન પામશે, તેનો સાર આ
 છે, કે વિવક્ષિત કાળવર્તી કેટલાક ત્રસ જીવો કાલ
 પર્યાય વડે સ્થાવર કાયપણે જશે, તો પણ ઊભા નવા
 ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિ થવાથી ત્રસ જાતિનો ઉચ્છેદ ન થવાથી
 ત્રસ કાયથી રહિત કદી પણ સંસાર થવાનો નથી, માટે
 તમારું કહેવું અમને લાગુ પડતું જ નથી, અને તમારો પક્ષ
 તમારા કહેવા પ્રમાણે સ્વીકારી લીધાથી જ તમારું ખંડન
 થાય છે, તેથી તેમનો પક્ષ લઈને તેનું ખંડન કરે છે, આ પર્યાય
 આ પ્રમાણે છે કે તમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે બધા સ્થાવરો
 ત્રસપણું પામે છે, જે પર્યાયમાં શ્રમણોપાસક (શ્રાવક)
 ત્રસ જીવોની નિવૃત્તિ કરેલી હોવાથી ત્રસપણું બધાનું થઈ
 જવાથી તે બધા પ્રાણીઓ ત્રસપણે થતાં તે જીવો
 સંબંધી દંડ ત્યાગ્યો છે, (તેને સાધુપણું થશે) તેનો

સાર એ છે કે જ્યારે બધા સ્થાવરો ત્રસ થશે ત્યારે સર્વ જીવો સંબંધી શ્રાવકને પચ્ચકખાણુ થશે, (પછી કોઇને મારવાનું રહેશે નહિ) તે પ્રશ્ન પૂછે છે, કયો હેતુ છે ? ઉ-જ્યાં સુધી ત્રસ કાયમાં સ્થાવર કાયો આવેલા છે, તે સ્થાન અઘાત્ય છે, તેમાં વિરતિ લીધી છે, તેથી,

તે પાણાવિ વુચ્ચંતિ, તે તસાવિ વુચ્ચંતિ,
 તે મહાકાયા તે ચિરદ્વિદ્યા, તે બહુયરગા
 પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયં ભવતિ,
 તે અપ્પયરાગા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ અપ-
 ચ્ચક્ખાયં ભવહ, સે મહયા તસકાયાઓ ઉવસં-
 તસ્સ ઉવદ્વિયસ્સ પહિવિરયસ્સ જન્નં તુબ્બે વા
 અન્નો વા એવં વદહ, ણત્થિણં સે કેહ પરિયાણે જંસિ
 સમણોવાસગસ્સ ઇગપાણાણવિ દંડે ણિક્ખિત્તે
 અયંપિ ભેદે સે ણો ણેયાઉણે ભવહ ॥ સૂ ૭૭

તે ત્રસો નરક તિર્યચ નર અમર ચાર ગતિવાળા સામાન્ય સંજ્ઞાવડે પ્રાણીઓ કહેવાય છે, અને ભય પામનારા તથા ચાલતા હોવાથી વિશેષ સંજ્ઞાવડે ત્રસો પણ કહેવાય છે, તથા વૈકલ્પિક શરીર લાખ જોજનનું દેવનું થતું હોવાથી તે

અપેક્ષાએ મહાકાય વાળા પણ છે, તથા ભવસ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ હોવાથી ચિરસ્થિતિવાળા પણ કહેવાય છે.

વળી તે જીવો ત્રસ પણે ઘણા-સૌથી વધારે થઈ જવાથી જે જીવો વડે અહિંસારૂપ વિરતિ થવાથી તે શ્રાવકનું વ્રત સુપચ્ચક્રખાણુ થયું, (ઘણા જીવો બચ્યા) કારણ કે તેણે ત્રસ જીવોનું પચ્ચક્રખાણુ કર્યું છે, અને તમારું કહેવું માનતાં સર્વ સ્થાવર જીવો ત્રસપણે ઉત્પન્ન થતાં બાકી સ્થાવર જીવો બિલકુલ ઓછા રહ્યા, કે જેનું પચ્ચક્રખાણુ નથી લીધું, તેનો સાર આ છે કે અદ્વ્ય શબ્દનો અર્થ અભાવ વાચી છે, તેથી તેનો અર્થ એ થયો કે જેનું પચ્ચક્રખાણુ નથી, તે જીવો રહ્યા નથી, એથી પૂર્વે કહેલી નીતિવડે તે શ્રમણોપાસકને મોટી કાયાવાળા ત્રસ જીવોની નિવૃત્તિ છે, તેથી સારું પચ્ચક્રખાણુ થયું, જે તમે કહો છો કે તેને હિંસા થવાથી દોષ લાગશે, તે ન્યાયનું વચન નથી, હવે ત્રસ જીવો જે સ્થાવરપણું પામ્યા છે, તેને મારવાથી પણ વ્રત ભંગ નથી, એ સમજાવવા માટે ત્રણ દષ્ટાન્ત આપે છે,

**મગવં ચ ણં ઉદાહુ નિયંઠા યલ્લુ પુચ્છિયવ્વા
આસંતો ! નિયંઠા ! ઇહયલ્લુ સંતેગ્ગયા મણુસ્સા**

ભવંતિ, તેસિં ચ એવં વુત્તપુઠ્ઠવં ભવઈ, જે ઇમે મુંડે
 ભવિતા અગારાઓ અણગારિયં પઠ્ઠવઈ, એસિ-
 ચ ણં આમરણંતાએ દંડે ણિક્ખિત્તે, જે ઇમે અગા
 રમાવસંતિ, એસિણં આમરણંતાએ દંડે ણો ણિક્ખિત્તે
 કેઈ ચણં સમણા જાત્ર વાસાઈં ચઉપંચમાઈં છટ્ટદ-
 સમાઈં અપ્પયરો વા મુજ્જયરો વા દેસં દુઈંજિજ્જા
 અગારમાવસેજ્જા? હંતા વસેજ્જા, તસ્સણં તં
 ગારત્થં વહમાણસ્સ સે પચ્ચક્ખાણે મંગે ભવઈ ?
 ણો તિણદ્દે સમદ્દે,

(ણું અન્યથા ક્ષત્ર વાક્યની શોભા માટે છે ચ શબ્દ
 ફરી અર્થમાં છે તેથી એમ બાણુવું કે) ભગવાન ગૌતમ-
 સ્વામી ફરી બોલ્યા, અને તે એકલા ઉદકનું ઉદ્ધત પાણું
 દૂર કરવા તેના મતમાં રહેલા બીજા સ્થવિર સાધુઓને
 સાક્ષી રાખવા કહે છે, હે સ્થવિરો ! આયુષ્મંતો નિર્ગ્થો !
 તમને આ વાત સ્વીકારવા યોગ્ય છે કે નહિ, તે સાંભળીને
 જવાબ આપો, કારણ કે જે હું બોલું છું તે તમને બધાને
 અનુકુળ છે, શાંતિ-ઉપશમ-તેનાથી પ્રધાન કેટલાક મનુષ્યો
 છે, પણ તેમાં નારકી તિર્યચ કે દેવ ન લેવા, ક્ષત્ર મનુષ્યોજ

તેને યોગ્ય છે, તે મનુષ્યોમાં પણ અકર્મ ભૂમિના નહિ, મ્લેચ્છ નહિ, અથવા અનાર્ય પણ નહિ, ક્ષત્ર જેઓ આર્ય દેશમાં ઉત્પન્ન થયા છે, અને ઉપશમ પ્રધાન છે, તેમને આશ્રયી કહ્યું છે, કે તેઓમાંજ આવું સાધુનું વ્રત લેવાનો વિષય છે, જે આ ઉત્તમ મનુષ્યોએ ઘર છોડી અણુગારતા સ્વીકારી, અર્થાત્ દીક્ષા લીધી, તેવા ઉત્તમ સાધુઓને જીવતાં સુધી મારે દંડ ન આપવો, અર્થાત્ કોઈ ભવ્યાત્મા ગૃહસ્થે તેવા યતીઓને ઉદ્દેશી નિયમ કર્યો કે મારે જીવતાં સુધી તેમને હણવા નહિ, પણ જે ઘરમાં વસે છે, તેમને મારે દંડ આપવો, આવો કોઈએ નિયમ લીધો, પાછળથી ત્યાં કેટલાક સાધુઓ થયા, તેમણે કેટલોક કાળ દીક્ષા પાળીને ચાર-પાંચ છ કે દશ વર્ષ કે ત્યાર પછી થોડો કે ઘણો કાળ સાધુના વેષમાં વહ્યા, અને તેટલો કાળ જુદા જુદા સ્થળે વિહાર કર્યો, તેમાંના કેટલાક તેવા કર્મના ઉદયથી પાછા ઘરવાસી થયા, ગૌતમ પૂછે છે કે બોલો ભાઈ ! તેવું બને છે કે નહિ ? ઉ-બને છે, પ્ર૦ તે ગૃહસ્થી થયેલાને પેલો નિયમ લીધેલો જો હજી તો તેને પરચકખાણુ ભંગનો દોષ લાગે કે નહિ, ઉ-દોષ ન લાગે,

एवमेव समणोवासगस्सवि तसहिं पाणेहिं
 दंडे णिक्खित्ते, थावरेहिं पाणेहिं दंडे णो णिक्खित्ते,
 तस्स णं तं थावरकायं वहमाणस्स से पच्चक्खाणे

णोभंगे भवइ, से एवमायाणह ? णियंठा ! एव-
मायाणियव्वं ॥

એ પ્રમાણે શ્રાવક ત્રસ જીવ ન મારવાનું પર્યચકખાણ
કર્યું, પણ સ્થાવરનું પર્યચકખાણ ન લીધું, હવે ત્રસમાંથી
થાવર થતાં તેને હણુતાં વ્રત ભંગ થાય નહિ, હવે પર્યાય
બદલેલાનું બીજું દષ્ટાંત પ્રત્યાખ્યાન આપનાર આશ્રયી
બતાવે છે,

भगवं च णं उदाहु नियंठा खलु पुच्छियव्वा, आउसंतो
नियंठा ! इहखलु गाहावईवा गाहावइपुत्तोवा तहप्पगारेहिं
कुलेहिं आगम्मधम्मं सवणवत्तियं उवसंकमेज्जा ? हंता
उवसंकमेज्जा, तेसिं च णं तहप्पगाराणं धम्मं
आइक्खिव्वे ? हंता आइक्खियव्वे, किं ते तहप्पगारं धम्मं
सोच्चा णिसम्म एवं वएज्जा इणमेव निग्गंथं पावयणं सच्चं
अणुत्तरं केवलियं पडिपुण्णं संसुद्धं णेयाउयं सल्लकत्तणं
सिद्धिमग्गं निज्जाणमग्गं निव्वाणमग्गं अवितहमसंदिद्धं सव्व-
दुक्खप्पहीणमग्गं, एत्थं ठिया तमाणए तहा गच्छामो तहा
चिद्धामो तहा णिसियामो तहा तुयट्टामोत्ति पाणाणं भूयाणं
सत्ताणं संजमेणं संजमामोत्ति वएज्जा ? हंता वएज्जा किंते
तहप्पगारा कप्पंति पव्वावित्तए ? हंता कप्पंति, किंते
तहप्पगारा कप्पंति मुंडावित्तए ? हंता कप्पंति, किं ते तहप्पगारा

કપ્પંતિ સિક્ખાવિત્તણ ? હંતા કપ્પંતિ, કિંતે તહપ્પગારા કપ્પંતિ
 ઉવઠ્ઠાવિત્તણ ? હંતા કપ્પંતિ, તેસિં ચણં તહપ્પગારાણં સવ્વપા-
 ગેહિં જાવસત્તેહિં, દંઢેણિક્ખિત્તે ? હંતા ણિક્ખિત્તે,

ગૌતમ સ્વામી ફરી કહે છે કે તે સાધુઓને પૂછવું
 કહે આયુષ્મંતો નિર્ગ્રંથો ! કોઈ ગૃહસ્થ કે તેનો પુત્ર તેવા
 ઉત્તમ કુળના જન્મેલા અહીં ધર્મ સાંભળવા માટે
 આવે ખરા કે ? ઉ. આવે, પ્ર. સાધુએ તેને ધર્મનો ઉપ-
 દેશ આપવો ઉ-હા, પ્ર. જો તે ધર્મ સાંભળીને વિચારીને
 કહો કે “ આ તમારા નિર્ગ્રંથનું પ્રવચન (બોધ)
 જે સત્ય અનુત્તર કેવળીનું કહેલું, પ્રતિપૂર્ણ સંશુદ્ધ ન્યાય
 વાળું શલ્ય રહિત સિદ્ધિનો માર્ગ મુક્તિનો માર્ગ નિર્વાણ
 માર્ગ નિર્વાણ માર્ગ સત્ય, સંદેહ રહિત સર્વ દુઃખનો
 નાશ કરનાર માર્ગ આપનાર છે, એમાં રહેલા જીવો સિદ્ધિ
 પદવરે છે, બોધ પામે છે, કર્મથી મુકાય છે, અને સંપૂર્ણ
 રીતે કર્મથી છુટે છે, અને સર્વ દુઃખનો સંપૂર્ણ અંત કરે
 છે, તેની આજ્ઞા પાળવા ઇચ્છીએ છીએ, તેમ વર્તીશું,
 બેસીશું તેમ સુવાનું રાખીશું, તે પ્રમાણે ખાશું, તેમ બોલશું
 તેમ વર્તવા ઉઠ્યા છીએ, વર્તન કરી પાળીને વિચ-
 રશું સર્વે પ્રાણો ભૂતો જીવો અને સત્વોની સંયમ વડે
 જીવ રક્ષા કરી સંયમ પાળશું, આવું તે બોલો ? ઉ-હા
 બોલો, પ્ર. આવા જીવોને દીક્ષા આપવી ઘટે ? ઉ-હા, પ્ર.
 તેનું મુંડન (લોચ) કરવો યોગ્ય છે ? ઉ-હા, પ્ર. તેમને

સાધુ ધર્મની રીતિ બતાવવી ? ઉ-હા, પ્ર. તેને વડી દીક્ષા આપવી ? ઉ-હા, પ્ર. એમણે દીક્ષા લીધી તે સમયે જેવું બોલ્યા તેવું સર્વ પ્રાણો ભૂતો જીવો સત્વોનો દંડ (હિંસા) છોડયો છે ? ઉ-હા, હિંસા છોડી છે,

સેણં ણ્યારૂવેણં વિહારેણં વિહરમાણા જાવ
વાસાઈં ચડપંચમાઈં છટ્ટદસમાઈં વા અપ્પયરો વા
મુજ્જયરો વા દેસં દુહજ્જેત્તા અગારં વણ્ણા ? હંતા
વાણ્ણા, તસ્સણં સઠ્ઠવાણેહિ જાવ સઠ્ઠસત્તેહિં
દંડે ણિવિલ્લત્તે ? ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે; સેજે સેજીવે
જસ્સ પરેણં સઠ્ઠવાણેહિં જાવ સઠ્ઠસત્તેહિં દંડે ણો
ણિવિલ્લત્તે,

આવા ઉત્તમ સાધુઓ વિહારે વિચરતાં ચાર પાંચ છ દસ વિગેરે વર્ષ સુધી થોડો કે ઘણો કાળ વીત્યા પછી તેમાંથી થેર કોઈ આવે ખરો કે ? ઉ. હા, પ્ર. હવે ગૃહસ્થ થયા પછી પૂર્વે જેમ બધા જીવની હિંસા છોડી હતી, તેમ હવે છોડે ખરો કે ? ઉ. તેવું બને નહિ,

સે જે સે જીવે જસ્સ પરેણં સઠ્ઠવાણેહિં જાવ
સઠ્ઠસત્તેહિં દંડે ણો ણિવિલ્લત્તે, સે જે સે જીવે જસ્સ
આરેણં સઠ્ઠવાણેહિં જાવ સત્તેહિં દંડે ણિવિલ્લત્તે.

સે જે સે જીવે જસ્સ ડ્યાણિં સવ્વપાણેહિં-
જાવ સત્તેહિં દંડે જો ણિક્કિસ્વત્તે ભવઙ્, પરેણં અ-
સંજણ, આરેણં સંજણ, ડ્યાણિં અસંજણ

તેજ તે જીવ છે કે જેણે પૂર્વે પ્રાણીથી માંડીને
સત્વ સુધી હિંસા છોડી નહોતી, તે અસંયત હતો, પણ
જ્યારે તેણે હિંસા છોડી, ત્યારે સંયત થયો, વળી તેણે
હમણાં હિંસા ન છોડી (ચાલુ કરી) ત્યારે તે પાછો
અસંયત થયો.

અસંજયસ્સ ણં સવ્વપાણેહિં જાવ સત્તેહિં
દંડે જો ણિક્કિસ્વત્તે ભવઙ્, સે એવ માયાણહ, ણિયંઠા
સે એવ માયાણિયવ્વં,

જેમ અસંયતને સર્વપ્રાણીથી સત્વ સુધીની હિંસા ન
છુટે. તેમ અહીં પણ જાણે કે ત્રસની હિંસા છોડનારને
સ્થાવર હજીતાં ત્રત ભંગ ન થાય.

ભગવં ચ ણં ઉદાહુ ણિયંઠા સ્વલુ પુચ્છિયવ્વા,
આડસંતો ! ણિયંઠા ઇહ સ્વલુ પરિવ્વાડ્યા વા
પરિવ્વાડ્યાઓ વા અન્નયરેહિંતો તિત્થાયયણેહિં-
તો આગમ્મ ધમ્મં સવ્વણવત્તિયં ઉવસંકમેજ્જા ?

હંતા સંકમેજ્જા, કિં તેસિં તહપ્પગારેણં ધમ્મે આઈ-
 ક્ખિચ્ચવ્વે ? હંતા આઈક્ખિચ્ચવ્વે તં ચેવ ઉવટ્ઠા-
 વિક્કણં, જાવ કપ્પંતિ ? હંતા કપ્પંતિ,

વળી ગૌતમસ્વામી તેવા સાધુઓને પુછેછે કે ખીજા
 પરિવ્રાજકો, અથવા તેમાંથી કે ખીજા મતવાળામાંથી
 આવીને કોઈ ધર્મ સાંભળવા આવે ખરો ? ઉ-હા, જી
 આવે તો ધર્મ સાંભળાવવો ઉ-હા, તે સાંભળીને ધર્મની શ્રદ્ધા
 કરી દીક્ષા લે, અને પછી વડી દીક્ષા લે તો આપવી
 કે ? ઉ-હા,

કિં તે તહપ્પગારા કપ્પંતિ સંભુંજિત્તણં ? હંતા
 કપ્પંતિ, તેણં ણ્યારૂવેણં વિહારેણં વિહરમાણા તં
 ચેવ જાવ અગારં વણ્ણજ્જા ? હંતા વણ્ણજ્જા, તેણં
 તહપ્પગારા કપ્પંતિ સંભુંજિત્તણં ? ણો ણ્ણદ્દે સમદ્દે,
 સે જે સે જીવે જે પરેણં નો કપ્પંતિ સંભુંજિત્તણં,
 સે જે સે જીવે આરેણં કપ્પંતિ સંભુંજિત્તણં, સે જે
 સે જીવે જે ણ્યાણીં ણો કપ્પંતિ સંભુંજિત્તણં, પરેણં
 અસ્સમણે, આરેણં સમણે, ણ્યાણિં અસ્સમણે, અ-

સ્સમણેણં, સદ્ધિં ણોકપ્પંતિ સમણાણં નિમ્મંથાણં
સંભુંજિત્તણ, સે એવમાયાણહ ? ણિયંઠા ! સે એવ-
માયાણિયઠ્ઠવં, ॥ સૂ-૭૮

પછી તેને ગોચરીમાં સાથે લેવા ? ઉ-હા, પ્ર-આવી
રીતે થોડો ઘણો વખત તે રહીને ઘેર જાય ખરા ? ઉ-હા,
પછી તેની સાથે ગોચરીમાં સાથે ખવાય ? ઉ-ના, તેથી
નકી થયું કે સાધુ થયા પહેલાં સાથે ગોચરી ન થાય,
સાધુ થયા પછી થાય, અને સાધુપણું મુક્યા પછી ગોચરી
સાથે ન થાય, એ પ્રમાણે ત્રસ જીવે તાવર થાય, પછી
હજીતાં તેને વ્રત ભંગ ન થાય, આ પ્રમાણે ઘણાં દૃષ્ટાંત
ખતાવીને નિર્દોષ દેશવિરતિને સાધી હવે તે શ્રાવકના વ્રતમાં
રહેલ વિચારો પ્રકટ કરે છે.

ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગહયા સમણોવાસ-
ગા ભવંતિ, તે સિં ચ ણં એવં વુત્તપુઠ્ઠવં ભવહ્-ણો
ખલ્લુ વયં સંચાણમો મુંડા ભવિત્તા અગારાઓ અણ-
ગારિયં પઠ્ઠવહ્ત્તણ. વયં ણં ચાઉદ્દસઠ્ઠ મુદ્ધિઠ્ઠ પુણિણ
માસિણીસુ પહિપુણં પોસહં સમ્મં અણુપાલે-
માણા વિહરિસ્સામો, શૂલગં પાણાહ્વાયં પચ્ચ-

ઘ્વાઙ્ગામો, એવં શૂલગં મુસાવાયં શૂલગં અ-
 દિન્નાદાણં શૂલગં મેહુણં શૂલગં પરિગ્ગહં પચ્ચઘ્વા-
 ઙ્ગામો, ઙ્ગાપરિમાણં કરિસ્સામો, દુવિહેણં,
 તિવિહેણં મા ઘ્વા મમદ્દાએ કિંચિ કરેહ વા કરાવેહ
 વા તત્થવિ પચ્ચઘ્વાઙ્ગામો,

વળી ગૌતમસ્વામી ઉદકને કહે છે; જુઓ, આવા ઘણા પ્રકારોવડે ત્રસ જીવોની વિરતિનો સફલાવ સાખીત થાય છે, તેથી ત્રસજીવોથી રહિત સંસાર નથી, અને તે ખાલી સર્વદા ન થવાથી ત્રસ વધની નિવૃત્તિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન છે; તેથી હવે ઘણા પ્રકારે ત્રસ જીવોની સંભૂતિ (સંલવ) વડે સંસારની અશૂન્યતા બતાવે છે, કેટલાક શ્રાવકો શાંતિ-પ્રધાન (ચાહનારા) હોય છે, તેમનાં આવાં વચનોનો સંલવ છે, કે અમે ચારિત્ર લેવા શક્તિવાન નથી, કે ઘર છોડીને અજુગાર બનીએ, પણ અમે ચૌદસ આઠમ પૂનમનો સંપૂર્ણ પોષધ તે આહારત્યાગ શરીરશોભાત્યાગ બ્રહ્મચર્ય તથા વ્યાપારનો ત્યાગ એમ ચાર પ્રકારનો નિયમ કરતા, બરોબર પાલતા રહીશું, તેમજ શ્રાવકને યોગ્ય બને તેટલી જીવ હિંસા જૂઠ ચોરી મૈથુન પરિબ્રહ્મનો ત્યાગ કરશું; તે જ પ્રકારે કરવું નહિ કરાવવું નહિ, એમ જ લેદે નિયમ કરશું, અમારાથી અનુ-મતિનો ત્યાગ નહિ થાય, (શ્રાવકને ઘેર વેપાર ધંધો ચાલુ

હોવાથી અનુમતિ કાયમ રહે છે.) તે પ્રમાણે મનવચન અને કાયાથી સાધુ માફક રહીશું, અને કહેશું કે અમારે આબે પોષધ છે, માટે અમારે માટે રાંધશો નહિ, રાંધાવશો નહિ, પણ તેમાં અનુમતિનો સર્વથા અસંભવ છે, તેથી બે અને ત્રણ પ્રકારે નિયમ કરીએ છીએ.

તે ણં અમોચ્ચા અપિચ્ચા અસિણાહિત્તા આસંદી-
પેઠિયાઓ પચ્ચારુહિત્તા, તે તહા કાલગયા કિં વત્તવં
સિયા, સમ્મં કાલગત ત્તિ ? વત્તવ્વં સિયા, તે પા-
ણાવિ વુચ્ચંત્તિ, તે તસાવિ વુચ્ચંત્તિ, તે મહાકાયા
ચિરદ્વિહયા, તે બહુતરગા પાણા જેહિં સમણો-
વાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયં ભવહ્, તે અપ્પયરાગા
પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ અપચ્ચક્ખાયં ભવહ્,
इति से महयाओ जणणं तुब्भे वयह तं चेव जाव
अयं पि भेदे से णो णेयाउए भवइ ॥

આ પ્રમાણે તેઓ પ્રતિજ્ઞા કરીને ખાવા પીવાનો ત્યાગ કરી સ્નાન ન કરીને પૌષધમાં રહેલા પલંગમાંથી કે પીકિકા વિગેરેથી ઉતરી કે છોડીને બરોબર પોષધ કરીને કાલ કરે છે, એવા કાળ કરેલા શ્રાવકો બરોબર સમાધિથી કાળ કરેલા કહેવાય કે નહિ, બે નિર્ગ્રંથો એવો ઉત્તર આપશે કે બરો-

અર સમાધિથી કાળ કર્યો છે, તો તેવા કાળધર્મ પામેલા અવશ્યે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થશે, અને ઉત્પન્ન થયેલા તંત્રસ જીવો છે, તો કેવી રીતે ત્રસ જીવ રહિત સંસાર થશે, (કેટલાક તા સાધુકાળ ધર્મ પામીને મનુષ્ય પણ થશે, પૂરે વ્રત ન પાળે તો પશુ પણ થશે) એ ત્રસ જીવો પ્રાણુ પણ કહેવાય, એવા ઘણા ત્રસ જીવો હોવાથી તેનો નિયમ શ્રાવકને ઘણો સારો કહેવાય, જો અદ્ય ત્રસ જીવો હોય અર્થાત્ ત્રસ જીવ ન હોય તો પર્યકખાણુ ન થાય, પણ ત્રસ જીવો અસંખ્યાત હોવાથી તમે કહો કે પર્યકખાણુ ન થાય એ તમારું વચન ન્યાય યુક્ત નથી.

भगवं च णं उदाहु संतेगइया समणोवा-
 सगा जवंति, ते सिं च णं एवं वुत्तपुव्वं भवइ,
 णो खलु वयं संचाएमो मुंडा भवित्ता अगाराओ
 जाव पव्वइत्तए, णो खलु वयं संचाएमो चाउद-
 समुद्धिट्ठपुण्णमासिणीसु जाव अणुपालेमाणा
 विहरित्तए, वयं णं अपच्छिममारणांतियं सं-
 लेहणा जूसणाजूसिया भत्तपाणं पडियाइ-
 खिया जाव कालं अणवकंखमाणा विहरि-
 स्सामो, सव्वं पाणाइवायं पच्चक्खाइस्सामो जाव

સવ્વં પરિગ્ગહં પચ્ચવ્વાહસ્સામો તિવિહં તિ-
 વિહેણં, મા खलु ममट्टाए किंचिवि जाव आसंदी-
 पेढियाओ पच्चोरुहित्ता एते तहा कालगया,
 किं वत्तव्वं सिया सम्मं काल गयत्ति ? वत्तव्वं
 सिया, ते पाणावि वुच्चंति जाव अयंपि भेदे
 से णो णेयाउए भवइ ॥

લગવાન ગૌતમસ્વામી તેવા સાધુઓને ફરી પૂછે છે કે કેટલાક શ્રાવકો એવા છે કે તેઓ ધર્મ સાંભળીને પ્રથમથી આવું કહે છે કે અમે ચારિત્ર લેવા કે ધર છોડી આણુગાર થવા શક્તિવાન નથી, તેમ અમે આઠમ ચૌદસ પુનમ વિગેરે દિવસોમાં પોસહ લેવા કે વ્રત પાળવા સમર્થ નથી, પણ છેવટના વખતે મરવાના સમય સુધી અન્નપાણી ત્યાગી તપ કરી કાયાનો મોહ મૂકી મોત કે જીવિત વાંછવા વિના વિચરશું (પાણશું) તે સમયે સાધુ માફક સર્વથા જીવહિંસા જૂઠું ચોરી મૈથુન પરિત્રહ ત્યાગી ત્રણ ત્રણ લેદે પરચકખાણુ કરશું, અને ઘેર કહેતા જશે કે હવે અમારે તમારો સબંધ છુટ્યો છે, માટે કંઈ પણ આરંભ અમારે માટે ન કરશો, એમ કહી ઘર પલંગ શય્યા વિગેરે ત્યાગી તપ આરાધી કાળધર્મ પામ્યા, બોલો, હવે તે સમ્યક્ કાળધર્મ

પામ્યા કે નહિ ? ઉ-હા, કહેશો, તો પછી તે દેવો થયા પછી પ્રાણી પણ કહેશો, ત્યારે તમે એમ કહો કે ત્રસ નહિ રહે, એ તમારું ખોલેલું અન્યાયવાળું થશે.

ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગ્ગયા મણુસ્સા
 ભવંતિ, તં જહા, મહ ઇચ્છા મહારંભા મહાપરિ-
 ગ્ગહા અહમ્મિયા જાવ દુપ્પડિયાણંદા જાવ સંઠ્ઠા-
 ઓ પરિગ્ગહાઓ અપ્પડિવિરયા જાવજ્જીવાણ, જે
 હિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતા-
 ણ દંડે ણિવિલ્લે, તે તતો આઠગં વિપ્પજહંતિ,
 તતો મુજ્જો સગમાદાણ દુગ્ગઠ્ઠામિણો ભવંતિ,
 તે પાણા વિ વુચ્ચંતિ. તે તસા વિ વુચ્ચંતિ, તે
 મહાકાયા તે ચિરઠિદ્ધયા તે વહુયરગા આયા-
 ણસો, ઇતિ સે મહયાઓ ણં જણ્ણં તુબ્ભં વદહ
 તં ચેવ અયં પિ ભેદે સે ણો ણેયાઠણ ભવઙ્ગ ॥

ગૌતમ સ્વામી કહે છે, કે કેટલાક મનુષ્યો એવા છે કે જન્મને આ સંસારમાં મોટી ઇચ્છા છે. મોટા આરંભો કરે છે, ઘણા પરિશ્રમ રાખે છે, અધર્મીઓ છે, ખરાબ

કૃત્યમાં જોમને આનંદ આવે છે, જીવહિંસા વિગેરે પરિવ્રલ્લ સુધીનો નિયમ કરતા નથી, તે જીવહિંસુધી અવિરત- (સંસારી) છે, બીજા ધર્મી શ્રાવકોએ તે સમયે ત્રસકાયનું પાપ છોડ્યું છે, હવે પેલા આરંભવાળા પોતાનાં કર્મનો બોજ સાથે લઈને દુર્ગતિ (નરક) માં જાય છે, તે પ્રાણી છે, તે ત્રસ છે, તે મહા કાયવાળા છે, ઘણા કાળ રહે છે, તે સંખ્યામાં ઘણા છે, હવે જો જીવહિંસા ત્રસકાયનું પચ્ચકખાણ લીધું, તો તે ત્રસકાયને ન મારે, તેટલો લાલ થાય, છતાં લાલ ન થાય તેવું તમે કહો, તો તે ન્યાય યુક્ત નથી. હવે ગૌતમ સ્વામી તેજ પચ્ચકખાણના વિષયને બીજી રીતે કહે છે.

ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગ્ગયા મણુસ્સા
 ભવંતિ, તંજહા અણારંભા અપરિગ્ગહા ધમ્મિયા
 ધમ્માણુયા જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ પડિવિ-
 રયા જાવજ્જીવાણ, જેહિં સમણોવાસગસ્સ આ-
 યાણસો આમરણંતાણ દંડે ણિક્ખિત્તે તે તઓ
 આઝગં વિપ્પજહંતિ, તે તઓ ભુજ્જો સગમાદાણ
 સોગ્ગઙ્ગામિણો ભવંતિ, તે પાણા વિ બુચ્ચંતિ જા-
 વ ણો ણેયાઠણ ભવ્વઙ્ગ ॥

કેટલાક મનુષ્યો છે, તેઓ આરંભરહિત છે, પરિશ્રદ્ધ રાખતા નથી, ધર્મી છે, ધર્મમાર્ગે ચાલનારા છે, જીવહિંસાથી પરિશ્રદ્ધ સુધી પાપ ત્યાગ્યાં છે, જીવહિંસાથી સાધુ છે, તેવા જીવો સાથે શ્રાવકે જીવહિંસા સુધી ત્રસકાય ન મારવાનો નિયમ લીધો, હવે પેલા ધર્મી જીવો આયુષાણીને ફરીથી પુણ્યનાં ફળ ભોગવવા સુગતિ (દેવલોક) માં જાય છે, તે પ્રાણી છે ત્રસ પશુ છે, તે તેને ન મારવાનું પરમજ્ઞાણી દેવાથી લાલ ન થાય, તેવું કહેવું અન્યાય છે.

भगवं च णं उदाहु संतेगइया मणुस्सा
 चवंति, तं जहा अप्पेच्छा अप्पारंभा अप्पपरि-
 ग्गहा धम्मिया धम्माणुया जाव एगच्चाओ
 परिग्गहाओ अप्पडिविरया, जे हिं समणोवा-
 सगस्स आयाणसो आमरणंताए दंडे णिक्खित्ते,
 ते तओ आउगं विप्पजहंति, ततो भुज्जो स-
 गमादाए सोग्गइगामिणो भवंति, ते पाणा वि-
 वुच्चंति,, जाव णो णेयाउए भवइ ॥

વળી ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે હે સાધુઓ ! કેટલાક
 ઝોવા મનુષ્યો છે કે જેમને અદ્ય ઈચ્છા અદ્ય આરંભ

અલ્પ પરિશ્રદ્ધ ધર્મી ધર્મમાર્ગે જનારા ત્યાગ (દાન)ની
 બુદ્ધિવાળા ક્ષત્ર સંસારના પરિશ્રદ્ધથી મુકાયા નથી હવે તે
 સમયે કોઈ શ્રાવકે નિયમ કર્યો કે મારે જીવતાં સુધી ત્રસો
 ને ન મારવા, તે સમયે આ ધર્મી જીવો મરીને સુગતિ
 (દેવ કે મનુષ્ય) માં જાય, તો તે પ્રાણી કે ત્રસ કહેવાય
 છે, તેને નિયમવાળો શ્રાવક બન્યાવે, છતાં તમે તેને સાઈં ન
 ગણો તો તે ન્યાય ન કહેવાય.

ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગણ્યા મણુસ્સા મ-
 વંતિ, તંજહા આરણિયા આવસહિયા ગામણિ-
 યંતિયા કણ્હુઈ રહસિયા, જેહિં સમણોવાસગસ્સ
 આયાણસો આમરણંતાણ દંડે ણિક્ખિત્તે ભવઈ, ણો
 બહુ સંજયા ણો બહુપડિવિરયા પાણભૂયજીવસત્તેહિં,
 અપ્પણા સચ્ચામોસાઈં એવં વિપ્પન્નિવેદેંતિ, અહં
 ણ હંતવ્વો અન્ને હંતવ્વા, જાવ કાલમાસે કાલં
 કિચ્ચા અન્નયરાઈં આસુરિયાઈં કિઠ્ઠિસિયાઈં
 જાવ ઉવવત્તારો ભવંતિ, તઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા

મુજ્જો એલમુયત્તાણ તમોરૂવત્તાણ પચ્ચાયંતિ,
તે પાણા વિ વુચ્ચંતિ જાવ ણો ગેયાડણ ભવઙ્ગ ॥

વળી ગૌતમ સ્વામી કહે છે, હે સાધુઓ! કેટલાક મનુષ્યો એવા છે કે જેઓ તાપસ થઈને અરણ્યમાં વસે છે, કેટલાક બાવા મઠ બાંધીને રહે છે, કેટલાકો ગામની વિન-તીથી ગામની નજીકમાં છાપરાં બાંધી રહેનારા છે, કેટલાક કાનમાં ગુપ્ત મંત્ર કુંકનારા બાવાઓ છે; તે સમયે કોઈ શ્રાવકે ત્રસ જીવે ન મારવાનું જીવતાં સુધીનું વ્રત લીધું, તે સમયે પેલા તાપસ વિગેરે બહુ સંયત નથી, હાથ પગ વિગેરે ધોવામાં પાણી વાપરે છે, તેનું જ્ઞાન તેમને નથી કે આ કાચા પાણીમાં ત્રસ જીવે પણ છે, એટલે તેમને તે સંબંધી વિરતિ ન હોવાથી હિંસા થાય છે, તે અન્ય તીર્થિકો પોતે સંપૂર્ણ સંયત નથી, તેમ વિરત નથી, તેથી આવું સાચું જૂઠું વચન ભકતોને શીખવે છે, કે મને કોઈએ ન મારવો, બીજાને મારવા, મને કોઈએ આજ્ઞા ન કરવી બીજાને આજ્ઞા કરવી, આવા ઉપદેશઆપનારા સ્ત્રીના ભોગોમાં મૂર્છિત ગૃહ બનેલા ચાર પાંચ છ કે દશ વર્ષો સુધી અદ્વ કે ઘણા ભોગ ભોગવી ભોગમાં પણ શ્રેષ્ઠ ભોગો વાક્યાતુ-રીથી લોકોને ઠગીને ભોગવીને કેટલોક અજ્ઞાન તપ કરવાથી ત્યાંથી મરણ પામીને કોઈપણ આસુરીયસ્થાન જે કિલ્લિષ-જાતિના હલકા દેવો છે, તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા

બ્રાહ્મીઘાત (યજ્ઞ) નો ઉપદેશ આપનારા ભોગના અભિલા-
 પીઓ અસૂર્ય-નિત્ય અંધકારવાળા કિલ્લિષ પ્રધાન (અત્યં-
 ત દુઃખવાળા) નરકસ્થાનોમાં તે ઉત્તન્ન થાય છે, અને તે
 દેવો થાય કે નરકમાં જાય તોપણ તેનું ત્રસપણું જતું નથી,
 આ દેવ તથા નારકીનો જીવ કોઈ લેતું નથી, પણ તેસંબંધી
 ભાવથી (દુષ્ટબુદ્ધિ ન ચિંતવવાનું) પરચક્રખાણુ થાય છે,
 હવે તે દેવ કે નારકીના જીવો કિલ્લિષ (દુષ્ટ) ભાવોથી પંચે-
 દ્રિય તિર્યચમાં અથવા તેવા (તુચ્છ સ્વભાવના) મનુષ્યોમાં
 મુંગા બોબડા ઘેટા માફક ખરખડનારા થાય છે: તથા અંધા
 કે બહેરા થાય છે, તે ત્રસ છે, અને તેના સંબંધી કરેલું
 પરચક્રખાણુ નકામું નથી, અને તેનો જીવ લેવાનું પણ શક્ય
 છતાં તેને દુઃખ પણ ન દે, માટે શ્રાવકનું ત્રસકાય ન હણવાનું
 પરચક્રખાણુ બહુ સાફ છતાં તમે ન માનો તો તે અન્યાય છે.

ભગવં ચળં ઉદાહુ સંતેગइया पाणा
 दीहाउया जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो
 आमरणंताए जाव दंके णिक्खित्ते भवइ, ते
 पुव्वामेव कालं करेंति, करित्ता पारलोइयत्ताए
 पच्चायंति, ते पाणा वि वुच्चंति ते महाकाया
 ते चिरठिइया ते दीहाउया ते बहुयरगां, जेहिं

સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખવાયં ભવઈ, જાવ ણો
ણેયાઉણ્ણ ભવઈ ॥

હવે પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ જ વિરતિ (જીવ દયા) ના વિષ-
યને બતાવે છે, ગૌતમ સ્વામી કહે છે, બોલો સાધુઓ !
જે પ્રાણીઓને ન મારવાનું પરચકખાણુ કરે છે, તેથી દીર્ઘ
આયુષ્યવાળા કેટલાએ પ્રાણીઓ જેમાં નારકી મનુષ્ય દેવ
તથા બે ઈંદ્રી ત્રણ ઈંદ્રી ચાર ઈંદ્રિ અને પાંચઈંદ્રીવાળા
જે જીવો છે, તેમને ન મારું એવું પરચકખાણુ જે કરે, તે
નકામું કેવી રીતે થાય ? કારણ કે નજરે દેખાતા તે પ્રાણીઓ
છે, ત્રસકાય કહેવાય છે, તેમની મોટી કાયા છે લાંબુ આયુ
છે, ઘણી સંખ્યામાં છે, તેથી શ્રાવકને બહુ સાઈં પરચકખાણુ
છે, તો તે નકામું છે, એ તમાઈં કહેવું અન્યાયવાળું છે.

ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગઈયા પાણા સ-
માડયા, જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો
આમરણંતાણ્ણ જાવ દંડે ણિલ્લિલ્લત્તે ભવઈ, તે
સયમેવ કાલં કરેંતિ કરિત્તા પારલોહયત્તાણ્ણ
પચ્ચાયંતિ, તે પાણા વિ વુચ્ચંતિ, તસા વિ વુચ્ચંતિ,
તે મહાકાયા તે સમાડયા તે બહુચરગા જેહિં

સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્કયાયં ભવઙ્, જાવ ણો
 ણેયાહણ ભવઙ્ ॥

હવે તુલ્ય આયુ વિષયનું સમાનયોગક્ષેમપણાથી કહે
 છે, ગૌતમસ્વામી કહે છે, બોલો સાધુઓ ! કેટલાક
 પ્રાણીઓ સરખા આયુષ્યવાળા છે, તેથી જે શ્રાવકે જીવંતી
 સુધી ત્રસકાય ન મારવાનું પરચ્ચકખાણુ કર્યું છે, તે કોઈ
 જીવને ન મારે, તો તેના વશમાં આવેલા જીવો હોય તે
 ન મારવાથી પોતાનું આયુ પુરું કરીને મરે છે, અને પર-
 લોકમાં જાય છે, તે પ્રાણીઓ છે, ત્રસ છે, તે મહાકાયવાળા
 છે, ઘણી સંખ્યામાં છે, તેથી શ્રાવકને તે ન મારવાનો નિયમ
 લીધાથી બહુ લાભ છે, તે લાભ ન માનો તો અન્યાય છે.

જગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગઙ્ગયા પાણા
 અપ્પાહયા, જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો
 આમરણંતાણ જાવ દંમે ણિવિલ્લત્તે ભવઙ્ તે
 પુઠ્ઠામેવ કાલં કરેંતિ, કરેત્તા પારલોહયત્તા-
 ણ પચ્ચાયંતિ, તે પાણા વિ વુચ્ચંતિ તસા વિ
 ચ્ચંતિ તે મહાકાયા તે અપ્પાહયા તે બહુય-

રગા પાળા, જે હિં સમળોસગસ્સ સુપચ્ચક્ષાયં
ભવઙ્, જાવ ણો ણેયાઉણ્ ભવઙ્,

વળી ગૌતમ સ્વામી કહે છે, કેટલાક જીવો અદ્ય આયુવાળા છે, તે થોડા વખતમાં કાલ કરે છે, અને પર-લોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે જ્યાં સુધી ત્રસ રહે ત્યાં સુધી શ્રાવકનું પર્યકખાણુ લાભદાયી તે મોટી કાયાવાળા અદ્ય આયુવાળા ઘણા પ્રાણી છે, તેની રક્ષા થાય તે છતાં તમે કહો કે લાભ નથી તે અન્યાય છે.

જગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગઙ્ગયા સમળોવા-
સગા ભવંતિ, તેસિં ચ ણં ઇવં વુત્તપુવ્વં ભવઙ્-
ણો સ્વલ્લુ વયં સંચાણમો મુંડે ભવિત્તો જાવ
પવ્વઙ્ગત્તણ્, ણો સ્વલ્લુ વયં સંચાણમો, ચાઉ-
દ્ધસદ્ધમુદ્ધિદ્ધપુણ્ણમાસિણીસુ પમ્મિપુણ્ણં પોસહં
અણ્ણપાલિત્તણ્, ણો સ્વલ્લુ વયં સંચાણમો, અપ-
હ્મિમં જાવ વિહરિત્તણ્, વયં ચ ણં સામાઙ્ગયં
દેસાવગાસિયં પુરત્થા પાઈણં વા પઢિણં વા
દાહિણં વા ઉદીણં વા ઇતાવતા જાવ સવ્વપાળે-

હિં જાવ સઠ્ઠવસત્તેહિં દંડે ણિક્કિસ્વત્તે સઠ્ઠવ પાણ-
 મ્ભૂયજીવસત્તેહિં खेमं કરે અહમંસિ, તત્થ આરેણં
 જે તસા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો
 આમરણંતાણ દંડે ણિક્કિસ્વત્તે, તઓ આડં વિપ્પ-
 જહંતિ વિપ્પજહિત્તા તત્થ આરેણં ચેવ જે તસા
 પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો જાવ
 તેસુ પચ્ચાયંતિ, જેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચ-
 વચ્ચાયં ભવઙ્, તે પાણાવિ જાવ અયં પિ ભેદે સેણા
 (સૂત્રં ૭૯) ॥

ગૌતમસ્વામી ભગવાન બોલ્યા, કેટલાક શ્રાવકો એવા
 હોય છે, કે તેઓ પ્રથમથી આવું કહે છે, અમે દીક્ષાલઘ
 સાધુ થઈ શકવાના નથી, તેમ અમે ચૌદસ આઠમ પુણીમાએ
 પોસહલેવા શક્તિવાન નથી, તેમ અંત વખતે અણુસણુ
 કરવા સમર્થ નથી, પરંતુ અમે સામાયિક દેશાવગાશિક-
 વ્રત લેશું કે જેથી પૂર્વ પશ્ચિમ દક્ષિણ કે ઉત્તરમાં મર્યાદા
 છે. તેમાં રહીશું, તેમાં જેટલા વ્રસણુવો છે, તેને મારે
 હણુવા નહિ, વળી પ્રથમ સો જો જનજવાનો નિયમ હોય
 તેમાં રોજ થોડું થોડું ઘટાડે તેવા નિયમથી દેશમાં રહ્યા

સિવાયના બીજા જીવોની રક્ષા થાય, તેથી તે શ્રાવક હુમેશાં વિચારે કે હું આટલી જગ્યાથી બહાર જીવોનો રક્ષક છું. તેમ હૃદમાં પણ ત્રસ જીવોનો રક્ષક રહે, હવે તે હૃદમાં કોઈ ત્રસ ભરીને ત્રસ થાય તે યોજન વિગેરે હૃદમાં બચી જાય, તે આશ્રયી તેને પરચકખાણુનો લાભ થાય, કારણ કે પ્રથમ તેઓ ત્રસ હતા, અને હવે પછી પણ ત્રસ છે, તેમાં લાભ થવા છતાં લાભ ન કહેા, તે અન્યાય છે, અને બહારના જીવોનો સંપૂર્ણ બચાવ થાય તે લાભ છે.

તત્થ આરેણં જે તસા પાણા જેહિં સમણો-
વાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણ દંડે ણિક્ખિત્તે
તે તઓ આઠં વિપ્પજહંતિ, વિપ્પજહિત્તા તત્થ
આરેણં ચેવ જાવ થાવરા પાણા જેહિં સમણોવા-
સગસ્સ અટ્ટાણ દંડે અણિક્ખિત્તે અણટ્ટાણ દંઢે
ણિક્ખિત્તે, તેસુ પચ્ચાયંતિ, તેહિં સમણોવાસગસ્સ
અટ્ટાણ દંડે અણિક્ખિત્તે અણટ્ટાણ દંઢે ણિક્ખિત્તે,
તે પાણાવિ વુચ્ચંતિ તે તસા, તે ચિરટ્ટિટ્ઠયા જાવ
અયંપિ ભેદે સે૦ ॥

ત્યાં જે ત્રસ પ્રાણીઓ છે, તે શ્રાવકે પરચકખાણુ કર્યું છે, કે મારે ત્રસ જીવો ન મારવા, તે ત્રસો ત્યાંથી ભરીને

પછી થાવર થાય, શ્રાવકે તેનો અર્થદંડ ત્યાગ નથી કર્યો, પણ અનર્થ દંડ ત્યાગ કર્યો છે, તેથી અનર્થ દંડને આશ્રયી સ્થાવરના જે જીવો બચે, (તે સ્થાવરમાં ત્રસકાય રહ્યા હોય તે પણ બચે,) તે બચેલ ત્રસો પ્રાણુ પણ છે, તેમાં કેટલાક ઘણો કાળ રહેનાર છે, તે આશ્રયી પરચક્રખાણુ કરવું સાઈ છે, માટે તે લાભ ન માનો તો તે અન્યાય છે.

તત્થ જે આરેણં તસા પાણા જેહિં સમણો-
વાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણ તચ્ચો આડં
વિપ્પજહંતિ, વિપ્પજહિત્તા તત્થ પરેણં જે તસા
થાવરા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો
આમરણંતાણં તેસુ પચ્ચાયંતિ, તેહિં સમણોવા-
સગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયં ભવણ, તે પાણાંવિ જાવ અયંપિ
ભેદે સેં ॥

જે સમયે શ્રાવકે પરચક્રખાણુ કર્યું, તે સમયે જે ત્રસ જીવો જન્મ્યા હોય તે મરણુ પર્યંત ત્રસ જીવ ન મારે, તેથી તેને તે સાઈ પરચક્રખાણુ કર્યું કહેવાય, વળી જે વિદ્યમાન હોય તે બધા ત્રસ જીવો બચે છે, આ પણ ત્રસકાયના પરચક્રખાણુનો લેહ છે.

તત્થ જે આરેણં થાવરા પાળા જેહિં સમણો-
 વાસગસ્સ અટ્ટાણ દંઠે અણિક્ખત્તે અણટ્ટાણ ણિ-
 ક્ખત્તે તે તઓ આડં વિપ્પજહંતિ વિપ્પજહિત્તા
 તત્થ આરેણં ચેવ જે તસા પાળા જેહિં સમણો-
 વાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તેસુ પચ્ચા-
 યંતિ; તેસુ સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયં ભવઙ્ઙ
 તે પાળાવિ જાવ અયંપિ ભેદે સે ણોં ॥

હવે જે વખતે સ્થાવર કાયના જીવો હોય, તે વખતે
 શ્રાવકે અર્થ દંડની છુટ રાખી અનર્થ દંડનું પર્યકખાણુ
 કર્યાથી તે સ્થાવર જીવો બચ્યા, અને પછી તે સ્થાવરો
 મરીને ત્રસ ધયા, તેનું પર્યકખાણુ હોવાથી તે બચી ગયા,
 માટે આ લેદ્દે પણ પર્યકખાણુ કરવું સાઙ્ છે.

તત્થ જે તે આરેણં જે થાવરા પાળા જેહિં
 સમણોવાસગસ્સ અટ્ટાણ દંઠે અણિક્ખત્તે
 અણટ્ટાણ ણિક્ખત્તે તે તઓ આડં વિપ્પજહંતિ,
 વિપ્પજહિત્તા તે તત્થ આરેણં ચેવ જે થાવરા
 પાળા જેહિં સમણોવાસગસ્સ અટ્ટાણ દંઠે અણિ-

વિલ્લત્તે અણઢ્ઢાણ ણિવિલ્લત્તે તેસુ પચ્ચાયાંતિ, તેહિં
સમણોવાસગસ્સ અઢ્ઢાણ અણઢ્ઢાણ તે પાણાવિ
જાવ અયંપિ ભેદે સે ણો ॥

જે શ્રાવકે પચ્ચકખાણુ કર્યા, તેણે અર્થદંડની છુટ
રાખી, અને અનર્થદંડની છુટ ન રાખી, તેથી જે સ્થાવર
જીવો હતા. તેટલા બચ્યા, વળી તે જીવો આયુ પુરૂં કરીને
ફરીને ત્રસ થાય તો અર્થ દંડમાં પણ બચે, અને સ્થાવર-
થાય તો અનર્થ દંડમાં બચે, માટે તે પચ્ચકખાણુનો લાભ
છે, તે તમે ન માનો તો અન્યાય છે.

તત્થ જે તે આરેણં થાવરા પાણા જેહિં સમણો-
વાસગસ્સ અઢ્ઢાણ દંમે અણિવિલ્લત્તે અણઢ્ઢાણ
ણિવિલ્લત્તે તઓ આઠં વિપ્પજહંતિ, વિપ્પજહિત્તા
તત્થ પરેણં જે તસ થાવરા પાણા જેહિં સમણો-
વાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તેસુ પચ્ચા-
યાંતિ, તેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્રલાયં ભવઈ,
તે પાણા વિ જાવ અયંપિ જેદે સે ણો ણેયાઉણ
ભવઈ ॥

હમણાં જેઓ સ્થાવર જીવો છે, તે સમયે શ્રાવકને અર્થદંડની છુટ અને અનર્થદંડની બંધી હોવાથી તે જીવો આયુ છોડીને ત્રસ કે થાવર થાય, તેનું પરચકખાણ કરવાથી તે ત્રસ જીવો બચે, એટલે તેને સાઈ પરચકખાણ થાય, તે પ્રાણ પણ છે, ત્રસપણ છે, તે બચે છતાં તમે ન માને તો તે અન્યાય છે.

તત્થ જે તે પરેણ તસ થાવરા પાણા, જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તે તઓ આડં વિપ્પજહંતિ વિપ્પજહિત્તા તત્થ આરેણં જે તસા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તેસુ પચ્ચાયંતિ, તેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયં ભવઈ, તે પાણા વિ જાવ અયંપિ ભેદે સે ણો ણેયાડણં ભવઈ,

પૂર્વે કેટલાક જીવો ત્રસ અને થાવર હતા તે મરીને ત્રસ થયા, તે સમયે શ્રાવકે નિયમ કર્યો કે ત્રસ જીવો ન મારવા, આથી પૂર્વે પણ શ્રાવકને ન મારવાનું પરચકખાણ હતું અને પછી પણ પરચકખાણ હોવાથી તે ત્રસજીવો બચ્યા તેથી નિયમ કરવો સારો છે, તમે ન માને તો અન્યાય થાય છે.

तत्थ जे ते परेणं तसथावरापाणा जेहिं
 समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए ते
 तत्थो आउं विप्पजहंति, विप्पजहिता तत्थ आरेणं
 जे थावरापाणा जेहिं समणोवासगस्स अट्टाए
 दंके अणिक्खित्ते अणट्टाए णिक्खित्ते तेसु पचा-
 यंति, जेहि समणोवासगस्स अट्टाए अणिक्खित्ते
 जाव ते पाणावि जाव अयंपि भेदे से णो० ॥

पूर्व जे तस थावर लुवो हुता, श्रावके नियम कर्यो
 के लुवतां सुधी तस न भाव्वा, ते लुवो भरीने थावर
 थया, श्रावके अर्थदंडनी छूट राभी अनर्थने नियम कर्यो
 तेथी तेठला स्थावर लुवो भये, ते लाल थाय, तमे न
 भानो तो अन्याय थाय.

तत्थ ते परेणं तसथावरापाणा जेहिं सम-
 णोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० ते तओ
 आउं विप्पजहंति विप्पजहिता ते तत्थ परेणं चव
 जे तस थावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आ-
 याणसो आमरणंताए० तेसु पचायंति, जेहिं स-

મળોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયાં ભવઙ્, તે પાણાવિ
જાવ અયંપિ ભેદે સે ણોં ॥

પૂર્વે ત્રસ થાવર હતા, પછી મરીને ત્રસ થાવર થયા,
તેનું પરચ્ચક્ખાણુ કરવાથી જીવો અથે માટે પરચ્ચક્ખાણુ કરવું
સાહે છે, તે તમે ન માનો તો અન્યાય થાય છે.

મગવં ચ ણં ઉદાહુ ણ એતં મૂયં ણ એતં મઠ્ઠવં
ણ એતં મવિસ્સંતિ, જણં તસા પાણા વોહ્ણિજ્ઞિ-
હિંતિ, થાવરા પાણા મવિસ્સંતિ, થાવરા પાણાવિ
વોહ્ણિજ્ઞિહિંતિ, તસા પાણા મવિસ્સંતિ, અવોહ્ણિન્ને-
હિં પાણેહિં જણં તુભ્ભે વા અન્નેવા એવં વદહ-
ણત્થિ ણં સે કેઙ્ પરિયાણે જાવ ણો ણેયાઉણે મવઙ્
॥ સૂ-૮૦ ॥

વળી ગૌતમ ઇંદ્રભૂતિ ઝોટ્યા, હે આયુષ્મન! એવું
અન્યું નથી અનતું નથી, અનશે પણ નહિ કે અધા ત્રસ
જીવો મરીને થાવર થઈ જશે, તેમ એવું પણ નહિ અને
કે થાવર મરીને અધા ત્રસ થઈ જશે, જો કે તેમાં જવું
આવવું થાય છે, પણ પરચ્ચક્ખાણુ કરનાર વિના ખીજા અધા
નારકી કે બે ઇંદ્રિય વિગેરે તિર્યચ મનુષ્ય દેવો નો અભાવ થાય,

અને પરચક્રખાણુ નકામું ક્યારે થાય કે બધા ત્રસજીવો થાવર થઇ જાય; પણ તે થવું અસંભવ છે, વળી સ્થાવરો અનંત છે, તે અસંખ્યેય ત્રસોમાં કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય ? એ જાણીતું છે. માટે ત્રસ થાવર કાયમ છે. તેથી તમે કે બીજાને કોઇ પણ એવું બોલો કે શ્રાવકને ત્રસ સંબંધી પરચક્રખાણુનો પર્યાય (વિભાગ) નથી, એવું બોલો તો અશોભન છે, અર્થાત્ પરચક્રખાણુ કરવું સાચું છે, હવે અવિષય સમાપ્ત કરવા કહે છે.

ભગવં ચ ણં ઉદાહુ આજસંતો ! ઉદગા જે
 ખલુ સમણં વા માહણં વા પરિજ્ઞાસેઙ્ઘ, મિત્તિ મ-
 ન્નંતિ, આગમિત્તા ણાણં, આગમિત્તા દંસણં, આગ-
 મિત્તા ચરિત્તં, પાવાણં કમ્માણં અકરણયાણ સે
 ખલુ પરલોગપલિમંથત્તાણ ચિટ્ઠેઙ્ઘ, જે ખલુ સમણં
 વા માહણં વા ણો પરિજ્ઞાસેઙ્ઘ મિત્તિ મન્નંતિ આ-
 ગમિત્તા ણાણં આગમિત્તા દંસણં આગમિત્તા ચરિત્તં
 પાવાણં કમ્માણં અકરણયાણ સે ખલુ પરલોગ-
 વિસુદ્ધીણ ચિટ્ઠેઙ્ઘ,

બ્રહ્મ ગૌતમ ઈદ્રભૂતિ ફરી બોલ્યા, હે આયુષ્યમન્

ઉદક અણુગાર ! જે કોઈ સાધુ કે બ્રહ્મચર્યાપાળનાર સારા પ્રાણીને મૈત્રીને માનવા છતાં પણ નિંદા છે, તથા સમ્યક્ જ્ઞાન બાણીને દર્શન તથા ચારિત્ર સમજીને પાપકર્મ છોડવા તૈયાર થયેલ સાધુ તે નિશ્ચે લઘુ પ્રકૃતિ (તુચ્છ સ્વભાવનો !) પોતાને પંડિત માનનારો સુગતિ લક્ષણ વાળા પરલોકને અથવા તે સુગતિને મેળવવાના કારણરૂપ સંયમને નાશ કરવા માટે બોલે છે તથા વર્તે છે.

તથા જે મહાસત્વવાળો રત્નાકર (સમુદ્ર) જેવો ગંભીર હોય, તે શ્રમણ પ્રાણીની નિંદા ન કરે, અને તેમની મૈત્રી ચાહે, અને સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર બાણીને પાપ કર્મ ન કરવા જે તૈયાર થયેલ છે, તે ખરેખર પરલોકની વિશુદ્ધિવડે તૈયાર રહે છે, આ કહેવાથી પારકાની નિંદા છોડવા વડે ઉચિત રીતે અર્થાનું સ્વરૂપ બતાવવા વડે ગૌતમસ્વામીએ પોતાનું ઉદ્ધતપણું છોડ્યું છે,

તણં સે ઉદણપેઢાલપુત્તે ભગવં ગોયમં
 एवं अणाढायमाणे जामेव दिसि पाउब्भूते तामेव
 दिसि पहारेत्थ गमणाए ॥ जगवं च णं उदाहु
 आउसंतो उद्गा जे खलु तहाभूतस्स समणस्स
 वा माहणस्स वा अंतिए एगमवि आरियं धम्मियं
 सुवयणं सोच्चा निसम्म अप्पणो चेव सुहुमाए

પડિલેહાણ અણુત્તરં જોગસ્વેમપયં લંભિણ સમાણે
 સોવિ તાવ તં આઢાઈ પરિજાણેતિ વંદતિ નમસંતિ
 સવ્કારેઈ સંમાણેઈ જાવ કલ્હાણં મંગલં દેવયં ચેઈય
 પજ્જુવાસતિ ॥

આ પ્રમાણે ખરોખર જવાબ ગૌતમસ્વામીએ આપ-
 વાથી ઉદ્ધક પેઠાલપુત્ર સાધુ ગૌતમસ્વામીનો ઉપકાર માન્યા
 વિના જે દિશામાંથી આવ્યો હતો, તે દિશામાં જવાનો
 વિચાર કરવા લાગ્યો, તેવા વિચારવાળા ઉદ્ધકને ગૌતમસ્વા-
 મીએ કહ્યું, હે ઉદ્ધક સાધુ ! જે કોઈ માણસ ઉત્તમ સાધુ
 કે બ્રાહ્મણ પાસે એક પણ યોગક્ષેમને માટે પદ સાંભળે પ્ર.
 કેવું પદ ? ઉં જેનાવડે અર્થ સમજાય, પ્ર૦ વળી કેવું ?
 ઉં આર્ય ઉત્તમ અનુષ્ઠાનના હેતુરૂપ, તથા ધાર્મિક તથા
 સુવચન સદ્ગતિ આપનારું, તે પદ સાંભળી વિચારીને આ પદ
 યોગક્ષેમવાળું છે, તેવું સૂક્ષ્મ બુદ્ધિએ સમજીને વિચારે કે
 આ ઉત્તમ પુરૂષે મને આવું વચન કહ્યું છે તો તે બોધ-
 આપનારનો આદર લૌકિકમાં પણ કરે છે, આ પૂજ્ય છે,
 એવું જાણે છે, તથા કલ્યાણ મંગળના કરનાર દેવતા માફક
 સ્તુતિ કરે છે, (અહીં દેવોને જિનેશ્વરની પ્રતિમા પૂજનીક
 હોવાથી ચૈત્યની પર્યુપાસના બતાવી છે.) જોકે પૂજ્ય ઉપ-
 કારક કંઈ ન ઇચ્છે તોપણ યથાશક્તિ તેનું બહુમાન કરવું.

तएणं से उदए पेढालपुत्ते भगवें गोयमं
 एवं वयासी, एतेसिणं जंतै ! पदाणं पुर्वि अन्ना-
 णयाए असवणयाए अबोहिए अणत्तिगमेणं अ-
 दिट्ठाणं असुयाणं अमुयाणं अविन्नायाणं अब्बो-
 गडाणं अणिगूढाणं अविह्विन्नाणं अणिसिद्धाणं
 अणिवूढाणं अणुवहारियाणं एयमट्ठं णो सदहियं
 णो पत्तियं णो रोइयं, एतेसिणं भंतै ! पदाणं
 एण्ह जाणयाए सवणयाए बोहिए जाव उवहा-
 रणयाए एयमट्ठं सदहामि, पत्तियामि रोएमि एव-
 मेव से जहेयं तुब्भे वदह ॥

ते सांलणी उदक साधु गौतमस्वामीने कडेवा लाज्ये,
 तमे ने पढे कइयां, ते पूर्वे में न्णयां नडि, सांलण्यां नडि,
 तेनो ओध न थये, समन्नायां नडोतां, हेज्यां नडि, सांल-
 णेत्तां नडि, तत्व न समन्नायुं विज्ञान न थयुं, प्रकट न
 थयेत्तां, भुत्तासे न समन्नाये, लेह न पमाये, पापेनो निषेध
 न थयेत्तो, तेनो परमार्थ न पणायो, हुदयमां उतारेत्तां
 नडि, आवां करण्णोथी अर्थनी सदहण्णु करी नडोती, प्रतीति
 न करी, तेथी इत्थि न थय, हुवे तमांश कइया पछी ते पढेने

બાણુવું સાંભળવું બોધ થવો અને તે હૃદયમાં ઉતારવાથી હવે તે વિષયને મારું છું. પ્રતીતિ કરું છું. રૂચે છે, અને તમે કહો છો, તે બધું બરોબર છે,

તણં ભગવં ગોયમે ઉદયં પેઢાલ પુત્તં એવ વયાસી, સદ્દહાહિ, ણં અજ્ઞો ! પત્તિહાહિણં અજ્ઞો એવમેયં જહાણં અમ્હે વયામો તણં સે ઉદણ પેઢાલપુત્તે ભગવં ગોયમં એવં વયાસી, ઇચ્છામિ ણં મંતે ! તુભં અંતિણે ચાઉજ્ઞામાઓ ધમ્માઓ પંચમહઠ્ઠવ-ઈયં સપાડિક્કમણં ધમ્મં ઉવસંપજ્જિતાણં વિહરિત્તાણા

ત્યારે ભગવાન ગૌતમસ્વામીએ ઉદય પેઢાલપુત્ર સાધુને કહ્યું, જે તત્ત્વ સાચું છે, તેની શ્રદ્ધા કરો, હે આર્ય ! પ્રતીતિ કરો, રૂચિકરો, જે અમે કહીએ છીએ, તે તમે માનો તેથી ઉદક ગૌતમસ્વામીને કહે છે, કે હું હવે ચાર મહાવ્રતનો ક્લેપ છોડીને પ્રતિક્રમણ સહિત પાંચ મહાવ્રતનો ધર્મ પામીને વિચરવા ઇચ્છું છું.

તણં સે ભગવં ગોયમે ઉદયં પેઢાલપુત્તં ગહાય જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ ઉવાગચ્છઈત્તા તણં સે ઉદણ પેઢાલપુત્તે સમણં

भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं
करेइ, तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करित्ता
वंदइ नमंसति, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी,
इच्छामिणं भंते ? तुब्भं अंतिए चाउज्जामाओ
धम्माओ पंचमहव्वइयं सपडिक्कमणं धम्मं उवसं-
पज्जित्ताणं विहारित्तिए,

तेथी गौतमस्वामी तेने महावीर प्रभु पासे लेध गया,
त्यां गया पछी श्रमणु लगवान महावीरने उदक साधुअे त्रणु
वपत नमणी आणुथी प्रदक्षिणा करी वांटी नमीने कहुं, उं
हुं आपनी पासेथी भारे यार महाव्रतने ने धर्म छे, ते
छोडीने प्रतिक्कमणु सडित पांच महाव्रतने धर्म लेधने
विचरवा धम्मं धुं.

तएणं समणे भगवं महावीरे उदयं एवं
वयासी, अहासुयं देवाणुप्पिया ! मा पडिवंधं करेहि,
तएणं से उदए पेढालपुत्ते समणस्स भगवओ महा-
वीरस्स अंतिए चाउज्जामाओ धम्माओ पंचमहव्व-
इयं सपडिक्कमणं धम्मं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ
त्तिबेमि ॥ सू० ८१ ॥

इति नालंदइज्जं सतमं अज्झयणं समतं ॥
इति सूयगडांग बीय सुयकूखंधो समत्तो ग्रंथाग्रंथ
२१०० ॥

ભગવાન મહાવીરે ઉદ્ધકને કહ્યું, હે દેવાનુ પ્રિય! પ્રતિ-
બંધ ન કર, પણ શ્રુત અનુસારે કર, તેથી તેણે શ્રમણ ભગ-
વાન મહાવીર પ્રભુ પાસે ચાર મહાવ્રતનો ધર્મ છોડી પાંચ
મહાવ્રતનો પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મ સ્વીકારીને વિચરે છે,

આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામીએ જંબુસ્વામીને કહ્યું કે
મેં તમને જે કહ્યું છે, તે ભગવાન મહાવીર પાસે સાંભળ્યું
છે. અહીં સાતમું નાલંદીય અધ્યયન અને સૂયગડાંગસૂત્રનો
ખીન્ને શ્રુત સ્કંધ પુરો થયો, અને અનુગમ (વિષય) કહાી,
હવે નયો કહે છે,

નયોનું વર્ણન

૧ નૈગમ ૨ સંગ્રહ ૩ વ્યવહાર ૪ ણુસૂત્ર ૫ શબ્દ
૬ સમભિરૂઢ, અને એવંભૂત એમ સાત નયો છે, પૂર્વના
ચાર નયો નૈગમથી લઈને ણુસૂત્ર સુધી અર્થ (વિષય)-
ના નયો છે, તે શબ્દ કરતાં અર્થને વધારે માન આપે છે,
પણ શબ્દ નયથી પાછલા ત્રણ નયો શબ્દને પ્રધાન માની

અર્થને ઇચ્છે છે, નૈગમનું સ્વરૂપ કહે છે, સામાન્ય વિશેષ રૂપ જે વસ્તુ છે, તે એક પ્રકારે અવગમ (બોધ) માને, માટે નિગમ, તે નિગમથી થવાથી નૈગમ, અથવા જ્યાં એક ગમ નથી, તે નૈગમ છે, મહાસામાન્યના વચમાં જેટલા જેટલા સામાન્ય વિશેષો છે, તેનો આ પરિચ્છેદક છે, તેમાં મહાસામાન્ય સર્વ પદાર્થોમાં જનારી સત્તા છે, અપાંત-રાલ સામાન્ય દ્રવ્યત્વ જીવત્વ અજીવત્વ વિગેરે છે, વિશેષો પરમાણુ વિગેરે છે, અથવા તેમાં શુક્લ (ધોળું) વિગેરે શુભો છે, આ ત્રણેને નૈગમનય માને છે, તે નિલયન પ્રસ્થક વિગેરે દ્રષ્ટાન્તોથી અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે, તેના વડે તેનું સ્વરૂપ સમજવું, આ નૈગમ નય માનનારો સામાન્ય વિશેષરૂપે વસ્તુને માને છે, તોપણ તે સમ્યગ્દષ્ટિ નથી, કારણ કે તે સામાન્ય વિશેષને જુદા માને છે, તે મતને માનનારા નૈયાયિક વૈશેષિકની પેઠે માનનારા છે.

સંગ્રહ નય પણ તેવા રૂપે છે, સમ્યક્ પદાર્થોનો સામાન્ય આકાર પણ ગ્રહણ કરે, તે, જેમકે અપ્રચ્યુત અનુત્પન્ન સ્થિર એક સ્વભાવ સત્તારૂપજ વસ્તુને તે માને છે, સત્તાથી વ્યતિરિક્તનું વસ્તુપણું ગર્ધેડાના સીંગડા જેવું તે નકામું માને છે, તે સંગ્રહ નયવાળો સામાન્ય વિશેષરૂપ વસ્તુને ફક્ત સામાન્ય અંશનોજ આશ્રય લેવાથી તે મિથ્યા-દષ્ટિ છે, તેમ તેને માનનાર સાંખ્યમતવાળા જેવો છે, વ્યવહારનયનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે, જેમ લોક માને તે

પ્રમાણે વસ્તુ છે, પણ શુષ્ક તાર્કિકો (વિદ્વાનો) એ પોતાનાદ અભિપ્રાય પ્રમાણે અમુક લક્ષણો એ વસ્તુ માની હોય, છતાં તે તેવી વસ્તુ નહોય, કારણકે અર્થોનો આત્મલેહ દરેક લક્ષણમાં બુદ્ધો હોતો નથી, પ્ર•-કેવી રીતે હોય ? ઉ•-જેમ જેમ લોકવડે વિશેષથી મુખ્યત્વે અર્થક્રિયા કરનાર વસ્તુનો વ્યવહાર થાય, તેજ વસ્તુ છે, અને બાળક તથા ગોવાળણુ સુધાંને વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણીતું છે, (બુદ્ધો હોય તો બુદ્ધો અને ઘડો થાય તો ઘડો કહેવાય) આ પણ ઉત્પાદવ્યય ધ્રુવ યુક્ત વસ્તુને માનતો નથી, માટે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, કારણ કે શેરીમાં ચાલનારો શહેરનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના જેટલું દેખ્યું તેટલું તે જોલે, પણ બીજું ધ્યાન ન રાખે, તેમ આ મતવાળો જાણવો, (નાસ્તિક મતવાળો આમાં આવી જાય છે.) ઋણુ-સૂત્ર નય આ પ્રમાણે છે ઋણુ-પ્રણુ અને તે વિનષ્ટ (ગયેલું) અનુત્પન્ન (લવિષ્યનું) વક્ષપણું છોડીને વર્તમાન-કાળે વર્તતા ક્ષણમાત્રના પદાર્થના પર્યાય માને છે, તેથી ઋણુ સૂત્ર છે, કારણ કે તે વખતની જ વસ્તુપણાને યોગ્ય લક્ષણવાળી છે, આ મતવાળો સામાન્ય વિશેષરૂપ વસ્તુ છે, તેનો સામાન્ય અંશ છોડી વિશેષ અંશ માનવાથી જૌદ્ધમતવાળા માફક તે સમ્યગ્ દૃષ્ટિ નથી, કારણ કે તે કારણરૂપ દ્રવ્યને માનતો નથી, અને તેથી તેના આધારે રહેલ વિશેષનો જ અભાવ છે, શબ્દનય આપ્રમાણે છે, શબ્દ વડેજ તેણે આ અર્થની પ્રતીતિ સ્વીકારવાથી લિંગ વચન સાધન ઉપ-

અહ કાલ અને લેદથી અલિહિત વસ્તુને લિન્નજ ઇચ્છે છે, તેમાં લિંગલેદથી અલિહિત (કહેલી) વસ્તુ અન્યજ થાય છે, જેમકે પુષ્ય તારો નક્ષત્ર ત્રણે જુદા શબ્દો છે, સંખ્યાથી લિન્ન જળ, આપ વર્ષાસ્તુ જુદાં છે, સાધનલેદ આ પ્રમાણે છે, આવ, માનું છું રથવડે જશે. તારો બાપ આવ્યો નથી, તેનો અર્થ આ છે, તું આ પ્રમાણે માને છે કે હું રથવડે જઈશ, એમાં તું અને હું બીજાં અને પહેલો પુરૂષ વ્યાકરણની રીતે જુદા છે, ઉપગ્રહમાં પરસ્મૈપદ અને આત્મનેપદનો લેદ છે, જેમકે તિષ્ઠતિ પ્રતિષ્ઠતે રમતે ઉપરમતિ (ગુજરાતીમાં તેવા લેદ નથી. સંસ્કૃતમાં છે) કાળલેદ આ પ્રમાણે છે, અગ્નિષ્ટોમ યાજ્ઞ આ માણસનો પુત્ર થશે, તેનો સાર આ છે કે અગ્નિષ્ટોમ વડે પૂજનારો થશે, અહીં ભૂતકાળ ને છોડીને લવિષ્યકાળ લીધો કે આ માણસનો પુત્ર થશે, તે અગ્નિષ્ટોમ યજ્ઞવડે પૂજશે, આ બધા વ્યવહાર નયને શબ્દનયવાળો ન ઇચ્છે, લિંગ વિગેરે લિન્ન પર્યાયોને જુદા જુદા વિષય વડે ઇચ્છે છે, જેમકે ઘડો કુટ કુંભ, ઇંદ્ર શક પુરંદર, વિગેરેમાં અર્થ વ્યંજન પર્યાય ઉભયરૂપ વસ્તુને વ્યંજન પર્યાયરૂપેજ માનવાથી મિથ્યાદષ્ટિ છે.

જુદા જુદા પર્યાયોના જુદા જુદા અર્થથી તે પ્રમાણે માને તે સમલિહિત નય છે, આ ઘટવિગેરેના પર્યાયો ને એક અર્થમાં લેતો નથી, જેમકે ઘડવાથી ઘડો કુટવાથી કુટ કુ (પૃથ્વી) માં શોભે માટે કુંભ. તેનું કહેવું એમ છે કે

ઘડવું તે કુટવું નથી, તેમ ઇંદન (માલિકી) કરવાથી ઇંદ્ર છે, અને પુર (નગર) દારણુ (તોડફેડ) કરવાથી પુરંદર છે. આ પ્રમાણે શબ્દની પ્રવૃત્તિ નિમિત્તની પરસ્પર ગતિ નથી (મળતા પણું નથી) માટે આ પ્રમાણે મિથ્યા દષ્ટિ છે, કારણકે તે પર્યાયોમાં બતાવેલ ધર્મવાળી વસ્તુનો આશ્રય લેતો નથી, પણ તે જેમ આંધળાઓના હાથમાં હાથીનો એકેક અવયવ આવ્યો, (તે અવયવસાચો, પણ હાથી તે કંઈ અવયવમાં સમાઈ જતો નથી, તેમ પર્યાયમાં દ્રવ્ય સમાતું નથી માટે તેનું માનવું જૂઠું છે)

એવંભૂત નય આ પ્રમાણે છે, જ્યારે શબ્દ પ્રવૃત્તિ નિમિત્ત ચેષ્ટા વિગેરે તે ઘટવિગેરે વસ્તુમાં હોય, ત્યારેજ આ વસ્તુ માને, જેમકે પાણી ભરનારીના માથાઉપર પાણીથી ભરેલો ઘડો ઘટઘટ અચાજ કરનારો હોય ત્યારે તે ઘડો માને પણ વ્યાપાર (ક્રિયા) ન કરે ત્યાંસુધી તે ન માને, એવંભૂત નયવાળો અર્થને એવીજ ક્રિયા કરતો હોયતો માને, તેથી આ નયવાળો પણ અનંતધર્મ વાળી વસ્તુનો આશ્રય ન લેવાથી મિથ્યાદષ્ટિ છે, જેમકે રત્નાવલિના અવયવ મણિ વિગેરેમાં રત્નાવલિનો વ્યપદેશ કરનારા પુરૂષ જેવો છે. આ બધા નયો જુદા જુદા પોતાનું એકાંતખેચેતો મિથ્યાદષ્ટિ છે, પણ એક ખીજનો આશ્રય લઈને યોલે, તો સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરે છે, આ બધા નયોને જ્ઞાનક્રિયાવડે મોક્ષમાં સહાયક માની સાતે નયને તેમાં પોતાની બુદ્ધિવડે ઉતારવા,

તેમાં પણ જ્ઞાનનયવાળો આ લોકપરલોકના હિતમાં ક્ષુદ્ર સાધકજ્ઞાનનેજ માને છે, પણ ક્રિયાને ઉડાવે છે, અને ક્રિયાનયવાળો ક્રિયાને પ્રધાન માને છે, અને જ્ઞાનને ઉડાવે છે, પરમાર્થતો એ છે કે બંને જ્ઞાનક્રિયા મળેતો આંધળા પાંગળાના દૃષ્ટાંત વડે ઈચ્છિત ક્ષુદ્ર (મોક્ષ) ની સિદ્ધિ માટે સમર્થ છે, આ બંને માનનારો સાધુ અભિપ્રેત ક્ષુદ્રને સાધે છે,

કહ્યુ છે કે

સવ્વેસિંપિ ણયાણં, बहुविह वत्तव्वयं णिसामेत्ता.;

तं सव्व णयविसुद्धं जं चरणगुणट्टिओ साहू ॥१॥

બધા નયોનું ઘણી જાતનું કહેવું સાંભળી વિચારીને બધા નયોમાં વિશુદ્ધ તત્વ જ્ઞાન અને વિશુદ્ધ ચારિત્ર સ્વીકારે, અને પાળે, નાલંદા નામે અધ્યયન સમાપ્ત કર્યું, તેમ બીજા સૂયગડાંગ સૂત્રની ટીકા પણ સમાપ્ત કરી, આટીકા બાહરિ ગણિની સહાયથી શીલાચાર્યે કરી છે,

यद्वाप्तमत्र पुण्यं टीकाकरणे मया समाधि-भृता

तेनापेततमस्को भव्यः, कल्याणभाग् भवतु ॥१॥ ग्रं. १२८५०

આ ટીકા (વિવેચન) કરવામાં સમાધિ રાખેલા એ મેં જે પુણ્ય આંધ્યું તેનાવડે અધિકાર (અજ્ઞાન) દૂર થયેલો (જ્ઞાન ભણેલો) કલ્યાણ (મોક્ષ) મેળવનારો થાઓ,

સૂયગડાંગ સૂત્ર સમાપ્ત.

જૈન વિદ્યાર્થી જ્ઞાન મહોત્સવ

પ્રસંગે થયેલાં કાર્યો.

—

પ્રકાશક

ચંદુલાલ મોહનલાલ કોઠારી

ખરતર ગચ્છ જૈન ધર્મશાળા.

ઝવેરીવાડા.—અમદાવાદ

આંબલીપોળ સામે,

—

સં-૧૯૮૮

જૈન સૂત્રોનાં ટીકાનાં ભાષાંતરો પથ્થ

અહીં મળશે.

ધી સૂર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં પટેલ મૂળચંદલાઈ ત્રિકમલાલે
છાપ્યો ઠે. પાનકોરનાકા—અમદાવાદ.

“ સંવત ૧૯૮૮ ના શ્રાવણ વદ ૮ પુધવાર [જન્મા-
ષ્ટમી જૈન વિદ્યાર્થી જ્ઞાન મહોત્સવ:”-

સં, ૧૯૮૮ જન્માષ્ટમીનો કાર્યક્રમ ૮૧ થી ૧૧

- (૧) સુપાર્શ્વનાથની ચ્યવન તિથિ.
- (૨) કૃષ્ણ પરમાત્માની જન્મ તિથિ.
- (૩) શીખવચંદ મહેતાની ૪૧ મી સંવત્ શ્રી. મંગલાચરણ.
- (૧) તીર્થકરોનાં પાંચ કલ્યાણકોનું વર્ણન અને ચ્યવન
કલ્યાણકનો અર્થ બતાવવો. ૧૦ મીનીટ
- (૨) કૃષ્ણ પરમાત્મા માટે વક્તાઓના વિવેચનો ૦૧૧ જૈન
દષ્ટિએ તેમનું પવિત્ર જીવન.
- (૩) શીખવચંદ મહેતાના સ્વર્ગવાસ વખતેના અંતિમ
ઉદ્ગારો અને તેનું વર્ણન ૦૧

જૈન વિદ્યાર્થી જ્ઞાન મહોત્સવ માટે

- (૧) જૈન વિદ્યાર્થીઓના સંવાદો તથા લાખણો
તથા બાળિકાઓનો ગરબો ૦૧
- ધાર્મિક જ્ઞાનમાંથી વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરના ૦૧

વિદ્યાર્થી ઓને રોકડઘનામો તથા મીઠાઈ

સંવાદો

- (૧) લામાશાહ અને પ્રતાપ રાણો સુઘળું ધન આપીને
રાજ્ય બચાવવું.
- (૨) વિદ્યા વિભૂષિત શીલવ્રતધારિણી, અને મોજશોખ
ઉડાવનારી વસ્ત્રાભરણુ અલંકૃત ખેડેનોના સંવાદો.

ઘનામો રૂ. ૫
મીઠાઈ રૂ. ૧૦

કોઠારી ચંદુલાલ મોહનલાલ.
ખડતરગચ્છ વહીવટદાર.

જૈન વિદ્યાર્થી જ્ઞાન મહોત્સવ

આપ સર્વે જૈન, વૈષ્ણવ, કે અન્ય ભારત નિવાસી બંધુ અને ભગિનીઓને સારી રીતે જાણીતું છે કે, આ તિથિ મહા પુણ્ય તિથિ છે. જૈનોના સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુ, સાતમા તીર્થંકર સ્વર્ગમાંથી ચવીને આપણા કાશી નગરીના રાજા પ્રતિષ્ઠની રાણી પૃથ્વીદેવીના કુખમાં જગતના ઉદ્ધાર માટે આવ્યા હતા, અને આજ પવિત્ર દિવસે ભારત વર્ષના ઉદ્ધાર માટે :કૃષ્ણ પરમાત્માએ મથુરામાં દેવકી માતાની કુક્ષમાંથી પવિત્ર પુરુષોત્તમ તરીકે જન્મ લીધો હતો અને આજ દિવસે પાલણ્યપુરના સુપ્રસિદ્ધ રિખવચંદ મહેતાનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો. જેને આજે ૪૦ વર્ષ પુરાં થાય છે. તે વખતે તેમણે અંતિમ સમયે લોકોના ભલા માટે કરેલી ભલામણો પ્રમાણે ૪૦ વર્ષમાં શું શું થયું છે અને ભવિષ્યમાં શું કરવાનું બાકી રહેલું છે તેનો વિચાર કરવાનો આ સમય છે:—

તેમનો પ્રથમ હેતુ જૈન વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક જ્ઞાન અને વહેવારીક કેળવણી આપવાને માટે બનતી સહાયતા કરવી. એ પ્રમાણે એમના દુહિત્ર ઝવેરી વીરચંદ દલછાચંદ વકીલે બનતો પ્રયાસ કરી પોતાની ફરજ બજાવી છે. અને

અલ્લેહભાવે પાલણુપુરના વહોરાઓની સ્કુલની સેવાભાવે દેખરેખ રાખી હતી. મુંબઈમાં અને બીજે સ્થળે બનતો ભાગ તનમન ધન આપીને લીધો હતો પણ નાની ઉંમરમાં તેમનું મૃત્યુ થવાથી તે યોજના ત્યાંજ રહી હતી ધાર્મિક જ્ઞાન અને વહેવારીક કેળવણીને એટલો બધો સંબંધ છે કે તે બંને વિના ગૃહસ્થ ધર્મની જીંદગી નિરર્થક છે, તેમ સાધુ સાધ્વીને પણ, તે બે જાતની કેળવણી વિના જોઈએ તેવો લાભ મળતો નથી તેમ ચારિત્ર અવસ્થામાં પણ આનંદ આવતો નથી તેથી મહૂંમ પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે હાલના સાધુ થયેલ માણેકમુનિજીએ (પોતે) તેજ કામ આજ સુધી ચાલુ રાખ્યું છે, અને આપ શ્રોતા વર્ગને એજ લલામણુ છે કે બંને પ્રકારની વિદ્યા સંપાદન કરવી કરાવવી અને ઉંચ કોટીનું વર્તન રાખવું તેજ ઉદ્દેશથી આજનો જ્ઞાનમહોત્સવ ઉજવાય છે.

બાળકો એટલે કલ્પવૃક્ષના ખીલેલા અંકુરો તેમને સારો ખોરક, સારી સંગત, સારા સ્થાનમાં વિદ્યાલયો અને એને છાત્રાલયો કરવાં અને ઉંચ કોટીના શિક્ષકોદ્વારા એમને કેળવવા અને દર વખતે તેમનો મેલાવડો કરી સારો બોધ કરવો, અને પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયેલાંઓને ગૃહસ્થોએ સાઈ ઇનામ આપવું તથા તે વિદ્યાર્થીઓ સારી રીતે બોલી શકે અને પોતાના વિચારો છુટથી જણાવી શકે, તેને માટે, આવા મેળાવડા કરવાની આવશ્યકતા છે.

હિન્દુ ધર્મમાં જૈન, વૈષ્ણવ, શ્રીષ્ઠ, શૈવ, સ્વામીનારાયણ કે તેના બધા પેટા વિભાગોનો સમાવેશ થાય છે. અને તે બધાએ આર્યક્ષેત્રમાં જન્મવાથી આર્યજ છે, એટલે આર્યસમાજ જુદા નથી. એટલુંજ નહિ પણ જેઓ હિંસાથી દુર રહે અને બધાને સમાનભાવે ગણી બન્ધુ તરિકે મદદ કરે તે બધાજ હિન્દુ છે, પછી તે પોતે મુસલમાન હોય, પારસી હોય, કે અંગ્રેજ કાં ન હોય ! સારા ગુણો ધરાવવા એજ ધર્મ ઉન્નતિનું મોટામાં મોટું કારણ છે. કપીરજી મુસલમાન છતાં હિન્દુથી પૂજ્યા અને હિન્દુ મુસલમાને બાળવા દાટવાનો અધકો કરતાં કપડાની ખેંચાખેંચ કરતાં કુલનો ઠગલો દેખાયો એજ સમાન ભાવનાની, જગત્ વાત્સલ્યતાની મોટામાં મોટી ક્ષતેહ છે. અને જૈન ધર્મમાં ખરતર ગચ્છમાં થયેલા સુપ્રસિદ્ધ દાદા જિનચંદ્રસૂરિજી અકબર પાદશાહને પ્રતિબોધ કરનારા અષાઠ માસની અઠાઈના અભયદાનનો પટો પાદશાહ પાસે મેળવનારા દિલ્હીમાં કુતુબમિનાર પાસે મુસલમાનના કબરસ્તાનમાં એક પૂજનિક સ્થળમાં પૂજ્ય છે. ગોસ્વામી તુળશીદાસજી જગત્માં એકજ વાક્યથી ઉંચકેટિની સાધુતા બતાવી રહ્યા છે.

“ કેાઇ ચલે હાથી ઘોડા પાલખી બનાય કે,

“ સાધુ ચલે પાંઉ પાંઉ કીડીકું બચાય કે ”

જે હિન્દુસ્તાનના બધા બાવા, સન્યાસી, જોગી, જતિ,

ફકીર, સારી કેળવણી લઈને પણ ચાલીને જીતાં મહેર્યા વિના સાદા જીવનથી જગતને ઉપગાર કરે તે હિન્દ પોતે સ્વર્ગ-ભૂમિ કેમ ન થાય:—

નરસિંહ મહેતા ઉંચ કોટિના નાગર છતાં ઢેડ જેની નીચ જાતિના ઉદ્ધાર માટે આજ કૃષ્ણ પરમાત્માના સુણોનું વર્ણન દેડવાડામાં જઈને કહી બતાવતા હતા અને કોઈ પણ પ્રાણીને લક્ષ્મ વૈષ્ણવ દુઃખ ન દે પણ દરેક પ્રકારે સહાયતા કરે તે માટે કહ્યું હતું કે:—

“વૈષ્ણવજનતો તેને કહીએ જે પીડ પસાઈ જાણે”

“પરદુઃખે ઉપકાર કરે ને મન અભિમાન ન આણે” વૈ૦

આનંદધનજી જેવા આત્માનંદી મહાત્મા તો સાધુનો વેષ મુકો દઈને કફની પહેરીને ફક્ત લોકો માટે અભેદ-ભાવે સર્વત્ર વિચરી મુસલમાન સુદ્ધાંની એકત્રતા કરી હતી. તે તેમનું પદ કહી આપે છે,

“રામ કહો રહેમાન કહો

વળી દક્ષિણમાં થોડા વખત ઉપર ધરેલા અંપાલાલજી નામના સ્થાનકવાસી સાધુએ લક્ષ્મ તુઝરામના અલંગ કાન્ધે શીખીને તેનો ભાવાર્થ લોકોને સમજાવી અનેક માંસલક્ષ્મક હિંસકોને દયાળુ બનાવી દીધા છે, અને પાચોરા પાસે “ખેડ” ગામમાં ૧૯૬૫ની સાલમાં પીસ્તાલીશ ગામના પટેલોએ, એમના ઉપદેશથી બોધ પામી દશેરાના પાડાં મારવા બંધ

કર્તા હતા અને અમલનેર પાસે એક ગામમાં હિન્દુ મુસલ-
માન વિગેરે સર્વેએ તે ગામની હદમાં કોઈપણ વખતે
હિંસા ન કરવી ન ગામની હદમાં દારૂ કે માંસ લાવવું
આવો રિવાજ કર્યો. આ જ્યારે મેં નજરે જોયું ત્યારે મને
હેમચંદ્રાચાર્ય અને કુમારપાળનું દ્રષ્ટાંત યાદ આવ્યું:—

વળી ચોથમલજી નામના વિદ્વાન લોકપ્રિય સ્થા. સાધુ
વક્તાએ તો ઉપાશ્રયમાં વ્યાખ્યાન આપવાને બદલે મોટા
મેદાનવાળા ચોકમાં ઉપદેશ આપી બધી વર્ણને લાલ આપવાનું
ચાલુ કર્યું છે.

જૈન સાધુઓનો આચાર કઠણ છે. વિચાર સમલાવના
જગતના લલા માટે હોવા છતાં જગતમાં એ અબજની
મનુષ્યોની વસ્તી છતાં જૈનો ૧૧ લાખની ગણતરીના ગણાય
તેનું શું કારણ છે તે જૈનોએ વિચારવાનું છે:—

આ દેશમાં જેટલો પૈસો ખીજા કાર્યમાં વપરાય છે
તેનો ચોથો ભાગ પણ જૈન આશ્રમો, કિશ્કિન મિશનો મા-
ફક સ્થાપવામાં આવે અને નિરાધાર, અપંગ, અનાથ, જે
પુરે હાલે રિખાય છે તેમને ઉચ્ચ કોટિનું જ્ઞાન આપવામાં
આવે તો જરૂર જૈનની વસ્તી વધે. અમે આ પ્રસંગે તમામ
હિંદુઓને કે ખીજા અંધુઓને લલામણુ કરીશું કે તેઓ
વ્યર્થ આડંબરના ખોટા ખર્ચો શોધી કાઢીને દૂર કરે, અને
ખાળક, ખાળીકાઓને કેળવવા ઉપર લક્ષ આપે, અને દરેક

ધર્મવાળા અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, સદાચાર અને નિર્લોભતાનો પવિત્ર ધર્મ સ્વીકારી સંપ વધારે, અને પોતાનો પવિત્ર ધર્મ દીપાવે:—

“જૈન દષ્ટિએ કૃષ્ણ પરમાત્મા”

(૧) તેમના પિતાનું વતન સૌરીપુર કે સૂર્યપુર હતું જે આજે બટેશ્વર નામે જમના નદિને કિનારે પ્રખ્યાત છે, ત્યાં હાલ દિગંબરનું મોટું દેવાલય તથા ધર્મશાળા છે, અને નેમિનાથનું જન્મ કલ્યાણક ત્યાં થએલ હોવાથી તે તીર્થ સ્થળ છે અને તેમાં સ્વામિત્વ માટે શ્વેતાંબર, દિગંબરો આગ્રાની સરકારી કોર્ટમાં લડી રહ્યા છે:—

(૨) તેમના પિતાનું નામ વસુદેવ હતું, અને તેમને દસ ભાઈઓ હતા, જે દસ દશાર્ણી નામથી પ્રસિદ્ધ છે, તેમાં સૌથી મોટા સમુદ્રવિજય રાજ્ય કરતા હતા, વસુદેવના અતિશય રૂપ અને બાળચેષ્ટાથી લોકોને પીડા થતી જાણી તેમને એકાંત વાસમાં રહેવાની સૂચના કરતાં તેઓ રીસાઈને વેશ બદલીને વિદેશ નીકળી ગયા હતા, અને પોતાના ઉત્તમ ગુણોથી બીજા રાજાઓ વિગેરેની ઘાંતેર હબ્બર કન્યાઓ પરણ્યા હતા. વસુદેવ પૂર્વભવમાં નંદિષેણુ નામના બ્રાહ્મણ કદરૂપા હતા મામાએ પોતાની સાત પુત્રી-માંથી એકને પરણાવવાનો દીલાસો આપ્યો, કારણકે તેના

કદરૂપને લીધે બીજે કોઈ કન્યા આપે તેમ ન હતું, તેથી મામાના નિશ્ચયને ખોટો પાડવા સાતે પુત્રીએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે એકને પરણાવે તો સાતેએ કુવામાં પડી આપઘાત કરવો, નંદિષેણને આ વાતની ખબર પડતાં તેને ખેદ થયો અને જ્યેન સાધુ થયો આ સાધુ થયા પછી તેણે માંદા સાધુઓની સેવા સ્વીકારી, અને દેવે તેની પરિક્ષા કરવા પોતાને ઘણી ગંદકીવાળો સાધુ બતાવ્યો અને તેની સેવા કરતાં એટલી દુર્ગંધી બતાવી કે બીજે દૂરથી ભાગી જાય, છતાં નંદિષેણ સાધુએ તેથી ન કંટાળતા સેવા કરી, તેમહા પુણ્ય બાંધીને દેવલોકમાં જઈને ત્યાંથી ચવીને વસુદેવ નામે સુંદર રાજપુત્ર થયો, તેને ખોંતેર હજારમાંથી એ રાણીઓ વધારે વહાલી હતી. તેમાં શોહિણીના પુત્ર બળદેવ અને દેવકીજીના પુત્ર કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા.

દેવકીજીનું પીએર મથુરામાં હતું કંસને મદદ કરી બળવાન રાજાને જીતાવી આપવામાં સહાય કરવાથી જરા-સંધની પુત્રી જીવ્યશાને મેળવી આપવામાં તે વસુદેવ સહાયક થવાથી, કંસે પોતાના પિતા ઉગ્રસેનને પ્રાર્થના કરી પોતાની બેન, દેવકીજીને પરણાવવા યોજના કરી. કંસ અને વસુદેવ બન્ને પરમ મિત્ર અને સાળો બનેલી થયા, પરંતુ તે સમયે દેવકીજીના લગ્નમાં ખુશ થઈને જીવ્યશાએ દારૂ પીધો હતો અને કંસના નાના ભાઈએ બાળપણમાં દીક્ષા લેઈ સિદ્ધાંત લાણી ભૂત, ભવિષ્ય જાણનારા થયા હતા તેમને

ગોચરીએ નીકળેલા બ્રેઈ. જીવયશાએ પોતાના દેવર તરિકે ગણીને અધર ઉંચકી કહેવા લાગી કે બેનના લગ્નની ખુશાલીમાં ઘેર આવો, આપણે દેવર લોબાઈ લગ્ન મહોત્સવ ઉજવીએ સાધુને આ ઉચિત ન લાગ્યું, તેમ જીવયશા મુનિને પકડેલા છેડે તેમ ન હોવાથી મુનિએ કંટાળીને જરા ધીરેથી કહ્યું કે તું નણુંદના લગ્નમાં શા માટે આટલી ઉન્મત્ત થાય છે, તેનો સાતમો ગર્ભ તારા પતિનો પ્રાણુ લઈને તને વિધવા બનાવવાનો છે. આ સાંભળતાં મુનિને મુકી દીધા, નશો ઉતરી ગયો અને પોતાના પતિને એકાંતમાં તે વાત કહી દીધી:—

પોતાના પ્રાણુ લેનાર બેનનો પુત્ર થશે એ વાત વારં-વાર હૃદયમાં ઠસી રહેવાથી તેના સાતે ગર્ભોને મારવાનો નિશ્ચય કરી વસુદેવ પાસે એક વખત ખુશાલીમાં બેઠા ત્યારે કંસે વચન માગી લીધું કે મારી બહેન દેવકીની સાતે સુવાવડો મારે ત્યાં થાય ? વસુદેવના હૃદયમાં કપટ ન હોવાથી તેમ પીયરમાં થાય તેમાં જોટું ન હોવાથી તે વચન આપ્યું હતું:—

દેવતાએ પૂર્વના છએ પુત્રને બદલી “સુલસા” શેઠાણીને ત્યાં મુક્યા હતા અને તેના મરેલા છએ પુત્રોને દેવકીજીને ત્યાં મુક્યા હતા, એમ છ એને બચાવ્યા, પણ સાતમો ગર્ભ બળદેવજીની સહાયથી વસુદેવે ગુપ્ત રીતે નહી

ઓળંગી કંસને ખબર ન પડે તે, પહેલાં નંદ નામના ગોવાળને ત્યાં પહોંચાડ્યો હતો, ત્યાં ગોવાળીઆઓની સોબતમાં ખાળકીડામાં દિવસ ગુજાર્યા, પરંતુ જ્યારે કંસની ઘણી ઉન્મત્તતા જોઈ, અને ઉચ્ચસેનને બહુ દુઃખ આપતો જોઈ, તેના ઉદ્ધાર માટે કંસને મારી ઉચ્ચસેનને પાછી ગાદી અપાવી:

કંસના મરણથી વિધવા થએલી જીવયશા રાજગૃહી નગરીમાં જરાસંધ પિતા પાસે ગઈ, અને પિતાએ તેને દિલાસો આપી તેનું વેર લેવા કૃષ્ણ ઉપર મોટી સેના પોતાના પુત્ર કાળ કુમાર સાથે મોકલી. સૌરીપુરમાં ખબર પડી કે મોટી સેના આવે છે ત્યારે મંત્રીઓની સલાહથી લડાઈમાં વિજય મળવાનો વિલાંબ દેખી ત્યાંથી વિદેશ નીકળી ગયા, અને તેમની સાથે ઉચ્ચસેન વિગેરે મિત્ર રાજાઓ પણ નીકળ્યા, પછવાડે આવેલા કાળકુમારને અધિષ્ઠાયક દેવીએ ઠગ્યા, અને અગ્નિ સગાવાળી બતાવ્યું કે આ અગ્નિમાં તેઓ ખળી મુવા છે, કાળ કુમાર પણ ક્રોધથી તેમને કાઢવા તેમાં પડ્યો અને ખળી મુવો.

ગિરનારની ઉત્તરમાં તેઓ પહોંચ્યા, સત્યભામાએ જોશીના કહેવા પ્રમાણે જ્યાં પુત્ર યુગલને જન્મ આપ્યો ત્યાં તેઓએ દ્વારિકા નગરી દેવતાની સહાયથી વસાવી ત્યાં સુખેથી રાજ્ય કરે છે.

એક કાંબળ વેચનારના કહેવાથી, જરાસંધે તે જાણ્યું,

અને જાતે લડવા આવ્યો. સંખેશ્વર તીર્થ આગળ બન્ને સેનાઓ એકઠી થઈને ત્યાં લડાઈ થઈ તેમાં જરાસંધે જરા મુકીને બધાને બેલાન કર્યા તે સમયે બળદેવજીએ પૂછતાં નેમિનાથ પ્રભુએ પોતાના અવધિ જ્ઞાનથી કહ્યું કે પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની યાચના કરો, જે અષાઠી શ્રાવકે ભરાવેલી અમુક સ્થળે છે, તે મેળવી અને તેના સ્નાત્ર જળથી બધાને સાવચેત કર્યા અને જાગૃત થયેલા કૃષ્ણજીએ જરાસંધનો અંત આણ્યો અને દ્વારકા ભારતવર્ષની રાજ્યધાની થઈ:—

દ્વારિકામાં કૃષ્ણજીની સલાહથી સમુદ્રવિજયજીની વિજ્ઞપ્તિથી ઉગ્રસેને પોતાની કન્યાનું સગપણ નેમનાથની ઇચ્છા વિના પણ બળજબરીએ કબુલ કરાવ્યું, અને જાન લઈ જતાં પશુઓના પોકાર સાંભળી તેમને બચાવવા જાન પાછી ફેરવી અને પોતે સંવત્સરી દાન દઈને દીક્ષા દ્વારિકાના મધ્ય ભાગમાંથી નીકળી ગિરનારના સહસ્રાબ્રવનમાં લીધી.

પાંડવોની પત્ની દુપદ્મીને નારદના કહેવાથી પદમોત્તર રાજાએ હરણ કરી તે દરિયા પાર હોવાથી દેવની સહાયથી કુંતીમાતાની પ્રાર્થનાથી કૃષ્ણજીએ પાછી લાવી આપી, પણ ત્યાં ગંગા ઉતરતાં પાંડવોએ નાવ ન મોકલી, બળની મશકરી કરવા જેવું કરવાથી કૃષ્ણજીએ તેમને પોતાની હૃદયમાંથી નીકળી જવા કહ્યું અને છેવટે કુંતીની પ્રાર્થનાથી દક્ષિણમાં દરિયા કિનારે જવા કહ્યું અને ત્યાં મદુરા વસાવી

ને રહ્યા. સાંબ પ્રદુમને દારૂના નિશામાં દ્વિપાયન ઋષિને માર્યો. તેણે કોપાયમાન થઈ વેર લેવાનું નિયાણું કર્યું. દેવ બનીને દ્વારિકા સળગાવી અને તેનો અંત આણ્યો, અને કૃષ્ણ અને બળદેવે જ દક્ષિણ તરફ નીકળી ગયા ત્યાં પાણીની તરસ વધારે લાગવાથી બળદેવે જ પાણી લેવા ગયા કૃષ્ણે જ ત્યાં સુતા અને જરા કુમારે અબાણે હરણ બાણી બાણ માર્યું:

કૃષ્ણે જની ધુમ સાંભળી જરા કુમાર પાસે આવ્યો, ઓળખીને પસ્તાયો પણ પોતાનો એક યાદવ કુમાર જીવતો રહે તો સારું, એમ બાણી પોતાનો કૌસ્તુભ મર્ષિ તેને આખ્યો અને પાંડવ પાસે જવા સૂચવ્યું, પાછળથી બળદેવે જને આવતાં વાર લાગી, ક્રોધ થયો અને પ્રાણ નીકળી ગયા. બળદેવે જ એ છ માસ સુધી તેમનું શબ પ્રેમથી ફેરવી દેવતાના બોધથી તેને બાળીને પોતે દીક્ષા લીધી, અને નિર્મળ ચારિત્ર પાળી “ માંગી તુંગી ” ના પહાડમાં સ્વર્ગવાસી થયા—

કૃષ્ણ પરમાત્મા આવતી ચોવીસીમાં “ અમમ ” નામના બારમા તીર્થંકર થઈ મોક્ષમાં જશે.

આમાં અટલો તક્ષવત છે.

(૧) જૈનોમાં તેમને થયાને ૮૬૧૧ હજાર વર્ષ લગભગ થયાં છે તે કલ્પ સૂત્રથી જણાય છે.

(૨) તેમના ઉત્તમ ગુણો,

(૧) પોતાના રાજ્યમાં દારૂનો સર્વથા ત્યાગ કરાવ્યો હતો.

- (૨) પોતે એક ગરીબનું ઘર પડેલું જોઈ તેણે જાતે ઉભા રહી અણાવવામાં મદદ કરી હતી:—
- (૩) તેમણે આખી જીંદગી સુધી ગુણગ્રાહકનું સર્વોત્તમ પદ મેળવ્યું હતું, અને દેવતાએ પરીક્ષા કરતાં મરેલા કુતરાની દુર્ગંધની નિંદા ન કરતા તેના ઉત્તમ દાંતોની પ્રશંસા કરી હતી, જેથી દેવે પ્રસન્ન થઈને અમત્કારિક ભેરી આપી હતી જે વાગવાથી ખાર જોજન સુધી રોગ ફેલાતો નહતો તથા જુના રોગો નાશ પામતા તેમના રાજ્યમાં સાપ કરડતો નહતો અને કરડે તો તેનું ઝેર ચડતું નહોતું. પોતે પૂર્વ કર્મને ભોગવવા માત્રજ સંસારમાં પરણેલા હતા અભ્યંતર દષ્ટિએ ખરા યોગી હતા.
- (૪) મુર લોકોને હરાવી દરિયાપાર પોતાની સત્તા જમાવી હતી.
- (૫) પોતે યોગી છતાં ગુણાનુરાગથી નેમિનાથ બાળ બ્રહ્મચારી તીર્થંકરનો સહવાસ કરવા જતા.

वीरविजय पाठ-डॉग वक्रस.
ड. धीकांटा रोड,
पानासाईनी वाडी-अमदावाद.